

Slavia Centralis

številka 1 | 2011 | letnik IV.

Slavia Centralis
(SCN) ISSN 1855-6302

Izdaja

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Published by

Department of Slavic Languages and Literatures
Faculty of Arts, University of Maribor
http://www.ff.uni-mb.si/index.php?page_id=225

Glavni in odgovorni urednik – Editor-in-chief

Marko Jesenšek (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO)

Uredniški odbor – Editorial Board

Silvija Borovnik (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Jožica Čeh Steger** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Marc L. Greenberg** (University of Kansas, USA – Univerza v Kansasu, ZDA; *urednik za jezikoslovje – linguistics editor*), **Alenka Jensterle Doležal** (Univerzita Karlova v Praze – Charles University of Prague, CS), **Ludvig Karničar** (Karl-Franzens-Universität Graz – University of Graz, A), **Mihaela Koletnik** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Mark Richard Lauersdorf** (University of Kentucky, USA – Univerza v Kentuckiju, ZDA), **István Lukács** (Eötvös Loránd Tudományegyetem – Eötvös Loránd University of Budapest, H), **Irena Stramljčič Breznik** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Miran Štuhec** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO; *urednik za literarne vede – literature editor*), **Božena Tokarz** (Uniwersytet Śląski – University of Silesia, PL)

Tehnična urednica – Technical editor

Natalija Ulčnik (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO)

Jezikovni pregled – Language Editors

Natalija Ulčnik (slovenščina – Slovene)
Victor Kennedy, Marc L. Greenberg (angleščina – English)

Uredniški svet – Advisory board

Eric P. Hamp (Chicago), **István Nyomárkay** (Budapest),
Ivo Pospíšil (Brno), **Emil Tokarz** (Bielsko-Biala), **Zinka Zorko** (Maribor)

© *Slavia Centralis* (SCN)

SCN izhaja dvakrat na leto – SCN is published twice yearly

Vključenost SCN v podatkovne baze – SCN is indexed/abstracted in:

MLA Directory of Periodicals, Modern Language Association of America, New York; Ulrich's Periodicals Directory, R. R. Bowker, NY, USA; Linguistic Bibliography, The Netherlands

Naslov uredništva – Editorial address

Slavia Centralis, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor

Letna naročnina: 12 €, za študente in dijake 8 €

TRR: 01100-6000020393

Cena posamezne številke: 6,80 €

Annual subscription/single issue (outside Slovenia): 24,20 €/13,60 €

Tiskano s finančno podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije in Slavističnega društva Maribor – Published with financial support of Javna agencija za knjigo Republike Slovenije and Slavistično društvo Maribor.

Oblikovanje in prelom – Design and typesetting: Katarina Visočnik

Natisnil – Printed by: Dravska tiskarna

Naklada – Circulation: 150

Vsebina / Contents

Razprave / Studies

- 5 *Eric P. Hamp*, Indo-European 'ego', Slavic *ja* = Runic *ek*, and Celtic \emptyset / Praindoevropsko 'ego', slovansko *ja* = runsko *ek* in keltsko \emptyset
- 14 *Martina Orožen*, Anton Martin Slomšek, *Djanje svetnikov božjih* – vzgoja duha, kultura srca in govora v novoslovenskem knjižnem jeziku sredi 19. stoletja / Anton Martin Slomšek, *Djanja svetnikov božjih* – The Education of the Spirit, the Culture of the Heart and Speech in the Neo-Slovene Literary Language of the Middle of the 19th Century
- 48 *Andreja Žele*, Skladenjske posebnosti slovenščine v razmerjih glagol – vezljivost – stavčni vzorec / Syntactical Peculiarities of Slovenian in Verb, Valency and Sentence Pattern Relations
- 69 *Eric P. Hamp*, Slavic **mokrǫ*, Irish *ainmech* 'wet, rain' / Slovansko **mokrǫ*, irsko *ainmech* 'moker, dež'
- 72 *Zoltán Virág*, Translation as the mutual reflection of neighbouring nations (About the cultural activity of Kornél Szenteleky) / Prevod kot vzajemna refleksija sosednjih narodov (Kulturna dejavnost Kornéla Szentelekyja)
- 80 *Irena Avsenik Nabergoj*, Resnica v avtobiografiji. Sporočanje resničnega v nekaterih svetovnih avtobiografijah in v Cankarjevem *Mojem življenju* / Truth in Autobiography. Representation of Reality in some Historic Autobiographies and in Ivan Cankar's *Moje življenje* ('My Life')
- 97 *Aleksandra Đurić*, Trubarovi imaginarni čitatelji: problem avtorske knjižne posvete u protestantskoj literaturi 16. stoljeća / Trubarjevi imaginarni bralci: problem avtorskih posvetil v protestantski literarni vedi 16. stoletja

- 111 *Joanna Pszczoła*, O tęsknotach poety. Myśli przez Ivana Hribovska podpowiedziane / O pesnikovem hrepenenju. Misli, ki jih je zašepetal Ivan Hribovšek
- 123 *Edita Prihodová*, Podobe modernosti v prvencu Janka Silana *Čuki* / The Image of Modernity in Janko Silan's *Čuki*

Ocene, zapiski, poročila – Reviews, Notes, Reports

- 135 *Dejan Kos*, Saša Jazbec: Man taucht in eine andere Welt ein ... Lesestrategien beim Lesen fremdsprachiger Literatur: eine empirische Studie am Beispiel slowenischer Germanistikstudentinnen und -studenten
- 138 *Regina Wojtoń*, Przekłady literatur słowiańskich
- 145 *Александра Тоучкина*, Каталин Кроо: Интертекстуальная поэтика романа И. С. Тургенева «Рудин»
- 148 *Pátrovics Péter*, Vig István: Horvát nyelvtan
- 151 *Irena Stramljič Breznik*, Vidobraženja istoriï ta kul'turi narodu v slovotvorenih: dopovidi XII Mižnarodnoï naukovoi konferencii Komisii zi slov'jans'kogo slovotvorenja pri Mižnarodnomu komiteti slavistiv (25–28 travnja 2010 p., Kiïv, Ukraïna) – Zbornik dvanajste konference Komisije za slovansko besedotvorje pri Mednarodnem slavističnem komiteju.
- 154 *Anja Benko*, Bernard Rajh: Gúčati po antùjoško. Gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora
- 159 *István Vig*, Lukács István: A passióhagyomány a horvát irodalomban
- 162 *Peter Svetina*, Mladen Pavičić (ur.): Szlovén irodalmi antológia III
- 163 *Anja Benko*, Poročilo z Dnevov Maksa Pleteršnika: Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja
-
- 168 Navodila avtorjem
- 170 Guidelines for contributors
-

Indo-European ‘ego’, Slavic *ja* = Runic *ek*, and Celtic \emptyset

ERIC P. HAMP

*Professor Emeritus, Department of Linguistics, 1010 East 59th Street,
Chicago, IL 60637, linguistics@uchicago.edu*

SCN IV/1 [2011], 5–13

Razprava podaja novo rekonstrukcijo razvoja osebnega zaimka za prvo osebo ednine v indoevropskih jezikih in ugotavlja naslednja območja inovacij: (1) anatolijsko < *VK; (2) jugovzhodno indoevropsko (indoiransko, armensko) *eg’-H-ém; (3) grško, latinsko, venetsko *eg’-(ó)H; (4) severno indoevropsko (albansko, baltsko, slovansko, germansko, traško, toharsko) *eg’.

The paper gives a new account of the development of the first person singular pronoun in Indo-European languages, finding innovating areals (1) Anatolian *VK; (2) South-East Indo-European (Indo-Iranian, Armenian) *eg’-H-ém; (3) Greek, Latin, Venetic *eg’-(ó)H; (4) North I-E (Albanian, Baltic, Slavic, Germanic, Thracian, Tocharian) *eg’.

Ključne besede: etimologija, osebni zaimki, indoevropski jeziki, balto-slovanski prajezik, keltski jeziki

Key words: etymology, personal pronouns, Indo-European, Proto-Balto-Slavic, Celtic

The twin Slavic forms **ja* and **jazъ* remain a riddle; see for example Sławski 1956: 477sq. In fact, one may fairly say that the matter is little advanced from the position represented by Meillet (1924, 394sq.): “*ce jaz s’est en général réduit à ja. Cette forme est énigmatique... La longue initiale, étant propre au slave, ne se laisse expliquer que par des hypothèses incertaines.*” The numerous attempts at explanation ring all imaginable changes in detail but scarcely vary in principle; for a rich summary with references see Трубачев, ed., 1974: 100–3. So far as I can see, there is one approach — the correct approach — that has not yet been seriously considered.¹

¹ The discussion expands on the previous versions of the paper which were published in *Indogermanische Forschungen* (1976) and *International Journal of Slavic Linguistics*

As with all other problems of reconstruction we must pay close attention to the question of dialectology among descendant branches. The North European dialects of I-E showed the simplest attested preform for this pronoun, **eg*'. The originally endingless shape of this form in Germanic is guaranteed for us by the Runic *ek*, which is found on the horn of the Gallehus beside the accusative neuter *horna* < **k'ɹnom* (cf. Ind. *śṛnga-* 'cornu'). Likewise Baltic furnishes us a clearly endingless form in OPruss. *as* ~ *es*, *OLith. eš* < *ež*. Hittite *ú-uk* probably represents a revocalization (on the second person) of the same preform; see now my article in Bombi 2006 (*Festschrift Gusmani*), and remarks below. On the basis of the dialect geography of I-E we must therefore expect a (pre)-Slavic **ez*, to match its fellow North European dialects. The regular open syllable rule of Slavic would then lead us to expect a form *(*j*)*e*. It seems clear that *ja* must somehow be the descendant of this inherited I-E form, and not an (illicit) apocopation of *jaz*. It remains only to explain the deviant quality of the vocalism.

Diverging from my earlier abbreviated account of this pronoun (*IF* 81, 1976, 39–40), it is now no longer necessary to depart from Occam's razor and look for an external source for the apparently long **ě* vocalism, in view of W. Winter's formulation in J. Fisiak ed., *Recent Developments in Historical Phonology*, Mouton 1978, 431–46, esp. 433. We see below also that the Proto-Slavic **ě* would have fitted well phonetically with the interfering early Iranian vocalism. The assumption of **ě* does not however preclude the possibility of a coexisting **e*, since the Baltic evidence points indubitably to a short reflex. We therefore assume that at an early date **eg*'- must have developed a sandhi devoiced alternative before voiceless obstruents, thus yielding a later short *(*j*)*e* not lengthened by following voicing.

We may pause here to note that on similar grounds a solution to the puzzling Albanian pronoun is also found; for I am convinced that Albanian is also to be classed as a North European I-E dialect (see, e.g., *IJSLP* 16, 1973, 1–6; since that time I have argued this relation on various grounds (e.g., in *Hylli i Dritës* in press 2008) which I consider logically stronger than and indeed prior in correctness to such claims made earlier by Jokl, which I have discussed in my 1966 article, Position of Albanian, 118sq (Hamp 1966).² The standard and literary *Shqip* form *unë* is to be segmented *u-në* (cf. dialectal *ti-në* 'thou' from my field notes), and the archaic simplex is preserved in Geg of Buzuku's language (1555) and the *Tosk Arbëresh* and *Arvanitika* enclaves as *u*; see my remarks *Studies presented to Whatmough* (1957; see now *Studime krahasuese për shqipen* 2007) 78sq. Now it is possible to derive this vocalism *u* in pretonic

.....
and Poetics (1983). An earlier version of the following appeared as *IJSLP* 27, 1983 'JA = Runic EK' - *Addenda* not entered in proof are here inserted in this revised version, which takes account of matters I have learned over the past two decades. The first version of this article was written in 1975; cf. a brief start *IF* 81, 1976, 39ff.

² Trans. now in Albanian in E. P. H. *Studime krahasuese për shqipen*, përgatiti dhe redaktoi Rexhep Ismajli, Prishtinë 2007, #4, 115–145 = *Studime* 13, 2006 (Prishtinë), 45–72. Dr. Rrahman Paçarizi.

or (later) closed syllables (e.g., in sandhi) from an earlier diphthong *uo, which is the normal Albanian product of *ō. This o~na~ue in turn may come from ē. Such an Albanian form could be derived only from the endingless *eg', since otherwise the obstruent would leave a reflex in the attested language. We need then only assume that in pre-Albanian *eg' was lengthened to *ēg'. As I show *in extenso* elsewhere, this pronoun furnishes one of the pieces of evidence that Albanian and Illyrian shared with Balto-Slavic in the lengthening of syllabics before original mediæ, which Winter has demonstrated.

By contrast with the North European I-E etymon, Greek, Latin and Venetic show *eg'-óH, perhaps *eg'- óH_o (with H₃). I have argued (*JAOS* 90, 1970, 230) that Armenian *es* reflects *eg'H, and that such a form is required to explain the Armenian *s* (and not *c* or *j*). We see then that the South European or Mediterranean dialects are characterized by a laryngeal suffix. I have further suggested (*Papers from the 7th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 1971: 442) that the Tocharian A feminine *ñuk* and the Tocharian B *ñäs* reflect *m-yek-(-w-). But this has also been contested; it may well need revision (see D. Q. Adams, *Tocharian Historical Phonology and Morphology*, 1955, 153sq). Perhaps *m-yek-we (f. *-wā) would account for the data. If that is so, it is possible that *yek reflects a North European *eg' which agrees with my present view (2009) of Tocharian.

Venetic *ego* is important for classifying Venetic among I-E dialects. It should be noted explicitly that in this respect Venetic goes with Latin (and Greek), and not with the North of Europe. Regarding *mego, which valuably confirms *ego*, and the parallel that has been noted with Germanic *ik/mik*, Sommer's theory of an analogy on the nominative seems to me by far the best, regardless of whether the forms are genetically one or, as I think, parallel. The Hittite situation stands quite apart, but tends to illustrate how a like result can be produced independently, yet independently in the same paradigm and thus related by complex context.

It is time now to turn to *jaz*; surely we must accept the arguments which have been adduced claiming the initial yod as the older form and the OCS and Bulg. *azъ* as a regional development with loss of yod. We must note immediately that for such an I-E form it is totally unmotivated, particularly morphologically, to seek a preform in *ō; this means that the natural avenue to a solution bearing yod will be via the vowel *[ĕ]. We also see clearly now that the doubly suffixed form *eg'-H-Vm, perhaps *eg'-H_o-ém, is characteristically part of a distinct Indo-Iranian dialect feature: Skt. *ahám*, Avestan *azəm*, OPers. *adam*; cf. Skt. *tvám*, *vám* (du.), *yuvam* (du.), *vayám*, *yūyám*, Av. *tvəm*, *vā* (du.), *vaēm*, *yūzəm*, OPers. *tuvam*, *vayam* – almost all attested with the same ancient enclitic added. It seems reasonable to equate this -ám with Latin emphatic *em*, and ultimately with Welsh [ef], which I have discussed elsewhere. It will be seen that I differ here with Wackernagel (*Altindische Grammatik* III, 2 453–67), who regards the first singular as inherited from I-E in this complex form and the other pronouns as formed upon that analogy; I see them all as similarly formed innovations, with enclitic added. Burrow appears to follow Wackernagel. On the

basis of the above reasoning I therefore suggest that *jaz* cannot reasonably be inherited by Slavic from I-E as a unit. Yet we find **jazъ* attested in Slovene in *jàz* (to *sem jàz*), but *ja*, *jä* in Resia (Friuli) and *ja* dialectally in Eastern Styria and Bela krajina (Pleteršnik 1894) and perhaps in Bulg. *знам я* ‘of course I know’. These marginal Bartoli distributions point to a very early diffusional adoption of **jazъ*.

Ever since Rozwadowski, and increasingly with the recent work of my lamented late friend Gołąb (*For Wiktor Weintraub*, 1975: 151–9), it has been clear that important and intimate relations between the Slavs and Iranian speakers must be assumed to have held over a considerable time period.

We may speculate how the Iranian borrowing may have been natural in Slavic. We must further recall that in these westerly dialects of Iranian the descendant of Iranian short *a* was markedly fronted; cf. Ossetic *æz*, Kurd *ä*. Moreover, since the old long and short vowels had diverged in quality (height etc.), thereby destroying the original Iranian correlations of quantity, it was possible for new contextual phonetic quantities to arise. Hence we may suppose that an *æ* in open syllables sounded somewhat long to a Slavic ear. A bilingual Slav could therefore have easily matched [æzəm] with his native **ěz*, attributing to the former a derivational morphology comprising a suffix and perhaps a functional relation of emphasis or topicalization or the like.

Let us now summarize the reconstructions and groupings arrived at. It is not important whether or not this pronoun actually had an initial laryngeal, which could have been only the first laryngeal, or *H₁.

Figure 1.

Areal	Branches	Genetic
	Anatolian: Hitt. <i>ú-uk</i>	<i>*VK</i>
South (-East) I-E	{ { Indic: Skt. <i>ahám</i> Iranian: Av. <i>azəm</i>	} <i>*eg'-H-ém</i>
	{ { Armen. <i>es</i> , <i>*eg'H</i> Greek <i>ἐγώ</i> <i>*egoH</i>	} <i>*-óH</i>
		{ { Latin <i>egō</i> Falisc. <i>eko</i> Venet. <i>ego</i>
	Oscan <i>íiv?</i>	<i>*eg'-(ó)H</i>
North Europ. I-E	{ { Alban. <i>u</i> < <i>*ē</i> Slav. <i>ja</i> < <i>*ě</i>	} <i>*ēg'</i>
	Balt. <i>eš</i> , <i>*ež</i>	<i>~eg'</i>
	Gmc. <i>ek</i>	<i>*eg</i>
	?Toch. <i>*yek?</i>	
North Europ. I-E	{ { Thracian “Cimmerian”	} ?
	Prehellenic	
	Messapic →?→ Alban.	
	Phrygian →?→ Italic	

We see immediately that the **VK* and **eg'* branches represent what we may call “conservative I-E” for this feature. If Celtic goes with North European, as I think it does, and especially if it is not Indo-Iranian or Pontic or Italic (which are clearly all true), and this is “residual I-E”, then we would expect Celtic to show reflexes of unsuffixed **eg'* > “centum” **eg*.

What we actually find can be illustrated by Old Irish. I cite Thurneysen's inventory for OIrish (and also for other forms and certain comments) from the informative and thoughtful article of Diarmuid Ó Sé (1996); the tabulation of Thurneysen (Ó Sé 1996: 20) is, showing basic and surviving contrastive (“emphatic”) forms:

Figure 2.³

	Singular	Plural
1.	<i>mé/me-sse</i>	<i>sní/si-nní</i>
2.	<i>tú/tu-ssu</i>	<i>sí/si-b(-si)</i>
3. m.	<i>é/é-som</i>	<i>é/é-ssom</i>
f.	<i>sí/si-s(s)i</i>	
n.	<i>ed</i>	

Ó Sé remarks on the ambiguities and asymmetries in this system (20*sq.*) and then goes on to show how new balances were instituted over time and in the dialects. We may summarize the main lines of formal development (26 and 30):

Figure 3.

	Scotto-Manx	parent Mod. Ir.	Early Mod. Ir.~Erris, Mayo
sg. 1.	<i>mé (mí?)/mí-se</i>	<i>mé/mí-se</i>	<i>mé</i>
2.	<i>t(h)ú/t(h)u-sa</i>	<i>t(h)ú/t(h)u-sa</i>	<i>tú/thú</i>
3. m.	<i>é/é-san</i>	<i>sé, é/sei-sean, ei-sean</i>	<i>sé, é</i>
f.	<i>í/í-se</i>	<i>sí, í/sí-se, se</i>	<i>sí, í</i>
pl. 1.	<i>sinn/sinn-e</i>	<i>sinn/sinn-e</i>	<i>muid~sinn</i>
2.	<i>sibh/sibh-se</i>	<i>sibh/sibh-se</i>	<i>sibh</i>
3.	<i>iad/iad-san</i>	<i>siad, iad/siad-san, iad-san</i>	<i>siad, iad</i>

Ó Sé brings out the fact that in an Old Irish sentence (apart from proclitic possessive, enclitic redundant NP and VP echo-forms, and suffixed prepositional objects) personal marking is accomplished by:

1. suffixed inflexion of the verb for the subject;⁴

³ Hyphens are mostly my own.

⁴ The deviant marking on *olse, olsi* (and *olseat*) ‘inquit’ results because *ol* was a deictic, and not a verb, in origin. Its personal marker was therefore a clitic, no doubt a predicate phrase (with the relative copula *as* < **est-to*) at bottom. Note that Welsh *heb(yr)* was on its way to the same end from the opposite (verbal Latin *in-quit*) direction.

2. clitic insertion on the verb for the pronominal object;
3. independent personal pronouns as predicates to the copula.
The copula itself was proclitic.

On this basis we may say that the I-E origins of these forms of marking were:

1. proclitic possessives < I-E clitic genitives;
2. suffixed prepositional objects < I-E enclitic personal and deictic datives and accusatives, and frozen or fossilized locatives, locativals, and instrumentals; note also that I-E independent personal pronouns in the dative had been replaced by prepositional or focused-particle (directional or relational) constructions;
3. verbal suffixed inflexion < I-E suffixed personal inflexion and enclitic deixis;
4. clitic pronominal objects < I-E clitic pronouns in Wackernagel's position;⁵
5. independent predicate pronouns < I-E topicalized (accented) pronouns.

We see then that when we investigate the fate of *eg in Celtic we must inspect the forms and behaviour of the last-named class of marking.

Generally, the forms we find in this class:

2. *tú* < I-E *tu
- m. *é* < *ei
- f. *sí* < *siH_a ← *seH_a = *sā* (see my note in current *Studia Celtica*)
- 3 pl. *é* < *ei-es

These forms are derived from old nominatives, which is appropriate for predicates in a copula sentence. The neuter *ed* < *i-d(-a ...) as a nominative-accusative is equally appropriate. The 1 pl. and 2 pl., *sni* and *sí* < *swi* (= Welsh *chwi*), can also be plausibly accounted as nominatives within our explication of their divergence from cognates in other I-E branches.

The remarkable gap, alone among well attested branches of I-E, is *eg. Why should this be, and why do we instead find *mé* < *me (or *?me) accusative (and perhaps in Middle Irish *mí* < *?mi dative)?

We must recall the much noted and discussed change that took place in Insular Celtic sentence structure, whereby verb-first order (VSO) took over. This had two great consequences relevant to our problem:

- (1) I-E *Cop(ula) + Pers(onal predicate) could survive;
- (2) I-E *# Pers_x > ICeltic *# Cop + Pers_x, or was transformed

The resulting structures were: (nom. = nominative; obl = other case)

⁵ In accord with this distribution, I would note my claim that in Wackernagel's position in compound verbs we find the nominative only in the form of the anaphoric *-s, which in Insular Celtic has the effect of blocking lenition. I announced this finding in my Thurneysen lecture in Bonn 1989.

- (1) *Cop + Pers_{nom}
 (2) *Cop + Pers_{nom, obl}

(2) would result especially if REL(ative marker) did not show case inflexion, as it sometimes did not. Thus the case form of Pers became nom (as we have already seen for most instances and for good reason), or nom-acc. (*ed*), or potentially obl = *obliquus*. We assume that the last was mostly forced out, as being in conflict with inherited Cop(ula) syntax.

Now consider the phonological fate of **eg*. By final obstruent loss (**tod* neut. sg. nom-acc. > *tó* ‘yes’) **eg* > **e* (an similarly for British Celtic). Then by lengthening in monosyllable *Auslaut*, **e* > **é*. Meantime **ei* > ICeltic **ē* in 3 m. sg. **ei* and 3 pl. **ei(-es)* > **ei-h*.

The ambiguity of 3 sg. m. and pl. and 1 sg. was too great. The otherwise occurring *obl (acc.) *mé*, and perhaps old dat. *mí*, was preferred, and replaced **é*.

Thus the shift to VSD structure in Insular Celtic must have had a powerful effect in disfavouring the descendant of **eg*’. In turn, the phonological aspect of our argument makes it strongly likely that Celtic once possessed the North European unsuffixed centum form **eg*.

REFERENCES

- Douglas Q. ADAMS, 1988: *Tocharian Historical Phonology and Morphology* (=American Oriental Society, vol. 71). New Haven: American Oriental Society.
- Raffaella BOMBI (ed.), 2006: *Studi linguistici in onore di Roberto Gusmani*. Alessandria: Edizioni dell’Orso.
- Victor ERLICH (ed.), 1975: *For Wiktor Weintraub: Essays in Polish Literature, Language, and History Presented on the Occasion of His 65th Birthday*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Eric P. HAMP, 1966: The Position of Albanian. *Ancient Indo-European Dialects*. Eds. H. Birnbaum and J. Puhvel. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- , 1976: Western Indo-European Notes. *IF*, 36–40.
- , 1983: *Ja* = Runic *ek*. *IJSLP*, 11–13.
- , 2007: *Studime krahasuese për shqipen*. Rexhep Ismajli, ed. (= *Botime të veçanta LXXXIII, Seksioni i gjuhësisë dhe i letërsisë*, Libri 37). Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe e Arteve të Kosovës.
- Indogermanische Forschungen* (= *IF*).
- International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* (= *IJSLP*).
- Journal of the American Oriental Society* (= *JAOS*).
- Antoine MEILLET, 1924: *Le slave commun*. Paris: Champion.

Diarmuid Ó SÉ, 1996: Personal Pronouns in Gaelic Dialects. *Éigse XXIX*, 19–50. *Papers from the 7th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago: University of Chicago, 1971.

Maks PLETERŠNIK, 1894/95: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.

Ernst PULGRAM, 1957: *Studies Presented to Joshua Whatmough on his Sixtieth Birthday*. The Hague: Mouton.

Franciszek SŁAWSKI, 1956: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Cracow: Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego.

Олег Н. ТРУБАЧЕВ (ed.), 1974: *Этимологический словарь славянских языков*. Moscow: Nauka.

Jacob WACKERNAGEL, 1896–1957: *Altindische Grammatik*, Bände I–III. Göttingen.

Werner WINTER, 1978: The distribution of short and long vowels in stems of the type Lith. *ésti* : *vèsti* : *mèsti* and OCS *jasti* : *vesti* : *mesti* in Baltic and Slavic languages. *Recent Developments in Historical Phonology*. J. Fisiak, ed. The Hague, New York: Mouton. 431–44.

PRAINDOEVROPSKO 'EGO', SLOVANSKO JA = RUNSKO EK IN KELTSKO Ø

Razprava, ki razširja in dopolnjuje prejšnji različici članka, objavljeni v revijah *Indo-germanische Forschungen* (1976) in *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* (1983), prinaša nova spoznanja na področju indoevropskega jezikoslovja; avtor podaja novo rekonstrukcijo razvoja osebnega zaimka za prvo osebo ednine v indoevropskih jezikih, pri tem pa ugotavlja štiri območja inovacij: (1) anatolijsko < *VK; (2) jugovzhodno indoevropsko (indoiransko, armensko) *eg'-H-ém; (3) grško, latinsko, venetsko *eg'-(ó)H; (4) severno indoevropsko (albansko, baltsko, slovansko, germansko, traško, toharsko) *eg'.

Anton Martin Slomšek,
Djanje svetnikov božjih – vzgoja duha,
kultura srca in govora v novoslovenskem
knjižnem jeziku sredi 19. stoletja

MARTINA OROŽEN

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, SI – 1000 Ljubljana

SCN IV/I [2011], 14–47

Prispevek poglobljeno prikazuje obsežno Slomškovo izdajo svetniških življenjepisov *Djanja Svetnikov božjih*, ki je izšla leta 1853–1854 v Gradcu in je pomembna za vzgojo kulture duha (etično držo), kulture srca (plemenitost ravnanja) ter jezikovno, pisno in govorno kulturo izražanja. V besedilih se je uspešno porajal normativno poenoteni, skupni, novoslovenski knjižni jezik 19. stoletja, ki se je nadalje z veliko prizadevnostjo jezikoslovnih teoretikov in jezikovnih ustvarjalcev zvrstno tudi uspešno razvijal.

This article analyzes in detail Slomšek's extensive publication of hagiographies *Djanja Svetnikov božjih*, published in 1853–1854 in Graz. This publication is of great importance to Slovene literature because it promotes the culture of the spirit (ethical standards), culture of the heart (nobleness of action) and the linguistic, written, and spoken culture of expression. The text successfully initiated a normatively unified, common, Neo-Slovene literary language in the 19th century which was further developed through the efforts of linguistic theoreticians and practitioners.

Ključne besede: Anton Martin Slomšek, *Djanja Svetnikov božjih*, svetniški življenjepis, novoslovenski knjižni jezik

Key words: Anton Martin Slomšek, *Djanja Svetnikov božjih*, hagiography, Neo-Slovene literary language

Slovensko nabožno slovstvo, ki je nastajalo v t. i. »purističnem obdobju« v desetletjih po izidu Kopitarjeve slovnice (Kopitar 1809), je spričo neugodne literarnozgodovinske oznake ostajalo izven raziskovalne pozornosti. Vendar so prav ta namembnostna vzgojna besedila v razvoju kranjskega in kasneje

enotnega, novoslovenskega knjižnega jezika, zelo pomembna podlaga vseh jezikovnih knjižnih zvrsti in besedilnih vrst. Njihovi pisci, prirejevalci so po Kopitarjevih smernicah, po vzoru kultiviranega ljudskega jezika (slovenska narodna pesem, govor pripovedništva) v dobrih tridesetih letih stari kranjski knjižni jezik, na skladenjski ravnini in v besedišču še prepleten s številnimi arhaičnimi kalki in prvenstveno iz nemščine prevzetim besedjem, po skladenjskih in besedotvornih vzorcih sodobnega govornega jezika normativno preoblikovali. S teh vidikov je bil jezikovno prenovljen ves nabožni knjižni repertuar vključno s cerkveno pesmijo ter poustvarjena in napisana nova vzgojna besedila ob prevodih Krištofa Schmida (gl. Orožen 2006a: 476–484; Legan Ravnikar 2006: 519–527). Razširil se je tudi vsebinski obseg dotedanjih prvenstveno bogoslužnih besedil, ki je v zgodovinskem razvoju po protestantskem obdobju vse do konca 18. stoletja obsegal: tiskane lekcionarje, molitvenike, katekizme, cerkvene pesmarice, pridige in katoliški prevod Biblije. Skrb za normativno oblikovanje starega kranjskega knjižnega jezika izkazuje dvakratni ponatis Bohoričeve slovnice (v Ljubljani in Celovcu) in rokopisni večjezični slovarji, ki vse do natisnjenih Pohlinovih jezikoslovnih del (slovnice in slovarjev) ostajajo v rokopisih. Že zgodaj po zatonu protestantizma pa so vidne težnje po vsebinski razširitvi in poglobitvi tega katoliškega repertoarja z deli za vzgojo duha in srca. Razvidne so iz prevodov nekaterih mističnih del, kot je npr. A. Skalarja, *Šula tiga premišlovanja* (iz leta 1643), ki je ostala v rokopisu, ali knjige premišljevanj o poslednjih rečeh, *Nebeški cil* M. Kastelca (1684), zlasti pa natisov oz. ponatisov trikrat prevedenih *Bukev Kempčana* (Hipolit 1719, 1725; Petrinar, Paglovec 1745, 1788; Zalokar 1820), Scupulijeve *Svete vojske* v Paglovčevem (Petrinarjevem) prevodu iz italijanščine, natisnjene leta 1747 (Hipolit 1719, 1725; Petrinar, Paglovec 1745, 1788; Zalokar 1820). *Škofjeloški pasijon* kot prvo dramatično rokopisno besedilo z udeležbo angelov in svetnikov se že preizkuša v skladenjsko spretno izoblikovanih verzificiranih govornih monologih in dialogih, ki morajo biti sodelujočim in gledalcem razumljivi ter tako še predstavno vzgojno, slušno in vizualno, delovati na gledalca.¹

Svetniškim pridigam J. Svetokriškega, o. Rogerija in J. Basarja se pridružijo v Pohlinovih molitvenikih že tudi opisi novejših svetnikov (Orožen 2008: 183–193). Vsemu temu janzenistična miselnost na prelomu 18./19. stoletja ni bila naklonjena. In vendar, potreba po versko vzgojnih besedilih, vzgojnih nabožnih vsebinah je bila velika in opismenjenost ljudstva že tolikšna, da je v času normativne preнове kranjskega knjižnega jezika že v letih 1828–1829 tudi prvič izšlo obsežno delo Franca Veritija, *Shivljenje Svetnikov in Prestavni Godovi* (spisal Mihael Hofman, po njegovi smrti dovršil F. Veriti). Drugi razširjeni natis štirih obsežnih knjig z opisi svetnikov in cerkvenih praznikov po veljavnem cerkvenem koledarju pa spet v letih 1831–1844; obe izdaji že v zgledno normativno prenovljenem kranjskem knjižnem jeziku. Iz ganljivih

¹ V zadnjem času sta izšli kot novost dve deli: Benedik 2008; Ogrin 2009.

svetniških zgodb je razvidno, kako so te vzpodbudne življenjske vsebine nadalje v slovenskem jezikovnem prostoru motivirale pripovedne vzorce, ki so vodili v razvoj pripovedništva in poljudnega domačijskega zgodovinopisja.

Splet zgodovinskih okoliščin je po Napoleonovih vojnah, po uvedbi splošne šolske obveznosti, po letih hude lakote, privedel do spoznanj, da sta za razvoj bivalnih okoliščin človeka in njegovega duha, potrebni strokovno izobraževanje in vzgoja. Na obeh toriščih so bili prvih štirideset let 19. stoletja v prvi vrsti dejavni odlično izobraženi možje duhovskega stanu s primernimi izkušnjami te vrste. Njihov prispevek na gospodarskem področju (kmetijstvo, čebelarstvo, sadjarstvo, vinoreja) v »purističnem« obdobju je deloma že ovrednoten (gl. Orožen 2007a: 59–75), zdaj pa je na vrsti vzgojno nabožno slovstvo. Ko je namreč to svojo, zlasti jezikovno normativno vlogo v danem času izpolnilo, se je spričo Prešernove pesniške jezikovne ustvarjalnosti (*Poezije*, 1849) in z razvojem slovenskega pripovedništva z Martinom Krpanom (1858) v ospredje pozornosti prebila posvetna književnost kot »estetska kategorija« (tako akademik F. Bernik, Radijski pogovori, III. program RTV, 19. 11. 2008), in tako ostaja vsa raznovrstna prevodna in izvirna tvornost nabožnega slovstva vse do naše sodobnosti izven raziskovalne pozornosti.

Ob pojmu »nabožno slovstvo« se vendarle kaže nekoliko ustaviti in se zamisliti, v čem se to pravzaprav razlikuje od posvetne laične književnosti kot »estetske kategorije«. Med njima se v literarnozgodovinskem vrednotenju že vse od Ivana Prijatelja, izpred druge svetovne vojne, postavlja ostra ločnica. Tako, kot že rečeno, nabožno slovstvo kot besedilna vrsta versko naravnanih vzgojnih besedil ostaja izven znanstvene raziskovalne pozornosti, čeprav jim pri jezikovnem ubesedovanju stilistično-estetske drže nikakor ni odrekati. Ker je le versko vzgojno, namembnostno, ni umetniško, ni uvrščeno v »knjižno proizvodnjo«. Zakaj? Kot da vzgoja ni prava umetnost! Končno pa je tudi za posvetno književnost značilna določena namembnost. Bodisi da gre za idejo narodnosti (19. stoletje), za idejo socialne in družbene pravičnosti (20. stoletje) ali za racionalistično-ateistično ideološko usmerjenost (po drugi svetovni vojni). Tudi v sodobnosti se v književnosti na različne načine manipulira z bralcem, deluje na razum, na čustveno in čutno doživljajsko območje, da bi se spremenil pogled na življenje, na življenjsko stvarnost, ali pa se vztraja pri jezikovnem eksperimentiranju oz. larpurlatizmu. Zanj je pač značilna drugačna namembnost, zato je v ospredju literarnega sporočanja »rušilni naboj«, ki pa ne prinaša za prihodnost nikakršne odrešilne vizije.

Sodobna jezikoslovna teorija o jezikovno-knjižnih zvrsteh in besedilnih vrstah pa je toliko široka, da zajema vsa besedila in tako v raziskovanje lahko vključuje tudi obravnavo oz. vrednotenje nabožnega slovstva. Vzgoja je vse-kakor nadvse pomemben življenjski dejavnik. Že star kitajski pregovor pravi:

Če načrtuješ za eno leto, posej žito; če načrtuješ za deset let, posadi drevo; če načrtuješ za sto let, vzgoji človeka!

Nabožno slovstvo obstaja in nastaja kot medij posredovanja vrednot vere, ki je kljub družbenim motnjam skozi stoletja uspešno oblikovala moralno, etično

držo Evropejcev – in preprostega slovenskega podeželana. Zdaj vidimo, kako pomembna je bila njegova vloga, ko se je v sodobnosti, brez verske vzgoje, sesul stoletja skrbno oblikovani evropski sistem vrednot.

Na jezikovno-stilistični in slogovni ravni je med nabožnim slovstvom in posvetno književnostjo osnovna razlika v tem, da prvo pri jezikovnem sporočanju ne išče zavestno opaznih stilemov, ostaja vseskozi na ravni splošne sporočilne razumljivosti, druga pa vidi »u visokih inu kunštnih besedah«, kot se je izrazil že Trubar, del svojega »estetskega« poslanstva (znano ali novo povedati na nov način). Za posvetno književnost je značilna domnevna realnost, tudi nosilci idej nosijo poteze živih osebnosti. Predmet obravnave nabožnega slovstva pa je prvenstveno negativno zaznamovana življenjska stvarnost, etično vprašljivi liki (zunanjí človek), ki jih je treba oz. se skušajo ob dobrih zgledih, nosilcih etičnih vrednot, dvigniti na višjo duhovno raven (notranji človek). V ta namen pa so bili, in so še, kako pomembni prav življenjepisi, hagiografije svetnikov, ki so bili živi ljudje s slabostmi, kot mi, pa so jih z vero ob evangeliju in posnemanju Kristusa s samopremagovanjem presegli in dosegli duhovno popolnost ...

Po tej potrebi zastranitvi se vrnimo spet v zgodovino k predmetu naše obravnave. Končno je na začetku 19. stoletja dozorel čas, ko smo tudi Slovenci v svojem jeziku lahko spremljali življenja svetnikov po celotnem cerkvenem koledarju. Kot že rečeno, jih je F. Veriti še v bohoričici napisal v zglednem kranjskem knjižnem jeziku (preko 2500 strani besedila osmerke), ki bo ponazorjeno z njegovimi uvodnimi mislimi. Vsak svetniški življenjepis je zaključen še z obsežnim veroučnim *Naukom* in razlago, ki je občasno zelo dolga, povzeta pa še v zaključni Molitvi. Življenjske zgodbe svetnikov tako nudijo tudi pripovedne vzorce za posvetne povesti. Namesto svetnika je v določene življenjske okoliščine postavljen posvetni junak, junakinja, in tako so nastajale ganljive vzgojne povesti. Že pred Ciglerjevo *Srečo v nesreči* (1836) sta v danih razmerah nastala npr. dva prevoda takih zglednih povesti: *Ita Togenburška grafinja. Lepa in nauka polna sgodba dvanajftiga stolétja, sa vse pobofšne kristjane popifana, posebno sa tajiste, kateri v'nedolšhnosti terpé*. Is nemfškiga preftavlena (domnevno Juri Kosmač), Ljubljana 1831. Ali npr. *Hirlanda, Bretanjska vajvodinja ali zmaga čednosti in nedolžnosti. Nauka polna povest za starost in mladost*. Ljubljana 1830, z drugim natisom l. 1846.

Čas, ko je pri nas začelo nastajati nabožno vzgojno slovstvo, je pravzaprav le odsev splošnih prizadevanj za vzgojo zanemarjenih vojnih sirot in zapuščene mladine v sosednjih evropskih državah; razumljivo, da na verskih osnovah. Odmevni švicarski protestant, J. Pestalozzi, je v svojih delih (npr. *Abendstunde eines Einsiedlers*, 1780, ali *Linhard in Gertruda*, 1781–1787) razvijal misli o človeku kot družinskem bitju, kar mu je osnova za razumevanje ciljev vzgoje, ki mora ob delu oblikovati razum, srce in ravnanje, ali drugače rečeno, človek naj postopno raste iz naravnega prek družbenega v moralno stanje (*Veliki splošni leksikon*, 1998). Pa tudi sicer so znani vzgojni romani iz 18. stoletja (npr. Goetheja, *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, 1795–96). Nič čudnega torej, da je tudi v slovenskih deželah na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem ta vzgojna usmeritev prisotna. Tako M. Ravnikar (in drugi) v Ljubljani že

zgodaj prevaja oz. prireja za šolsko mladino popularnega nemškega mladinskega pisatelja in duhovnika, Krištofa Schmida (*Sgodbe Svetiga Pisma sa mlade ludi*, 1815–1817), v Gradcu je že l. 1824 izšel Dajnkov prevod, *Kmet Isidor s svojimi otroki ino lydmi* (seveda v dajničici in štajerski deželni knjižni različici) (gl. Rajh 1998 in 2002), Slomšek je v Celovcu že l. 1832 s svojimi gojenci v semenišču poslovenil *Prijetne perpovedi sa otroke*, s ponatisom leta 1836. Krištofa Schmida sta prevajala tudi Felicijan Globočnik (*Sala perpoved sa otroke*, Celovec 1836, 1846; *Martin, mladi pušavnik*, Celovec 1836) in J. Burger (*Evstahi, povést is pisem K. Šmida*, Ljubljana 1832; še v metelčici), če omenimo le važnejše.

Vse to so bile vzgojne povesti, pripovedi za učečo se slovensko mladino. Cerkev pa je poskrbela tudi za »izobraževanje odraslih«. Dejstvo, da je Veriti po desetih letih pripravil že drugo izdajo, dokazuje, da je prva bila brana in je pošla. Življenjepisi svetnikov in svetnic pa so v danem času kar trikratno namembnostna besedila: S svojo versko vsebino, predstavljeno ob opisu osebnosti svetnika, svetnice, bralca versko ozaveščajo, oblikujejo njegovo duhovno držo, poglobljajo njegovo versko znanje. Ob zunanjih okoliščinah, časovno zgodovinskem in prostorsko zemljepisnem okviru svetnikovega življenja, pa širijo med bralci splošno kulturno obzorje. In še eno je važno. Po načinu ubesedovanja privajajo bralce na sodobni, knjižni način izražanja in tako se med ljudstvom utrjuje tudi znanje knjižnega jezika oz. kultura govora. Življenjepisi svetnikov tako vzgajajo kulturo duha (etično držo), kulturo srca (plemenitost ravnanja) ter jezikovno, pisno in govorno kulturo izražanja.

Tako nas ne preseneča, da se je A. M. Slomšek kot vsestranski vzgojitelj, učitelj vere, jezika kot skupnega sredstva za sporazumevanje koroških, štajerskih in kranjskih rojakov, ustanovitelj nedeljskih šol, pisec šolskih učbenikov, slovničar in praktični učitelj slovenskega jezika v celovškem bogoslovju (1828–1839), dejavno vključil v ustvarjalnost te vrste. Spomnim naj na *Keršhanfko Devištvo*, napisano še v prenovljenem kranjskem knjižnem jeziku z občasno zaznavnimi jezikovnimi prvinami, tudi razlikovalnim besedjem koroškega prostora, natisnjeno še v bohoričici. Ti »Potrebni uki, isgledi ino molitve sa shenfko mladost« (*fpifali mladi duhovniki v'zelovški duhovshnizi*), natisnjeni v Celovcu leta 1834, so bili do leta 1868 sedemkrat ponatisnjeni! Z znanim epigramom jih je ovekovečil tudi Prešeren (Je stara para zlodej, devištva preveč vzel, je njega mlajši Zlomšek prodajat ga začel!). V tej knjigi Slomšek z vidika posebnih kreposti opisuje 52 svetnic (npr.: *Sv. Hema, isglèd keršhanfke Gospodinje*; *Sv. Isabela sglèd vsmilene devize*; *Sv. Nesh, isglèd nepremaglìve devize*, itd.), medtem ko jih v *Djanju Svetnikov božjih* (1853–1854) predstavlja celostno, v dokaj poglobljenem, razširjenem obsegu.

Veriti je po cerkvenem koledarju vključil med hagiografije svetnikov precej manj svetnic kot kasneje Slomšek. Prav značilno je, da pri njem god sv. Heme sploh ni omenjen, medtem ko ji je Slomšek kot koroški svetnici kar trikrat izkazal posebno pozornost (v *Keršanskem Devištvu* 1836, v *Djanju Svetnikov božjih* 1853–1854 ter v *Drobtinica*h leta 1854). Tako se zdi povsem razumljivo,

da je nekaj let za Slomškom J. Cigler posebej opisal njeno življenje v razširjeni obliki, pravzaprav kot povest.²

Kako je bila v tem času svetniška tematika aktualna, dokazuje tudi Baragova nabožna knjiga z metaforičnim naslovom *Slate Jabelka* (Ljubljana 1844); v njej se pisec pogloblja v dvanajstih krščanskih čednosti (npr: *Ponifhnoft, Pokorfhina, Poterpeshlivoft, Saúpanje, Molitev*, itd.). Njihova rast in dosega v življenju kristjana je utemeljevana s spokorno življenjsko držo posameznih svetnikov.

Vsa navedena in še druga dela nabožnega slovstva tega časa so napisana še v prečiščenem, skrbno skladenjsko oblikovanem kranjskem knjižnem jeziku s prenovljenim besediščem, zlasti prečiščeno obredno terminologijo. Tako velja vse do leta 1848, ko je v prvem slovenskem političnem časopisu mladoslovencev, v Sloveniji (izhajala je v Ljubljani samo dve leti, 1848–1850), izšla znamenita *Peticija o Zedinjeni Sloveniji*, v njej pa tudi zahteva po uvedbi (enotnega) slovenskega (knjižnega) jezika v urade in šole. Ker je le-ta dejansko še obstajal v treh deželnih različicah (tradicionalno najmočneje zastopani kranjski, potrjeni koroški in vzhodnoštajerski), je nujno moralo priti do njegovega poenotenja na glasoslovno-oblikoslovni ravni. Leta 1850 je v ta namen izšel v Sloveniji sestavek Luke Svetca »*O novih oblikah*«, predlog o potrebnih korekturah razlikovalnih glasovno-oblikovnih prvin, ki naj bi v svoji zgodovinsko izpričani prvotni etimološki podobi omogočile normativno knjižno poenotenje vse treh različic v – en skupni knjižni jezik. Sklenjen je bil kompromisni dogovor, ki so ga že kar nekaj časa pripravljali slovenski slovničarji (A. Murko, J. Muršec, U. Jarnik, F. Miklošič, A. M. Slomšek), Anton Janežič pa je »nove oblike« vpeljal tudi v Slovensko slovnico (1854, zlasti 1863) in jih tako normativno uzakonil (gl. Orožen 1996: 103–119; 153–177). V besedilih pa jih je prvi udejanjal A. M. Slomšek s svojimi celovškimi učenci, v teh letih že zglednimi sodelavci in pisci Drobotnic. V tem prelomnem času ima prav Slomšek izjemne, še ne ovrednotene zasluge za razvoj enotnega slovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja. V svoji jezikovni praksi, bolje rečeno, »celovški jezikovni šoli«, je res izhajal iz Kopitarjevih smernic in idej,³ vendar jih je sooblikoval in poglobljajal sam, tudi preobražal glede na praktične in duhovne potrebe v pastoralni danega prostora, zaznamovanega z deželnimi razlikovalnimi jezikovnimi prvinami

² Glej reprint, *Emá Krška. Hagiografije* (Faganel 2007). Izdaji je dodana še prepesnitev njenega življenja uršulinke M. Elizabete Kremžar: *Emá – Korotanski biser*, nastala okrog l. 1938, vendar v rokopisu nedostopna za javnost do te izdaje. Spremnó besedo o njej prispevala M. Stanonik.

³ Med temi je bil prav načrt o prenovi starega kranjskega knjižnega jezika v nabožnem slovstvu, ki naj bi ga izvedli jezikovno izobraženi duhovniki, učenci Stolice za slovenski jezik v Ljubljani in Gradcu. V Celovcu je to delo dolga leta prostovoljno opravljal spiritual v bogoslovju, Slomšek, in tako za Lavantinsko škofijo vzgojil vrsto jezikovno nadarjenih ustvarjalnih sodelavcev. Vključeval jih je v vse svoje slovstvene načrte in dejansko je v Celovcu osnoval ter izoblikoval svojo »jezikovno šolo«. Spoznavamo jih v njegovih delih in v vseh letnikih *Drobotnic* (od 1847 do njegove smrti leta 1862), kjer so pod prispevki podpisani. Slomšek je imel velik smisel za skupinsko delo, ki je dejansko v danem primeru prineslo dobre rezultate.

tako na Koroškem kot na Štajerskem. Kot slovenski Pestalozzi⁴ je s svojo živo besedo, s svojimi spisi ob geslu: Sveta vera bodi nam luč, materni jezik pa ključ do zveličavne in narodove omike, za osnovnimi deli, ki so dobro znana (*Blaže in Nežica v nedeljski šoli, šolska berila, molitveniki, prigodniške pesmi*) (gl. Ferencak 2009), ljudstvu in duhovščini oskrbel tudi duhovno in jezikovno nadgradnjo s svojimi pridigami⁵ s Pastirskimi listi, z ustanovitvijo in zasnovo Drobotnic, ki so izhajale od l. 1846 dalje kot izvrsten zbornik za pastoralo, duhovno in kulturno razgledanost ter vzgojo ljudstva. Za kmetijsko-rokodelske vsebine, občasno popestrene tudi s političnimi, leposlovnimi, etnografskimi in poljudnozgodovinskimi prispevki, so skrbele Bleiweisove Novice v Ljubljani, Drobotnice pa so zaživele bolj med koroškimi in štajerskimi Slovenci; tudi pisali so jih prvenstveno Slomškovi celovški učenci slovenskega jezika. Razkrivajo nam pravzaprav Slomškove vzgojne in jezikovne smernice, skratka, njegovo normativno jezikovno šolo. Za Drobotnice je v danem času značilen neprimerno lahkotnejši ubesedovalni način različnih besedilnih vrst, kot ga zaznamo v Bleiweisovih Novicah. Zanimivo, da so Drobotnice tudi vse od začetka med drugim prinašale domačijsko, kulturološko-zgodovinsko zaznamovana življenja svetnikov z lepo naslovno upodobitvijo in častilnim verzom svetnika. Leta 1848 npr. o sv. Maksimilijanu Celjskem, 1849 o sv. Modestu, leta 1850 o sv. Miklavžu, leta 1851 o sv. Mohorju in Fortunatu, leta 1854 o Zveličavni Hemi, slovenski knezinji, 1856 o sv. Martinu, leta 1857 o sv. Frančišku Ksaverjanu, leta 1858 o tržaškem patronu, sv. Justu itd., torej o patronih slovenskih pokrajin.

V času, ko je bila v Ljubljani polemika glede uvedbe »novih oblik«,⁶ ki jih je predlagala Cigaletova Slovenija (»dunajski Slovenci«) zelo razgreta, je A.

⁴ Primerjava s švicarskim vzgojiteljem ni naključna. Že pred drugo svetovno vojno je Ema Deisinger pod naslovom »*Slomšek – Pestalozzi*« v pedagoškem časopisu *Slovenski učitelj* kar v treh letnikih (l. 37, 1936; l. 38, 1937; l. 39, 1938) obravnavala to temo. Ob tem kaže pripomniti, da so podobno razumevali Slomškove zasluge in prizadevanja za vzgojo rojakov tudi Slovenci v Švici, pravzaprav lektorat slovenskega jezika prof. Ljudmile Schmid - Šemerl, ki so mu leta 1962 v spomin na njegovo bivanje v Rogaški Slatini, kjer je vodil svoje zadnje duhovne vaje v treh jezikih (slovenščini, nemščini in latinščini), iz hvaležnosti dali vzditati spominsko ploščo.

⁵ Glej *Hrana Evangeljskih nauk bogoljubnim dušam dana na vse nedelje in zapovedane praznike v leti* (leta 1835, 2. izd. 1845) in *Apostolska hrana bogoljubnim dušam dana po branji apostolskih listov ino drugih bukuv svetiga pisma, za nedele ino svetke cerkveniga leta*. Pisal Anton Slomšek, nekadajni nadfajmošter u Vuzenici. V Celovci 1949–1950. Glej o tem M. Orožen 2007b: 136–153.

⁶ »Nove oblike« so pravzaprav etimološki popravki določenih razlikovalnih glasovno-oblikovnih prvin, ki so opazno razdvajale obstoječe deželne knjižne jezikovne različice. Svetec jih je navedel le manjše število, da ne bi preveč podnetil »novooblikarskega viharja«, ki se je dvignil v Ljubljani. Gotovo jih je vpeljala »dunajska« Slovenija pod uredništvom M. Cigaleta. Zdi se potrebno pripomniti, da sta bila oba s Svetcem – Kranjca. Od glasoslovnih predlaga naslednje: namesto *de – da*, namesto *š – šč* (*kleše – klešče*), namesto *ner lepši* (za vse tri spole) – *naj lepši, najlepša, najlepše*; enotne končnice za sr. spol: *lepe mesta – lepa mesta*; roditeljska končnica *-iga – -ega* (*lepiga – lepega*), edninski orodniški in množinski dajalniški *-am – -om* (*z bratom, za mestam – z bratom, k bratom; za mestom,*

M. Slomšek v Celovcu pripravljala svojo novo izdajo svetniških življenjepisov, *Djanje Svetnikov božjih*, ki so v dveh knjigah izšli leta 1853–54 v Gradcu; približno 1700 strani besedila.⁷ *Djanje Svetnikov božjih* je prvo delo, ki po predlogih dunajskih »mladoslovencev« upošteva in uveljavlja »nove oblike«; ne še povsem dosledno, tudi ne vseh, a led je bil prebit. V teh dveh knjigah *Svetnikov božjih* se je uspešno porajal normativno poenoteni, skupni, novoslovenski knjižni jezik 19. stoletja, ki se je nadalje tudi z veliko prizadevnostjo jezikoslovnih teoretikov in jezikovnih ustvarjalcev zvrstno uspešno razvijal – mimo nabožnega slovstva, ki mu je ustvarilo izhodiščno podlago.

Slomšek se je zavedal velike potrebe in koristnosti svetniških vzgledov kot primernega čtiva za rojake. Za podlago je vzel priznana nemško izdajo svetniških življenjepisov jezuita *Vogla*,⁸ vendar se predloge ni togo držal, kot tudi ne Veritijeve razvrstitve po cerkvenem koledarju; z njim se ne ujema tako glede razvrstitve in izbora svetnikov, posebej ne svetnic, katerih število je pri Slomšku močno naraslo (za približno 40). Izbor svetnikov je Slomšek kar najbolj prilagodil domači verski tradiciji in cerkvenim določilom. Upošteval je šibko versko znanje, zlasti pa vzgojne potrebe ljudstva na domačih tleh, prvenstveno na Koroškem in Štajerskem, oziral se je na govorno jezikovno izražanje, na ljudski jezik, ki ga je v svojih delih požlahtnil in ustvarjalno dvignil na višjo, knjižno ubesedovalno raven.

Ozrimo se še za dobrih dvajset let nazaj, na prvo Veritijevo izdajo, za katero prvotni viri niso znani, na *Shivljenje Svetnikov in prestavne godove* iz leta 1828, kjer v Predgovoru takole osmišlja svoje delo:

Dofih mal je slo malo na svetlobo prišlo od shivljenja Svetnikov v flovenskim jesiku: sato sim jim tèle bukve spifal, in s' boshjo pomozhjo jim hozhem fhe druge saporedama sa vfe mefze zeliga leta spifati, de bodo shelje dobrih nafitene !..!

k mestom) in še kaj. Tem predlogom, ki jih Slomšek s sodelavci večinoma sprejema, se pridružujejo v njegovih besedilih še dodatne. Tako npr. zaimenski in orodniški *-oj* za ž. spol (*z mojoj rokoj*) in koroška pridevniška dajalniška ter mestniška končnica ž. spola *-ej* (*mojej ženi, pri mojoj sestri*). Značilnost njegovega pravopisa je tudi še pisava *er* za kasnje vpeljani zlogotvorni *r* (*smert – smrt*) ter občasna nihanja pri zapisu polglasnika. Vse kaže, da se je Slomšek pri uvedbi »novih oblik« prvenstveno opiral na Murščevo *Slovensko slovnico* (1847), prvo s slovenskim razlagalnim jezikom, ki pa je bila prav zaradi teh oblik v *Novicah* (1850) predmet uničujoče Potočnikove kritike. Sicer pa je Slomšek sam kot slovnica zelo dobro poznal slovnično zgradbo slovenskega jezika, ob ubeseditvah najrazličnejših vsebin pa sam odkrival prikrita, še neubesedene systemske skladijske možnosti, besedišče pa bogatil s tvorjenkami in pogovornimi besednimi zvezami, aktiviral pa je sopomensko tudi staro pokrajinsko razlikovalno besedje.

⁷ Zakaj tak naslov? M. Pleteršnik v (Slovensko-nemškem) slovarju pod geslom *djânje*, das Thun, navaja tudi d. svetnikov, die Geschichte der Heiligen. Slomšek pa z besedo »djanje« očitno prvenstveno izpostavlja njihovo izredno dejavnost v danih družbeno-zgodovinskih okvirih.

⁸ Glej Miklavčič 1967a: 29–30; Miklavčič 1967b: 69–70. V prispevku v nadaljevanju je predstavljen ves historiat slovenskih izdaj *Življenja svetnikov* do sodobnosti, naveden pa je tudi vir, ki ga je Slomšek uporabljal.

Ozhitno sposnam, de so mi pomagali prezhafstilitivi Gofpod Mihael Hofman, nekdam korar v' Novomeftu, ktiri fo prvi dan Kimovza 1826 v'Bogu safpali: Oni fo s' ftanovitnim pridam, in hvale vredno uzhenofsto fpifali veliko od preftavnih prasnikov, od shivljenja fvetnikov, in vfe to pomnoshili s' lepimi nauki. To mi je bilo dobrotljivo v roke dano, in njih pridnoft je mojo delo slo polajfhala !...!

Kar v' dobro napeluje, je pomagljivo, ako bi tudi bile prilike, ktirih je dofti tudi v'fvetim evangelji: ne fmemo pa foditi od mogozhnofsti gnade boshje nad fvetniki po svoji slabofsti. V' popifovanji shivljenja fvetnikov fim je fkerbno varoval, kar bi samoglo vefi flabih raniti.

Ljubi Slovenzi! Berite te in prihodne bukve od fvetnikov s'miflijo in voljo fvoje shivlje-nje poboljšhati. Svetniki naf uzhé ljubiti Boga is vfiga ferza; ftanovitno njemu flushiti; v'pokorfhini radovoljno in svefto shiveti; pravizhno in ufmiľjeno gofpodovati; fvoje grefhno telo pokoriti; nadloge in krivize voljno preterpeti; ftorjene krivize popra-viti; refnizhno se fpokoriti; fovráshnikam savolj Boga odpufhati; po vfih sapovedih ftanovitno shiveti. Svetniki fo bili zhloveki kot fmo mi; vfih ftanov fo bili kakor mi; v'fredi pohujfhanja fo bili ko mi, pa s' gnado boshjo fo premagovali sapeljive fkufhnjave, mozh hudizha, filo hudobnih, vfe.

Da je v razmeroma kratkem času (1828–1853) prišlo do občutnih knjižnih jezikovnih normativno-ubesedovalnih sprememb, se prepričamo, ko vzamemo v roke Slomškovo Djanje Svetnikov božjih. Slomšek nam v svojem uvodu dobrih dvajset let kasneje že v poenotenem slovenskem knjižnem jeziku »celovške šole« razkriva drugačen, kar romantično-realistični način upovedovanja, tako značilen za njegove pridige. Tudi pisava, gajica, dokazuje, da je huda »abecedna vojska« že mimo. Takole bralce nagovarja:

Keršanska duša! Vzemi in beri Djanje Svetnikov božjih, izvolenih prijateljev in prijateljic tvojih. Življenje svetnikov, pravi sv. Frančiško Zalezian, je živ evangeli Kristusov, ki ti prelepo kaže pot izveličanja – pot življenja svetiga.

Hočeš po pravi poti izveličanja serčno hoditi, bali, hočem te u ograd ali vert naše preljube matere, svete katol. cerkve peljati, u rožni ograd, ktereга je vsmileni Jezus svoji nevesti zasadil, in kojega sv. Duh rosi, da rastejo in neprenehoma u njem cveté božji svetniki in svetnice, kakor nebeške rože, mnogoverstno pisane po svojih čudežih in svetih čednostih.

V Kazalu razvidno oznako svetniških osebnosti⁹ takole metaforično predstavlja:

Pervo dobo kristianov so cvetele rože kervavo rudeče svetih mučenikov, ki so prelili za Jezusa svojo kerv. Svet njih ni bil vreden, in Jezus jih je presadil u nebeški vert svetiga raja. – Za njimi najdeš u pušavi skrite modre violice svetih pušavnikov – po mnogo samostanih bele lilie čistih devic, nedolžne Jezusove neveste. Pod ojstrim trnjem posta in pokorjenja so prirastile in napolnile s žlahtnim duhom svete ponižnosti in notranje svetosti ves keršanski svet. – Za njimi so rastli in še rastejo zeleni rožmarini svetih spoznovavcov in pobožnih vdovic vsakega stana in vsake starosti.

⁹ Tako npr. Sv. Albin škof; Sv. Donat škof, mučenik; Sv. Damian in Kozma, mučenika; Sv. Baldomir, rokodelec; Sv. Barbara devica, mučenica, Sv. Boštian hlapec; Sv. Elizabeta mati ubogih; Sv. Cita devica, dekla itd.

Lepo se je svetila luč njih čednosti pred ljudmi, in pripravleni so šli, kakor modre device s svojim ženinom u nebeško veselje. Iz vsih tih nebeških cvetic spleta sveta kat. cerkev veličasten venec premage svojemu ženinu; oni so krona Jezusova in Jezus je sonce izvoljenih. – Oh, kako čuden (pomeni čudovit) je Bog u svojih svetnikih! Kako ljubeznivo nam občestvo svetnikov! Oni nam roke podajajo in nas oživljajo za nebesa skerbeti !.../ Življenje svetnikov je kristianom vsigdar veliko veljalo, in še velja, ter ljudi u pravej véri terdi, hude grešnike k pokori, pravične u dobrem stanovi, dramu zaspane, mlačne ogreva, tolaži žalostne in osupnjene serca; daja bolnikom poterpljenje, njim dela kratek čas, in revne oveseljuje. Ni ti starosti, ne stanu, ki bi u svojih revah in težavah med svetniki tovarša ne najdel, ki ga prijazno vabi rekoč: »Ravnaj se po meni, kakor sim se jaz po Kristusu.« –

Se hočemo enkrat v družbi svetnikov veseliti, mormo, jih posnemaje, za njimi hoditi. Svetniki so bili slabi, kakor mi – so bili vsih stanov, kakor mi – so imeli skušnjave, kakor mi – so u sredi hudobnega sveta živeli, kakor mi; oni so s božjo pomočjo premagali; zmagali bomo tudi mi. »Ako so oni in one, zakaj bi pa mi ne?« pravi sv. Avguštin.

Že iz obeh uvodov v življenje svetnikov, iz Veritijevega in Slomškovega, je razvidna normativna in slogovna naravnost ubeseditve. Veriti še dokaj hladno, razumsko, še utesnjeno normativno strogo umerjeno naznanja svoj namen, Slomšek pa s toplino, z metaforičnim zanosom, kot ga poznamo iz njegovih pridig, že v normativno določenem vseslovenskem knjižnem jeziku, z delno ubeseditvijo »novih oblik«, napoveduje koristnost in lepoto vsebine Djanj. Če bežno preletimo Kazali obeh piscev, Veritija in Slomška, se nam ob nizanju svetniških godov po cerkvenem koledarju, ob poimenovanju svetnikov oz. njihovih stanov, razkrivajo tudi določene besedotvorne razlike in že tudi razlikovalna terminologija. V prihodnje so v večji meri obveljale Slomškove izbire. Tako npr.:

VERITI: *Obresovanje Jefufovo, Sveti Polikarp, škof in marternik; S. Gidon meshnar;*

SLOMŠEK: *Obreza Jezusova, Sv. Polikarp, škof in mučenec; Sv. Gidon, cerkovník;*

VERITI: *S. Hermagora in Fortunath, marternika, Krajnjske deshele pomožnika; S. Petra Ketine; S. Mihael veliki angel;*

SLOMŠEK: *Sv. Fortunat in Mohor, mučenika; Sv. Petra verige; Sv. Mihael, arhangel.*

Ko je Slomšek pripravil načrt za izdajo tako obsežnega dela, kot je Djanje Svetnikov božjih, je k sodelovanju že lahko povabil svoje nekdanje učence slovenskega jezika. V tem času so že bili nekateri odlični mojstri peresa in ugledni duhovniki Lavantinske škofije. Celotni sestav kaže na jezikovno-združevalni vidik, saj je Slomšek upošteval pisce vseh slovenskih pokrajin, tako je npr. v delo vključil tudi M. Ravnikarja in Š. Kocjančiča, oba rojaka iz osrednjega jezikovnega prostora. Vsi, razen dveh, so kot zaslužni možje vključeni v SBL. Bili so to gospodje: Jožef Ulaga, Mihael Pikel, Janez Zumper, Juri Caf, Felicijan Globočnik, Peter Cizej, Jernej Ciringer, Matevž Ravnikar, Štefan Kocjančič, Franc Sorčič, Franc Kosar in Slomšek sam, povrhu še kot glavni jezikovni redaktor. Torej dvanajst prevajalcev oziroma ustvarjalnih oblikovalcev tako privlačno in sugestivno napisanih svetniških življenjepisov, ki

pa se po določenih jezikovnih prvinah med seboj še prepoznavno razlikujejo. Slomšek sam naglaša, da:

././ ako to Djanje svetnikov pazno čitaš, ne spotikaj se, če zapaziš, da niso vsi popisi svetnikov iz ednega peresa potekli. Kakor v občestvo svetnikov verjem, tako obsežno delo ljubim in mu zaupam, kajti sdružena moč veliko premore, in veliko jeh lahko stori, kar bi ednemu bilo pretežko. Kakor pa ljudje u vsakem kraju ravno tistega jezika nimajo, in razne besede razno gučijo (govoré), jih tudi včasih razno zapišejo. Gerdo bi bilo jih vkarjati, in še gerše jih za to grajati, ako se vsakemu beseda prav po domače ne zarobi. Prava ljubezn ne sodi hudo, pa tudi komarjev ne preceja, kedar potreba ni (uvod, VII–VIII).

Iz uvodnih besed je razviden Slomškov razumevajoč odnos do tako zahtevnega skupinskega dela, zlasti v vprašanih jezikovnega ubesedovanja.

Skušajmo zdaj v glavnih obrisih predstaviti to Slomškovo delo in izpostaviti njegove odlike. Nikakor ni izgubilo svoje aktualnosti, nasprotno; nam, ki smo vzdusju te dobe precej odmaknjeni, more na novo spregovoriti ...

Djanje Svetnikov božjih in razlaganje prestavnih praznikov ali svetkov je izšlo v dveh delih (I, II) leta 1853–1854 v Gradcu. *Spisali družniki sv. Mohorja, na svetlo dal Anton Slomšek*. Kazalo godov I. in II. dela z razvrstitvijo svetnikov in drugih cerkvenih praznikov po abecednem redu dosega število 581, obseg oz. dolžina hagiografij pa je različna; 2–6 strani, odvisno od pomembnosti svetnika v določenem času in prostoru, pa tudi glede na vire, zapise in izročila, ki so o posameznikih ohranjeni oz. uporabljeni. Oba dela, vključno z uvodom in kazalom, presegata 1507 strani besedila. Nobeno slovensko pripovedno delo tega časa in 19. stoletja sploh ne premore tolikšnega pripovednega razmaha. Obsežno je skoraj kot Biblija, ki je v tem času ponovno nastajala v novem prevodu.¹⁰ Besedila Djanj jezikovno-normativno niso povsem enotna in avtorsko niso označena. Celotno jezikovno redakcijo s sestavo Nauka in posneme ob vsakem življenjepisu svetnika in svetnice je izpeljal Slomšek sam. Opravil je nepredstavljivo delo. Kot je nakazal že v uvodu, je razvidno, da je na skladenjski ravnini in v besedišču dopuščal nekatere avtorske ali pokrajinske značilnosti, ki dajejo slutiti deželni izvor pisca. V jezikovnem pogledu pa je za nas važna normativna (in slogovna) podoba sporočila na vseh jezikovnih ravninah. Kljub (delni) uvedbi »novih oblik« še ne moremo govoriti o popolnem normativnem poenotenju jezika, pač pa o njegovem uspešnem začetku. Glasoslovno-oblikoslovne razlike, ki so razdvajale kranjsko, koroško in vzhodnoštajersko knjižno različico, so bile s tem delom prvič načrtno presežene in zgledno oblikovani pripovedni knjižni jezik lepo teče. O tem se bomo ob izbranih ponazoritvah

¹⁰ Zanimivo, da je nastajal ta podvig tudi v Slomškovem krogu v Celovcu. *Placid Javornik, »benediktinar, c. k. učenik svetega pisma Stare zaveze in istočnih jezikov na bogoslovskim učilišču v Celovcu«* je v letih 1848–1854 prevedel Staro zavezo, do III. Mojzesovih bukev. Prvi *Sv. Mojzesovih bukev* z obsežnim komentarjem je izšel l. 1848 v Ljubljani. Nadalje je bil P. Javornik v krog sodelavcev – prevajalcev vključen v Ljubljani, kjer je nastajal nov prevod Svetega pisma, t. i. *Wolfova Biblija*. Izhajala je v letih 1856–1859, ki pa »novih oblik« še nikakor ni upoštevala.

lahko prepričali. Hagiografije so izražene pripovedno, brez opazne stilizacije sporočila. Stvarna pripoved (referencialna funkcija jezika) je občasno zaznamovana ekspresivno, skladno z vznemirljivo vsebino. Skladenjski vzorci so povzeti po naravnem govornem izražanju; med njimi občasno še zasledimo privajene arhaične oblikoslovne in skladenjske kalke, tudi posamične stare prisvojenke, pa tudi nekatere sočasne dogovorne knjižne skladenjske rešitve,¹¹ ki so bile kasneje iz knjižnega jezika izločene. V glavnem pa je poslovenjena tudi že vsa obredna terminologija. Po potrebi so prisotne pomensko ustrezne novotvorjenke, pogovorne besedne zveze, pokrajinsko izvirno besedje in ljudski pregovori. Besedila so napisana nazorno, razumljivo in za bralca privlačno. Ob takem pristopu, takem sporočevalnem načinu, je pričakovati tudi zagotovilo, da bo namembnost dela dosežena. Slovensko ljudstvo, mohorjani, so z vzgojno vsebino osvajali tudi njeno jezikovno obliko, nastajajoči vseslovenski knjižni jezik. V tem dejstvu pa je tudi še nedocenjena zasluga tako obsežnega dela za vzgojo duha in kulturo srca, pa tudi splošno kulturo jezikovnega izražanja slovenskega kristjana na prelomu 19. stoletja.

Da bo lažje razumeti, kakšen normativni premik je bil izpeljan v knjižni jezikovni zgradbi in upovedovanju, se kaže vsaj bežno ustaviti ob besedilni primerjavi nekaterih svetnic v *Keršanskem devištvu* in *Djanju*. Na prvi pogled je najbolj opazna različna pisava. Prvo delo je natisnjeno v bohoričici, drugo že v gajici. Knjižni jezik Keršanskega Devištva je sistemsko prepoznan še kot puristično prečiščeni, središčno slovenski – kranjski, Djanje Svetnikov božjih pa je napisano že v poenotenem, vseslovenskem knjižnem jeziku. Deli tudi z vidika obvestilnosti nista enako zasnovani. Svetnice, mučenice v Devištvu so stavljene ženski mladini za vzgled z vidika določene kreposti, zato so natančnejše okoliščine iz njihovega življenja opuščene. V Djanju pa nasprotno. Življenjepisi je zasnovan v nekaterih primerih (kot npr. pri sv. Emi, koroški knezinji, ali pri Zveličani Lihard, pošteni zakonski in milodarni vdovi, tudi koroški rojakinji) zelo podrobno, dodatni *Nauk in posnema* pa izpostavljata njihove posebne kreposti, ki so dobrodošlo izhodišče za sprotno aktualno katehezo. Primerjava besedilnih odlomkov bo pokazala, kako veliki odstopi so bili možni in kako je Slomšek starejše pripovedne vzorce razširjal. Tako je razvijal nesluteno pripovedno prožnost in sproti normativno preobražal vse

¹¹ Med oblikoslovnimi kalki izstopajo nekatere predložne zveze npr. *od* + rodilnik ob trpniških zvezah, tudi v mestniški vlogi; pojavlja se še arhaična zveza *skozi* + tožilnik, Slomšek sam izpušča predlog *od* v zvezah, ki ga zahtevajo (hiperkorektura), in podobno. Zelo opazna je raba namernega in celo zgodovinskega nedoločnika kot skladenjskega strnjevalca, in seveda v nekaterih svetniških opisih pogoste deležijske zveze z deležji na *-oč*, *-aje*, in preteklega na *-vši*, vse v vlogi skladenjskega strnjanja. Vemo, da je tako izražanje gojil zlasti M. Ravnikar, tuje pa ni bilo piscem iz Radgonskega kota. Kolikor se ta raba pojavlja, je besedilno skladenjsko ustrezna in učinkovita. Občasno je rabljen predpreteklik, posebej zanimiva pa je izmenjava opisnega preteklika z zgodovinskim sedanjikom, ki prispeva k napetosti in živahnosti pripovedovanja. Tudi stava naslon občasno kaže na vzhodno rabo, kot tudi trpnik s *se*.

jezikovne ravnine. V ponazorilo ugotovljenega sta izbrana dva življenjepisa: *svete Helene in svete Neže*.

S. Helena je mati perviga kerfhánskiga zesarja Konšhtantina. Rojena od bornih ajdovskih ljudi, pa sale poštave ino glave modre, je rimfkiga vojshaka Konftanzja Klora sa moshá dobila, ki je po tém sa zesarja povsdignen bil. Alj flaba je bila vfa njena frezha, ker fhe práviga Boga sposnala ni (Keršansko Devištvo: Sv. Helena, isglèd dobrodarne kristjane, 72).

Sv. Helena, slavna mati perviga keršanskega cesarja Konštantina, je bila, kakor se sploh misli, slovenskega rodu; zato se tudi po vsih slovenskih krajih posebno časti, in veliko belih cerkvi se sv. Heleni u čast sveti. Rojena vbogih ajdovskih starišev, pa zale postave in bistrega uma je rimskega vojshaka in poglavarja Konštancija Klora moža dobila, kateri je poznej u cesarsko čast povzdignen kristianom posebno dober bil, in jih veliko u svoji službi imel. Po njih je tudi cesarica Helena sveto vero spoznavati in ljubiti jela (Djanje: Sveta Helena, cesarica, I., 375).

Mogozhen Konstantín, njeni fin, je imel s' fvojim nasprótnikam hud ino nevárn boj. Bal se je od fvojga sovráshnika premagan biti. V'tej skerbi se njemu na nebi svetel krish perkashe, ino na krishi befede sapifane: »Po tem snamenji bosh premagal.« – Dal je satorej na fvoj bandér slat krish narediti, ga pred sebo v'vojfko nešti, ino sovrashnik je bil pokonzhan. – Po tém se je on kerfiiti dal, in tudi njegova she per sthir ino fhétdeset lét stara mati Helena. Od tega zhafo je bila ona vfa gorezha sa sveto Jesusovo véro; je zérkvam po mestih ino po vefih lepe, drage zerkvene rezhi vbogajme dajala, ino je vfa ponishna s' drugimi kriřtjánami k' boshji flushbi hodila. (Kerfansko Deviřhtvo)

Mogočni Konštantin, njeni sin, je imel s svojim nasprotnikom Maksenciom hud in nevaren boj; šlo mu je za cesarsko krono. V tej veliki skerbi se njemu na nebi svetel kriř pokaže, in na njem veličastne besede pisane: U tem znanjnu boř zmagal. Brez odloga da na svojo bandero zlat kriř narediti, ga pred seboj u vojski nositi; sovrařnik je bil pokončan, in Konštantin u kratkem edini cesar vsega širokega rimskega sveta. Potem se je dal kerstiti; in tudi njegova že pri 64 let stara mati Helena. Od tega časa je bila ona vsa goreča za sveto vero Jezusovo, da se je širila, in pomnoževala bořja čast. Postavila je s svojim sinom cesarjem po mestih in deželah lepih cerkvi, ktire je krasno in drago okinčila in ozalšala, ter je vsa ponižna s drugimi kristiani skerbno u cerkv službi bořji hodila (Djanje).

Besedilo v Keršanskem Deviřtvu se, kot tudi pri vseh drugih svetnicah, zaključí z verzom, ki povzema osnovno lastnost svetnice, sv. Helene:

*Vjako pridno dobro delo Le kdor dela dobro rad
Bo plazhilo tam imelo. Bo v'nebefih tam bogat.*

V Djanju pa njenemu razširjenemu življenjepisu sledi tudi *Nauk in posnema*, zajeta v dveh točkah. Ob romanju sv. Helene v Sveto deželo in njenih zaslugah za cerkev bořjega groba spregovori Slomšek tudi o romanjih danega časa, v drugi točki pa o pomenu in potrebi opravljanja dobrih del. Kako je Slomšek znal učiti, kako je vse vedel in vse videl in tudi povedal, kar je bilo v luči vere prav ali narobe, nam izvrstno ponazarjajo misli Nauka:

1. Sveta Helena se je u visoki starosti napotila svete mesta obiskat; njena bořja pot je bila prelepa steza pobožnih in pa dobrih del. Tudi ti morebiti rad po bořjih potih hodiš; ali kakšni so pa tvoji bořji poti? Prepogosto po bořjih potih hoditi ni po navadi dobro;

lehko dolžnosti svojega stanu mudiš in se postopanja privadiš. Od takih romarjev pobožni Tomaž Kempčan prav govori: »Kteri veliko romajo, se redko izveličajo.«

S tem argumentom se Slomšek sooča z lastno sodobnostjo oz. božjepotnimi nameni svojega časa. Pogovorno ekspresivno se glasi njegovo svarilo takole:

Najhujša pa je razvada, in mladini najnevarnejša, po bližnem cerkvanju letati, u slabe tovarišije zahajati, pijančvati, rajati in reči dopernašati, kojih še ziniti se nespodobi. Varuj se takih božjih potov! Se pa na kako sveto Goro, alj u kako dalno cerkvo podaš, do koje posebno zaupanje imaš, hodi u duhu pokore, u pobožni tovaršiji, in pomni gredé, da smo popotniki iz časnosti u večnost ter iščemo svojega doma u hiši Očeta, kder je nam vsmileni Jezus veliko prebivališ pripravil, naj jih srečno zaslužimo, kakor sv. Helena.

Druga točka strnjeno povzema »dejanja« sv. Helene v veri in za vero. Takole je zapisal:

2. Sv. Helena je vse svoje dni, kar je kristiana bila, neprenehoma dobre dela opravljala, grešnike svarila, nevedne učila, in posebno svojega sina, cesarja Konstantina, u dobro opominjala, veže božje lepšala in vbogaimo dajala. Oh, kolika tolažba je na smertni posteli tako življenje, u božjo čast obernjeno, bogato dobrih del! Kolika žalost pa mora biti, ako grešnik posledno uro u pretekle leta pogleda in si očitati mora po besedah sv. Pisma: »Moji dnevi so pretekli, in niso česar dobrega videli!« – Torej delaj neprenehoma po izgledu sv. Helene, kar te bo enkrat posledno uro veselilo (377).

Od prvotnega zapisa o življenju sv. Neže v Keršanskem Devištvu je v drugem, v Djanju, ostalo komaj kaj stičnih točk; opisa se precej razlikujeta. Gola dejstva so v Djanju upovedovalno razširjena s podrobnostmi (pomnožijo se prilastki, prislovna določila, polstavki itd.), ki nam lik svetnice ganljivo vsestransko osvetlijo ter v nas ob njeni pripravljenosti na mučeništvo vzbujajo občudovanje in sočutje.

Kaj deviški stan veljá, kako se sapeliv fvéť premaga, nam f. Nesho lepo, de nizh lepfhi, pokashe. Bila je v'Rimi bogatih starishov hzhér, she v'fvojem trinajstím leti toljko salla ino ljubesniva, de je veliko snubzov imela. Med vřemi jo hozhe Prokop, rimřkiga oblařtnika řin, sa fvojo imeti: Pofřilja ji na dom mnógotere ino drage dare, pa řhe ne pogleda jih, ino mu je nasáj pofřle. Sazhél je sa njoj lásiti, de bi njo premotil; alj spodila ga je rekozh: »Poberi se fitni sapelivez, ino ne miřli, de bi deviza se tebi vdala, ki je Gofřodu vřiga řveta sarozhena. Zhifře dufře řo saklad alj shaz nebéřřkiga řhénina ino nevmerlřivoř je njihova juterna« (dél alj dév). Sapifři ři dekelza te befede globoko v'řvoje ferze, ino tudi ti sapelivzam takó odgovori. (Kerřhanřko Devifřtvo: S. Nesho, isgléd nepremaglřive devize, 114)

Med vsemi sv. Devicami, ki so za sv. Vero kerv prelile, sv. Neža mende najbolj slovi, ko prava junakinja kerřanska. Sv. Jeronim pripoveduje, da njeno življenje visoko hvalijo vsi narodi u vsih pismih in jeziki, ker je premagala slabost otročjih let in grozovitost kervoloka, u dokaz, koliko je vredna prelepa cvetlica – deviška čistost. To govori od nje tudi sv. Ambrož. Neža je bila rojena u Rimu od plemenitih in premožnih stariřev. Komej je začela zpoznavati, da ni lepřega blaga na zemlji, ko deviška čistost, je že sveto zaobljubo storila, se Bogu darovati in devica ostati vse řive dni. Bila je lepe postave in krasnega obličja. Ko enkrat sramožljivo iz učilnice domu gre, jo zagleda řin cesarskega nameřtnika Simřronia. Njeni krasni obraz se mladenčú tako globoko u serce vtisne, da je noč in dan pozabiti ne more. Poda se k njenim starřem, in jih prosi, naj mu dajo řčer

za nevesto. Prinesel je s seboj dragocenih darov, ktere je ponudil čistej devici. Ali Neža se blišeče juterne ne dotakne, ampak mu odkrito in resno odgovori: »Ne hodi k meni! Imam že drugega ženina, kateremu sim poklonila svoje serce. Bogatejši je in žlahtnejši od tebe; njemu hočem zvesta ostati, in mu iz serca vdana biti.« (Djanje: S. Neža, devica, mučenica, I., 74)

Žal ne moremo soočati celotnega dramatičnega dogajanja njene resnične, s čudeži obdarjene poti v smrt. Bila je končno obglavljena, saj drugi mučilni postopki niso bili učinkoviti. Grmada, kamor je pogumno stopila, ni hotela goreti, v javni hiši sta jo zavarovala pred nečistniki dva angela, ko so jo golo vodili skozi mesto, so jo zakrivali njeni razpuščeni lasje, in še rabelj je okleval, da bi ji odsekal glavo ...

Slomškova vzgojna kitica (v Keršanskem Devištvu), ki zaključuje popis njenega mučeništva zaradi čistosti, se glasi:

*Glej, de ne smoti v'tvoji lepoti Serzno je brani, Zhištoft ohrani,
Tebe, o dekliza spazheni svet; Jesuf, tvoj shenin Te hozhe imét!*

Nauk in posnema se osredinjata na dve važni življenjski drži. Na nepremišljenost življenjskih obljub in spoštovanje, čuvanje devištva, ki je vrednota. Slomšek svoje ovčice takole ozavešča in graja tovrstno lahkomiselnost:

1. Sv. Neža je u mladih letih zaobljubo storila, svojo deviško čistost vedno Bogu ohraniti, in to obljubo je tako zvesto dopolnila, da je rajše kerv prelila, ko da bi bila odstopila od storjene obljuje. – Mnogokrat se tudi zdaj ljudje zaobljubijo, posebno kadar jih bolezen stiska, ali kakova nesreča zadene, ali pa kadar se jim u prenapeti pobožnosti zdi, da jim je za nebeško kraljestvo vse mogoče storiti. Alj potem, ko pride čas zaobljubo dopolniti, še le spoznajo težave, in jim serce lenosti vpada. Hitro odstopijo od svojih obljub in hočejo, da bi jih mašnik oprostil, ali pa odlagajo in odlagajo, kar bi lahko precej storili, dokler jim je zadnič res nemogoče. Ti pa, moj kristjan, si to dobro zapomni. Sveto, Bogu dopadljivo, in tebi koristno delo storiš, ako se Bogu zaobljubiš! Preden pa to storiš, dobro pretehtaj, ali ti bo mogoče dopolniti, kar obljubiš, posebno kadar zaobljuba u celo tvojo življenje sega. Tudi preveč zaobljub nikar ne delaj, da si ne boš nemira u serce zasadil. Kar si pa Bogu obljubil, zvesto in na tanjko zveršuj. Lenoba u dopolnjenju obljub je vsakokrat grešna po meri, kakor je obljubljen stvar več ali manj vredna (...)

2. Nepremagljivo je 13 let stara Neža svojo čistost branila; pa tudi neomagljiva je ostala v sveti véri. Prilizuna odpodi, ko se jej hoče prikupiti s sladkimi besedami, z zapeljivimi darovi. Zvitih besed ne posluša, nevarnih darov se ne dotakne (...). Tako se obnašaj tudi ti, kadar te kdo u greh nagovarja. Ne poslušaj ne zapeljivca, ne zapeljivke; zlato pšenico obeta, pa černo ljulko boš žel. Darovi, ki ti jih ponuja, so slaba cena za sveto nedolžnost tvojo, in na duši pečejo hujše od žarečega ognja. U hudih skušnjavah proti nebesam poglej, kder sv. Neža u družbi izvoljenih devic rajsko veselje vživa; zraven prosi Boga za pomoč. Posnemaj sveto Nežo u stanovitosti vére katolške, in ne stopi u zakon s'nevernikom alj krivovercem. Kdor smolo prijema, se oberzda in kdor se s neverniki druží, bo njim enak. Marveč »vojskuj se u pogumni vojski za véro in poprimi se večnega življenja«, opominja sv. Paul.

Tako je mogoče besedilno-jezikovno soočati v navedenih Slomškovih delih kar 56 svetnic (v Djanju preseže njihovo število 80) ter spoznavati jezikovno-ustvarjalni pripovedni talent in nesluteno bogastvo Slomškove praktične

kateheze. Nekatere od hagiografij, kot. npr. o bavarski svetnici, sv. Notburgi, sv. Ziti, dekli, in drugih, so pripovedno prav mojstrsko oživiljane s slikovitim opisom pokrajine, z živahnim dialogom med osebami, z dinamičnim dogajanjem in s – čudežnimi dogodki. Značilno za Slomška je, da z današnjega stališča še tako neverjetnih čudežev iz življenjepisov ne izloča, saj so za verujočega posebno znamenje, pri Bogu pa je vse mogoče ... Tako npr. opisuje, kako je sv. Notburgi, dekli, v soboto ob delopustu, ki ga je želela praznovati proti volji gospodarja – kmeta, njen srp »obvisel na nebini«, kako so voli »skrinjo« z njenim truplom sami od sebe z gradu, kjer je umrla, peljali daleč v neznano – v kapelo sv. Ruprehta, kjer je tako rada molila.

Navajam le dva krajša, značilna odlomka iz *Djanja* (Sv. Notburga, devica, II., 291). Pobožno in zvesto Notburgo je mlada grajska gospa zasovražila, jo hotela odsloviti, ker je dobrosrčno svoj živež razdajala revežem, in tako je po njeni nenadni smrti Notburga zapustila nehvaležnega gospodarja Henrika Rotenburškega, ker je ženinim klevetam nasedal.

Notburga ni hotla dalej u gradu služiti; in desiravno bi bila lahko dobro službo dobila, se je raji nekimu kmetu vdinjala, ki je eno uro daleč od Rotenburga stanoval. Njegova kmetija je bila na samim, med gorami in skalami u dolini Eben, ki še zdaj ima to ime. Tukaj si je izgovorila, da bo, kedar bode nedelam in praznikom večernice alj na delopust zvonilo, smela od dela nehati. Blizo te kmetije je bila kapela sv. Ruperta, kamor je Notburga posebno ob delopustih, ob nedelah in praznikih pogostoma hodila molit. U kmetii na Ebenu so Notburgo čezdalje bolj spoznavali, in otroci so se nje bolj prijeli kot matere; vedla jim je svete zgodbe pripovedovati, in vsako delo veselo napraviti. Mir, veselje, blagoslov božji je bil k hiši prišel, kar se je očitno vidilo. Kmetica je večkrat rekla: »Ko naša Notburga moli, bi človek mislil, da res vidi angela s Bogom govoriti.« Eno saboto popoldne po žetvi, ko je Notburga slišala k nedeli zvoniti, je hotla po navadi od dela nehati. Kmet pa ni hotel od tega slišati; ter je rekel: »To malo mora še požeto biti, saj nima to nič posebnega na sebi, in pri Bogu tudi ne bo zamere, če boš u tako majhi reči od svojega naprejevzetja in navade odstopila.« Ona pa je odgovorila: »Vi tako pravite, jaz pa nasproti mislim. Bog naj bo sodnik, kdo naji ima prav. Serp bom na nebino alj zrak obesila; če na tla pade, naj bo znamenje, da imate vi prav, če pa ne pade, bomo verjeli, da imam jaz prav.« Kmetu je bila ta pogodba ušeč. Notburga obesi serp na nebino, in k največem začedenju vsih pričujočih je obvisel. Še tisti večer se je vse križem okolj te čudež razglasil, in vsi so pobožno služavnico božjo še več obražali, kot popred! Notburga je bila na posebno navdihnenje božje to pogodbo storila, sicer bi bila s tem napačno Boga skušala /.../

Tako Slomšek ta čudež neopazno komentira.

Nauk in posnema zadevata v obeh točkah služinčad, služenje in posle, ki so bili posebna skrb škofa Slomška.¹² Dobro je poznal vse težave in nevarnosti

¹² Med *Sedem postnih pridig*, ki jih je imel Slomšek dobro leto pred smrtjo l. 1861 »v predmestni fari Matere Božje v Mariboru«, je tretja pridiga »O družini« namenjena prav poslom, hlapcem in deklam. Ob vseh tegobah in pasteh, družbenem podcenjevanju tega stanu, je Slomšek z vso toplino in globokim razumevanjem za vsakršne stiske tolažilno naglasil dostojanstvo služenja po zgledu Jezusa in Marije. Glej posmrtno izdane pridige v jezikovni priredbi F. Lampeta (1887: 23–37).

tega stanu pod pokorščino, ki je včasih neznosna, zato je ob tej svetnici posebej spregovoril o njihovih dolžnostih, opozarjal na nevarnosti prostega časa ter nakazoval njihovo pravo duhovno in etično držo.

1. Posli se imajo iz življenja Notburge učiti, kaj naj storé, če hočejo u svojem stanu srečni in zveličani biti. Naj molijo, gospodarje ubogajo, zvestoba pri delu, poštenost do gospodarjevega imetja, v prostem času naj molijo, sv. Bukve berejo, kadar ura bije, svoje misli k Bogu povzdignejo, naj bodo do ubogih usmiljeni. Nedelje in praznike naj posvečujejo (ne le se hlapčevskih del zderževati, ampak tudi dobre dela dopernašati). Kar se tiče delopuste pred nedelami in prazniki ni nobene zapovedi, da bi se morli ob njih po zgledu sv. Notburge od dela zderževati, se tako na prihodni dan bolj pripraviti. Po cirkveni zapovedi se sme do polnoči brez greha delati. O polnoči se začne nasledni dan in terpi spet do polnoči. Če u teh štir in dvajsetih urah praznika alj nedelje kdo hlapčevska dela opravlja brez sile alj dovoljenja alj brez zadostnega uzroka, naj bo že to po dnevi alj po noči, pred božjoj služboj alj potlej, tak se hudo pregreši: Gospodarji se tudi hudo pregreše, če tako delo dopustijo, in še huje, če tako delo ukažejo. Boga je bolj poslušati, kot ljudi, in tretja božja zapoved se ne da ljudem odpraviti. Nikar se ne daj noben posel premotiti, da mu je sploh pripušeno ob nedeljah in praznikih delati, kakor se mu poljubi. Ta nauk je od hudega Duha, ne od Boga [...]

V drugi točki nauka in posneme se Slomšek razpiše proti plesu, zabavi in ženski nečimrnosti:

2. Pri sv. Notburgi najdemo, da ni nikoli želela kam iti, kder so se mladi ljudje sberali, se razveseljevat s plesom alj s drugimi kratkočasi, kateri so lahko nevarni če so tudi dopušeni. Posel, ki ob nedelah in praznikih pohajkova s osebami drugega spola, ki rad na plesiša in druge nevarne kraje zahaja, in zraven še pridigo, alj kak del božje službe zamuduje, se u večo nevarnost stavi, kakor misli. Če hoče lepo pobožno živeti in srečno umreti, naj se takih razveselenj varuje. Od plesiša in drugih takih krajev se človek nikdar pobožniši ne verne. Veliko jih je pri tem zapravilo vso pobožnost in nedolžnost; pred Bogom in ljudmi so u sramoto prišli, si sovražtvo nakopali, časno in večno nesrečni. Nikolj ne najdemo u življenju svetnikov, da bi bili mladenči in device, kterim je bila čistost mar, radi plesali, posebno po kerčmah in drugih kotih. Da so se pa tega skerbnno varovali in ogibali, to se večkrat bere. Tudi lahko zapazimo, da niso hotli plesa gledati, ne na preže hoditi; bali so se, da bi gledanje ne obudilo u njih pregrešnih misel in želj, ker skušnja uč, da je marsikoga snikavost (?) alj vsakorečnost u največe nečiste pregrehe pripeljala. Ples, pravi sv. Francišek Salezi, »pri veliko ljudeh marskaj pregreh za sebo pripelje.« Ravno to se lahko reče od snikavega zjanja [...]

Če svojo dušo ljubiš, se ogibaj takih nevarnosti ob nedelah in praznikih. S plesom, s radovednim znanjem in prežanjem se gotovo nedele in prazniki ne posvečujejo, kar je kristianu zapovedano. Sv. Karl Boromej, za čast božjo in za zveličanje svojih podložnih unet, je djal vsega premisleka vredne besede: »Svete dneve, ki so postavljeni za premišljevanje božjih skrivnost in dobrot, in za čišenje svetnikov, pa s pijančevanjem, igranjem in plesom preživeti, s čemur se človek k pregrešni pohlepnosti draži, in hudiču veselje napravlja, je velika pregreha in ostudna sramota.« Če premislimo, kako prešerno se godi ples po kerčmah, vprašam: ali ima sv. Karl prav ali ne?

Nemogoče je zadovoljivo predstaviti, povzeti številčno in vsebinsko tako razvejano paletu svetniških hagiografij in to poleg vseh drugih glavnih cerkvenih in Marijinih praznikov. Te puščamo tokrat ob strani, saj je vseh skupaj s svetniškimi godovi vred preko 400. Kot je Slomšek v uvodu poudaril, je v

vsakem stanu mogoče postati svetnik. Po tem stanovskem »ključu« se osredinjamo na nekatere, po imenu znane, ne pa po dejanjih, ki so jih povzdignila do svetosti. Naj spomnimo, da so med svetniki premnogi mučenci in mučenice; med njimi so: apostoli, škofje, menihi, puščavniki, papeži, vojaki, kralji, spoznavavci in spokorniki, cerkveni učitelji, pa tudi kak rokodelec, kmet, berač, kupčevalec, strelec, pastir, krčmar, celo mlinar. Iz Kazala je ugotovljiva in razvidna tudi njihova številčna zastopanost. Vsak življenjepis pa je zaznamovan s svojsko življenjsko usodo, z lastno neponovljivo duhovno držo v prostoru in času ter v družbenih okoliščinah, ki jim kljubuje. Izpostavljeni bodo le nekateri znani, manj znani svetniki, pač glede na značajske lastnosti, njihovo gorečo pobožnost in vero, ter izjemna čudežna znamenja, ki so jih spremljala že v njihovem življenju.

Sv. Florjan, zavetnik zoper ogenj, je vsem dobro znan. Kako je to postal, nam govori presenetljiva in pretresljiva zgodba o vojščaku, ki se v času najhujših preganjanj kristjanov (za časa cesarjev Dioklecijana in Maksima) že v 3. stoletju, na današnjih avstrijskih tleh, ob poganskem »ideološkem« pritisku ni dal zlomiti in je z vojaško hrabrostjo sprejel mučeniško smrt (tako tudi sv. Jurij v Grčiji in še nekateri drugi vojščaki). Slomšek nam je s plastično pripovedjo približal čas in prostor dogajanja, nas z dialogi zbližal s Florjanovo preizkušnjo in »sodnim procesom« tako, da z njim sodoživljamo, z njim sočustvujemo in ga obenem občudujemo.

Sv. Florian, vojšak, mučenik,¹³ je bil rojen u nemškem tergu Ceiselmauer na spodnem Austrijskem okolj polovice tretjiga stoletja. Živel je pod grozovitnema cesarjema Dioklecianom in Maksimianom, ktera sta kristiane naj bolj preganjala, in keršansko véro po celem rimskem cesarstvu zatreti hotela. Bil je pogumen vojšak in častnik alj oficir u cesarski armadi, pa ravno tako serčen kristian in neprestrašen mučenik za sv. véro Jezusovo: Kakor namreč sta imenovana cesarja kristiane grozovitno preganjala, ravno to sta tudi svojim oblastnikom po deželah vkazovala, in kervoželjni cesarski namestniki niso le povelja cesarske na tanko spolnovali, temuč dostikrat še hujše zoper kristiane divjali. Bil je takrat u Laureaku, poglavitnem mestu na Austrijskem blizo Donave, Akvili rimski oblastnik, hud sovražnik keršanstva. Ravno je vkazal 40 kristianov, ki niso hotli malike častiti, hudo terpinčiti in potem u temno ječo vreči. Sv. Florian, ki je scer u Laureaku prebival, je bil takrat ravno doma; ker je pa grozovitno povelje Akviliana zvedil, se je u svoje mesto vernil, da bi preganjane kristiane s svojo serčnostjo u véri poterdil. Na poti ga srečajo vojšaki, ktere je oblastnik poslal kristianov iskat in lovit. Sv. Florian njih namen zvediti se u pričo kristian spozna, rekoč: »Ako kristianov jišete, tudi jaz sim kristian, le peljite me k oblastniku.« Brez odloga ga k poglavarju ženó. Oblastnik ga pobara, ali je zares kristian, in ga nagovarja, naj kakor njegovi tovarši po ukazi cesarski malike moli, ako si hoče življenje oteti. Sv. Florian pa mu naravnost

¹³ Da so bila Djanja Svetnikov božjih duhovnikom dobrodošla pomoč pri sestavljanju pridig, dokazuje npr. Pastirsko ogledalo v *Drobtinica*h I. 1856. V njih je objavljenih več pridig A. Olibana. II. *Keršanska beseda o spominu sv. Joana Kerstnika. Od gizdaste, pregrešne obleke*, kjer pridigar stavlja za vzgled skromno oblečenega svetnika, ogrnjenega z živalsko kožo. III. *Keršanska beseda o godovnu sv. Floriana*, zavetniku zoper ogenj, pa se osredinja na tobakarje, kadilce pip, ki so pogosto brez potrebe iz neprevidnosti zanetili kak požar.

odgovori: »Tega nikdar ne storim, le spolni cesarsko povelje!« Oblastnik se mu grozi, hudo ga mučiti, če malikov ne časti. Sv. Florian pa za to ne mara, temuč oči k nebesam povzdigne in moli: »Moj Bog in moj Gospod! U tebe imam vse zaupanje; pod tvojoj bramboj se hočem vojskovati, tebi vso čast dati! Tvoja mogočna roka naj me brani in podpira. Vzemi me med svoje izvoljene, ki so pred menoj tvojo sv. Ime spoznali; daj mi svojo pomoč, da tebe hvalim in častim, kterimu vsa čast in hvala na vekomaj gre« (kristjanova molitev!). »Kaj basaš, kakor bi ti ob pamet bilo? ga oblastnik zasramuje; kako se prederzneš cesarsko povelje zaničevati? Sv. Florian mu pohlevno odgovori: »Jaz častim svojega Boga in le njega molim; ti imaš oblast čez moje telo, ne pa čez mojo dušo; čez njo ima le Bog oblast. Rad sim pokoren cesarju in vsem, kar je po moji službi; malikom darovati pa mi nihče zapovedati ne more; nikolj jih molil ne bom.« Ves razkačen poglavar ga ukaže zdaj izleči in nevsmileno tepsti. Med tepenjem ga nagovarja: »Daruj malikom in nič se ti više bati ni.« Sv. Florian pa reče: »Ravno zdaj darujem svojemu Jezusu, ki me toliko časti, da mi za njega terpeti da.« To poglavarja še bolj razserdi, in reče ga še hujši tepsti. Sv. Florian pa vse mirno in veselo prestopi. Vkaže ga oblastnik na to s železnimi grebeni po plečah mesariti; pa tudi u tih strašnih mukah sv. Florian Boga hvali in časti in na glas priča, da je kristian. Ker je oblastnik vidil, da tako z njim kaj ne opravi, ga k smerti obsodi in zapové u vodi Aniži ga vtopiti. Ko sv. mučenik sliši, da je k smerti obsojen, veselo Jezua hvali, da ga je vredniga storil k večnem življenju poklicati, ktero je vsim obljubil, ki njega ljubijo in mu zvesto služijo. Ko ga na smerti kraj priženo, je bil ravno tako dobre volje, kakor bi se kopat šel. Na mostu, iz kateriga so ga u reko vreči imeli, poprosi, naj mu dajo nekoljko časa pomoliti. Proti sončnemu izhodu se zdaj oberne, serčno moli in svojo molitvo sklene, rekoč: »Jezus, moj Gospod, sprimi mojo dušo.« Nato ga vojšaki zvežejo, mu kamen na vrat obesijo in ga u vodo vežejo. Tako je sv. vojšak za večno veselje časno življenje dal 4. velikotravna, blizo leta 303 /.../ (Djanje I., 453–455).

To besedno poustvarjanje grozljivih dogodkov, stopnjevanje napetosti z izmenjavo opisnega preteklika, zgodovinskega sedanjika, dialoga, namernih nedoločnikov kot skladenjskih strnjevalcev in še drugih tipičnih jezikovnih prvin, je značilno še za več življenjepisov; po svoji besedilni zgradbi so blizu zgodovinski povesti.

Slomšek pa je v *Nauku in posnemi* spregovoril še o zelo važnih rečeh. Dostaknil se je vojaškega življenja nasploh in ob vzgledu sv. Florjana spregovoril o »ideološki« pokončnosti:

1. Sv. Florian in za njim še več drugih vojšakov, je u vojaškem stanu imeniten svetnik in mučenik bil, da je ravno u tem stanu mnogo nevarnosti in pohujšanja, ki vojakom u izveličanje brani. Naj bi mladenči, ktere Bog u vojaški stan pokliče, dolžnosti svojega stanu ravno tako na tenko spolnovali, naj bi bili pokorni cesarju in njegovim oblastnikom po svoji službi, zravno pa zvesti kristiani, ki na Boga ne pozabijo in pobožno živijo kakor sv. Florian, le tako zamorejo u svojem stanu zveličani biti /.../ Bog te o sodbi ne bo baral, ali si imenitnega ali bornega stanu, temuč kako si dopolnil dolžnosti, ktere ti je tvoj Stvarnik po tvojem stanu naložil; in blagor tebi, ako ti enkrat večni Sodnik poreče: »Pridi zvest hlapec u veselje svojega Gospoda. Ker si bil u malem zvest, bom te čez veliko postavil.«

2. Sv. Florian je nevernimu oblastniku rekel: »Ti imaš oblast čez moje telo, ne pa čez mojo dušo«; in če ravno po svoji službi zvest cesarju in oblastnikom vendar ni vbogal, da bi malike molil in je raji vse preterpel, kakor Jezusa zatajil, ker se je Boga bolj kakor ljudi bal. Naj bi tudi ti kristian nikdar ne pozabil Jezusovih besedi: »Ne bojte se

jih, ki telo umorijo, duše pa ne morejo umoriti, temuč bojte se veliko več tistega, kateri zamore dušo in telo pogubiti u pekel.» Ne bojte se zamere, kedar je treba podložne svariti; ne vbogaj jih, kateri ti kaj grešnega velevalo; ne porajtaj zato in ne baraj, kaj bodo ljudje rekli, ako imaš po pravici in po nauku Jezusovem ravnati; bolje ti je celimu svetu zameriti se, kakor Bogu /.../

Med svetniki je tudi nekaj kraljev (tako npr. »vogerska kralja« sv. Štefan, sv. Ladislav; španski kralj sv. Ferdinand, angleška sv. Ožbalt in sv. Edvard in še kdo); izmed njih se po bližje seznanimo s pri nas manj znanim, malo češčenim, sv. Venceslavom ali Vaclavom (*Djanje* II., 362–368), patronom Češke,¹⁴ mučenikom iz časa pokristjanjevanja te slovanske kneževine. Posredno je še učenec sv. Metoda, ki je l. 884 krstil njegovega deda Bořivoja, vzgajala pa ga je njegova babica sv. Ljudmila, ki jo je sovražna snaha Dragomira, zagrizena poganka, vdova po knezu Vratislavu, mati Venceslavova, iz sovraštva in vladeželjnosti v kapeli na njenem gradu Tešin dala zadaviti. Kot poganka je sovražila tudi starejšega sina Venceslava, po očetu določenega za vladarja. Gradila je pot do oblasti sebi in mlajšemu pogansko vzgojenemu sinu Boleslavu. Ob družinski slovesnosti na družinskem gradu rodovine Přemislav je tako na vzpodbudo matere Boleslav pred cerkvenimi vrati na praznik sv. Kozme in Damijana leta 936 brata napadel, ga udaril z mečem, zarotniki pa so ga v cerkvi, kamor se je zatekel, okrutno pokončali. Življenjepis o njem je zelo dolg; posega v obdobje zgodovine pokristjanjevanja, ko je tudi za knežje družine ob opori plemenskih poglavarjev značilen razcep: za ali proti krščanstvu. Tako je najbrž bilo tudi v Karantaniji po Hotimirovi smrti, saj sta v krajšem časovnem obdobju izbruhnili dva krvava upora, ki so jih končno Bavarci zadušili in je bila tako pokopana tudi karantanska samostojnost. Vso to zgodovino je Slomšek dobro poznal; dotaknil se je tudi v življenjepisih sv. bratov, Cirila in Metoda, sv. Ljudmile ter sv. Modesta. Kot lahko med vrsticami razberemo iz življenjepisa kneza Venceslava, je šlo za osebnost, za vladarja, ki je vladal ljudstvu po »Božjem zakonu«,¹⁵ s tem pa izzval odpor tudi pri poganskih starešinah oz. vojih (vojvodih). V odlomkih bo izpostavljena družinska zarota, njegova svetniška osebnost in vladarska modrost.

Ko je oblastna Dragomira vidila, da so ji nje naklepi spodleteli (ljudstvo in »deželni stanovi« so Venceslavu zaupali oblast) in da je od vsih zapušena šla iz Prage, se s Boleslavom združila, ker je ravno tako kristiane sovražil kakor ona. Venceslav je pa živel

¹⁴ Po ponovni ustalitvi češke republike, po mirni ločitvi od Slovakov (leta 1992), je po letih ateističnega ideološkega pritiska v novo nastalih sproščenih razmerah izšla zanimiva monografija o pomenu in sporočilnosti sv. Vaclava skozi vsa obdobja češke zgodovine – do sodobnosti (Obrazová, Vlček 1994).

¹⁵ Nadškof Metod je proti koncu življenja prevedel tudi »Cerkveni zakonik«; ohranjena pa je v *Glagoliti Clozianum* (glagolskem rokopisu, izdanem trikrat: Kopitar, Dunaj 1836; V. Vondrák, Praga 1893; A. Dostál, Praga 1959) tudi njegova pridiga »Slovo božie vladkykom«, ki naj bi bila vodilo krščenim vladarjem. Ker je bila sv. Ljudmila učenka Metodovih učencev, je razumljivo, da je tudi svojega vnuka Venceslava vzgojila po teh načelih.

po naukih svoje stare matere, ostal nedolžen, trezen, čist, in do vsih dobrotljiv. S svojimi podložnimi je bolj po očetovsko, kot po knežje ravnal. Po več ur se je u pobožnih delih vadil, po noči je več časa premolil, brez da bi pri tem vladarske opravila u nemar pušal. Včasih je po noči bos hodil po cirkvah in tudi u najhujši zimi. Spremljevalec, kterega je seboj jemal, se je enkrat zavolj velikega mraza pritožil. Sv. Venceslav mu je rekel, da naj ravno po njegovih stopinjah stopa. Ko je služavnik to storil, ga ni več zeblo; stopinje sv. kralja so bile od velike ljubezni do sv. rešniga Telesa popolnoma gorke. Duhovne je zlo spoštoval. Posebno je častil preblaženo devico Mario. Kolikorkrat je šel k državnemu posvetovanju, alj s vojskoj u boj, si je dal uselej nje podobo prednašati. S pomočjo modrih činovnikov, ki jih je bil u svoj posvetovalni sbor vzel, je skerbel med podložnimi za mir, za pravico in za véro. Skerbel je ljubeznivo za vdove in sirote, in za vse nesrečnike; vbogim je donašal dreva in obiskal jetnike. Zlo težko mu je djalo, ki je moral kakega hudodelnika k smerti obsoditi [...]. Zraven da je bil do duhovnih radodaren, jim je večkrat pri maši stregel. Tega ni terpel, da bi jim bil kdo kaj žalega storil, alj rekel. Pri sv. maši se je posebno lepo zaderžal, in je bil pri njej vsak dan s vso pobožnostjo. Celo sam je sejal pšenico za peko svetih hostij; in je vse oskerbel, kar je za nje peči treba. Ravno tako je vse storil pri tertah in pri vinu, ki je pri sv. maši potrebno. S enoj besedo, Venceslav je vladal in živel kakor svetnik.

Že v njegovem življenju so se dogajali čudeži, ko je bil prisiljen braniti svojo kneževino pred poganskimi nasilnimi vojvodi – sosedi.

Njega pa ni sovražila le mati, tudi drugi so se kot njegovi sovražniki oglasili, ter ga zavolj njegove mladosti in pobožnosti zasmehovali. Najhujši med temi je Radislav kurinski vojvoda, kteri je s vojskoj njegovo deželo napadil in mislil, da bo kneza osovraženedga od matere, od brata, od marskterih baronov in od drugih boljarjev (poimenovalna zadrega za poganske plemenske starešine), ki so u njegovem vojvodstvu, narložej od države obropal. Venceslav je želel miru s vsemi, torej je odpravil poslance do njega zvediti, kaj je uzrok sovražnosti, da bi mu po tem vedil spodobne pogodbe miru ponuditi. Radislav je vse to za bojazljivost spoznal (nerazumevanje Venceslavove drže ali pa lokavost sovražnika) in poslancom kljubestno odgovoril, da je edina pogodba mir ohraniti ta, če mu Venceslav vso Česko odstopi. Venceslav se vidi k brambi primoranega, torej vzdigne na noge vojsko, da gre s njoj proti sovražniku, kteri njegove dežele pustoši. Ko se imate vojski udariti, še želi Venceslav s Radoslavom pomeniti in mu pravi: »Če ima mir le s bojem ohránjen biti, tako bi ne bilo pametno toliko kervi prelijati, temuč če imata sama uzrok in začetnika vojske biti, tako gre, da jo sama u dvoboju končata.« Misliti si je da je Venceslav po vikšem navdihnenju to ponudbo storil (Slomškova komentar k Venceslavovi ponudbi). Radislav jo je poterdil; na svojo moč se je zanašal, in se zmage že gotovega mislil. Oba se snideta na borišu. Venceslav ima lahek oklep, kratek meč. Radislav pa ima dolgo sulico u roki in ob strani dolg meč, in je poln zaupanja na svojo moč. Venceslav pa vso svojo zaupanje na Boga stavi, in stori sv, križ, ko ga hoče Radislav s sulico prebosti: U tem času je Radoslav zagledal dva angela in zaslíšal glas. »Stoj!« Taka groza ga je obšla, da mu je orožje iz rok na tla padlo. Koj je tekel, se pred Venceslava na tla vergel, ga odpušanja prosil, in se popolnoma njegovi volji podvergel. Obe vojski ste stermeli, in skorej svojim očem niste verjeli, ker ste na eni strani vidili prevzetnega kneza pri nogah svojega nasprotnika, ki je slab, od druge strani pa razžaljenega kneza, ki je razžaljivca serčno objemal in mu storjene krivice odpušal.

Venceslav je ponižno Boga zahvalil za prejeto varstvo, in ko se je bil s Radislavom pomiril, je še bolj goreče Bogu služil; in si vse prizadjal, da je med podložnimi pravica in véra gospodarila. Kmalu potlej je bil državni sbor u Vorms razpisan, kamor je moral tudi Venceslav iti [...].

Tu pa se je nekaj podobnega, še veličastnejšega dogodilo. Venceslav se je na državni zbor zakasnil, ker je šel prej k sveti maši. Čakajoči knezi so mislili, da je to storil nalašč ali iz ošabnosti (razžaljenje časti!); užaljeno so sklenili, da ga bodo brez pozdrava prezrli, ko pride.

Ko je sv. vojvod u sbornico stopil, je cesar Oton vidil dva angela, ki sta ga spremljala in ga s zlatim vencom počastila. Od začetka je cesar pri tem pogledu ostermel, pa kmalo se je zavedil, vstal iz prestola, šel svetniku naproti, in ga na odločeno mesto peljal. Vsem pričujočim se je to na moč čudno zdelo. Ko jim je cesar povedal, kaj je vidil, se tudi oni niso mogli več zderžati, da bi ne bili ponižno Venceslava počastili. Cesar mu je tičas sam od sebe podelil kraljev naslov in kraljevo oblast, mu odpustil davk, ki ga je bilo cesarski kroni odrajtovati od časov Karola velikega, tudi mu je bil u dar dal eno roko sv. Vida, ki je bila nekoliko pred iz Francozkega na Saksonsko prenesena, in svetinjo sv. Sigizmunda burgundskega kralja. Sv. Venceslav je to svetinjo s velikim spoštovanjem sprejel in na Česko prinesel. Jih spodobno shraniti je okoli leta 930 izzidal stolno cirkev sv. Vida na Hradšinu [...]

Kraljevega naslova se Venceslav ni poslužil, akoravno so mu ga cesar in drugi nemški knezi u pismih dajali. U svojem kraljestvu je odpravljal razvade, odstavljal podkupljive alj krivične sodnike, kaznoval vlasteline alj barone, ki so bili do kmeta nevsmileni, in jih zavračeval na njih dolžnosti, njih samooblastnost pa s ojstrimi postavami vstavljal (skratka, odpravljal je vso brezversko korupcijo oz. stare običaje). Modro in pravično vladanje, ktero bi mu bilo imelo spoštovanje vsih pridobiti, mu je namesti tega napravilo sovražnike, in je tiste zoper njega nadražilo, ki niso pravice ljubili, in so le po svojih pregrešnih strasteh želeli živeti. Ti so zaničljivo besedovati začeli od njegovih pobožnih del, od pogoste molitve, od pridnega ob iskovanja božje službe in od njegovega ponočnega čuvanja, in od drugih njegovih zatajevanj; vse to so zmanjševali, kakor bi se pobožnost s serčnostjo ne vzela, in se ne podala visokemu stanu vladajočega kneza.

Flüsterpropagande! Kot metoda zarotnikov, ki so pripravljali umor. Slomšek je vse te dogodke podrobno in prizadeto opisal, opomnil pa tudi, da tak zločin ne ostane brez kazni.

Ta moritva se je zgodila 28. kimovca leta 936. Zaslužena kazen ni dolgo izostala. Dragomira se je s konji in vozom živa u zemljo pogreznila u tistem delu pražskega mesta, ki se mu Hradšin pravi. Boleslavovi pomagavci pri moritvi so nekteri ob pamet prišli, nekteri so se sami umorili. Boleslava sicer dalj časa ni kazen zadela, vendar mu pa tudi ni izostala. Cesar Oton ga je zavolj moritve kaznoval s vojskoj in ponižal. Boleslav je dal zdaj truplo svojega rajnega brata u Prag prenesti, in ga zraven rake sv. Vida shraniti [...]. Truplo sv. kralja, patrona Češke dežele je Gospod Bog na zemlji s velikimi čudeži povečal, dušo pa u večni časti olepšal.

Kdo ne bi bral takih življenjepisov! Koliko znanja, koliko spoznanj, kakšne razlage dogodkov v luči vere! Kako so nam vsi ti dogodki po Slomškovi živi besedi blizu!

Nauk in posnema še posebej izpostavljata Venceslavove kreposti. Slomšek jih sooča s slabostmi sočasnega kristjana.

1. Izmed velikega števila čednost, ki so sv. Venceslava lepšale, si vzemi k sercu zlasti njegovo posebno pobožnost do daru sv. maše in njegovo spoštovanje do duhovnih. Kar tiče sv. mašo, res ni mogoče, da bi vsak dan sv. Venceslava posnema, ter pšenico in vino za presveti dar pripravljal. Da je pa tak vojvoda in kasneje kralj tudi k sv. maši hodil,

in bil pri nji s vsaj pobožnostjo, dasiravno je imel sicer veliko in veliko opravil, se mu ni mamo le čuditi, ampak ga tudi posnemati. Tako velik gospod je pri svojih kraljevskih opravilih dovolj časa imel k sv. maši hoditi! Kaj pa ti k temu porečeš? Ti imaš veliko manj opravil, pa vendar praviš, da ne vtegneš. Ako bi bilo tvoje spoštovanje do tega daru tako veliko, kakor je bilo sv. Venceslava, bi gotovo ne govoril tako. Premisli, kaj te sv. véra od sv. maše uči, in boš gotovo veliko spoštovanje do nje imel, in ne boš lahko kak dan brez sv. maše ostal. Ne boj se, da bi za to pri časnem kaj škode terpel, alj pri opravilih kaj zamudil. Čas, ki ga Bogu tako daruješ, nič škode ne prinese, ampak je še celo h koristu in blagoslovu, kar časno tiče. Stori torej naprejzetje, vsak dan kolikor največ mogoče k sv. maši iti, pa ob enem stori tudi naprejzetje, to tako s spoštovanjem delati, kakor je sv. kralj delal. Opusti celo vse nepotrebno govorjenje, vso radovednost oči, vse nespodobno ponašanje, in kar bi božjim očem ne bilo ušeč. Tak se vstopi in obnašaj kakor se spodobi za te, ki si berač pred Gospodom nebes in zemlje, vbogi grešnik pred svojim sodnikom, reven červ zemlje pred svojim Bogom. Cirkva je za res božja hiša in vrate nebeške.

Kako vse, kar je Slomšek naglasil pod točko 2, o odnosu do duhovnikov, velja tudi za danes.

2. Tudi spoštovanje, ki ga je sv. kralj do duhovnikov imel, pridno posnemaj !...! Vselej duhovnikom spodobno čast skaži. Nikar ne bodi kakor so tisti hudobneži, ki gerdo in zaničljivo govoré od duhovnih in od njih djanj, njih slabosti povsod raznašajo, alj jim še celo lažnjivo kaj pritikajo. Če bi se tudi semtertje kak duhoven kaj pregrešil, ti vendar nimaš uzroka njega kot božjega poslanca zaničevati. Tudi marsikteri poslanci posvetnih kraljev imajo svoje slabosti, zato jih pa ni pripušeno zmerjati, ker so kraljevi poslanci. Duhovniki so pa božji poslanci; za voljo te njih službe si jim posebno čast dolžen. Če bi tisti, ki imajo navado veliko nespodobnega od duhovnih govoriti, na svoje še večje pregrehe se ozerli, bi gotovo najdlji, da nimajo kaj uzroka ob poslance božje svojega gerdega jezika brusiti !...!

*Sveti Rok, spoznavalec (Djanje II., 165–170), je pri nas znan in češčen svetnik, vendar podrobnosti iz njegovega življenja niso znane. Opis, pripoved o njegovem življenju je zelo dinamična. Podobno je opisan tudi sv. Alekš, berač. Vključuje znamenja, ki se zdijo nepomembna podrobnost, pa se kasneje, ob smrtni uri, izkaže, kako so bila sporočilno daljnoročna. Po živahni pripovedi sodeč, je njegovo življenje in »djanje« izoblikoval kak Štajerec, verjetno pa je bil soudeležen tudi redaktor Slomšek sam. Svetnika spremlja kot očitavec in ekspresivno ubeseduje okoliščine dogajanja z določenimi skladenjskimi prvinami, kot so: ustaljene ekspresivne pogovorne zveze (*kuga razsaja, pri tej priči, vbogaime kruha prositi*), tvorjenke (*dečec, temnica, temničar, temničenje, bolenišnica*), manjšalnice (*ročice, bajtica*), slabšalnice (*ogleduh*). Predvsem pa presenečajo deležja na -vši (*stopivši, sledivši*) v vlogi skladenjskih strnjevalcev ter funkcionalna izmenjava opisnega preteklika z zgodovinskim sedanjikom; tudi stava naslonk ni osrednjeslovenska, kot občasno tudi ne sklonska vezava. Vse te prvine zasledimo tudi v življenjepisih sv. Blaža, sv. škofa Ruprechta, sv. škofa Urha, sv. Bonifacija, škofa in mučenca, sv. Filemona, godca in mučenca, ter drugih. Največ pove o značilnostih jezikovnega upovedovanja soočanje z besedilom samim.*

Starši sv. Roka u mestu Montpellier na Francoskem, visoko plemenitega rodu in bogati časnega blaga, so živeli nekaj let u zakonskem stanu brez otrok. Obernejo se k Materi božji s prošnjo, da bi jim Bog naslednika dal, ki bi njihovo premoženje na dobro obrnil in Bogu lepo služil. Zadobili so otroka u letu po Kr. 1284. Roka so imenovali sebi od boga podeleno dete, ki je pokazal kmalo u detečjih letih, da ga je Bog za kaj posebnega odločil, tudi so na njegovih persih rudeči križ (skrivnostno znamenje) zapazili. Ob sredah in sabotah je samo enkrat materno mleko zizal, in kadar se je jokal, ga niso mogli ležeje vtolažiti, da so Mariino podobo mu pokazali alj mu njo u ročice podali (izjemna drža). Tako skerbno so ga odgajili njegovi stariši, dokler še je nedolžen dečec bil. Dvajset let star zgubi svoje stariše, ter je zdaj dedič znamenitega premoženja. Ker si pa ni upal u tolikem bogastvu svoje duše zveličati, in je hrepenel po bolj nebeškem kakor po zemeljskem bogastvu, sklene u prostovoljnem vbožtvu Kristusa Gospoda našega nasledovati; in vse gotove dnarje med vboge razdeli (izjemna odločitev). Še nekaj svojega blaga je prodal, in tudi te dnarje med vboge razdelil. Ostalo blago, ktero prodati ni mogel, pusti svojemu stricu, se skrivej romarsko obleče, zapusti svojo domovino, ter se u Rim nameni. Na poti je bogajme kruha prosil, in je mnoge težave prebil. Stopivši na Toskansko začuje, da u mestu Akvapendente kuga razsaja. Kmalo občuti u svojem sercu goreče želje, kužnim bolenikom streči, da bi tako svojo življenje dal Bogu u dar ljubezni. Božjemu poklicu koj pokoren gre u bolenišnico, prosi dovoljenja bolenikom streči, ter kmalo vse mogoče dela ljubezni opravlja. Zdelo se je, da je Bog to junaško ljubezen sv. Roka za blagor in srečo celega mesta pri tej priči plačati hotel, ker kuga moriti neha, in mestjani popolnoma ozdravijo. Enako se je zgodilo tudi u mestu Cesena, kamor se je sv. mož napotil, berž ko je slišal, da tam tudi kuga ljudi mori !...!

Nato je šel v Rim in na njegovo priprošnjo je kuga ponehala. Potoval in stregel je bolnikom tudi po drugih krajih.

Med temi mestami je bila tudi Piacenca, kder je svetnik precej dolgo kužnim bolnikom stregel. Zdaj Bog dopusti, da sv. Roka tudi ta bridka bolezen napade. Prehudih bolečin je večkrat na glas javkal in izdihaval. Da ne bi drugih bolnikov nadlegoval, je prosil, naj ga u kaki daljni ulici u kakšen kot položijo. To se zgodi; alj sosedi so se bali, da ne bi tudi kuge nalezli; zatorej svetnika primorajo iz mesta gladko se pobrati, za katero je vendar toliko zaslužjenja imel. Alj to ga ni kaj žalilo, timveč je bil le vesel, da je saj nekoliko svojemu Zveličarju podoben postal, kteremu se je tudi dobro s hudim vračalo; vzeme svojo palico, poiše vse svoje moči, ter težko svoje boleno truplo nese vun skoz mestne vrata. U bližnem gojzdu, kamor je prikoračil, najde neko tesno bajtico, u kateri se na tla vleže, u veselem zaupanju, da bo tukaj vmerl. Alj Bog mu na pomnoženje njegove nebeške dike še dalje živeti odloči; zatorej ga tudi s potrebnim živežem oskrbi. Ne daleč od tega gojzda je u gradu stanoval neki plemenitaš. Eden plemenitaševih pesov je med obedom večkrat kako hrano iz mize vzel, ter nesel tajisto ravno sv. Roku; kar je sluga sledivši za pesom videl. Blizo bajtice je izviral studenčnica, ta je svetniku bila za žejo, s njoj si je tudi svoje rane izpiral, svoje bolečine lajšal !...!

Ko slednjič ozdravi, z znamenjem sv. križa v Piacenci ozdravlja kužne bolnike. Po božjem glasu opozorjen se spet vrne v svojo domovino, kjer pa ga kot izčrpanega romarja ne prepoznajo ter v rodnem mestu kot ogleduha vržejo v ječo. In tam se ob njegovi bedni smrti razodene njegova svetost in svetniška osebnost.

Slednič mu Bog razodene dan in uro njegove smerti; sv. Rok poprosi svojega temničarja za mašnika, da bi se njim svojih grehov spovedal (vikanje mašnika). Mašnik pridejo, ga

vidijo vsega u nebeški svetlosti; ga spovejo ter spoznajo njegovo veliko svetost. Na to dirjajo mašnik u eni sapi k poglavarju, mu povejo, kaj so videli, zraven opomnivši, da je zares velik svetnik, nedolžen jetnik u temnici zapert. Poglavar se sicer temu smeje, pošlje vendar temničarja, da bi to reč preiskal. Temničar, dveri otvorivši, najde vso temnico u nebeški svetlosti, svetnika pa na zemlji ležečega in že mertvega. Zraven njega je ležala tablica, na kateri je bilo zapisano njegovo ime. Poglavar to zvedši ves ostermi, pové svoji materi, ktera je sv. Roku babica bila. Ona dirja u temnico; u rudečem krljžu, kterega je sv. Rok s seboj na svet prinesel, spozna, da je to u resnici njeni ljubljeni vnuk, kterega je že dolgo mertvega objokvala. Lehko si mislimo, kaj je ona, kaj so vsi drugi mestjani o tej prigodbi občutili. U svojem 34. letu je te velik služavnik božji sveto umerl. Truplo tega svetnika so s največim spoštovanjem in častjo pokopali. Sv. Roka so vsikdar do naših dnevoj posebnega varha zoper kugo spoznali in s čudovitim pridom u pomoč klicali.

V *Nauku in posnemi* Slomšek podrobno spregovori o dobrih in slabih straneh zemeljskega bogastva ter o malo iskani vrednoti, o duhovnem bogastvu. Povzemamo le glavne misli:

1. Sv. Rok ni upal u obilnem časnem bogastvu svoje duše zveličati; torej sklene u prostovoljnem vbožtvu živeti po izgledu Kristusovem. Posest časnega premoženja sama na sebi nikakor ne zavira večnega zveličanja. Lehko smo bogati in vendar zveličani. To vidimo pri mnogih velikih svetnikih, ki so na zemlji veliko bogastva posedli, in se zveličali. Alj vendar ne moremo tajiti, da bogastvo tega sveta je že mnogim ljudem bilo spotika zveličanja in priložnost pogubljenja. Kristus to resnico sam spriča s temi besedami: »Resnično vam povem, da bogat pojde težko u nebeško kraljestvo.« In spet vam povem: Lažej je kameli iti skoz šivankino uho, kakor bogatemu priti u božje kraljestvo.« Mnogi se za bogastva del pogubijo, ker si ga po krivici pripravijo. Drugi se za bogastva del večno pogubijo, ker krivično pridobljenega bogastva lastnikom ne povernejo. Spet drugi, ker svojega bogastva dobro ne obernejo, timveč samopašno pozapravijo, siromakom prepričlo darujejo, alj ga celo na vsakotere grehe in hudobije vžijejo. Slednič se mnogi pogubijo, ker svojo serce preveč na dnarje in blago navežejo, tajisto brez vse mere in skoraj več ko Boga samega ljubijo; zatorej le malo na večnost in na zveličanje svoje duše pomislijo, temveč le na to, kako bi svojo bogatijo ohranili in pomnožili, ko bogatin u evangeliu /.../

2. Sv. Rok je bolj hrepenel po nebeški, ko po zemeljski bogatiji. Za uno si je prizadeval s tim, da je u prostovoljnem vbožtvu živel, bolenikom ljubeznivo stregel, vse protivnosti poterplivo nosil, in po drugih krepostnih delih, ktere je do svoje smerti goreče opravljal. Kako razumno se je sv. Rok u tem obnašal! Zemeljska bogatija je nečimerna, ne more človeka prav zaprav razveseliti, ne u resnici osrečiti. Terdo, s težkim trudom in skerbjo se pridobi, in ker smo pridobili, nismo mirni pri njej. Zemeljsko bogastvo lahko mnogoverstno zgubimo. U eni uri je naj veči bogatin berač. Ohranimo pa bogastvo do konca svojega življenja, mormo ga vendar o smerti zapustiti. Na drugi svet ga ne moremo seboj vzeti. U življenju bogastvo nikogar ne ovaruje bolezn alj drugih nesreč /.../

Celo druga je s duhovnim, nebeškim premoženjem. To je pravo premoženje, ki človeka razveseljuje in osreči. Lehko si ga pridobimo, varno ga posedemo. Nihčer nam ga ne more po sili vzeti. Duhovno premoženje nas tolaži u smerti, nas spre vodi na uni svet. Na sodbi božji je s nami in nam daja veselo serce. Časne smerti sicer ne odverne od nas, da nam pa nebeško življenje zadobiti, koje bomo celo večnost u popolnem miru in blaženosti vživali. Po dobrih delih, po krepostih, poterpežljivosti u križih in težavah, po spolnovanju božjih in cerkvenih zapoved si tega premoženja pripravimo. »Hočete li, ljubi moji bratje! obogateti, hočete bogastva imeti,« govori sv. Gregor papež, »išite pravega bogastva /.../

Sv. Joanez Nepomučan, mučenik (Djanje I., 498–503), nam znani sv. Janez Nepomuk, čigar zanemarjeni kipi še krase nekatere rečne mostove po Sloveniji; zakaj, celo večini krajanov ni znano. Njegova življenjska pot in pogumno mučeništvo sta zaznamovala konec 14. stoletja na Češkem ter kasneje njegovo češčenje razširila zlasti po vsej Avstriji.

Bil je rojen v trgu Nepomuk blizu Prage. Starši so bili dolgo brez otrok, sprosil so ga na Marijino priprošnjo. Že ob njegovem rojstvu so se nad »njih hišo čudne lučice prikazale, ktere so za pomen njegove prihodne svetosti imeli.« Še kot otrok je nevarno zbolel in po zaobljubi starišev k Mariji Devici čudežno ozdravel (nenavadno znamenje). Kot že odraščen »deček« je najraje ministriral pri maši in rad je molil.

U šoli in doma se je rad učil, in tako visoko učenost dosegel, da so ga za doktorja svetega pisma in duhovskega pravištva povzdignili. Mašnik posvečen se je cel mesec od človeške družine odločil, ter se s velikoj molitvijo, s postom in ojstrim pokorjenjem na svojo prvo darovanje sv. maše pripravljal. Kmalo na to je bil pridgar pri Devici Marii u Prazi postavljen, kder je svojo službo toliko hvale vredno opravljal, da je bil od Pražkega nadškofa korar in predgar pri stolni cerkvi izvoljen kar je tudi do konca ostal.

Venceslav, tačasni česki kralj je s svojimi dvorniki njegove pridge rad poslušal, in ga za del njih visoko obrajal. Ponujal mu je škofistvo u Litomišlu in pozneje bogato proštijo u Višegradu; pa sv. Joanez vsega tega ni hotel, ker je menil, da s službo božje besede več prida stori. Kraljica Joana, žena kralja Venceslava, si ga je spovednika, in svojega milošinarja izvoljila. Ravno to je priložnost dalo, da je sv. Joanez tako častit mučenik postal. Kralj namreč, ki je za svoje kraljeve opravila in dolžnosti malo maral, je skoz prešestvanje, pijančvanje in svojo grozovitnost u veliko pohujšanje svojih podložnih silo hudobno živel; pobožna kraljica ga je prosila, opominala in svarila, pa vse ni pomagalo. Spovednik ji svetje, vse mirno poterpeti, in rajši s molitvijo in drugimi dobrimi delami kralju spreobremenje od Boga izprositi ...!

Kralj Venceslav pa je bil vse drugačnih misli. Hotel je vedeti, česa se kraljica pri Joanezu Nepomuku spoveduje. Sam nezvest je posumil v njeno zvestobo in tako se je na spovednika pričel pritisk.

Ta grešna radovednost ga je čedalej bolj pekla. Pokliče k sebi sv. Joaneza, in mu po dolgih ovinkih svoje želje razodene, mu tudi nekaj praznih uzrokov pove, zakaj od njega to želji, ter mu vso svojo veličast obeča, ako mu njegove želje dopolni. Sv. Joanez se tega silno prestraši, kralju pravi, kolika pregreha bi bila, ako bi spovednik naj manjšo reč iz spovedi razodel, in mu na ravnost pove, da taužentbart raj umre, ko v njegove želje dovolji. Kralja tak odgovor scer vjezi, vendar svojo jezo zakrije, in meni pri drugi priložnosti kaj več opraviti ...!

Taka priložnost se je kmalu našla. Okrutni kralj je namreč dal peči svojega kuharja na ražnju, ker mu je na mizo prinesel premalo pečenega kopuna. Nihče se ni upal kralju zoperstaviti, le sv. Joanez je pogumno stopil k njemu in ga posvaril zaradi te okrutnosti. Kralj pa ga ni ubogal, marveč ga je vrgel v ječo. K njemu je poslal ječarja z grožnjo, da mora izpolniti kraljevo zahtevo, če hoče ostati pri življenju. Nato kralj poskusi še zlepa, se opraviči, češ da mu je žal in ga naslednji dan k sebi povabi na kosilo. Tu svojo zahtevo ponovi, spovednika pridobiva »s velikimi obljubami, po tem pa s grozovitim protjenjem«.

Ker pa vidi, da s vsim tem nič ne opravi, vkaže sv. Joaneza spet u ječo vreči, ga hudo terpinčiti in s baklami po životi nevsmleno žgati. Serčen mučenik pa med toljkim terplenjem svoje oči k nebesam povzdiguje, in pogosto presvete imena Jezus in Maria izreka. Po dolgem strašnem terpinčenju kralj sv. Joaneza spet prostega izpusti. Sv. mučenik nobenimu človeku prestanih muk ne pove, temuč ko zaceli, kakor poprej svojo službo oskerbuje. Ker mu je Bog naznanil, da bo za svoje molčečnosti del življenje dati moral, je u svoji zadni pridgi u nedelo pred velikim Križovom od svojih poslišavcov slovo vzel. Govoril je po besedah sv. evangelia: Čez majhno me ne bote več vidli« /.../

Ko se je po romanju k Devici Marii v Boleslavo, kjer se ji je z gorečo molitvijo za zadnje smrtno bojevanje priporočil, zvečer vrnil v Prago, ga je kralj zagledal sloneč pri oknu in zaničljivo ogovoril: »Čuj, far! Umerl mi boš, kakor resnično živim, če mi berž ne poveš vse, kar se ti je kraljica izpovedala. Zaprisežem, da boš vodo pil!« Svetnik pa mu je odgovoril: »Rajši taužentkrat umerjem.« Kralj ga nato da »okovariti« (ukleniti) in ko se zmračí, zapové svetnika na most peljati in v reko Veltavo (Moldavo) vreči.

To se je zgodilo u letu 1383. Akoravno po noči storjena, vendar ni skrita ostala ta strašna hudobija. Lepe lučice (nepričakovano sporočilo) namreč so semertije letale okolj svetega trupla; torej ima sv. Joaneza podoba majhne zvezdice okolj glave /.../ Drugo jutro najdejo sred vode na suhem sv. Joaneza truplo, celo nepoškodovano. Korarji ga sperva u bližno cerkev denejo, kmalo ga pa u stolno cerkev slovesno prenesó, kder so ga verni kot svetnika čistili, Bog pa z mnogimi čudeži (sporočili iz duhovnega sveta) poveličal. Čez 300 let ga iz groba vzdignejo, in njegov jezik nestrohnen zlo tak najdejo, kakor je živega človeka /.../

Nauk in posnema se osredinjata na dve važni vprašanji v življenju kristjana: na vlogo govornenja sploh in na neoporečnost resnice o spovedni molčečnosti. Za oboje je svetnik prepričljiv vzgled. Slomšek pravi takole:

1. Sv. Joanez je neprestrašen govoril, kadar je bila njegova dolžnost govoriti, ter je hudobnega in okrutnega kralja svaril, pa ravno tak je molčal, kadar mu je bilo molčati, ter ni besedice iz kraljičine spovedi povedal, čeravno ga je kralj h temu s lepimi obljubami zapeljati, in s protenjem in terpinčenjem in clo s grozovitno smertjo prisiliti hotel.

O pravem času govoriti, ob pravem času molčati je vsakemu k izveličanju potrebno. Koliko grehov se stori, ker se govori, kar, kedar in komur bi se povedati ne smelo; in ker se molči, kedar bi se molčati ne imelo. Kedar zoper poštenje in dobro ime svojega bližnega govoriš, kedar njegove skrivne pogrške raznašaš in praviš takim, kterim jih ni vedeti; kedar lažeš, kolneš, brez potrebe prisegaš, zakramentom nečas delaš, zoper Boga in prejpstavle nevoljno godernaš, razžaljenikom hudo rečeš, nesramno klafaš alj zaničljivo od sv. vere in cerkve in svetih reči govoriš i. t. d., tolkobart se pregrešiš, ker govoriš, ko bi govoriti ne smel Nasproti, kedar molčiš, ako drugi nesramne, hudobne marne imajo, alj bližnega obnašajo (ogovarjajo), alj od svetih reči zaničljivo govorijo, alj kedar vidiš podložne grešiti, pa jih ne posvariš, alj kedar pri spovedi svojih grehov čisto ne poveš, alj ti ni mar za božjo čast in za prid svojega bližnega le besedico ziniti i. t. d., tolkobart grešiš, ker molčiš, ko bi molčati ne imel. Vzemi si toraj sv. Joaneza u izgled, in zapomni si, kar sv. pismo pravi:« Je čas molčati in je čas govoriti.«

2. Sv. Joanez ni povedal, kar je na spovedi čul, naj se je ravno kralju zameril in u smert zapadil. Kar je sv. Joanez storil, je vsakega spovednika sveta dolžnost. Naj bi mu tudi za življenje šlo, vendar besedice ne sme komu ziniti, kar na spovedi čuje, in ne ve se,

da bi kedaj kateri spovednik to dolžnost bil prelomil. Tako Bog sam (po svoji dobroti in obzirnosti) za skrivnost sv. spovedi skerbi, da bi se ti grešnik ne sramoval svoje grehe povedati. S čem se tedaj še hočeš izgovarjati, da svojih grehov odkrito na spovedi ne poveš, ker vendar dobro veš, da spovednik ničesar iz spovedi razglasiti ne smejo? Ne daj se nikolj od napčne sramožljivosti zapeljati, da bi kak smertni greh na spovedi zamolčal.

Tako se nam od strani do strani odkriva enkratna tako raznolika in veličastna podoba svetnikov, pa tudi nepresežna moč vere, temeljita teološka vednost, življenjska izkušnja in katehetska pronicljivost njihovega povzemalca in razlagalca – svetniškega kandidata A. M. Slomška. Tudi naš sodobni obraz se kaže v njegovem ogledalu!

Bolj ko se zazremo v luči svetniških življenj, njihove duhovne vsebine, v evropsko krščansko preteklost, več nepojmljivih in neverjetnih znamenj božjega delovanja odkrijemo. Spremljala so jih, kot nekoč apostole. Globoko verni Slomšek nikakor ni dvomil v čudeže in čudežne dogodke, zakaj bi mi, saj tudi v sodobnosti takih prič vere ne manjka (npr. sv. Janez Vianej, sv. Favstina Kovalska, sv. Maksimilijan Kolbe, sv. p. – Pij). Izredne osebnosti doživljajo izredne stvari.

Polno čudežev in otroške vere je npr. življenje kmečkega patrona sv. Izidorja, sv. Foke, vertnarja, mučenika, sv. Boštiana, hlapca – in mnogih drugih.

Sv. Izidor, kmet in torej posebno kmetom in vsim, ki so niskega stanu, prelep izgled, je bil rojen na Španskem, blizu poveljnega mesta Madrid. Njegovi starši so bili revni, pa pogoboječi. Ker so sv. Izidora sevilskega nadškofa posebno častili, so tudi svojemu sinu ime Izidor dali [...]. (Djanje I, 476–479).

V kratkem življenjepisu so izpostavljene njegove posebne lastnosti, že za življenja povezane s čudežnimi dogodki, ki so na kratko povzeti.

Sv. Izidor je služil na pristavi gospodarja, plemiča. Pred delom je vedno molil, obiskoval sv. mašo. Drugi hlapci so ga pri gospodarju tožili, češ da zamuja na delo. Gospodar gre preverjat govorce; na polju vidi ob ratarju Izidorju še dva druga pluga z belimi volmi, ob njih pa dva ratarja. Začuden ga vpraša, kdo mu pomaga orati. Izidor o tem ne ve nič. Gospodar Bergas spozna in se prepriča, da Izidorju pri delu pomagajo angeli. Blagoslov polja (zgovorno znamenje) ga prepriča o svetosti Izidorja. Naslednji nenavadni dogodek se je zgodil na paši. Otrok ga pride v cerkev klicat, da je volk voli napadel. Odgovoril mu je: »*Le pojdi domu, moja dete, božja volja naj se izide.*« Kaj Izidor po maši na paši najde? Mrtvega volka pri voleh. O njem je tudi zapisano, da ni

[...] veseljačil, ni klel, ni hudičeval; s nesramnimi in razvujzdanimi se ni nikdar pečal, nevarnega, nečimernega veselja, kakor plesa alj igre, se nikoli vdeležil. Marnov in pesem, ki bi bile malo kaj na klaflanje vlekla, nikolj ni terpel, nobeden se vpričo njega kaj tacega prederzniti ni smel [...]. U svojem samiškem kakor u zakonskem stanu je sv. Izidor dobrotljiv ubogim bil, in Bog mu je dostikrat s očitnim čudežem pomagal, da je le, kakor je željel, vbogaime dati mogel. Neko saboto je vse, kar je gleštal, že med vboge razdelil, kar še en berač pride in ga za božji dar poprosi. Izidor je dobro vedel, da je omara že prazna, vendar reče svoji ženi: »Pojdi poglej, ali ni ničesarca več, vbogajme dati (notranji namig kot sporočilo).« Ona gre, in se silno začudi, ko poprej prazno omaro naenkrat polno živeža zagleda. Večbart se je vidilo, da se mu je pšenica alj drugo žito, ki ga je

v bogim dajal, u rokah množilo [...] Sam se je ojstro postil, spokorne dela opravljal [...] Zadnič zbolil, in ker mu je Bog dan njegove smerti razodel, se je na zadno uro po vsej moči skerbno pripravljal, da so vse pričujoče solze polile. Kmalu potem je svojo dušo polno božje milosti in zasluženja Bogu sporočil in mirno u Gospodu zaspal leta 1130.

Štirdest let po njegovi smerti izkopljejo njegovo sveto truplo iz groba, kamor je bilo pokopano, pa bilo je še vso celo, kakor tudi obleka na njem. Prenesli so ga slovesno u cerkev sv. Andreja; med tem so vsi zvonovi celega mesta Madrida sami od sebe čudno (čudežno) zvonili. Še več drugih čudežev (sporočil duhovnega sveta), se je pri častiti prenesbi njegovega sv. trupla zgodilo, posebno med bolniki, med katerimi so bili neki tudi kraljevega rodu. Pa tudi u življenju je Bog sv. Izidora s mnogimi čudeži poveličal. Enega dne je bil njegov gospodar na polji silno žejn, in sv. Izidora pobara; ali bi ne vedel blizo za kak studenc. Izidor mu stran pokaže rekoč: »Tam le je studenc.« Gospodar gre, pa drugega ne vidi, kakor suho peč (skalo), in misli da ga je Izidor vkaniti hotel. Sv. Izidor pa stopi, in s svojo palico po peči vdari, in na enkrat iz nje najčistejša voda priteče. Čudno je tudi hčero svojega gospodarja mrtvo obudil. Dan denašen se sv. Izidor po vsem Španskem mogočni priprošnik časti, ne le od priprostega ljudstva, temuč tudi od duhovstva in kraljeve in drugih naj imenitnejših rodbin. Njegovo še nestrohneno sv. truplo se vidi u sreberni s dragim kamnjem okinčani raki alj trugi, ktero so srebrarji Madriški iz svojega naredili, in katero na šestnajst jezarov cekinov vrednosti cenijo. U letu 1612 je bil sv. Izidor s sv. Ignaciom, s sv. Frančiškom Ksaveriom, s Filipom Neriom in s sv. Terezjoo od papeža Gregoria XV. u versto svetnikov prištet.

Od tega časa je češčen tudi po naših krajih.

Nauk in posnema prinašata vzgojne napotke in vzpodbude o stanovskih vprašanjih, vključujeta pa tudi »kulturo govora in kulturo obnašanja«, ki je v naši sodobnosti na nižji stopnji, kot v Slomškovem času.

1. Sv. Izidor je u niskem kmetiškem stanu sveto živel in se izveličal; tako zamore človek u vsakem stanu sveto živeti in se zveličati. Sv. Izidor je svetost in zveličanje dosegel, ker se je vsakega greha skerbno varoval, dobrega obilno storil, svoje dela in dolžnosti voljno izpolnoval, križe in težave poterpežljivo prenašal, ter božje in cerkvene zapovedi zvesto držal. Tudi ti zamoreš kakor on – le prav terdno skleni, to storiti [...]

2. Dasiravno je sv. Isidor težko delal in veliko po svojem stanu terpel, vendar nikolj preklinjal ni, kakor je nekterih ljudi gerda navada, ako jim kaj po volji ne gre. Nikoli ne kolni ne dela, ne živine, nar manj pa ljudi; kletev se za kristiana ne spodobi, in Boga žali. Kletev je strašen guč alj marn pogubljenih u peklju, ker eden drugega rotijo in preklinjajo; ne bodi jim u življenju tovarš, da po smerti u njih družno ne prideš. Kako boš neki pred Jezusom enkrat na sodbi obstal, ki gerdo kolneš, ako pomisliš, da bo človek za vsako nepotrebno besedo pred večnim sodnikom težek odgovor dajal? Praviš da le kolneš, če te kaj vjezi; ali te morde jeza izgovori? Ne veš, da je keršanska dolžnost jezo premagovati? Ako se jeziš, grešiš, ako pa u jezi celo kolneš, še večji greh storiš. Stariši, ki svoje otroke kolnejo, se dostibart izgovarjajo, da morajo kleti, ker otroci so svojoglavni in jih ne vbogajo; pa tudi njih izgovor ne velja. Veliko je namreč otrok, pri kterih se s lepim več opravi, ko s hudim. Kder pa lepa beseda in ojstro svarjenje, ako jepotrebno, kaj ne pomaga, tudi kletev pomagala ne bo [...]. Če si se kleti navadil, da iz navade kolneš, toljko hujše za te, ker u hudi grešni navadi tičiš; prisrčno Boga prosi za pomoč, in skerbno si prizadevaj, navajene kletve se odvaditi; zakaj »preklinjavci bodo pogubleni,« pravi sv. pismo. Zato tudi sv. Pul verne svari, rekoč: »Nikarte ne preklinjajte.«

Za zaključek te izbrane predstavitev šestih svetniških življenjepisov iz *Djanja* je izbran še eden, ki je pripovedno mojstrsko izpeljan. Odlikuje ga pripovedna živahnost, dinamičnost dogajanja, jasnost izražanja in pogovorna plastičnost z ekspresivnimi prvinami. Bralca kot očividca pritegne v dogajanje. Vsaka beseda, vsaka poved je sporočilno funkcionalna, na svojem mestu. Bere se kot osem let kasneje napisani Martin Krpan. Le proti koncu se opis zresni, saj je burkež in godec, kasnejši svetnik mučenik, sv. Filemon, v času preganjanja kristjanov godčevsko držo opustil, ni počastil malikov, marveč priznal Kristusa in kot mučenik srečen zanj umrl. Res, kako čudna so Gospodova pota! Tudi danes.

Vse v sodobnosti izstopajoče jezikovne prvine (tako polstavki, pogovorne besedne zveze, besedišče s panonizmi, s terminološkimi in z ekspresivnimi tvorjenkami, funkcionalno zaporedje opisnega preteklika z zgodovinskim sedanjikom, namernim nedoločnikom kot skladenjskim strnjevalcem, trpnikom s se, in še kaj) so odlika Slomškovega ubesedovanja, značilne pa so tudi za nepričakovan razplet zgodbe Filemonovega življenja. Ker je besedilo krajše, bo navedeno v celoti.

*Za cesarja Diokleciana, ki je kristiane nevsmiljeno preganjal, je živel u egiptovske pokrajini Tebaidi, u mestu Antinoe nek brezbožnik, po imenu Filemon, ki je s godboj svoj vsakdanji kruh si prislužil. Kedar je on na svojej pišali zapiskal, je vse na nogah bilo, in je on pobrenkal, je vse u veselje se zavilo. Verh tega je bil bistroumen, da malo takih, je znal burke vganjati in kratkočase delati, da kamorkoli je stopil, je vse s veseljem ga sprejelo. Clo mestni velikaši so ga radi povabili, da jim je norce bril in smešnega kaj povedal. (SV. Filomen, godec in mučenik, *Djanje*, I., 128–131)*

Tisti čas pride povelje od cesarja Diokleciana, da vsakdo kristianov ima ali malikom darovati, ali pa do smerti tepen in šiban biti. Nato večdel vsi vérniki zbežé, ali se po berlogih poskrijejo; samo duhovniki in nekoji drugi, ki so bolj serčni in pogumni bili, ostanejo: ali sleduhi jih kmalo ovohajo in pred mestnega poglavarja Ariana ženejo; bilo jih je vsih skupej sedem in trideset. Mestni glavar ves serdit jim dan odkaže, kterega imajo ali malikam aldovati, ali brez milosti mučeni in umorjeni biti. Take dni je vselej nesošteta množica ljudi se sošla; od vsih krajev so derli, vse se jih je lomilo in terlo, med njimi je bil tudi burkež Filemon, ves radovedčen, kaj se bo godilo s vjetimi kristiani.

Ura doteče, vjetnike priženó in vsih oči se na njih obernejo; oni pa zaporedom kakor pridejo, zaničljivo na malika gledajo in le kedar smertno orožje ozrejo, se vidi, da se njih čelo izjasni in nekako notranje veselje u njihovem očesu igra. – Samo eden zmed njih, Apoloni s imenom, ki je bil diakon ali duhovnik nižjega reda, je bil sicer močno pobožen; ali zadostne pogumnosti, zažugane muke prestati, vendar ni imel, tudi na milost božjo in njegovo pomoč je premalo zaupal: tode od vére odstopiti ni hotel. U tej hudi zadregi je sklenul podkupiti kakega nevérnika, da bi namesto njega daroval. In ko premišljava, na koga bi se obrnul, zagleda kot nalaš Filemona, kterega je dobro poznal; mu pomigne, tiho pošepeta, kaj bi rad, in mu štir zlate obljudi. Filemon je hitro pri volji, vzame denar, kterega mu Apoloni ponudi, in poverhnje oblačilo njegovo, ter mu svoje godbeno orodje shraniti da. Ali ravno na tem potu ga je milost božja čakala, mu oči odperla, in tega terdega nevernika u pobožnega in serčnega kristiana prestvarila (Slomškov komentar dogodka).

Filemon stopi bližej do Ariana, ki ga pod ptujoj oblekoj ni spoznal, in namesti darovati se na čelu prekriža, rekoč: »Jaz sim kristian, in tvojim malikom ne bom daroval.« Arian ves nevoljen, mu veli: »Ako ne boš daroval, se ti bo godilo, kakor tistim, ki so ravno

zdaj, kakor si sam vidil, zavolj terdovratnosti svoje žalostno smert storili.« Filemon odgovori: »Iz ljubezni do Jezusa Kristusa sim pripravljen vse terpeti, kar mi žugaš, in družega ne želim, kakor skorej u večni pokoj priti.« Na to se sodnik še bolj razserdi, od jeze s zobmi škriplje svojim trinogam ukaže, pogumnemu vjetniku obraz razkriti, in zagledaje občno znanega burkeža vsa množica od smeha skakati in s rokami ploskati začne; vse je namreč mislilo, da nalaš in samo za kratek čas je to storil.

Tudi Arian se začetno nekoliko pomuzne, potem pa ves resen veli, da zdaj ni čas burke vganjati, in ker je berž ko ne marskdo se nad njegovim sedajnim vedenjem pohujšal, mora brez odloga malikom darovati; vsim pokazati, da je samo za smeha voljo se tako všemil in kakor kristian se obnašal. Ali Filemon mu ravno tako resno odgovori: »Pri živem Bogu ti zaterdim, da resnico govorim; jaz sim kristian.« Arian ves osupnjen ne vé kaj bi začel, potem se clo prijazno k njemu oberne, rekoč: »Glej! Ljudje te toliko radi imajo, in lehko si preživel sebe in svoje. Kdo vendar te je tako preslepil, da si taki bedak postal, in sebe in ženo in otroke svoje u tako nevarnost pripraviš? Kakor hočeš, sam si izberi, ali veselo življenje ali grozovitno smert. – Ker se pa Filemon od svojega terdnega naprejšetja vkrenuti ne da, mu glavar nekoliko dni pomisleka da, nadjaje se, da ga bodo žlahta, žena in otroci pregovorili in vmajali; ali Filemon je bil med tim časom toliko srečen, s kerstnoj vodoj preroben biti, ter je potem še stanovitniši pravo véro pričal in od dne do dne popolniši dohajal.

Ker je njegova žlahta vidila, da prave vére nikakor zatajiti noče, je zatožila diakona Apolona, kteri je po njenej misli naj več se zadolžil, da Filomen je kristian postal; zategadelj Arian obadva Apolonia in Filemona pred svoj sodni stol zakliče. Pridša bota obedva nevsmileno tepena; noge so jima prevertali, skoz rane verv potegnili in po mestnih ulicah semtertje vlačili; ali ravno to nečloveško divjanje ju je u véri še bolj poterdilo, in sodnik vidši, da ju zmagati ne more, jima glavi odsekati ukaže. To se je godilo 25. marca 287; sv. katolška cerkva pa njuni spomin 8. marca obhaja. – Ne dolgo potem se je tudi sodnik Arian preobernal in življenje za sv. vero dal.

Nauk in posnema ponovno načenjata vprašanje »zabavne glasbe«, plesa in veseljačenja, kar Slomšek na mnogih mestih skladno z naukom vere odsvetuje.

1. Sv. Filemon poprej godec, se je potem preobernal. Kako srečen pač je bil! Godcov, piskačev, burkežev in posvetnih dobrovoljcev tudi dan današni cele kupe vidimo, ali kdo iz med njih se preoberne? Lahko rečem, da redki so. Godčevski posel je tako nevaren in u toliko grehov najbližna priložnost, da se skorej vsakemu odsvetovati mora. Tisti, ki u nedelah in praznikih po kerčmah brenkajo in okrogle godejo, se vdeležijo vsih grehov, ki se na plesu storé, in gorjé jim na sodbi božjej! Marskaka drago odkuplena duša plesaje in piskaje u pekel pade; kajti na plesišču se vsi grehi s človekom vred verté. Kdor hoče srečen biti na tem in unem svetu, naj bolje, da se nikdar na plesišu ne zaverti !...!

S temi razmeroma obsežnimi življenjepisnimi ponazoritvami izbranih svetnikov (treh svetnic in šestih svetnikov) se zaključuje predstavitev Slomškovega *Djanja Svetnikov božjih*. Njegova beseda nas je po svoji miselni vsebini in globini (odkritju skrivnostnih sporočil) kot tudi jezikovni ubeseditvi nagovorila bolje, kot vsakršna druga podrobna jezikovna analiza. Ta ostane še za prihodnje. Spričo dosežene normativne urejenosti na vseh jezikovnih ravninah (kljub manjšim individualnim odstopanjem) in sporočilne sproščenosti je poenoteni slovenski knjižni jezik *Djanja Svetnikov božjih* prešel med ljudi in prispeval k pisni in govorni kulturi najširšega sloja slovenskega prebivalstva v 19. stoletju. Zgled ubesedovanja je bil tudi pišočim 19. stoletja, zlasti v območju nabožnega

(cerkvenega) pa tudi posvetnega slovstva. Lahko si je predstavljati, da tako delo ni ostalo brez tvornega odmeva. Poenoteni skupni slovenski knjižni jezik, njegov ubesedovalni polet in razmah je bil v teh besedilih praktično preverjen in preizkušen.

Hagiografije svetnikov pomenijo vsestransko versko, vzgojno in kulturno obogatitev, so odkritje sporočilnosti duhovnega sveta. Bralcem so odkrivala najbolj dramatične osebne odločitve svetnikov, posebej mučencev, v kar so jih silili in se nad njimi okrutno izživljali zatiralci krščanske vere – v vseh obdobjih zgodovine. Kako so nam blizu! Njihovo pobožno svetostno držo so pogosto spremljali čudeži, ki se nam danes zdijo neverjetni; potrjevali pa se niso le v njihovem življenju, marveč tudi ob njihovih grobovih. Slomšek očitno ni dvomil vanje, saj jih iz življenjepisov ni izločal, marveč jih je kar sproti z lučjo vere komentiral.

Posebnega pomena v tem delu pa je Slomškov *Nauk in posnema* ob vsakem življenjepisu ali cerkvenem prazniku. Gre za praktično katehezo, izoblikovano ob značilnih krepostih, karizmah, predstavljanega svetnika. Ta zajema vsa področja, ves razpon človekovega vsakdanjega zemeljskega in duhovnega življenja. Pretresane so vse slabosti, vsa grešna dejanja in nakazani izhodi iz njih v luči vere, sv. pisma in cerkvenega nauka. Pa na tako preprost, razumljiv pogovorni način! Vredno bi bilo vsa ta Slomškova samostojno napisana vzgojna poglavja posebej izdati. Razumljivo, da so zaznamovana s cerkveno in z družbeno stvarnostjo tedanjega časa, vendar so po svoji miselni globini neoporečna in tudi danes povsem aktualna. Če bi te njegove nauke posebej soočali s sodobnim družbenim stanjem, bi lahko ugotovili, kako daleč smo od vrednot, za katere si je prav on vse življenje iz vseh moči prizadeval. Iz njih je razvidno, koliko truda je treba vložiti za notranjo rast in etično držo človeka, ki jo omogoča in zagotavlja samo vera.

In še ena misel. Če bi Slomšek hotel, bi bil lahko izvrsten leposlovni pripovednik, celo romanopisec. Imel je za to vse pogoje, odločil pa se je za višje, življenjsko pomembnejše, nadzemeljske večnostne cilje. Za vse smo mu dolžni neminljivo zahvalo.¹⁶

LITERATURA

Metod BENEDIK, 2008: *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane Škofja Loka*. Celje: Mohorjeva družba.

Ema DEISINGER, 1936–1938: Slomšek – Pestalozzi. *Slovenski učitelj*, l. 37, 1936; l. 38, 1937; l. 39, 1938.

Jože FAGANEL (ur.), 2007: *Ema Krška. Hagiografije*. Celje: Mohorjeva družba.

¹⁶ Glej Lendovšek 1876–1899. Med zbranimi deli Slomškovega Djanja Svetnikov božjih še ni.

Štefan Alojzij FERENČAK, 2009: *Glasbena dejavnost Antona Martina Slomška*. Slomškovo zbrano delo III/I; Monografije I. Celje–Ljubljana: Mohorjeva družba.

HIPOLIT, 1719, 1725: *Bukvice od slejda inu navuka Cristusa*. Ljubljana.

Jernej KOPITAR, 1809: *Grammatik der slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach.

Frančišek LAMPE, 1887: Antona Martina Slomška sedem postnih pridig. *Drobtinice* XXII, 23–37.

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2006: Liturgična terminologija v procesu oblikovanja enotne knjižne norme. *Diachronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Maribor: Slavistično društvo. (Zora 41). 519–527.

Mihael LENDOVŠEK, 1876–1899: *Ant. Mart. Slomškega zbrani spisi*. Celovec: Mohorjeva družba.

Maks MIKLAVČIČ, 1967a: Leto svetnikov – zdaj in kako? De »Anno Sanctorum preparando (I). *Cerkev v sedanjem svetu*, 1–3, 29–30.

– –, 1967b: Leto svetnikov – zdaj in kako? De »Anno Sanctorum preparando (II). *Cerkev v sedanjem svetu*, 4–6, 69–70.

Pavla OBRAZOVÁ, Jan VLK, 1994: *Maior Gloria. Sváty kniže Václav*. Praha.

Matija OGRIN (ur.), 2009: *Oče Romuald, Škofjeloški pasijon*. Celje: Mohorjeva družba.

France ORAŽEM, 2001: Franc M. Paglovec – prevajalec Kempčanove hoje za Kristusok in Scupolijeve Svete voiske. *Paglovčev zbornik*. Kamnik, 117–120.

Martina OROŽEN, 1996: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

– –, 2006a: Puristično prečiščeni kranjski knjižni jezik v nabožnem slovstvu pred normativnim poenotenjem slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju. *Diachronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Uredili M. Koletnik, V. Smole. Maribor: Slavistično društvo. (Zora 41). 476–484.

– –, 2006b: Slovenske narodne legende v prozi. Globinsko pomensko sporočilo in površinska jezikovna ubeseditev. *Obdobja* 23. *Metode in zvrsti. Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 605–618.

– –, 2007a: Prepleti medzvrstnih jezikovnih prvin v strokovnih besedilih prve polovice 19. stoletja. *Obdobja* 24. *Metode in zvrsti. Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 59–75.

– –, 2007b: Govorne prvine v jeziku Slomškove pridige kot besedilna novost nabožnega slovstva purističnega obdobja. *Besedje slovenskega jezika*. Uredil Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. (Zora 50). 136–153.

– –, 2008: Podoba svetega Martina v »životopisih« svetnikov in v leposlovju 19. stoletja. *Sveti Martin Tourski kot simbol evropske kulture*. Celovec, Ljubljana: Mohorjeva družba. 183–193.

Marijan PEKLAJ, 2001: Paglovčev prevod Tobijeve knjige. *Paglovčev zbornik*. Kamnik: Občina Kamnik. 112–116.

Bernard RAJH, 1998: *Knjižnojezikovno delo Petra Dajnka kot poskus standardizacije vzhodnoslovenskega narečja*. Ljubljana.

—, 2002: *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora, 19).

Anton Martin SLOMŠEK, 1835 (2. izd. 1845): *Hrana Evangelijskih naukov bogoljubnim dušam dana na vse nedelje in zapovedane praznike v leti*. V Gradci.

—, 1949–1950: *Apostolska hrana bogoljubnim dušam dana po branji apostolskih listov ino drugih bukuv svetiga pisma, za nedele ino svetke cerkveniga leta*. Pisal Anton Slomšek, nekadajni nadfajmošter u Vuzenici. V Celovci.

Veliki splošni leksikon, 1998: Geslo Pestalozzi (Jochann Heinrich), švicarski vzgojitelj in reformator šolstva. Šesta knjiga P–Rž. Ljubljana: DZS.

Janez ZALOKAR, 1820: *Tomaža Kempčána hoja za Kristusam*. Ljubljana.

ANTON MARTIN SLOMŠEK, *DJANJA SVETNIKOV BOŽJIH – THE EDUCATION OF THE SPIRIT, THE CULTURE OF THE HEART AND SPEECH IN THE NEO-SLOVENE LITERARY LANGUAGE OF THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY*

At a time when the topic of Saints was very contemporary, Anton Martin Slomšek published his *Acts of God's Saints* (1853–1854) in Graz. It was the first work based on the proposals of Viennese “young-Slovenes,” which considered and introduced what were then called “new forms,” even though not quite consistently. On the syntactic level and in the text, Slomšek permitted some authorial or regional characteristics which revealed the writers’ national origins. What matters to linguists is the normative (and stylistic) shape of the message on all of its linguistic levels. The phonetic and morphological differences that separated the Carniolan, Carinthian and East-Styrian dialects were for the first time deliberately presented in this work, so that its well-formed narrative literary language flows smoothly. Hagiographies are expressed in narrative form, with no notable stylization of the message. The real narrative (referential function of language) is at times marked expressively, in accordance with the content. Syntactic patterns follow natural speaking patterns; among them from time to time can be found archaic morphological and syntactic calques, as well as particular old loan words, and some contemporary literary syntactic forms which were later eliminated from literary language. Most of the text’s liturgical terminology had already been translated into the Slovene language. When needed, there are synonymous neologisms, colloquial word connections, original regional expressions, and folk proverbs. The texts are written in a clear, comprehensible style, attractive to the reader. This approach guaranteed that the purpose of the work would be fulfilled.

Skladenjske posebnosti slovenščine v razmerjih glagol – vezljivost – stavčni vzorec

ANDREJA ŽELE

*Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Novi trg 2,
SI – 1000 Ljubljana, andrejaz@zrc-sazu.si*

SCN IV/1 [2011], 48–68

Prispevek opozarja na nekatere skladenjske posebnosti v slovenščini, ki so odraz razmerij med vezljivostnimi zmožnostmi določenih glagolov in možnimi oz. razpoložljivimi stavčnimi vzorci v slovenščini. S tem v zvezi je opozorjeno na specifične lastnosti določenih udeležencev, na njihove udeleženske vloge, ki se na izrazni ravni kažejo kot razmerja med vezljivimi določili in obveznimi dopolnili.

The paper presents some of the syntactical peculiarities of Slovenian that are reflected in the relation between valence capabilities of certain verbs and sentence patterns that are possible in the Slovenian language. In connection with this we also discuss specific characteristics of certain participants and their participant roles that on the expressive level are reflected in relations between adverbial valency and obligatory complements.

Ključne besede: vezljivost, stavčni vzorec, sestavljeni udeleženec, obvezna dopolnila

Key words: valency, sentence pattern, complex participant, obligatory complements

1 Posebnosti v glagolski in povedkovi vezljivosti

1.1 Glagoli s pomenjem, ki omogoča, da je v osebku vršilec dejanja ali prizadeto z dejanjem v enako- ali (vsaj) podobnosporočilnih povedih. V teh primerih je še bolj pomenljivo prikazano soodvisno razmerje med glagolsko vezljivostjo in stavkotvornimi zmožnostmi v okviru stavčnih povedi.

Tu bodo upoštevani samo glagoli, katerih pomenje se giblje v vzročno-posledičnem razmerju, ki z izhodiščno tvorno prehodnostjo (vsaj) nakazuje ostanke potencialne ergativnosti:

ajati (Ženske so ajale ('pestovale') otroke > Otroci so ajali ('spali')), *bivati* (Ti ljudje bivajo ('živijo') umetnost > Umetnost biva ('obstaja') pri teh ljudeh), *Dimnik buha* ('meče') *dim* > *Dim buha* ('bruha'), *Bušknil* ('sunil') *ga je ven* > *Bušknil* ('hitro odšel') *je ven*, *Buta* ('udarja') *z vrati* : *Vrata butajo* ('udarjajo'), *Kap(lj)a* ('daje po kapljicah') *zdravilo* : *Zdravilo kap(lj)a* ('pada po kapljicah'), *Veter kroži* ('obrača') *dim* : *Dim kroži* ('se obrača / zavija'), *Mati lije* ('izloča') *solze* : *Solze lijejo* ('se izločajo'), *Loputnila* ('udarila') *je z vrati* : *Vrata so loputnila* ('udarila'), *Veter niha* ('ziba') *vrvi* : *Vrv niha* ('se ziba'), *Vojne obubožajo* ('osiromašijo') *ljudi* : *Ljudje obubožajo* ('postanejo revni'), *Tone piha* ('izloča') *toplo sapo* : *Topla sapa piha* ('se izloča'), *Tone pljuska* ('razliva') *mleko* : *Mleko pljuska* ('se razliva'), *Otroci polegajo* ('tlačijo') *travo* : *Trava polega* ('upada'), *Prenočevali* ('dajali prenočišče') *so ga* : *Prenočeval* ('preživljal noči') *je pri njih*, *Prezimijo* ('ohranijo čez zimo') *zelenjavo* > *Zelenjava prezimi* ('se ohrani čez zimo'), *Promovirali* ('razglasili') *so ga* > *Promoviral je* ('pridobil je doktorski naziv'), *Namerno so ga stradali* ('postili') > *Namerno je stradal* ('se je postil'), *Starajo* ('povzročijo, da zori') *sir* : *Sir stara* ('zori'), *Strmoglavili* ('vrgli') *so stari režim* > *Stari režim je strmoglavil* ('je padel'), *Gospodinja vre* ('intenzivno kuha') *juho* > *Juha vre* ('peneče narašča'), *Mati vzhaja* ('povzročiti, da narašča') *testo* > *Testo vzhaja* ('se dviga'), *V odprtino zadela* ('tesno vstavi') *smolo* > *Smola zadela* ('tesno zamaši') *odprtino*, *Stacionirali* ('namestili') *so čete ob meji* > *Čete stacionirajo* (so nameščene) *ob meji*, *Zavibriral* ('zatresel') *je kitararsko struno* > *Kitararska struna je zavibrirala* ('se je zatresla'), *Zorijo* ('starajo') *sir* > *Sir zori* ('se stara').

Glagoli, ki lahko v osebku vežejo ali vršilca dejanja ali prizadeto z dejanjem, imajo v svojem pomenju pomensko sestavino 'premikanja', ki zaradi vključnega 'samopremikanja' oz. 'samodelovanja' lahko ukinja povratni *se*, tako se vzpostavljajo razmerja *Veter giblje/premika veje* > *Veje se gibljejo/premikajo* (pogovarjalna različica je npr. **Veje gibljejo*). Pri primerih kot *bivati* in *čustvovati* pa je vključena 'procesualnost', ki pa ni nič drugega kot posplošeno 'preminjanje in spreminjanje'.

Podobna stavčnopovedna razmerja se lahko vzpostavljajo še z glagoli *s se* kot npr. *Amortizirali so stroj* : *Stroj se je amortiziral*, *Angažirali so umetnika* : *Umetnik se je angažiral*, *Bočili so pločevino* : *Pločevina se je bočila* ipd.

1.2 Prostomorfemski glagoli z vidika pomenske razločevalnosti

1.2.1 Glagoli *s se* nasproti istoizraznim glagolom *brez se* – primeri, ko je poleg 'samopremikanja' poudarjena še katera dodatna razločevalna pomenska sestavina samodelovanja. Poleg tipičnih parov *premikati* : *premikati se*, *spreminjati* : *spreminjati se* ipd. imamo tudi razmerja tipa *delati* : *delati se* 'pretvarjati se', *igrati* : *igrati se* 'neresno ukvarjati se'; v teh primerih je poudarjeno splošno razmerje 'obvladovanja česa' nasproti 'konkretna aktualizirana dejavnost', ki jo skupaj z osebkom aktualizira prav *se*¹ se izraža z glagoli *boksati* : *boksati se*, *drsati* : *drsati se*, *smučati* : *smučati se*, *voziti* : *voziti se*, *zaklinjati* 'rotiti' : *zaklinjati se* 'prisegati' v primerih kot *On boksa* za 'obvladuje boks' (nasproti *Trenutno/Ob sredah se boksa*).

¹ Raba *se* ob glagolih v teh primerih aktualizira tako osebek kot njegovo dejanje.

Najtipičnejši zaimenski/zaimkovni morfem je *se/si* z različno stopnjo pomenske izpraznjenosti.² Visoka stopnja pomenske izpraznjenosti omogoča tudi izbirno uporabo, npr. *oddaljiti se/si*, *premisлити se/si*, *upati si/se*. In če predložni morfem z dodatnim pomensko-izraznim izpostavljanjem t. i. vezljivih pomenskih sestavin glagola vezljivost uvaja oz. širi, jo zaimkovni morfem z zasedbo udeleženca – prizadeto/prejemnik oži:

upati v uspeh/na rešitev – *upati si/se dvomiti o uspehu/rešitvi*, *igrati nogomet s pomarančo* – *igrati se slepe miši z otroki* : **igrati se šah na računalniku*, *premikati pohišstvo po sobi* – *premikati se po sobi*, *privoščiti prijatelju počitnice* – *privoščiti si počitnice*, *seznaniti sodelavca z novostmi* – *seznaniti se z novostmi*, *želeti ljudem srečo* – *želeti (si) pijačo* ipd.

1.2.2 Obglagolska predložna raba – pomenska razločevalnost med nepredložno in predložno rabo istoizraznih glagolov:

Benti ('jezi se') *nad sinom* : *Benti* ('preklinja') *sina*, *Bulžil* ('napeto gledal') *je vanj* : *Bulžil* ('napenjal') *je oči*, *Čustvuje* ('vznemirja se') *zaradi izgube* : *Čustvuje* ('podoživlja') *izgubo*, *Igra* ('kratkočasi/zabava') *s kartami* : *Igra* ('obvladuje') *karte*, *Igra* ('poskuša') *na tomboli* : *Igra* ('stavi') *tombolo*, *Pridirkati* ('z dirko prispeti') *na prvo mesto* : *Pridirkati* ('doseči') *prvo mesto*, *Sope* ('lovi se') *za svežim zrakom* : *Sope* ('lovi') *sveži zrak*, *Sune* ('hipno trzne') *z noge* : *Sune* ('hipno premakne') *nogo*, *Trenirati* ('vaditi') *na parterju* : *Trenirati* ('vaditi') *parter*, *Trpeti* ('prenašati') *bolečine* : *Trpeti* ('biti prizadet') *zaradi bolečin* ipd.

1.2.2.1 Predložna raba je neobvezna pri določenih glagolih, ki v svoji pomenskosestavinskosti že vključujejo 'namenskost' ali 'ciljnost' ali sploh usmerjenost na določeno vsebino, primeri za *na* in *za*:

čakati (na) vlak, *gledati (na) oblake*, *igrati (na) piščalko*, *odgovoriti (na) vprašano(Rd)* : *odgovoriti (na) vprašanje(Pd)*, *paziti (na) otroke/zdravje*, *pritiszkati (na) gumb*, *streljati (na) sovražnika*, *zadeti (na) oviro*; *loviti (za) rokav*, *popasti (za) nogo*, *poterjati (za) denar*, *prositi (za) pomoč*.

² Raba pa potrjuje, da prostomorfemski *se/si* ni nikoli pomensko povsem izpraznjen ('povratnost' je stalna sestavina), zato ga glede na njegov (razločevalno)pomenski prispevek k pomenskosestavinskosti glagola delim na a) *se* 'samopremikanja' v *premikati se* (nasproti: *premikati koga/kaj*), *utopiti se* (nasproti: *utopiti koga/kaj*), *zgubiti se* (nasproti: *zgubiti koga/kaj*) ipd., b) *se* 'samodelovanja' v *razdajati se* (nasproti: *razdajati kaj*), *najesti se* (nasproti: *jesti kaj*), *dolgočasiti se* (nasproti: *dolgočasiti koga*) ipd., c) *se* 'stanja (počutja)' v *bati se* (nasproti: *strašiti koga/kaj*), *veseliti se* (nasproti: *raz/veseliti koga*), *jokati se*, *kesati se*, *kujati se*, *naveličati se*, *počutiti se*, *smejati se*, *zdeti se* ipd., č) *se* 'pojavnosti' v *daniti se*, *svitati se*, *temniti se*, *kolcati se (komu)*, *zehati se (komu)* ipd., d) *se* 'splošnovršilske navajenosti/navadnosti' v primerih kot *Tod se hodi na Triglav* ipd.

1.3 Dvoja (predložna ali brezpredložna) vezava

Dvojo (predložno ali brezpredložno) vezavo omogoča dovolj široka pomenskost glagola – ko lahko izbiramo med njegovimi pomeni;³ v teh primerih gre za glagole oz. glagolske pomene, ki predvidevajo vsaj tri potencialne/možnostne udeleženske vloge s tremi udeleženci, od katerih je lahko eden neizražen, ker je sestavni del glagola ali izraženega (sestavljenega) udeleženca. Včasih določeni udeleženec lahko nastopa v dveh udeleženskih vlogah, ki se vsaj delno prekrivata oz. vzajemno dopolnjujeta – npr. prizadeto z dejanjem se lahko vsaj delno prekriva z izhodiščnim mestom dejanja ali s ciljem dejanja. Izbira udeleženca pa vzvratno vpliva tudi na izbiro določenega glagolskega (skladenjskega) pomena v okviru istega glagolskega leksema, npr. *izčistiti* ‘odstraniti/očistiti’ *madež z obleke* : *izčistiti* ‘odstraniti’ *madež* : *izčistiti* ‘očistiti’ *obleko* ipd. Podobna vezljivostna razmerja so še v primerih:

dotočiti *pijačo* ‘doliti’ : *dotočiti* ‘napolniti’ *kozarec*, *doliti* *vino* : *doliti* *kozarec*, *izmiti* ‘očistiti’ *rane* : *izmiti* ‘odstraniti’ *umazanijo iz rane*, *izpiti* ‘izprazniti’ *kozarec* : *izpiti* ‘odstraniti’ *vino iz kozarca*, *izčrpiti* *vodo iz vodnjaka* : *izčrpiti* *vodnjak*, *izčistiti* *madež z obleke* : *izčistiti* *obleko*, *izpiti* *vino* : *izpiti* *kozarec*, *izcediti* *sok* : *izcediti* *limono*, *izčistiti* *madež z obleke* : *izčistiti* *obleko*, *izkrtičiti* *prah iz obleke*, *izkrtičiti* *obleko*, *izpihati* *cevi* : *izpihati* *prah iz cevi*, *izterjati* *denar iz/od ljudi* : *izterjati* *denar*, *nabasati* *jabolka v košaro* : *nabasati* *košaro*, *oplesti* *ličje okrog steklenice* : *oplesti* *steklenico*, *oluščiti* *kožico s fižola* : *oluščiti* *fižol*, *odviti* *pokrov od steklenice* : *odviti* *steklenico*, *odkrhniti* *kos od krede* : *odkrhniti* *krede*, *izpleti* *plevel* : *izpleti* *pšenico*, *iztrgati* *zvezek* : *iztrgati* *liste iz zvezka*, *naliti* *juho na krožnike* : *naliti* *krožnike*, *nametati* *misli na papir*, *nametati* *na papir*, *natlačiti* *jabolka v košare* : *natlačiti* *košare*, *vplačati* *prvi obrok za nov avtomobil* : *vplačati* (za = ‘ohranja sestavinsko razmerje’) *nov avtomobil*, *vrezati* *navoj* (v kovino), *posaditi* *gredo* (z radičem), *vskočiti* (z dodatno kitico) *pri zadnji pesmi*, *natovoriti* *voz* (s pridelki), *dognojiti* *posevke* : *doliti* *bencin* : *doliti/naliti* *kozarec*, *nasuti/dosuti* : *dosipati* *moko v vrečo* : *dosoliti*, *dotočiti/natočiti* *vodo* : *dotočiti/natočiti* *kozarec*, *dovesti* *razpravo do sklepa*, *dovesti* *ga do zdravnika*, *prikositi/dokositi* *do meje*, *namazati* *kruh* : *namazati* *marmelado* : *primazati* *ga*, *pripéti* *slavo/dovolj denarja* : *pripéti* *do ceste*, *zamešati* *testo* : *zamešati* *sestavine v testo*, *zradirati* *papir* : *zradirati* *črte na papirju*, *zasaditi/posaditi* *gredo* : *zasaditi* *zelje na/v gredo*, *zarezati* (črte v) *drevo*, *zamazati* *deblo* (s smolo) ipd.

1.4 Posebnosti povedkovodoločilne (kvazi)vezljivosti

Posebnost so vezljivi neizglagolski pridevniki. V okviru povedka oz. povedkovodoločilne vezljivosti je treba omeniti omejeno skupino izglagolskih in neizglagolskih pridevnikov, ki označujejo telesna in duševna stanja. In če je pri izglagolskih pridevnikih vezljivost posledica izhodiščnega glagolskega pomena, je pri neizglagolskih pridevnikih vezljivost posledica dinamičnega

³ V slovensko jezikoslovje je razlikovanje med dvojo vezavo (z možnostjo izmenične uporabe dveh različnih sklonov) in dvojnično vezavo (z možnostjo hkratne uporabe dveh sklonov) v začetku 80-ih let prejšnjega stoletja vnesel Janez Dular in to tudi natančno uporabljal v svojih razpravah.

pomena pomensko sorodnih glagolov – gre predvsem za stanjske pridevnike s prevladujočim razmernostanjskim skladijskim pomenom (ki ga dodatno potrjuje še prostopredložnomorfemska raba): a) meritve/mere: *biti oddaljen od (koga/česa)*, *biti prisoten (pri kom/čem)*, *biti skupen (komu/čemu)*, *biti prost/poln (koga/česa)*, *biti odprt (za koga/kaj)*; b) primerjave: *biti isti/enak (kot kdo/kaj/s kom/čim)*, *biti enak za (koga/kaj)*, *biti odvisen od (koga/česa)*, *biti podoben (komu/čemu)*; in c) vrednotenja lastnosti/stanja: *biti očiten/jasen/znan (komu)*, *biti zmožen (česa)*, *biti nagnjen k/h (čemu/komu)*, *biti radoveden za (koga/kaj)*, *biti ponosen na (koga/kaj)*, *biti nujen/obvezen/primeren/upravičen/pomemben za (koga/kaj)*, *biti izkušen/zadovoljen/nepošten/pravičen/ljubezniv s (kom/čim)*.

1.4.1 Povedkova samo stavkotvorna neudeleženska (in zato) nepravna vezljivost v vremenskih povedih poleg stavkotvorno enodelnih izrekov – povedi tipa *Dežuje*, *Lije*, *Piha* ipd.⁴ omogoča kar nekaj samo navidezno dvodelnih stavkotvornih različic *Dež je / Dež gre/pada*, *Dež lije*, *Veter piha* ipd.⁵ Pri vremenskih brezosebkovih/brezosebnih⁶ stavkih je pomenskopodstavno/propozicijsko samo povedje tipa *Dež je*, kjer *dež* združuje osebkovo-povedkovodoločilno vlogo (tj. združljivost/kompatibilnost oz. medsebojno odvisnost osebkove in povedkovodoločilne vloge, tako da je osebkova samo formalnostavkotvorna vloga, povedkovodoločilna vloga pa je hkrati povedkovniška pomenskosckladijska kategorija s povedkovim pomenom in lastnostmi (Vidovič Muha 2000: 124, 125), kar se tudi dovolj eksplicitno združuje v primerih kot *Dež pada – Pada – Padalo je/bo – Dež je /bil/ – Deževno je /bil/, Mraz je /bil/ – Mrzlo je /bil/* ipd.), vključena je lahko še nenujno upovedena okoliščina.

⁴ V primerih tipa *Dežuje*, *Rosi*, *Grmi* A. Vidovič Muha (2009: 251) govori o stavkotvorni (levi) vezljivosti, ki je notranja oz. zakrita in se lahko eksplicitno razvezuje v **Dež dežuje*, **Rosa rosi*, **Grom grmi* ipd., in s tem v zvezi posledično izpeljuje z vezljivostnega vidika relevantno trditev, da »v tem smislu ne vzdrži trditev o nevezljivih glagolih«.

⁵ Nova slovenska skladnja J. Toporišiča (1982: 82, 83) tovrstne povedi pomenljivo obravnava pod poglavjem *nevezljivi* in hkrati seveda tudi neprisojevalni glagoli, vendar vse našete vremenske povedi v nadaljnji krajši razlagi ne obravnava kot neprisojevalno in samo slovničnoformalno stavkotvorne, temveč dopušča t. i. prvotno ali drugotno /ne/ prisojevalnost. Odpiranje možnosti prvotne in drugotne prisojevalnosti pa le dodatno opozarja na spremembo glagolskega pomena v povedju oz. na pomensko- in struktur-noskladijsko spremembo povedka sploh.

⁶ Pridevnik *brezosebkov* poudarja stavkotvorni vidik in stavkotvorne zmožnosti brez pravega udeleženskega osebk, temveč samo s končniško obliko za tretjo osebo ednine srednjega spola – s t. i. formalnim osebkom; pridevnik *brezosebni* pa se v prvi vrsti nanaša na brezosebni glagol brez konkretne osebe oz. brez pravega konkretnega osebk in zato tudi brez osebila oz. končniškega morfema (za izražanje oseb oz. osebk), ampak ima za izražanje samo oblikovne/formalne določnosti (na samo izrazni ravnini), tj. končniško obliko za tretjo osebo ednine, ki v zloženih oblikah izraža oz. pokaže tudi srednji spol – to so tretjeosebne (formalnoosebkove) glagolske oblike (nasproti brezosebnim glagolskim oblikam).

2 Posebnosti pri vezljivih udeležencih oz. določilih

2.1 Tožilniška vezava pogosto naznanja vsebinskega udeleženca (nasproti predložnim sklonom, ki izražajo pretežno okoliščine, npr.:

Bije ('udarja') *po mizi* : *Ura bije* ('naznanja') *polnoč*, *Bobna* ('udarja') *s prsti* : *Bobna* ('igra') *koračnico*, *Igra* ('stavi') *na loteriji* : *Igra* ('obvlada') *tombolo*, *Teče* ('goji/trenira') *maraton*, *Pritekel/Prismučal* ('dosegel') *je zlato medaljo* ipd.

2.2 Nakazane težnje v tožilniško vezavo

Težnje v tožilniško vezavo so nakazane pri glagolih s prevladujočimi pomenskimi sestavinami 'voditi, usmerjati, uravnavati' navadno imajo ali vsaj dopuščajo tožilniško vezavo, npr.:

sprehajati se s psom (prizadeto z dejanjem) 'voditi psa na sprehod' : *sprehajati psa*, *upravljati s premoženjem* (vsebina dejanja) : *upravljati premoženje*, *upravljati s strojem* (sredstvo dejanja) : *upravljati stroj* ipd.

Neke vrste prehod med neudeleženskimi in /iz/udeleženskimi obpovedkovimi dopolnili so primeri, kjer vsebinski udeleženec propozicijsko natančneje lastnostno oz. načinovno opredeljuje povedkov glagol, npr. iz športa *On plava kravl in metuljčka* (nasproti že lastnostno rabljenim *On drsa posamezno / v paru* < *drsati kot posameznik / drsati s kom v paru*). Že pravo udeležensko določilo pa je v primeru *Vozi formulo* (< *Vozi se s formulo.*).

2.3 Nedoločniško in namenilniško določilo

Vezava nedoločnika kot nesklonskega določila z neko »notranjo predikacijo« je priznana tako v slovenistiki kot širše v slavistiki. Nedoločnik se uporablja lahko tudi nevezavno, npr. *Tukaj ostati ni varno*, medtem ko je raba namenilnika lahko samo vezavna, v nasprotnem primeru gre za izpust vodilnega glagola, npr. *Takoj spat!* Vezava nedoločniških določil gre v smeri glagolske popolnosti. Z vidika stavčnega vzorca so glagoli z nedoločniškimi določili dvovezljivi. Vsa nadaljnja vezljiva nedoločniška določila pa niso več neposredno vezljivostno odvisna od izhodiščnega glagola, zato lahko govorimo le o razširjenem prostem stavku, to so primeri kot *Pripravlja se govoriti o aktualnih problemih*.

2.4 Posebnosti osebkovih in orodniških vezljivih določil

2.4.1 Osebkove udeleženske vloge

Osebek lahko označuje različne udeleženske vloge, ki glede na to ali so a) prvotne osebkove udeleženske vloge ali b) drugotne osebkove udeleženske vloge

izražajo a) izhodiščne stavčne zgradbe ali b) pretvorjene/drugotne stavčne zgradbe. Prvotne osebkove udeleženske vloge so vršilec/povzročitelj/pobudnik (V/Pv/Pb_d) ob glagolih tipa *spreminjati/zažigati/vzpodbujati* in nosilec dejanja/dogajanja/procesa/stanja (N_{d(dog/p/s)}) ob glagolih kot *teči/dogajati se/spreminjati se/bivati* ipd. Drugotne osebkove udeleženske vloge pa so prizadeto/prejemnik/sredstvo/rezultat pri dejanju (Pr/Pre/S/R) v pretvorjeni povedi, npr. iz izhodiščnega stavka *Anica (Vd) stavi vazo (Pr_d) na mizo v Vaza (Pr_d) je stavljena/se stavi na mizo* (tj. potrpnjenje *proti* stanju *Vaza (Ns) stoji na mizi*) in *v Vaza (Pr_d) je postavljena na mizi* (postanjenje).

Določenim udeleženskim vlogam in določenim določilom na izrazni ravni pa ustrezajo samo udeleženci z določenimi pomenskimi lastnostmi (Daneš 1987: 60, 61). Tako je npr. uporaba udeleženca s pomenskimi sestavinami živo⁺, človeško⁺ v orodniku nesmiselna, npr. *Pavel je zaprl okno : Okno se je zaprlo s Pavlom** (možna smiselna razlaga *s Pavlom* je, da je sovršilec dejanja – poleg še enega neizraženega vršilca). Primera *Veter je zaprl okno : Okno se je zaprlo z vetrom*, pa kažeta, da pri naravnih pojavih lahko govorimo o nadomestnih vršilcih dejanja s pomenskimi sestavinami kot živo⁻, naravno⁺ (pravi povzročitelj ni izražen), zato je izražanje z orodnikom možno in izraža nekakšno naravno sredstvo dejanja. Sicer pa se s sklonsko uporabo (npr. imenovalnik ali orodnik) v okviru osebkov jasno izrazi tudi vršilskostna hierarhija oz. stopnja vršilskosti⁷, npr. *Janez (Vd) je razbil okno : Kladivo (Sd) je razbilo okno* (pomenski prenos oz. metonimija) : *Janez (Vd) je razbil okno s kladivom (Sd)*.

Iz povedanega sledi, da ima osebek, kljub temu, da lahko izraža različne udeleženske vloge, stalno stavkotvorno ujemanoprisojevalno razmerje. Izražanju z neimenovalniškimi določili (t. i. logični osebek) nasprotuje že utemeljitelj

⁷ V zvezi z razširjanjem območja vršilskosti se zlasti v angleški in ameriški jezikoslovni literaturi omenja t. i. ergativno razmerje (ergativ = osebek prehodnega glagola, tj. ergativne zgradbe so prehodne), ki je obenem tudi nekakšno vzročno-posledično in oziralno razmerje med pobudnikom/povzročiteljem dejanja (lahko je eden ali pa jih je več) in vršilec/nosilec dejanja. Torej se poleg vršilskosti 'to do' izpostavi tudi vzrok dejanja oz. pobudnika 'make to do' (o tem M. A. K. Halliday ²1994: 163–164, 169–172). Tako se navadno razmerje *Janez* (vršilec dejanja) *brca žogo* (predmet/cilj dejanja) lahko spremeni v *Marko* (pobudnik) *povzroča/spodbuja, da Janez* (vršilec) *brca žogo* (prizadeto). Z izpustom enega izmed delovalnikov znotraj vršilskosti se poruši vzročno-posledično razmerje, s tem pa se spremeni tudi pomen sporočila v *Marko brca žogo*.

O ostankih ergativnosti v določenem jeziku lahko govorimo vzporedno z ohranjanjem leksikalnih razlik neprehodnosti in prehodnosti. Skladenjska definicija ergativnosti pa osebek prehodnega dejanja pojmuje drugače kot osebek neprehodnega dejanja, predmet prehodnega dejanja pa enako kot osebek neprehodnega dejanja – v ergativni tipologiji je ergativni stavčni vzorec zgled za prehodni stavek, absolutni stavčni vzorec pa zgled za neprehodni stavek. Zmožnost t. i. ergativnih glagolov je, da isto dejanje lahko opišejo s stališča povzročitelja ali s stališča prizadetega, tj. da se lahko uporabljajo prehodno ali neprehodno, npr. *upirati se, zapreti (se), blokirati (se), raziti se, hiteti, eksplodirati, napihiti (se), odtajati (se), razveseliti (se)*; ergativni glagoli imajo v desni vezljivosti lahko prislovna določila, npr. *oditi, izstopiti, vstati, izluščiti se, vzpenjati se, spustiti se, nalepiti/prilepiti se* ipd.

pomenskega sklona Ch. J. Fillmore, ki v skladu s tvorbeno-pretvorbena teorijo osebek opredeljuje kot površinskoizrazno kategorijo samo v okvirih pomenske delitve osebkovih imenovalnikov.⁸ Fillmorjevo osebkovo imenovalniško teorijo podpira tudi stavčnočlenska analiza, ki vršilce dejanja ali nosilce dejanja/stanja označuje kot imenovalniške osebe ali kot neimenovalniške predmete (kamor sodi tudi logični/smiselni osebek).

G. Helbig pa s stavčnočlenskega vidika z upoštevanjem slovničnih kategorij neživo in nečloveško razširi obseg osebkovih vlog od t. i. normalnega osebka na netradicionalne vsebine osebkovih vlog.⁹

Sistemske bolj dodelana glede na vrstnost delovanja in sorazmerno nova, prilagojena računalniškim zmognostim obdelave, je novejša delitev udeleženskih vlog v slovaškem jeziku¹⁰.

⁸ Ch. J. Fillmore (1968: 6) deli osebkove imenovalnike na a) nominative of personal agent, b) nominative of patient, c) nominative of beneficiary, č) nominative of affected person in na d) nominative of interested person, kar je v slovenščini imenovalnik vršilca dejanja (*Mož je brnil žogo*), imenovalnik prejemnika dejanja (*Mož je dobil udarec*), imenovalnik koristnika (*Mož je dobil darilo*), imenovalnik naklonjenega osebka (*Mož jo ljubi*) in imenovalnik obravnavanega osebka (*Mož ima črne lase*). Na Ch. J. Fillmora se je pri določanju 'pomenske valence' ruskega jezika opiral Ju. D. Apresjan (1995: 25–26, 125–126), ko je po Fillmorovem vzorcu globinskih sklonov izdelal 9 osnovnih udeleženskih vlog za ruščino in 25 natančnejših različnih možnih tipov pomenske vezljivosti (glede na pomensko različne udeležence).

⁹ Gl. G. Helbig, J. Buscha (1984: 560–562). Osebkove možne (prvotne in drugotne) udeleženske vloge so: vršilec dejanja (*Mati pere*), vzrok dejanja (*Voda je spodkopala hišo*), nosilec dejanja (*Roža je odcvetela/Fant se je razvil*), nosilec stanja (*Peter ima vročino/Perilo je suho*), udeleženec (sopovzročitelj) dejanja ali stanja (*Mleko vre/Peter je poškodovan*), rezultat dejanja (*Hiša bo zdaj zgrajena*), naslovnik (*Učenci so dobili pomoč*), sredstvo dejanja (*Nož reže kruh*), mesto dejanja (*Zaboj je poln knjig*), nosilec telesnih procesov (*Prst mi krvavi*), nosilec duševnih procesov (*Igralec se jezi zaradi poraza*), udeleženec (sopovzročitelj) duševnih procesov (*Neurje je prestrašilo otroka*), nosilec razsodbe/spoznanja (*Voznik je ocenil položaj*), udeleženec razsodbe/spoznanja (*Ta problematika je za znanstvenika nova*), nosilec zaznave/opažanj (*Mati opazuje otroka*), udeleženec zaznav/opažanj (*Njegov klic na pomoč je bil sprejet*), nosilec (priredni/podredni) razmerij (*Sekcija ima dva oddelka/Dva oddelka spadata v to sekcijo*), označevalec obstajanja/navzočnosti (*Včeraj se je pripetilo hudo neurje*), nameščeni udeleženec (*Knjige so na polici*).

¹⁰ E. Páleš (1990) ločuje »agens« (živega povzročitelja in vršilca dejanja, npr. *Sosed je kupil avto*, *Voznik vozi avto*), za neciljno delovanje ima »elementiv« (neživi prapovzročitelj dejanja oz. naravna sila, npr. *Veter je razbil okno*, *Reka je očistila korito*), za povratno dejanje ima »procesor« (svojo dejavnost usmerja nase *Kmet kosi (travo)*), »produktor« (živi ali neživi proizvajalec ostaja nespremenjen in njegovo dejanje ne prizadeva nobenega predmeta, npr. *Sonce sveti*, *Oče kriči*, včasih je nosilec lastnosti, npr. *Rože dišijo*), »statual« (nosilec fizičnega ali psihičnega stanja, npr. *Micka je zardela*, *Grad je opustošen*; v vlogi osebka v govornih procesih avtor ločuje »editor« (govorca oz. tvorca govornega ali pisnega izdelka), v procesih zaznavanja »perceptor« (npr. *Dekle je zavonjalo duh rože*, v procesih spoznavanja »kognizant« (npr. *Faust se je zamislil nad življenjem*), v čutnih ali čustvenih procesih »afektor« (živi preživljalec, npr. *Deček se je*

2.4.1.1 Določanje osebkov z upoštevanjem pomenske sestave povedi in členitve po aktualnosti¹¹ presega meje leve vezljivosti. Težave pri določanju osebkov se najbolj jasno odkrivajo v BITI-stavkih (Kunst Gnamuš 1989/90). Pri nas je bilo ugotovljeno, da v takšnih primerih vlogo osebkov pripišemo tisti besedi, ki v nezaznamovanem besednem redu zaseda vlogo izhodišča. Drugo merilo pa je pomenski dejavnik, ki vlogo osebkov prisoja besedi s pomensko lastnostjo 'konkretno' (proti besedam z abstraktnejšimi pomeni), npr. v *Ta knjiga je resnica* je osebek *ta knjiga*. Tudi v angleščini je močna težnja zlitih izhodišč z osebkom (Halliday 1994: 117), sicer pa je osebek = oznaka vsebine (Token, H. 129) in obvezno določilo = ovrednotenje (Value, H. 129), tako da veljajo ustaljena razmerja osebek : določilo, določano : določujoče, oznaka vsebine : ovrednotenje. V istovetenjskih BITI-stavkih so vloge opredeljene kot *Janez* (osebek = določana vsebina) je *eden izmed najbogatejših ljudi* (povedkovo določilo = določujoča vrednost); iz tega primera lahko izpeljemo tudi stavka *Janez* (določani osebek) je *najbogatejši* (določujoče povedkovo določilo), kjer je istovetnost je izražena v smeri ovrednotenja vloge, nasproti *Najbogatejši* (določano povedkovo določilo)

prestrašil psa), v procesih pripisovanja lastnosti »atributant« (npr. *Zemlja je okrogla*), v procesih istovetenja »identifikant« (npr. *Janez je postal vodja*).

¹¹ Z večjim poudarjanjem in upoštevanjem členitve po aktualnosti pa se *logičnemu osebk* in *slovničnemu osebk* dodaja še *psihološki osebek* (nanj opozarja M. A. K. Halliday (1970), v ruski vezljivostni teoriji pa je označen kot psevdosubjekt, gl. I. B. Levontina (1996: 49)). V primerjavi s prvima dvema je besedilna prvina in hkrati tudi eden izmed nosilnih elementov sporočila – je del sporočilnega jedra ali izhodišča. Določitev osebkov s stališča besedilne teorije oz. teorije govora pa so drugačne. Po Hallidayu (1994: 30, 44, 72, 80, 93, 163–174, 285–286) npr. *Mati* (slovnični osebek) *mi* (logični osebek) *je dala ogrlico*. *Ogrlica* (psihološki osebek) *je bila pozneje spravljena pri hčerki*. *Pozneje smo ji* (psihološki osebek) *vdelali še napis*. Brez upoštevanja besedila in sobesedila pa bi bila pričakovana določitev: *Ogrlica* (slovnični osebek) *ji* (logični/smiselni osebek) *je všeč*. V besedilu (in mogoče z upoštevanjem še sobesedilnih elementov) pa je *ogrlica* lahko tudi psihološki osebek.

Tako stavčnočlenska oznaka osebek označuje tri krovne osebkove vloge na različnih jezikovnih ravnanjih – v sporočilu se kot besedilna/kontekstna sestavina pojavlja t. i. psihološki osebek, ki je glede na govorčevu zavest tudi nezaznamovano izhodišče sporočila oz. tema; slovnični osebek vzpostavlja prisojevalno razmerje tudi z nečloveškim ali z neživim vršilcem ali nosilcem dejanja; t. i. tipični/navadni osebek v imenovalniku pa označuje človeškega vršilca dejanja. Neimenovalniški logični/smiselni vršilec dejanja je površinskoizrazno predmet. V stavku so lahko vse te tri pomenske vloge označene z istim osebkom ali z različnimi osebkami ali s predmetom, npr. *Vojvodinja* (psihološki/slovnični/logični osebek) *je dala moji teti ta čajnik*, *Moja teta* (psihološki/slovnični osebek) *je dobila ta čajnik od vojvodinje* (predmet), *Ta čajnik* (psihološki osebek) *je vojvodinja* (slovnični/logični osebek) *dala moji teti*, *Ta čajnik* (psihološki osebek) *je moja teta* (slovnični osebek) *dobila od vojvodinje* (predmet). Glede na razporeditev osebkovih pomenskih vlog K. F. Sundén (1916) ločuje še logične in nelogične predikacije. Kot lastnost nelogičnih predikacij, ki so izpeljane iz logične predikacije z isto pomensko zgradbo, navaja nesovpad logičnega in slovničnega osebkov. Tako, da je pomembna logična vrednost slovničnega osebkov v predhodni (neizpeljani) logični predikaciji (gl. primere zgoraj).

je Janez (določujoči osebek) \Rightarrow istovetnost je izražena v smeri oblikovanja vsebine. Poleg tega pa se pokaže, da je določujoče v povedi vedno tudi pomensko poudarjeno, kar pa uvaja tudi zaznamovani besedni red.

2.4.2 Orodniško vezljivo določilo

S splošnoslovanskega oz. primerjalnoslovanskega vidika je za začetek potrebna opomba, da je v slovenščini nujna uporaba predloga oz. predložnega glagolskega morfema. Za osnovni in izhodiščni pomen je označen spremstveni pomen.¹²

Pri izražanju pomensko nujne spremstvene okoliščine ob nepolnopomenskih glagolih sta brezpredložni orodnik v povedkovodoločilni rabi, npr. *Imenuvali su Napoleona cesarom, Detetom postajem*, nadomestila imenovalnik ali (predložni) tožilnik, kar pa sporočilno ni isto – *On je bil sodnikom* lahko prevajamo kot *On je bil za sodnika* (začasna/pridobljena lastnost) nasproti *On je bil sodnik* (trajna lastnost).¹³

Z vidika stavčnočlenskosti orodnik izpostavlja najtežje določljivo razmerje med (predložnim) predmetom in prislovnim določilom/dopolnilom načina.¹⁴

¹² F. Kopečný (1973: 246–249) orodniški spremstveni pomen označuje tudi s slovenskimi zgledi kot *Kdor se z volkovi pajdaši, mora z njimi tuliti; potovati s kom, s praznimi rokami priti*. V okviru spremstvenega pomena izpostavi predvsem izražanje vsebine, npr. *hrnec s vodou* ('lonec z vodo'), *lopata s držadlem* ('lopata z ročajem'), *bogat z žitom*, in izražanje načina, ki je predstavljeno predvsem s pojmovnimi samostalniki in s telesnimi deli, npr. za slovenščino s *strahom pogledati kam, s praznimi rokami priti*. V tesno povezanost s spremstvenim pomenom postavi tudi izražanje sredstva in orodja, kjer so tudi samostalniki s pomeni telesnih delov, npr. *s palicami biti, s kolom udariti koga, igrati se s puško* : *Konj se brani s krepko nogo*. Pri nas A. Bajec (1959: 107–109) v zvezi z uporabo predloga oz. predložnega glagolskega morfema *z/s* ugotavlja, da je tudi za slovanske jezike prvotna uporaba »s sociativnim intrumentalom, ki pomeni skupnost, združenje /.../«. In še pomembna pripomba pri stavčnočlenski uporabi predložnega orodnika (Oz/s), da je vsako sredstvo nekakšna spremljajoča okoliščina in zato »/.../ se ni čuditi, da je poleg golega orodnika (instrumentala) jel nastopati v takih primerih s + družilnik (sociativ) /.../«. Čeprav je opozorjeno na ločevanje med družilnikom (*tepti se s fanti*) in orodnikom (*tepti se s cepci*), pa niso obravnavane stavčnočlenske razlike predložnih samostalniških zvez med *Z njim so dobili mogočnega zaveznika* (\Rightarrow s kom? – z njim), *Vozniki se že peljejo z balo* (\Rightarrow s čim? – z balo) : *Prišel je s praznimi rokami* (\Rightarrow kako? – s praznimi rokami), *Z veseljem vam ustrezem* (\Rightarrow kako?).

¹³ Zgodovinski pregled uporabe in obravnave predlogov oz. predložnih morfemov v slovenskem jezikoslovju imamo v razpravah M. Orožen (1975) in I. Orel Pogačnik (1993), ki potrjujejo tezo, da se je predložni sistem v smislu sodobne knjižne norme izoblikoval šele konec 19. stoletja in se tako približal današnji.

¹⁴ V drugi polovici sedemdesetih let v okviru vezljivosti v sodobni poljščini npr. D. Buttler (1976: 163–186) pri orodniku v skladenjski vlogi predmeta (narzédnik v funkciji dopeñnienia) z vidika glagolskega pomena govori o bližjem dopolnilu (dopeñnienie bližszi) – tj. o obveznem določilu. Za orodnik v skladenjski vlogi prislovnega določila (narzédnik v funkciji okolicznikowej) pa z vidika glagolskega pomena govori o okoliščinskih pomen-

Tako npr., če je pomen udeleženega sredstva/orodja¹⁵ namesto z orodnikom lahko izražen s še kakšnim drugim pomensko enakovrednim sklonom, je takšno sredstvo/orodje stavčnočlensko (predložni) predmet, npr. *posuti cesto s peskom* : *posuti pesek na cesto* (Orešnik 1994: 42). V tem primeru je udeleženec bolj snov kot sredstvo in je zato še bolj upravičeno predmet.¹⁶ Isti orodniški udeleženec lahko glede na glagolski pomen prevzame vlogo snovi ali sredstva, sredstva ali prizadetega npr. *polniti kad z vodo* (snov) : *umiti kad z vodo* (sredstvo), *obmetavati ograjo s kamenjem* (sredstvo/prizadeto).

Zadrega pri stavčnočlenskih opredelitvah izraža tudi oznaka prislovno določilo orodja/sredstva (Orešnik 1994: 42).

Razlika med sredstvom dejanja (Sd) in orodjem dejanja (Od) je ta, da sredstvo (Sd) pri dejanju spreminja tudi svoje lastnosti oz. za uresničitev določenega dejanja lahko prispeva del sebe, orodje (Od) pa tudi po koncu dejanja ostaja nespremenjeno. Sredstvo in orodje dejanja imata kot določili tudi z vidika strukturoskladenjske hierarhije različni oblikoslovnoskladenjski vlogi (prim. Apresjan ²1995: 128), npr. *Šivati hlače s črno nitjo na šivalnem stroju* ipd.

skih razmerjih (okrešlone znaczenie relacyjne) in o slabi vezavi (slaba rekcja). V poglavju o predložnih zvezah – V. Konstrukcje przyimkowe (187–215) v primerih predložnega glagolskega morfema ali (predložnega) predmeta govori o ‘predložni vezavi glagola’ (reakcja przyimkowa czasowników), pri predložnih prislovnih določilih pa o okoliščinski vezljivosti (określona walencja). Orodnik kot (predložno)sklonsko določilo, ki označuje prehodni tip med vezljivostnimi in nevezljivostnimi stavčnimi členi, natančneje in primerjalno uporabno tudi za slovenščino obravnava *Mluvnice češtiny – Skladba 3* (1987: 190–192).

J. Dular (1982: 191) navaja, da so ob orodniku najpogostejši predložni morfemi *z/s, za, pred, med, nad*. Za predmetno stavčnočlensko vlogo orodnika J. Dular navaja pogoje: a) Orodnik izraža prizadeti predmet pri glagolih številnih pomenskih skupin (npr. glagoli, ki vežejo telesne dele (*verteti z očmi/z glavo*), glagoli, ki se vežejo samostalniki, kot npr. *ravnati s strojem*); b) Orodnik izraža vsebinski predmet pri glagolih tipa *ukvarjati se s tihotapstvom, obirati se z odhodom* ipd.; c) Orodnik izraža razmerni predmet pri glagolih, ki izražajo solidarnost ali podobnost, npr. *potrpeti z ljudmi, primerjati se s sorodnico* ipd.

¹⁵ Za *sredstvo* in *orodje* dejanja SSKJ v pomenskih razlagah uporablja tipski oznaki *naprava* (za večje, sestavljeno) in *priprava* (v ožjem pomenu tudi: orodje; za manjše, enostavnejše). Izraz *sredstvo* je nadpomenka za *napravo* in *pripravo* (ki vključuje tudi orodje in je namenjena za določeno delo). Tipski oznaki *orodje* in *stroj* sta v primerjavi z zgornjimi pomensko ožji, ker natančneje označujeta namenskost za določeno delo.

¹⁶ J. Orlovský (²1965: 372) zagovarja pravilo, da če je orodnik zamenljiv s tožilnikom, ima skladenjsko vlogo (predložnega) predmeta. Če pa orodnik ni zamenljiv s tožilnikom, ima skladenjsko vlogo prislovnega določila, npr. *šúhat' nohami – šúhat' nohy* ⇒ (predložni) predmet. V slovenščini v pomenu ‘drgniti’ ali ‘drsati’ to ne gre, ker sta orodnik in tožilnik pomenskorazločevalna. Podobno še *krútit' hlavou – krútit' hlavu* (v slovenščini se v pomenih ‘vrteti, sukati, obračati’ uporablja tožilnik, npr. *verteti glavo*).

Tudi za slovenščino zanimivo razpravljanje o orodniku po zgledu Fillmora je v članku Barbare Hall Partee.¹⁷ Opozorjeno je na razmerja med a) vsebinskim predmetom v tožilniku ali orodniku (the instrumental adverb) in med b) orodnikom, ki izraža orodje (the clearly instrumental), npr. a) *We loaded hay onto the truck, We loaded the truck with hay* ('Na voz smo naložili seno, Voz smo naložili s senom') : b) *We loaded the truck with hay with pitchforks* (*'S senenimi vilami smo naložili voz s senom'). Ugotavlja, da bi v primeru a) težko govorili o prislovnem določilu v orodniku (the instrumental adverb), ker so pomeni pod a) pomensko zelo blizu povedku s tem, da je uporaba enkrat tožilnika in drugič orodnika pomenskorazločevalna, npr. *Na voz smo naložili seno* (⇒ 'ni nujno, da je voz poln') : *Voz smo naložili s senom* (⇒ 'voz je poln'). Pod b) pa je jasno izpostavljeno pomensko razločevanje med orodnikom kot vsebinskim predmetom in orodnikom, ki izraža orodje, npr. **S senenimi vilami* (prislovno določilo orodja) *smo naložili voz s senom* (vsebinski predmet). Ista opažanja in isti pomenski premiki veljajo tudi za slovenščino.

Orodnik kot sredstveni predmet ali kot prislovno določilo orodja pretvorbena določata E. V. Padučeva in R. I. Rozina (1993). Avtorici ugotavljata, da orodnik izraža sredstvo, ko ostaja poved smiselna tudi po površinskoizrazni pretvorbi orodnika v imenovalnik (orodnik > imenovalnik), npr. *Dokumente je spel s sponko* > *Sponka spaja dokumente*; če pa orodnik izraža orodje, poved po površinskoizrazni pretvorbi orodnik > imenovalnik ni več smiselna, npr. *Dokumente je spel s spenjačem* > **Spenjač spaja dokumente*.

V primerih kot *Ona je zagrnila okno z zaveso* : *Zavesa zagrinja okno* zaradi zmanjšanja števila skladenjskih udeležencev po pretvorbi udeleženec *zavesa* združuje udeleženski vlogi vršilca in sredstva dejanja (Vd ∩ Sd). Je potemtakem sredstvo dejanja vsak leksem, ki lahko sprejme tudi vlogo vršilca dejanja? Po zgornjih primerih bi lahko odgovorili pritrdilno.

Pretvorbe iz orodnika v imenovalnik ali tožilnik kot merilo za ločevanje med predmetnim in prislovnodoločilnim orodnikom (verjetno tudi pod vplivom Padučeve) navaja tudi D. Buttler (1976: 163–186).

2.4.2.1 Ob polnopomenskih glagolih ravnanja/upravljanja s pomenskima sestavinama 'premikanja' in 'sonahajanja/sopojavljanja' ima orodnik skladenjsko vlogo predmeta (s čim), če je glagolski pomen neposredno povezan s pomenom udeleženca. Med prvotnim glagolom in udeležencem torej ne sme biti še dodanega vmesnega premostitvenega glagola, npr. *Preti s sekiro* > v pomenu 'pretiti s telesno poškodbo' (*sekira* je tu s stališča glagolskega pomena vsebinski predmet, zato je lahko izražena tudi v imenovalniku *Preti mu sekira* v prenesenem pomenu 'Preti mu telesna poškodba'). Drugače pa je v primeru *Preti s sekiro* s

¹⁷ Gl. članek *On the Requirement that Transformations preserve Meaning* – Pogoji, da pretvorbe ohranjajo pomen v zborniku razprav Ch. J. Fillmora in D. T. Langendoena (1971: 21). Ch. J. Fillmore (1968: 24–25) med opisom globinskih sklonov označi orodnik (instrumental (I)) kot sklon, ki izraža neživo silo ali predmet, ki je vključen v dejanje oz. ga določa glagolski pomen.

premostitvenim glagolom *udariti z/s* v pomenu 'Preti, da ga bo udaril s sekiro' (*sekira* je tu s stališča glagolskega pomena orodje dejanja (Od), zato pretvorba iz orodnika v imenovalnik na površinskoizrazni ravnini ni smiselna **Preti mu sekira* (*sekira* = 'orodje')). *Pretiti* je tu šele v posrednem odnosu s *sekiro*, zato je v tem primeru s *sekiro* neobveznovozljivo prislovno določilo načina (kako?).

Zgornji primeri samo potrjujejo, da je pri stavčnočlenskem ločevanju med (predložnimi) predmeti in prislovnimi določili potrebno poleg slovničnega vidika upoštevati tudi sporočanje oz. predvsem členitev po aktualnosti. Tako npr. je pomenski poudarek na *sekira*, ko ta pomeni 'telesno poškodbo', v drugem primeru pa je pomenski poudarek na *pretiti*, saj *sekira* tu pomeni le 'eno izmed različnih orodij pri pretnji'.

Z vidika istorečja je v primeru *sekati s sekiro* izpis udeleženca *sekira* na prvi pogled čisto odveč, v resnici pa ima njen izpis pomenskorazločevalno vlogo¹⁸ v pomenu 'sekati s sekiro, in ne s kakšnim drugim rezilom' in je stavčnočlensko zato predmet.

Sploh pa je pomenskorazločevalna vloga stalna ob predložnomorfemskih glagolih z oslabljenim pomenskosladdenjskim pomenom, npr. *Maha s sekiro* (predmet), zato imamo v tovrstnih pomenih samo obveznovozljiva določila.

2.4.2.2 Kot (primerjalno) posebnost je potrebno omeniti vezavno družljivost ob glagolih premikanja, ki jo uvaja orodnik. V okviru glagolov premikanja¹⁹ imamo osnovna glagola *iti* in *peljati se*²⁰, ob katerih je prevozno sredstvo različno strukturnosladdenjsko oz. stavčnočlensko (kot prislovno določilo načina ali kot (predložni) predmet) opredeljeno. Tako se po predložni zvezi z *avtobusom* v glagolski zvezi *iti z avtobusom* vprašamo s KAKO?, ker je predlog pomensko del predložnega prislovnega določila načina in zvezo lahko pomensko razgradimo v 'iti' v vozilu/avtobusu' ⇒ iti kako?; vprašalnico primerjalno potrjuje glagolska zveza *iti peš*. Podoben primer je *bežati s kolesom*, ki ga pomensko razložimo kot 'hitro iti' + 'biti na kolesu' ⇒ 'hitro iti, tako da si na kolesu' ⇒ 'hitro iti' kako? ⇒ bežati kako? ⇒ predložna zveza s *kolesom* je prislovno določilo načina.

V glagolski zvezi *peljati se z avtobusom* pa že glagol *peljati se* vključuje pomene 'iti + biti v vozilu', tako da je *avtobus* samó natančnejša pomenska določitev vrste vozila, in zato ima stavčnočlensko vlogo (predložnega) predmeta.

¹⁸ Npr. v okviru glagolskih tvorjenk A. Vidovič Muha (1985: 49) obravnava tudi skladdenjskopodstavno orodniško vezavo, kjer »glagolska tvorjenka poimenuje dejanje na podlagi pripomočka, sredstva, s katerim se dejanje opravlja /.../«.

¹⁹ F. Daneš (1987: 88–119) pri glagolih premikanja govori o pomenskih sestavinah kot: samogib. +/- (samohyb +/-), živo +/- (anim +/-), orod.+ (instr +), narav. + (natur +) ipd.

²⁰ Pri nas je o vezljivostnih posebnostih glagolov premikanja pisala I. Černelič Kozlevčar (1979), predvsem z vidika oblikovanja slovarskih pomenov in izbire ponazarjalnega gradiva.

Sicer pa so ob procesnih in dogodkovnih glagolih premikanja²¹ lahko trdimo, da pomen prevoznega sredstva navadno združuje sredstvo in mesto dejanja (Sd \cap Md), npr. *peljati se z avtobusom* (Ju. D. Apresjan ²1995: 128, 140). Prvotno *orodniško sredstvo dejanja* zaradi lastne aktivnosti oz. izvornosti dejanja lahko po metonimični/metaforični pretvorbi nastopa tudi v vlogi osebkva. Navadno je to tehnični pripomoček, stroj ali naravna sila, še najbolj navadno pa je prevozno sredstvo, npr. *Pripeljal se je z avtobusom*, *Avtobus ga je pripeljal* (Páleš 1990: 35). Ta pretvorbena zmožnost sredstva dejanja nastopati v osebkovi vlogi ga, vsaj pogojno, uvršča v vezljivostno polje glagolov premikanja.

2.4.2.3 Glagolski pomen ustvari določeno udeležensko hierarhijo, posledica katere je strukturnoskladenjska hierarhija med določili – med predmeti in izsamostalniškimi prislovnimi določili.

Vzemimo, da sta izsamostalniška prislova *ročno* in *strojno* okoliščinski nadpomenki za delovalnike, ki označujejo orodje dejanja (Od) ali sredstvo dejanja (Sd). Če je ob istem glagolu poleg udeleženca z vlogo sredstva ali orodja smiselna uporaba izsamostalniškega načinovnega prislova *strojno* ali *ročno*, ki označuje način glagolskega dejanja, je samostalniški udeleženec stavčnočlensko (predložni) predmet, ki pomensko/predmetno natančneje določa način dejanja *strojno/ročno*. Če pa uporaba prislova *strojno* ali *ročno* ni smiselna, je takšen samostalniški udeleženec stavčnočlensko navadno del predložnega prislovnega določila načina. Glede na povedano so možne strukturnoskladenjske različice z določili: *Piše (ročno/strojno)* (kako?) *s peresom/z računalnikom* (s čim?), *Piše s peresom/z računalnikom* (kako?) proti dopolnilom: *Računa s svinčnikom/z računalnikom* (kako?) \Rightarrow prim. pog.: *Računa peš*).

V nasprotju z neživimi samopremičnimi delovnimi/prevoznimi sredstvi so abstraktni pojmi kot *veselje*, *žalost* ipd. neudeleženske sestavine (tj. ne spadajo v pomensko podstavo povedi). Povedkov glagol samo lastnostno opredeljujejo – to potrjujejo pretvorbe v izprivedniške prislove, npr. *Z veseljem se je odpeljal* – *Veselo se je odpeljal*.

2.4.2.3.1 Razmerja med vršilcem dejanja (Vd) ali družilnikom (Dd) in orodjem (Od) so izražena v zgledih kot *Se je odpeljal/je kopal / s prijateljem / s psom / z lopato* ('On in prijatelj/pes sta se odpeljala' / 'On in prijatelj sta kopala, tako da sta zarila lopati' (možna pretvorba iz orodnika v imenovalnik izraža vršilca dejanja ali družilnika). Medtem ko je primer **Lopata je kopala* dokaz, da *lopata* z udeležensko vlogo orodja (Od) zahteva tudi vršilca dejanja (Pauliny 1943). Uporabljene besede *prijatelj* (Vd/Dd), *pes* (Dd) in *lopata* (Od) so samostalniška določila, stavčnočlensko pa predmeti.

Ko pa ima glagolski pomen zasedena že vsa svoja bistvena udeleženska mesta kot so vršilec dejanja, prejemnik in prizadeto z dejanjem, površinskoizrazno pa

²¹ Takšno delitev glagolov premikanja povzemam po F. Danešu (1987: 88–119), v poglavju *Vzorci se slovesy pohybu*.

je prenasičen z orodniki, npr. *S sosedi* (družilnik) *so založili klet* (prejemnik) *s premogom* (prizadeto) *z lopato* (okoliščina), sta sredstvo ali orodje lahko samó okoliščinski dopolnili.

Udeležensko hierarhijo oz. hierarhijo udeleženskih vlog v stavčni povedi potrjuje tudi Fillmorova teorija o globinskih sklonih in sklonskih razmerjih,²² ko npr. osebek enkrat izraža vršilca dejanja (a), drugič pa orodje dejanja (b). V primeru, ko sta v povedi obe udeleženski vlogi, pa je osebek vršilec dejanja (c): a) *John broke the window* ('Ivan je razbil okno') : b) *A hammer broke the window* ('Kladivo je razbilo okno') : c) *John broke the window with the hammer* ('Ivan je razbil okno s kladivom'). Ker osebek lahko označujeta (po Fillmoru) dva različna globinska sklona (agentiv = pobudnik/vršilec glagolskega dejanja, je živo bitje : instrumental = sredstvo/orodje, je neživa sila ali predmet, ki povzroča glagolsko dejanje ali stanje), ju ni mogoče povezati v priredno zloženi osebek, npr. *John and hammer broke the window* ('Ivan in kladivo sta razbila okno'). Dokaz torej, da enakovrednosti prirednih sestavin ni mogoče razumeti samo strukturoskladenjsko, ampak mora biti vedno upoštevan pomen teh sestavin (Kunst Gnamuš 1981: 121).

Pretvorbe tudi pokažejo, da je vloga sredstva dejanja (Sd) neposredno povezana z dejanjem (De), tako da sredstvo učinkuje na predmet, ne da bi pri tem moralo postati orodje – je samodelovalno. Zato sredstvo dejanja (Sd) lahko nadomešča vršilca dejanja (Vd). Orodje dejanja (Od) pa je samo posrednik med vršilcem dejanja (Vd) in predmetom dejanja (Pd), zato ne more nadomeščati vršilca dejanja (Vd). Sredstvo proti orodju izraža tudi samodelovalne lastnosti.

Strukturoskladenjsko oz. površinskoizrazno ločevanje orodnikov z udeležensko vlogo sredstva dejanja (Sd), orodja dejanja (Od) in vršilca dejanja (Vd) je v angleščini²³ razlikovalno izraženo, predvsem v trpniku, s predložnim morfemom *by* za Sd in Vd in s predložnim morfemom *with* za Od, npr. *I go to school by car* (= Sd, 'V šolo grem z avtomobilom'), *He was killed by a terrorist* (= Vd, '(On) je bil ubit od teroristov') : *You can cut the bread with that knife* (= Od, 'Ti lahko odrežeš kruh s tem nožem'). To samó potrjuje samodelovalno zmožnost predvsem Vd, kot izvor delovanja se mu pridružuje še Sd, medtem ko je Od pasivni udeleženec dejanja. Primeri uporabe orodnika + z/s v trpniku pa kažejo, da samostalnik za predložnim morfemom *by* označuje predvsem Vd, ko pa tega ni, lahko tudi Sd/Od, npr. pri *The window was broken /by a boy/by a ball* proti *The window was broken with a ball/*with a boy*, kjer samostalnik za *with* v trpniku lahko označuje samo Od, v tvorniku pa tudi družilnik, npr. *You're coming with us* (Quirk idr. 1993: 160).

2.4.2.3.1.1 Posebnost je, ko v vlogi sredstva dejanja (Sd) nastopa človek ali pa samo deli telesa, npr. *Božal ga je z očmi* (s čim? ⇒ z očmi = Sd; z možno

²² O tem Ch. J. Fillmore (1968: 22); pri nas pa s prenašanjem te teorije tudi O. Kunst Gnamuš (1981: 30>).

²³ Prim. R. Quirk idr., *A Comprehensive Grammar of the English Language* (201994: 559).

pretvorbo *Njegove oči so ga božale*). Pretvorba samo še potrjuje del telesa oz. organ kot delujoči del osebkca, zato v takšnih primerih govorimo o osebkovi vezljivosti, ki vključuje ‘osebo’ in ‘vršilskost’ (proti *predmetni* vezljivosti, ki vključuje ‘predmet’ in ‘udeleženosť’ (po Apresjanu ²1995: 165, ‘sub’jektivna valentnost in ob’jektivna valentnost’), in ne o orodniški predmetni vezljivosti (prim. Apresjan ²1995: 129).²⁴ V. Kalenić (1970: 121) primere kot *Streljao me je bijesnim očima* označuje kot vzorčne zglede orodnika s kategorijo živosti⁺.

Pri nas se odklanja teza, da bi predvsem udeleženska vloga orodja imela tudi stavčnočlensko vlogo osebkca, npr. *Roka je premaknila žogo* (< ‘Janez je žogo premaknil z roko’). Celó v nevsakdanjih metonimičnih rabah osebkca se namreč udeleženska vloga orodja (in tudi sredstva) umika v prislovno določilo orodja (ali sredstva), ki je najprimernejši nosilec domnevne vloge orodja ali sredstva, npr. *Roka je premaknila žogo z mezinčem*. (Zgled je z vidika naravne rabe slovenščine prisiljen, kaže pa na normativne zmožnosti jezika.) Od tod tudi upravičena misel, da je pomen sredstva ali orodja skrit že v predložnem morfemu *z*, ta pa podeli vlogo orodniku (Orešnik 1992: 14, 24).

2.5 T. i. sestavljeni udeleženci z vidika razmerij udeleženci : udeleženske vloge : določila oz. obvezna dopolnila. Načeloma vsak udeleženec vsakič nastopa v eni udeleženski vlogi in je izražen z enim določilom. Posebnost so t. i. sestavljeni udeleženci, ki se pomensko in strukturnoskladenjsko lahko razdelijo v dve- ali več udeleženskih vlog in so posledično tudi izraženi z dvema določiloma ali več določili, npr. en udeleženec (kot delujoča celota) v dveh udeleženskih vlogah (s poudarjanjem posameznega telesnega dela) v *Udarilo (mu) je na ledvice* (dvovezljivo) nasproti *Po navadi udari na ledvice* (enovezljivo); ko je sestavljeni udeleženec delujoče bitje, npr. človek, so deli telesa lahko v vlogi obveznih (oz. obveznodružljivih) modifikatorskih dopolnil, npr. enovezljivo *Dela /z rokami* = obvezno dopolnilo/ (nasproti dvovezljivemu *Boli ga roka* ali trovezljivemu *Udaril ga je v ramo*) ipd.

T. i. sestavljeni udeleženci so tako vezljivostna kot posledično tudi obveznodružljivostna posebnost, ker navadno zaradi njihove visoke stopnje vršilskosti en sestavni del udeleženca prevzame vodilno udeležensko vlogo vršilca/nosilca dejanja, drugi sestavni del udeleženca pa je v vlogi obveznodružljive okoliščine načina dejanja /ki je v nadaljnjih zgledih v poševnih oklepajih/, npr. *Božal ga je /z očmi/* (kako? ⇔ *z očmi*) – v teh primerih možna pretvorba *Njegove oči so ga božale* samo še potrjuje del telesa oz. organ kot delujoči del osebkca.

V okviru obveznodružljivih dopolnil je treba poudariti, da glede na določeno specifiko pomenskosestavinskosti glagolov v povedku, na podlagi katere glagole razvrščamo v pomenske skupine, imajo bolj navadno obvezno izpridevniško prislovno dopolnilo glagoli ravnanja, stanja (nastopa stanja), poteka/processa in premikanja s poudarjenimi pomenskimi sestavinami ‘vedenja’ ali ‘razmerja’;

²⁴ F. Daneš (1987: 89 >) pravi, da se povedki z isto pomensko formulo povedja (SF – sémantická formule) razlikujejo glede na t. i. izbirne/selektivne pomenske težnje udeležencev (selektivní sémantické tendence participantů).

predvsem ‘razmerje’ napoveduje udeležensko vlogo ‘razmerja dejanja’, obe poudarjeni sestavini ‘vedenja’ in ‘razmerja’ s skupno nadsestavino ‘odnosa’ pa napovedujeta in vključujeta obvezen način, ki ‘vedenje’ in ‘razmerje’ lastnostno (kakovostno, kolikostno, vzročnostno) ali vrstno in primerjalno oz. oziralno (izudeležensko s sredstvom/orodjem, s primerjalnim/ozirnim (razmernim) udeležencem) opredeli. Najširše in najobširnejše možnosti uporabe obvezno-družljivih dopolnil imajo splošnopomensko in oslabilnopomensko rabljeni glagolski pomeni.

3 Nepropozicijski/zunanji udeleženec

Nepropozicijski/zunanji udeleženec je hkrati tudi tvorec sporočila oz. tudi t. i. »modalni operater« (Kořenský 1984: 137) in zato se v zvezi z zunanjim udeležencem govori tudi o t. i. »vnešnji modal’noj ramke« (nasproti »vnutrennji sub’jektivnoj modal’nosti« (prim. Hrakovskij 1985: 15)), npr. *Jutri bo morda dež*. Tovrstno zunanjeudeležensko tvorčevo zaznavanje in ugotavljanje pojavnosti je izraženo v nepropozicijskih časovno-naklonskih določitvah, npr. *Je bil hrup / Je bilo hrupno – Je bilo slišati hrup / Je škoda, da je tak hrup* – to J. Kořenský (1984: 36) poimenuje kot »dicencialno semantiko«, ki omogoča ločevanje med bazičnimi pomenskimi lastnostmi in pragmatičnimi lastnostmi. Tako se samo še potrjuje misel Charlesa Ballyja, ki jo poudarja F. R. Mikuš (1945: 7), in sicer, da mora biti vsako jezikovno izražanje združevati logični, psihološki in jezikoslovni vidik obravnave, in to z vključevanjem neskladenjskopodstavnih sestavin in z upoštevanjem členitve po aktualnosti.

4 O obveznosti prislovnih in pridevniških dopolnil v povedi in besedilu

Stopnja skladenjskopomenske obveznosti povedkovih prislovnih in pridevniških dopolnil je obratnosorazmerno odvisna tudi od stopnje polnopomenskosti uporabljenih glagolov v povedku. Splošnopomenske izpridevniške prislove tipa *lepo, grdo, slabo, dobro* Ju. D. Apresjan opredeljuje kot ‘nemotivirano obvezno vsebinsko vezljivost’, ki obenem izpostavi ali celo omogoči tudi vezljivostne posebnosti glagolov, npr. *enovezljivost* v smislu zamejitve vezljivosti samo na vršilskost, npr. *dobro kuhati, lepo slikati*.²⁵

²⁵ Apresjanova ‘nemotiviranost’ je tu z vidika glagola mišljena kot pomenskoskladenjska neusmerjenost (nasproti glagolski pomenskoskladenjski usmerjenosti, ki jo enačimo z glagolsko vezljivostjo). Sicer pa pomensko- in strukturnoskladenjsko vlogo prislovn/(o)zveznih dopolnil ruska skladenjska teorija označuje kot ‘določnostno odvisnost’ v nasprotju z ‘udeležensko odvisnostjo’, gl. Ju. D. Apresjan (1995: 51, 130).

Češka skladenjska teorija, gl. Mluvnice češtiny – Skladba (1987: 18, 38, 192, 254), takšne primere označuje kot »syntagmata rozvitá«. Izpridevniška prislovna določila načina so opredeljena kot skladenjsko obvezna dopolnila (t. i. ‘sklidenjska relevanca’, ki oblikuje

4.1 Predvsem v okviru obveznodružljivih /ob/povedkovih prislovnih dopolnil so že velikokrat navajani in obravnavani primeri, ki še dodatno dokazujejo, da je smiselno obravnavati in opredeliti prislovna in pridevniška dopolnila tudi kot obvezne lastnostne dopolnilne sestavine povedka in s tem kot obvezne sestavine povedi in nadpovednih besedil, npr. *Navadno hodi peš, Navadno hodi brez nogavic, Navadno hodi bos, Sava teče motna*, kjer je vzajemna pomenskosladdenjska odvisnost povedkovega glagola in prislovnega oz. pridevniškega dopolnila več kot očitna, tako da sicer polnopomenski glagol zaradi svoje splošnopomenskosti ob konkretnem (celo specializiranem) polnopomenskem prislovnem ali pridevniškem pomenu propozicijsko oslabi, v zgornjih primerih glagola *hoditi* in *teči* ob prislovnih in pridevniških dopolnilih prehajajo v glagol *biti*.²⁶ Tako zgoraj navedeni zgledi, tudi zaradi izpridevniškega prislova, izraža neaktualno oslABLJENO glagolsko dejanje. Z vidika modifikacijskih dopolnil pa se v konkretnih zgledih potrjuje, da tudi splošnopomenskost prislovnega oz. pridevniškega dopolnila tipa *lep/lepo, dober/dobro* ni vedno in ob vsakem povedkovem glagolu pomenskosladdenjsko ustrezna oz. ustrezno povedna, npr. *Lepo se (jim) je godilo – (Lepo) se jim godi / Godi se jim – (Lepo) se imajo / Imajo se – Dogajanje je bilo lepo – Na srečanju je bilo lepo – Srečanje je bilo lepo – *Lepo so se srečali, Dobro so se zabavali – Zabava je bila dobra* ipd.

Izudeleženska obpovedkova prislovna dopolnila pa že delujejo (tudi) kot pretvorbna razmerja med vezljivostjo in obvezno družljivostjo – to so t. i. vrstni prislovi (SLP: 76–77) v vlogi prislovnih dopolnil, ki pretvorbno vključujejo tako delovalnike kot okoliščine, npr. *Že večkrat so ga samo ambulantno zdravili, To obdeluje samo strojno, Dela honorarno, Politično deluje* ipd.

4.2 Pridevniška obpovedkova dopolnila so v primerjavi s prislovnimi dopolnili malokrat obvezna. Pomenskosladdenjsko so pridevniška dopolnila lahko obvezna predvsem ob glagolih stanja ali procesa (ti vključujejo ‘vedenje’, ‘razmerje z ravnanjem’) in sicer, ko pomenskosladdenjsko oz. sporočilno prevladajo nad povedkovimi glagoli, katerih konkretni pomen zato pomenskosladdenjsko oslabi npr. *Čaka prestrašen > Je prestrašen, On hodi poškodovan > Je poškodovan, Ravna/upravlja/govori nepodučen/nepripravljen > Je nepodučen/nepripravljen, Živi razsipno > Je razsipen, Ustvarja/oblikuje navdahnjen/pretresen > Je navdahnjen/pretresen* ipd. Nasproti pa se pridevnišk/(o)zvezna/a

‘obrobni/stranski tip (okrajovj tip) stavčnega vzorca’) predvsem v izpeljanih stavčnih zgradbah v okviru sekundarne diateze – »adverbiální výrazy se stávají obligatorním komponentem derivované struktury«, v nasprotju s »syntagmatu valenční«.

²⁶ Pomisleke ob teh primerih je v oceni Nova slovenska skladnja J. Toporišiča (1984: 142–155) A. Vidovič Muha obrazložila: »/.../ Pomislek zbuja glagol *hoditi*, ki je v zvezi *hoditi bos* predstavljen kot polnopomenski – zveza naj bi se po znanem pravilu dala razstaviti v *hoditi + biti bos*, vendar pa se zdi, da taka razstavitev ni mogoča, npr. *Poleti (večkrat ipd.) hodim bos* ne pomeni, da *Poleti hodim + Sem bos*, ampak enostavno *Poleti sem bos (biti bos)*; glagola *hoditi* torej ne moremo brez pomislekov uvrstiti med polnopomenske« (150–151).

dopolnila neobvezno pomenskoskladenjsko dodajajo glagolom dogodka/dejanja, npr. *Vrnil se je bolan, Poškodoval ga je omamljen* ipd.

5 Za konec velja poudariti, da glagolska vezljivost ujeta v stavkotvorna in besedilotvorna merila poudari skladenjske posebnosti posameznega jezika.

Glagol s svojo osrednjo skladenjskopomensko organizacijsko vlogo namreč poudarja zlasti tesno vzajemno oz. soodvisno povezanost med stavčnopovedno in glagolsko besednozvezno skladnjo; z obpovedkovimi oz. obglagolskimi prislovnimi dopolnili pa je omogočeno tudi sporočilno zgoščanje, ki ima med-propozicijsko vlogo in sega v nadpovedno/besedilno skladnjo.

VIRI IN LITERATURA

Jurij D. APRESJAN, Ju. D., ²1995: *Leksičeskaja semantika*. Vostočnaja literatura RAN. 2. popravljena in dopolnjena izdaja. Moskva.

Anton BAJEC, 1959: *Besodotvorje slovenskega jezika IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: SAZU.

Danutta BUTTLER, 1976: *Innowacje skladniowe współczesnej polszczyzny (Walencja wyrazów)*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.

Ivanka ČERNELIČ KOZLEVČAR, 1979: O glagolih premikanja zlasti glede na glagol iti in stavčne vzorce. *Jezik in slovstvo XXV*. 45–47.

František DANEŠ idr., 1987: *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.

Janez DULAR, 1982: *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana. 1–259.

Charles John FILLMORE, 1968: The Case for Case. *Universals in Linguistic Theory*. Urednika E. Bach in R. T. Harms. USA.

Charles John FILLMORE, D. T. LANGENDOEN, 1971: *Studies in Linguistic Semantics*. New York.

Miroslav GREPL idr., 1987: *Mluvnice češtiny (3 – Skladba)*. Praha: Academia.

Michel A. K. HALLIDAY, 1970: Language Structure and Language Function. *New Horizons in Linguistics I*. New York. 158–165.

Michel A. K. HALLIDAY, ²1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.

Gerhard HELBIG, J. BUSCHA, 1984: *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie. 137, 352–398, 535–564.

Vasilij S. HRAKOVSKIJ, V. S. idr., 1985: *Tipologija konstrukcij s predikatnymi aktantami*. Leningrad: Nauka.

Vatroslav KALENIČ, 1970: Raba sklonov v slovenščini in srbohrvaščini. *Slavistična revija XVIII/1–2*. 107–128.

- František KOPEČNÝ, 1973: *Základy české skladby*. Praha: SPN.
- Jan KOŘENSKÝ, 1984: *Konstrukce gramatiky ze sémantické báze*. Praha: Academia.
- Olga KUNST GNAMUŠ, 1981: *Pomenska sestava povedi*. Ljubljana.
- Ivana B. LEVONTINA, 1996: Celeobraznost' bez celi. *Voprosy jazykoznanija XLV/1*. 42–57.
- Franciskus Radivoj MIKUŠ, 1945: *Što je u stvari rečenica?* Fragment iz teorije jezika i mišljenja. Ljubljana: U vlastitoj nakladi.
- Janez OREŠNIK, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: SAZU.
- –, 1994: *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.
- Jan ORLOVSKÝ, 1965: *Slovenská syntax*. Bratislava: Obzor.
- Martina OROŽEN, 1975: Razvoj predložnih zvez v slovenskem jeziku. *XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 13–16.
- Elena V. PADUČEVA, R. I. ROZINA, 1993: Semantičeskij klass glagolov polnogo ohvata: tolkovanje i leksiko-sintaksičeskie svojstva. *Voprosy jazykoznanija XLII/6*. 5–16.
- Emil PÁLEŠ, 1990: Sémantické roly slovenských slovies. *Jazykovedný časopis XLI/1*. Diskusie. 30–48.
- Helen B. PARTEE, 1971: On the Requirement that Transformations preserve Meaning. *Studies in Linguistic Semantics*. New York. 1–21.
- Emil PAULINY, 1943: Štruktúra slovenského slovesa (Štúdia lexikálno-syntaktická). *Spisy Slovenskej akademie vied a umení 2*. Bratislava.
- Irena POGAČNIK OREL, 1993: *Predložni sistem v razvoju slovenskega knjižnega jezika od 16. do 19. stoletja*: disertacija. Ljubljana.
- Ronald QUIRK idr., 1993: *A University Grammar of English*. Hong Kong.
- Ronald QUIRK idr., 1994: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. New York.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1984: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *SR XXXII/2*. 142–155.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1985: Primeri tvorbenih vzorcev glagola. *XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 47–61.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje (SLP)*. Govorica slovarja. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2009: Skladenjska interpretacija glagolskih predponskih obrazil – vprašanje propozicije. *Slavistična revija 57/2*. 251–261.

SYNTACTICAL PECULIARITIES OF SLOVENIAN IN VERB, VALENCY AND SENTENCE PATTERN RELATIONS

This paper discusses a co-dependant relationship between verbal valency and clause-forming capabilities in one-clause sentences. Verbs with semantic properties represent a peculiarity of the Slovenian language from the standpoint of valency and clausal capabilities, allowing the agent and the patient to function on the same (or at least similar) level. The semantic aspect of verbs that allow for the merging of the agent and patient roles contains the component of 'motion', which because of inherent 'self-motion' or 'self-action', can eliminate the need for the reflexive pronoun *se*. In this way the following relations are established: *Veter giblje/premika veje* > *Veje se gibljejo/premikajo* (the colloquial version is: **Veje gibljejo*). Words such as *bivati* 'to exist' and *čustvovati* 'to emote' contain an element of 'procession', which is nothing more than simplified 'motion and change'. Similar sentence-clausal relations can be established in verbs containing the reflexive pronoun *se*, such as *Amortizirali so stroj : Stroj se je amortiziral, Angažirali so umetnika : Umetnik se je angažiral, Bočili so pločevino : Pločevina se je bočila*, etc. A broad enough semantic base of a given verb enables double valency (prepositional and non-prepositional), providing a choice between different meanings of the verb. In this case, we are concerned with verbs or verbal meanings that allow for at least three potential/possible participant roles with three participants, of which one may be left unexpressed because it functions as a component part of the verb or the expressed (complex) participant, e.g., *izčistiti* 'odstraniti/očistiti' *madež z obleke : izčistiti* 'odstraniti' *madež : izčistiti* 'očistiti' *obleko*, etc. The clause-forming non-participant and hence non-proper valency of verbs in weather-related sentences besides clause-forming one-part expressions, such as *Dežuje, Lije, Piha*, etc., enables such seeming two-part clause-forming variations as *Dež je / Dež gre/pada, Dež lije, Veter piha*, etc. Adverbial complements derived from participant roles function (also) as transformational relations between valency and obligatory collocability. These are the so-called adverbs of type in the role of adverbial complements, which from the transformational perspective include both agents and circumstances, e.g., *Že večkrat so ga samo ambulantlyno zdravili, To obdeluje samo strojno, Dela honorarno, Politično deluje*, etc. The non-prepositional temporal/mood formulations such as *Je bil hrup / Je bilo hrupno – Je bilo slišati hrup / Je škoda, da je tak hrup*, etc., express the notion that at least some kind of an external participant or agent is present.

Slavic **mokrъ*, Irish *ainmech* ‘wet, rain’

ERIC P. HAMP

*Professor Emeritus, Department of Linguistics, 1010 East 59th Street,
Chicago, IL 60637, linguistics@uchicago.edu*

SCN IV/1 [2011], 69–71

Avtor prikazuje etimološke povezave med baltščino, slovanščino, albanščino in keltščino za pojem ‘moker, dež’, ki se kažejo v rekonstrukciji praindoevropskega korena **mek-* (~ **mok-*).

The author demonstrates the etymological connections among Baltic, Slavic, Albanian, and Celtic for the term ‘wet’, reflected in PIE **mek-* (~ **mok-*).

Ključne besede: indoevropski jeziki, etimologija, balto-slovanski prajezik, keltski jeziki

Key words: Indo-European, etymology, Proto-Balto-Slavic, Celtic

Pokorny *IEW* 698 registers Lith. *makonė* (note lack of accent!) ‘Pfütze’ under *1. *māk-* ‘naß, feuchten’ along with *makėnti*, *maknóti* ‘durch Kot waten’. He adds Latv. *mākuónis* ‘Bewölkung’, but I would rather set this aside, especially since Pokorny did not so much as show the enterprise to survey the Baltic horizon.

Pokorny then turns to the rich Slavic evidence, which he represents by OCS *mokrъ* ‘naß, feucht’, *močq*, *-iti* ‘βρέχειν’, russ. *móknutъ* ‘naß werden’, *močítъ* (accent supplied) ‘to wet, soak’, *močá* ‘urine’. The iterative Russ. *máčivaty* and Czech *mákati* ‘nässen’, Russ. *makát* ‘dunk (e.g., in butter)’ simply exemplify the well-known Balto-Slavic *produktive Dehnstufe* / *vřdhi* derivative process. We can ignore Ligurian *Macra* and such river names, whether “Alteuropäisch” or not. Anyhow, they will be secondary and only approximative.

We now have E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch* (vol. 1, 1955) to supply (399sq. s.v. *makėnti* ‘in sumpfigem Boden herumwaten...’, where the ‘Straßenkot’ and ‘tiefen Kot’ are surely important purely for its drenching wetness) *makōnė* ‘Sumpf, Morast, Pfütze’ from Nesselmann (*Wörterbuch*, Königsberg 1851) 378 citing Brodowski, and the meticulous P. Skardžius (*Lietuvių kalbos žodžių daryba – Lithuanian word formation – Vilnius 1971*) 276, who documents the word from Dusetos and Daugėliškis in the Vilnius (Švenčionys) region, i.e., the phonetically clear eastern dialect area. Note also *mak(n)ỹnė* ‘Stelle, wo viel Morast ist’ (Skardžius *LKŽD* 271, 356) from Šėta in

the Kėdaniai district; I take the alternation in this noun to result from dissimilation, thus yielding a source stem *makn-*. Continuing with Fraenkel's entry, we have Latv. *makņa* 'Sumpf, moorige Stelle', and verb *makņīt* derived from this. Fraenkel then cites Slavic cognates (part of those above). Note that he also cites Latv. *mākuōņa, -nis, mākulis* 'Wolke', *mākuļuōt, maktiēs* 'sich bewölken', but these have a different suffix set and may or may not be related.

Thus from Baltic we clearly have Lith. *makōnė, makn-, makėnti, maknōti, maknōtas*, Latv. *mākņa*. Remember that Lith. *o* represents earlier **ā*, and therefore cannot represent directly the vocalism of a full-grade IE nasal suffix; it must result from an innovative Lithuanian creation, but with a nasal. We thus recover **makn-*.

It is now possible to see that Slavic **mokrъ* does not need to be **mok-ró-* or **mæk-ró-*. It appears strongly that in Baltic **makn-* and Slavic **mokr-* we have the residue of an old heteroclitite **mokr/n-*, like **uodr/n-*, etc.

Vasmer (*Russisches etymologischer Wörterbuch* 2, 1955, 148) added to these Irish *mōin* 'Sumpf, Moor'; he clearly got this from Whitley Stokes (*Wortschatz der keltischen Spracheinheit*, 4th ed. 1894, part 2 of A. Fick's *Wörterbuch*, p. 197; 5th unaltered issue Göttingen 1979). I think that this looks less than likely for us. Perhaps we can farther than Vendryes *LÉIA* M-60 or *LEW*₃ 2.30, but that is a discussion perhaps outside the present one. Note that peat goes beyond rain, wet, and urine.

Pokorny IEW also mentioned Arm. *mōr* 'Kot, Schlamm, Sumpf'. This could of course represent **mawr* in Armenian, and come from **matr-*. But one must in any case consult G. R. Solta, *Die Stellung des Armenischen im Kreise der indogermanischen Sprachen* (Wien: Mechitharisten 1960) 191–2 s.v. *mrur* 'Bodensatz, Schmutz, fæces, residuum', esp. 192, which leads to **meu-* (IEW 741), and then proceed from there. Again, our attention is properly focussed on wetness, and not on filth and fæces, in wick connexion cf. the derivations and semantic phraseology s.v. *makėti* in Smoczyński *SEJLit* (Wilne 2007) 369–370.

We may now turn back to Balto-Slavic **mokr/n-*, (Balto)Slavic **mok-* and Albanian *makë* 'film formed on liquid, scum', which are all that remain of Pokorny's *māk-*. But they can equally reflect **mok-*. Apparently it was really only Ligurian that seemed to tip the scales in the first place!

We can now easily accommodate Frankel's suggestion of Lith. *mėkeris* 'Fastensuppe aus Wasser, Schwarzbrot und Zucker', referring to Skardžius *LKŽD* 305; note also the *-r-* alongside the *-n-* we have observed. (The *e*-grade could have belonged to the locative sg. of the *r/n*-paradigm.) Note also Lith. *mekėtas, -is* 'aus Sahne und Schmalz ohne Zusatz von Mehl bereitete Tunke zu Kartoffeln' (Fraenkel *op. laud.* 428 citing from Skardžius *LKŽD* 339, attested from Mosėdis in Kretinga dictrict). We may surely recognize a base **mek-* (~ *mok-*) in Balto-Slavic.

For *ain(n)mech* 'wet, rainy' Vendryes *LÉIA* A-37 opines laconically 'sans étymologie'. It is now proposed that with intensive *an-* (*LÉIA* A-70) we have **ande-meko-* (whether the compound is old or not) or **ande-moko-* if it is surely old.

But with or without the Celtic the Balto-Slavic-Albanian (and early and semantically) restricts us to North European IE or its substrata.¹

REFERENCES

- Ernst FRAENKEL, 1955: *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: C. Winter.
- Georg Heinrich Ferdinand NESSELMANN, 1851: *Wörterbuch der Littauischen Sprache*. Königsberg.
- Pranas SKARDŽIUS, 1971: *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija. (= LKŽD)
- Max VASMER, 1955: *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: C. Winter.
- Whitley STOKES and Adalbert BEZZENBERGER, 1979: *Wortschatz der keltischen Spracheinheit*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, unaltered reprint of August FICK, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*: 2. Teil: *Wortschatz der keltischen Spracheinheit*, von Whitley Stokes und Adalbert Bezzenberger. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Joseph VENDRYES, 1974: *Lexique étymologique de l'irlandais ancien*. Paris: Centre National De La Recherche Scientifique Paris. (= LÉIA)
- Julius POKORNY, 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern and Munich: Francke Verlag. (= IEW)
- Georg Rhenatus SOLTA, 1960: *Die Stellung des Armenischen im Kreise der indogermanischen Sprachen*. Vienna: Mechitharisten.
- Wojciech SMOCZIŃSKI, 2007: *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Vilnius: Vilniaus Universitetas Filosofijos fakultetas. (= SEJLit)

SLOVANSKO *MOKRŬ, IRSKO AINMECH 'MOKER, DEŽ'

Avtor prikazuje etimološke povezave med baltščino, slovanščino, albanščino in keltščino za pojem 'moker, dež', ki se kažejo v rekonstrukciji korena *mek- (~ *mok-). Prabalt. *mākn- in praslov. *mokr- dokazujeta nekdanji obstoj heteroklita *mokr/n-, skupaj z alb. makë pa odražajo praindoevropsko *mok- (namesto māk- Pokornega). Sestavljenka ain(n)mech, če je res sestavljena iz domnevnega *ande-meko- ali *ande-moko-, prav tako kaže na prevojni različici *mek-/ *mok-. Areal ostanka tega korena je omejen na severno indoevropsčino ali njene substrate.

¹ EPH in Markey & Greppin *When Worlds Collide* 1990, 291–305.

Translation as the mutual reflection of neighbouring nations

(About the cultural activity of Kornél Szenteky)

ZOLTÁN VIRÁG

*Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Egyetem utca 2–6,
HU – 6722 Szeged, viragz@hung.u-szeged.hu*

SCN IV/1 [2011], 72–79

Razprava na podlagi konteksta pripovedk, romanov in esejev Kornéla Szentekyja obravnava doživljajske tipe, življenjske izkušnje, značilno topografijo in zvrsti avtorjevega življenjskega dela. Avtor povezuje vloge, govore in izkušnje pomanjkanja, ki se odražajo v delih Szentekyja, z markantnimi usmeritvami hrvaške, srbske in slovenske proze. Predstaviti skuša eksistencialna prizorišča ter okvire del Kornéla Szentekyja, in sicer skozi multietničnost, manjšinske identitete, periferije, kulturne križpote in doživljanje travm.

In the context of Kornél Szenteky's volumes of short stories, novels and essays, this essay examines the types of disposition, life experience, typical topographies and genres of the author's epic works. The roles, stock of phrases, and experiences of deprivation present in the world of Szenteky's short stories, novels and essays relate his prose to several authors of a significant trend in Croatian, Serbian and Slovenian literature. The essay observes the existential spaces and boundaries of Szenteky's oeuvre, viewing it as going along the trails of existential experience of multiethnicity, minority identity, peripheral existence, cultural crossroads and traumas.

Ključne besede: Kornél Szenteky, kulturni aktivizem, regionalna identiteta, multietničnost, izkušnja pomanjkanja, vzajemna refleksivnost

Key words: Kornél Szenteky, cultural activism, regional identity, multiethnicity, experience of deprivation, mutual reflexivity

In March 1943, Zoltán Csuka, János Herceg, Károly Szirmai, Jenő Koltay-Kastner, Jenő Krammer and many more authors, literary critics and patrons of art gathered in Zombor (Sombor) to establish for the third time (after 1934

and 1937) the Literary and Artistic Society named after Kornél Szenteleky. Luckily, the joint struggle of the 40 ordinary and the 18 honorary members, the maintenance of their own periodical called *Kalangya*, and the publication of a couple of important books proved to be a lasting project. However, in the mother country, very few people had heard of the namesake of the society, a conscientious doctor who healed the sick in Szivác and rode his bicycle tenaciously among the hills of Telecska (Telečka) in order to help Catholic Serbians, Croatians, Hungarians, Germans and Serbs in need. His pleasant-sounding name in front of the titles of his poems, short stories, novels, dramas, literary correspondence, travelogues, essays and articles was known only to a few.

As a doctor, he was persistently working on alleviating the pain of his patients; as an artist, on supporting and encouraging the authors of Bácska; and as an enthusiastic co-ordinator of cultural life, he considered the communication of cultures, the facilitation of dialogue between neighbouring nations, and the interpretation of origins (relieved from restrictive ideology) his duty. To prevent or moderate cultural lapses of memory, we should still evaluate him as an outstanding intellectual, a member of a group of authors with a western cultural heritage, writers dealing with peasants in their narratives, charismatic organizers, modernists breaking with old forms, ardent and pure poets, short story writers raising the problems of the lower middle class, vexed, tormented and suffering novelists struggling with ghosts and mists, militantly arguing turbulent spirits, rebels with social ills, and enthusiastic polemicists of religion (see Draskóczy 1944: 250) all gathered together. A literary, artistic, social and economic weekly periodical called *Híd*, published only for a few volumes in Budapest and edited by Lajos Zilahy, the remarried widow of Kornél Szenteleky (Sztankovics), recalled the position and the contemporary evaluation of Szenteleky in the following way: “He mentioned one of his fellow writers who was considered to be less talented than he was many times. But his fellow remained in Budapest and became famous. He returned home to Bácska to become the supporter of minority writers/writers of minority literature” (Komáromi 1944: 250).

The provincial mentality, theoretical principles of local colour, mannerisms of narration, or the naked and spicy usage of peasants did not really allow Kornél Szenteleky to distance himself from the infinite quagmire of the country, the drab world of roads leading nowhere, houses yawning and standing empty all day long. On the other hand, his activity “could never be characterized by his leadership controlling others of opposing ideas, for which we can find so many examples from the history of culture, but (disregarding all his merit) by the consciousness of his own valid perspective” (Thomka 1992a: 90–91). His excellent knowledge of languages and the openness and the comprehensive nature of the artistic, musical, literary and philosophical directions of his interests enforced a definite approach and attitude, with the help of which he continuously reshaped and in his gradual reinterpretation fulfilled the tradition respecting, reconciled immersion in *couleur locale*, *saveur locale*, and *esprit locale*. At the 1933 Pen World Congress, his authoritative gesture as a writer, translator and

editor manifested his faith, conscientiousness, and positive attitude toward intellectual life in Bácska in a special edition containing German, English, French, Italian, and Serb opening announcements. His intellectual quietism was of a pretty broad perspective because it included the neighbouring other as well as the distant other worlds, while he consistently tried to reveal the experiences imprinted in the national consciousness, the latent patterns of identification, and the problems of national identity.

The realization of the importance of local history, the obvious proofs of the dreariness of the country, the innumerable relics of chronicle-based narration, the versatility of figures used in the local dialects, and the autobiographical parade of authors all contributed to the spread of the plain style and to the universal dilettantism of the Hungarian literature of Voivodina. On the other hand, the mimicry of multiple bonds was brought into being by all these factors. Thus, an excellent opportunity was created for an extension of meaning and an interrelatedness of different artistic and literary cultures. In this atmosphere, the high standard needed for the depiction of the homeland and its regions could be appreciated. Folklore became important not only because of its own canons, but because it was considered to be a real and creative source of quality because of its undiscovered and still unpublished ideas. The comprehensive values and the increased and expanded proportions of poems, fiction, translations, letters, essays, critiques, travelogues written by Kornél Szentelky were strong components of the decisive role of “culture, cultural tradition and the intellectual life of Europe” (Thomka 1992b: 95), and to the constant evaluation of origins and different forms which constitute real Europeanness in the cultural sense.

The prolific connections and fruitful interaction of interethnic dialogue can never be fulfilled in the mother tongue only, but with a balanced mixture of languages and cultures existing side by side, in a capacity for dialogue and the mutual recognition of otherness that can “accept the risk and the unforeseeable consequences of the communication of identities and can persevere in diversity” (Losoncz 2002: 276). It is not by chance that in Kornél Szentelky’s works, transforming universal culture into his own and the first-hand experience of mixed cultures culminates in thematic groups of stressed importance, such as foreignness, forlornness, homelessness, the national character, the love of culture, the difficulties of language, and the problems of belonging to a minority group. Thus, the works of Szentelky, who considered himself a short story writer, are worth paying attention to despite their fundamental differences in quality and fluctuation of standards. They are not only evidence of a valuable life, they initiate substantial co-operation, surpassing superficial gestures of sympathy and empathy coming from the intersection of boundaries of language and cultures.

In the short stories “Viszontlátás” (1925, “The Meeting”), “Párizsi virág” (1925, “Flower of Paris”), “Üllői úton” (1926, in *Üllői Road*), “Suta este” (1927, “Lame Evening”), “Levél egy másik világba” (1927, “Letter to Another World”), “Gáláns kaland” (1928, “Gallant Adventure”), “Szindbád utolsó estéje” (1928, “The Last Evening of Sindbad”), “Tilike már tízéves múltott” (1929, “Tilike Is

Already More Than Ten”), “Érvényesülni!” (1933, “To Succeed”) and in the novels *Kesergő szerelem* (1914, *Lamenting Love*) and *Isola Bella* (1931), montages of time and place, methods for making the country seem improbable, spheres resisting memory of the essence cut out from the landscape and surroundings, scenery like artistic stylistic marks, and the recurrent metaphorical and metonymical devices make it obvious to what extent the spaciousness of the horizon cannot be regarded equal to the impression created by the eyes. The mingling of languages and cultures, transition, migration, and relocation are realized in the thrill of qualities worthy of constant renewal, so as to shed light on the gradually shrinking scope of the individual living in an ethnic minority.

The structure of the novel *Isola Bella* deconstructs the fable with a digressive technique of narration; the subjectivity of the protagonist appears as he positions himself as a point without co-ordinates in the different spheres outside language and the modes of existence. Immersed in cultural heterogeneity, Szabolcs Szabó retreats to fissures of momentary illusions, loses himself in tiny details of images, cosy moods, myriads of snatches of memory, and dissolves totally in the neutrality of time. The text touches upon the problems of the mother tongue, fate and origin, and can be compared to the thoughts of Miroslav Krleža in a number of his narrative works. However, the text does not naturally share Krleža’s mercilessly offensive ideas regarding the whole Hungarian cultural sphere. In the world of the novel, which can be closely connected to short stories such as “Horvát rapszódia” (“Hrvatska rapsodija”, 1917, “Croatian Rhapsody”), “Hodorlahomor, a Nagy” (“Hodorlahomor, Veliki”, 1919, “Hodorlahomor, the Great”), “Magyar királyi honvéd novella” (“Kraljevska ugarska domobranska novela”, 1921, “The Short Story of the Hungarian Royal Soldier”), “In extremis” (“In extremis”, 1923, “In Extremis”), “Krizsovec Iván” (“Ivan Križovec”, 1926, “Ivan Križovec”), “Marcel Faber-Fabriczy szerelme” (“Ljubav Marcela Faber-Fabriczyja za gospođicu Laura Warronigovu”, 1929, “The Love of Marcel Faber-Fabriczy”), “Temetés Terézvárott” (“Sprovod u Terezienburgu”, 1929, “Burial in Terezienburg”), “Doktor Gregor első találkozása a Gonosszal” (“Kako je doctor Gregor prvi put u životu susreo Nečastivoga”, 1929, “Doctor Gregor’s First Encounter with the Devil”), and “Klanfár főispán első lakodalma” (“Svadba velikog župana Klanfara”, 1929, “The First Wedding of Lord Lieutenant Klanfar”), the human and the national dimensions can be modified and supplemented. The essence of existence cannot necessarily be defined as the national state, the closed and pure ethnic group, or the ideal and the categories of racial and religious superiority: “The restriction of human beings is awfully rough, and the constant emphasis on the national character can be the reason why they cannot understand each other, why they protect the borders with bayonets and why they believe all sorts of unfounded incitement.” In this work the question of national independence goes back to the tradition of folk music and songs in order to exemplify the difference in living connections between the majority and the minority, the mother country and the recipient country, the refugee and the immigrant, and the hybrid and the subordinate with the stylized anthropomorphism of Europeanness.

Kornél Szenteleky was trying to create an emblematic tableau vivant of cultural and regional identity to promote his cultural and scholarly mission, and to raise awareness of the importance of language in his essays and critical writings, such as “Nyelvi problémák” (1931, “Problems of Language”), “Népiességünk” (1931, “Our Popular Character”), “A mi irodalmunk” (1932, “Our Literature”), “Irodalmi önképzés” (1932, “Literary Self-Education”), “A helyes kritika” (1932, “The Proper Criticism”), “Egy dunai kultúrterv” (1932, “A Danubian Cultural Plan”), “Szétforgácsolódás felé?” (1932, “Towards Dissipation?”) and “Az új kritikus feladata” (1932, “The Duty of the New Critic”). He evaluated the territorial relations of Eastern Central Europe and compared the fundamental differences of views with a perfect respect for autonomy and sovereignty so as to find possibilities to lessen the distances, and moderate the tensions between old and fixed habits of behaviour, like me and the Other, us and them, the wish and the fear, forbearance and confrontation. In the tolerant intellectual foundations of “Egy dunai kultúrterv” (“A Danubian Cultural Plan”) he expressed the goals and the necessary conditions of a possible self-definition brave enough to get rid of national spasms and obsessions: ‘We do not know each other. At the moment five nations coexist by the Danube, in one geographical area, but they are foreign to each other in their languages and cultures. All Danubian states except for Austria embody national unity. This can be the explanation of strict cultural uncommunicativeness and the economical chauvinism. This is why we cannot know each other. Moreover, a person with a strong wish to know the other has to overcome a number of obstacles, the accusation of treason, and the difficulties of untrodden paths to reach his goal.

The nations of Danube basin are similar to each other in relation to culture; there are no significant differences considering the minds of the people, as the culture, psyche, temperament, and character development of a nation are much more influenced by geographic, climatic and economic factors than by race relations. The best example of this is the United States of America, which unites many different races with different cultures and views of life. Exaggerating the differences and emphasizing racism are weapons of the impatient, provoking type of politics, but real culture can never be intolerant; it considers every culture its kin, primarily those of neighbouring and therefore similar nations. We have to go back to the root of the problem, says Le Bon. We *have to* know each other, says the timely commandment adapted to our situation.

Kornél Szenteleky was not philosophising about the dominance of a self-aggrandizing idiom or the forced establishment of some temporary ethnic identity, but he envisioned an ethno-cultural and ethnographic diorama in which “ethnic self-recognition is being built in the intersection of cultures with the recognition of differences and similarities, the promotion and protection of intellectual and critical autonomies” (Bányai 1996: 48). At that time, for lack of unified collaboration Szenteleky’s well-founded positivist plan, revealing the influence of a series of articles entitled *Dunavska konfederacija* written by Veljko Petrović and published from August 1930 in Belgrade in a newspaper called *Politika*, and vividly evoking the mentality of Endre Ady, might have

seemed utopian (see Bori 1994: 78). Nevertheless, in his observations, Kornél Szenteleky, surpassing Endre Ady and Veljko Petrović, who was well-known for his enthusiasm for the national and cultural emancipation of his country, threw a new and special light on the mental map of moving frontiers and on the easing of interethnic differences by highlighting and differentiating the connections and factors of racism and history from the relations of the mutual recognition of each other.

With his sophisticated originality, the European from Szivác could point out the basic differences between atav(ist)ic and composite cultures, the former going back to remote ancestors and obscure privileges, the latter gaining benefit from diversity and a mixture of values. In general, atav(ist)ic culture deduces its right to legitimize its supremacy over a territory, treating it as its own thereafter from some myth of origin and the connected genealogy. The founding myth, no matter how dubious and obscure it is, from the very beginning authorizes the given community to understand their existence as the absolute continuity of genealogy and to consider the given piece of land their own national territory. The possibility of the expansion of legitimacy preserved in the consciousness of the community is judged as a lawful heritage on the basis of which the borders of this territory can be modified and expanded anytime, to any direction.¹ Szenteleky was in favour of a complex, versatile type of culture which facilitates having more roots, making it possible to live out one's composite identity; what's more, it regards the homeland as more precious than a place of practising favouritism and of maintaining privileges. His attempts to liberate the individual and his observations in connection with making the borders unnoticeable were summed up in the memorable criteria of *Népiességünk* (*Our Popular Character*), based on the starting point of *Nyelvi problémák* (*Problems of Language*) including enduring intellectual preparation and the mastery of languages: "Not a single one of us wants to live a primitive amoebic life, to be enclosed in a narrow-minded world and to be unable to see further than the ocean of the human soul and culture. We can only be the cells of a huge organism, the universal human culture, in which these cells can have specific roles in the whole organism, but they cannot exist independently. Our popular character cannot be understood as negation, but as a force of development in the eternal construction of human culture. We are far from imprisoning ourselves in the otherwise open spiritual world of our community and forgetting about Europe and the perennial Catholicon: the great human universality."

His principles, built on an awareness of the transience of frontiers, his personal and professional contacts with excellent Croatian, Serbian and Slovenian poets, novelists and translators, the basic need for a mutual shaping of attitudes, the broadening of perspectives and the simultaneous, comprehensive apprehension of spaces in-between, decisively influenced the fundamental experience

¹ About the detailed description and characterization of atavic and composite cultures see Glissant (1996: 59–62).

of (minority) existence in the kaleidoscope of different cultures and languages in his writings. It cannot be simple coincidence that in this well-grounded intellectual field and cultural environment we can find graduates from famous universities of Western Europe, travellers of the world, diplomats, leaders of artistic groups, and committed supporters of establishing contact with and mediating between translators of English, German, French, Italian, Croatian, Serbian, Slovenian and Hungarian literatures. One of these, Jovan Dučić, was a philosophy and sociology major student at the University of Geneva, knew Paris perfectly well, worked as a diplomat in Istanbul, Sofia, Athens, Cairo, Rome, Bucharest, Lisbon and whose whole intellectual orientation was aiming for the interpretation of authenticity and Europeanness; another, Veljko Petrović, who was a lawyer in Budapest, edited magazines in Zagreb and Sarajevo, was an active propagator of newspapers in Geneva, and in whose writings the atmosphere of Zombor, the mentality and local history of *Ravangrad*, have an outstanding role; Svetislav Stefanović was a doctor of medicine, too, but studied literature and was interested in the Anglo-Saxon mentality; Oton Župančič studied philosophy, history and geography in Vienna, and was employed by noble families as a private tutor while he travelled all around Europe; finally, Todor Manojlović studied law in Budapest, but adored Florence and other centres of art; moreover, at the university of Basel he studied art history, then edited newspapers in French and Italian, later organized artistic groups from the fans of modern trends, knew and translated the works of Gyula Juhász, Lajos Kassák, Endre Ady, about whom he also wrote essays, just like about Apollinaire, and in his memoirs he recorded his memorable meetings with prominent European artists. This list could be significantly widened to include Ivo Andrić, Miloš Crnjanski and Mladen Leskovac, with whom Crnjanski corresponded regularly.

Constant growth and enrichment were the keynotes of Szenteleky's unluckily short but versatile and meritorious career as a doctor, writer, translator, editor, cultural organizer, cyclist and drummer. Szenteleky was always trying to assess and compare the contrast of the centre and the periphery, the time factors of multi-directional memory, the historical situations, the periodization, social practice, institutional circumstances, artistic and literary arrangement of the difficulties of the free choice and use of languages, of the formation national self-recognition, of the possibility of independence, and of the revelation of denomination in such a way as to recognize their differences as the components of their inner identity (see Biti 2000: 91–92).

Szenteleky's intellectual world, which necessitated co-operation with the Other, and urged a change of tone of trustworthy authors, has not lost any of its validity and novelty through the decades. The main reason for this was that because he wanted to moderate the unavoidable colonizing tendencies, he was fundamentally aware of the common fate of co-existing nations. If the national consciousness of a nation can be successfully deduced from its respect for the intellectual and material values of other nations, in the spirit of Kornél Szenteleky we should be fully aware of the mutual reflection of nations in order to

avoid the minority region's imprisonment in its myths and prejudices, resulting in a literary, artistic and political (hyper-)culture.

BIBLIOGRAPHY

- János BÁNYAI, 1996: *Kisebbségi magyaróra*. Újvidék: Forum.
- Vladimir BITI, 2000: *Strano tijelo pri/povijesti (Etičko-politička granica identiteta)*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Imre BORI, 1994: *Szenteleky Kornél*. Újvidék: Forum.
- Ede DRASKÓCZY, 1944: Magyar kisebbségi irodalom a Délvidéken. *Délvidéki Szemle* 6.
- Edouard GLISSANT, 1996: *Introduction à une poétique du Divers*. Paris: Gallimard.
- József Sándor KOMÁROMI, 1942: A költő képe a kedves szívében. *Híd*, 1942/ január 20.
- Alpár LOSONCZ, 2002: *Európa-dimenziók*. Újvidék: Forum.
- Beáta THOMKA, 1992: *Prózatörténeti vázlatok*. Újvidék: JMMT.

PREVOD KOT VZAJEMNA REFLEKSIJA SOSEDNIJH NARODOV (KULTURNA DEJAVNOST KORNÉLA SZENTELEKYJA)

Razprava želi s pomočjo analize delovanja Kornéla Szentelekyja dokazati, da avtorjevo prisvajanje univerzalne kulture in njegova neposredna izkušnja medkulturnih prepletanj ne vodita zgolj naključno k posebno pomembnim temam o tujstvu, sirotstvu, brezdomstvu, narodnem značaju, ljubezni do kulture, o jezikovnih in manjšinskih težavah. Dela avtorja, ki sebe prišteva med noveliste, kljub različni in nihajoči kakovosti, niso le dokumenti spoštljive življenjske poti, ki jo je potrebno ohraniti, temveč jih je potrebno še naprej graditi, in sicer v upanju odpiranja vsebinskega sodelovanja, ki presega navidezne geste simpatij in empatij do sečišča jezikovnih in kulturnih meja. Prispevek predstavlja odločilen *vpliv* sistema pogledov (ki je bil izdelan v zavesti minljivosti meja in s pomočjo poznanstva z odličnimi hrvaškimi, srbskimi ter slovenskimi pesniki, pisatelji in prevajalci), širitve obzorij, vsestranskega istočasnega občutenja vmesnih prostorov na temeljno doživetje (manjšinske) biti v kaleidoskopu različnih kultur in jezikov v delih Kornéla Szentelekyja.

Resnica v avtobiografiji

Sporočanje resničnega v nekaterih svetovnih avtobiografijah in v Cankarjevem *Mojem življenju*

IRENA AVSENIK NABERGOJ

*Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko, Vipavska 13,
SI – 5000 Nova Gorica, irena.avsenik-nabergoj@guest.arnes.si*

SCN IV/1 [2011], 80–96

Članek obravnava vidike izražanja resničnosti in resnice v avtobiografiji ob upoštevanju nekaterih avtobiografskih del od antike do danes in Cankarjeve avtobiografije *Moje življenje*. Predstavitev različnih stališč o resničnosti in resnici ponuja kriterije presojanja avtentičnosti in verodostojnosti literarnih predstavitev življenjske izkušnje in življenjskih zgodb. Tako lahko bolj jasno vidimo, kaj je skupnega in kaj je različno v avtobiografskem pisanju v primerjavi s pesništvom oziroma fikcijo. Poglavitni namen članka je presoja možnosti in meja sporočanja resnice o življenju z izpovednimi oblikami, ki so značilne za zvrsti avtobiografije.

This article discusses aspects of conveying truth in autobiography with respect to a variety of historic autobiographical works in comparison to Ivan Cankar's autobiography, *Moje življenje* ('My Life'). A discussion of different viewpoints on truth and reality provides criteria for judging the authenticity and credibility of literary presentations of life experience and life stories. In this way, it is possible to see more clearly what is common and what is different in autobiographical writing compared to poetry and fiction. The aim of the article is to assess the possibilities and limits of conveying truth about life by means of confessional forms characteristic of genres of autobiography.

Ključne besede: biografija, avtobiografija, zgodovina, resnica, Ivan Cankar

Key words: biography, autobiography, history, truth, Ivan Cankar

V literaturi vseh literarnih vrst in zvrsti od antike naprej je temeljno vprašanje resničnosti, verodostojnosti in resnice. To velja zlasti za tiste literarne vrste in zvrsti, ki izhajajo iz splošne ali osebne zgodovine. Ko poskušamo

presojati pojma resničnosti in resnice v literarnih delih, ki v umetniških oblikah prikazujejo resničnost snovnega sveta in resnico o življenju v vseh njegovih odtenkih, je smiselno izhajati iz splošnih opredelitev teh pojmov. V novejšem obdobju so si filozofi prizadevali razviti teorije, s katerimi bi pojasnili naravo resnice in njenega nasprotja, neresnice. Pomenska širina je razvidna iz vidikov specifikacije teorij resnice: koherentna teorija (Baruch Spinoza, Georg W. F. Hegel, Gottfried Leibniz), korespondenčna teorija (Bertrand Russell, George E. Moore), pragmatična teorija (Charles S. Pierce, John Dewey, William Jones). Ko »navadni« ljudje, ki živijo v resničnem svetu, uporabljajo izraz »zdrava pamet«, je to navadno v kontrastu z njegovim nasprotjem, nesmisлом, ker je tisto, kar je proti zdravi pameti, nesmiselno. Na splošno ljudje, ki uporabljajo zdravo pamet, radi zaupajo svojim petim čutom zaznavanja in zato zaupajo opažanjem o realnosti, ki jih njihovi čuti zaznajo. Zdrava pamet kot oblika resnice se običajno upira »velikim« in očitnim paradoksom in ljudem daje zaščito pred skrajnimi absurdi (Smallwood 1995: 883–886).

Vendar formalna logika ne zmore pojasniti nekaterih vrst resnice, neresnice ali zmote, še posebej tistih, ki so povezane z moralnimi ali etičnimi vsebinami. Prizadevanje za resnico ni samo zadeva »zdrave pameti«, ampak tudi številnih drugih skritih lastnosti človeškega duha in medčloveških odnosov. Narava medčloveških odnosov in neizbežnost tesnih medsebojnih vezi sta lahko razlog, da se tudi prizadevanje denimo nekega pisatelja za resnico lahko konča vsaj z etičnim dvomom, ko je njegovo razkrivanje resnice povezano z zasebnostjo drugih ljudi in njihovo svobodo. Prizadevanje za resnico pa lahko vodi tudi v zmoto, ko resnico človek razglaša pod vplivom predsodkov, samovoljnosti ali »občutkov«. Ljudje, ki ne poznajo »dejev«, doživljajo neko vrsto praznine ali vrzeli in zato svojo praznino ali vrzel pogosto zapolnijo z zmotami. Hotena neresnica pogosto vodi v nemoralnost in/ali neetično ravnanje. Zdi se, da so predsodki poglavitni vir hotenih neresnic, ki povzročajo veliko škode in trpljenja.

Ko poskušamo najti možnosti presojanja resničnosti in resnice na področju literature, se srečamo z življenjskimi prizori in usodami sredi kočljivih zgodovinskih okoliščin in izzivov. To dejstvo je Käte Hamburger izpostavila, ko je v svoji knjigi *Resnica in estetska resnica* opravila natančnejšo analizo opredelitev resnice na področju estetskih teorij. Na koncu svojega dela pravi:

V naši analizi estetskih teorij resnice smo si prizadevali pokazati, da je v njih uporabljeni pojem resnice pomensko prazen, pojem estetske resnice pa aporija; nasprotno, toda ravno s tem pa smo tudi skušali resnico »rešiti« pred njeno zlorabo na področju umetnosti in jo razumeti v njenem navsezadnje etičnem pomenu kot vodilni vrednostni pojem človeškega življenja in človeške družbe (Hamburger 2004: 139).

Käte Hamburger je na tej točki končala svojo raziskavo pojma resnice. V novejšem obdobju pa imamo nekaj prispevkov literarnih teoretikov in pisateljev, ki obravnavajo vprašanje resničnosti in resnice v literaturi. Leta 1946 je Erich Auerbach objavil svoje monumentalno delo o prikazovanju resničnosti v

zahodni literaturi pod naslovom *Mimesis*.¹ V tem delu avtor poglobljeno razlaga vidike resničnosti in resnice, ki jih pogrešamo v večini teorij o estetiki. Najnovejši poskus strokovne presoje izražanja resničnosti in resnice v literaturi je zbornik esejev pisateljev, ki jih je leta 2008 izdal David Lazar v knjigi *Truth in Nonfiction*. Dvajset pisateljev in literarnih teoretikov je prispevalo svoje ugotovitve o resnici v literarnih zvrsteh, kot so biografija, avtobiografija, spomini, dnevniki, eseji itd. Pogledi pisateljev so dragoceni tudi zato, ker svoje ocene o resnici v teh vrstah literature ne sporočajo samo pod vidiki narave in namena literarne predstavitve življenjskih zgodb, temveč tudi pod vidikom narave literature kot takšne in svojih lastnih zgodb glede na odzive na njihova literarna dela, v katere vključujejo osebe iz svojega ožjega ali širšega življenjskega okolja. Ko govorimo o resnici, ki se kaže v medčloveških odnosih in v naših nazorih o temeljnih vrednotah zasebnega in družbenega življenja, se srečamo z različnimi vrstami aporij. Iskanje resnice je bistveno povezano z razponom med šibkostjo in močjo, ki ju doživlja vsak človek. Mohandas K. Gandhi v svoji avtobiografiji, ki ji je dal naslov *Zgodba o mojih eksperimentih z resnico*, pomenljivo opisuje svojo izkušnjo iskanja resnice:

Iskanje resnice je preprosto in težavno hkrati. Nadutemu človeku se bo nemara zdelo povsem nemogoče, nedolžnemu otroku pa čisto mogoče. Iskalec resnice mora biti ponižnejši od prahu. Svet tepta prah pod seboj, iskalec resnice pa se mora tako zelo ponižati, da ga celo prah lahko potepta. Šele tedaj, nič prej, se nam odstre uvid v resnico (Gandhi 2010: 18).

1 Skupne in posebne lastnosti resnice v pesništvu, biografiji in avtobiografiji

Od grške antike naprej so kriterije resničnosti in resnice v literaturi presojali pod različnimi vidiki. Platon se o tem sprašuje v deseti knjigi *Države* (*Politeía*) in jasno izraža pomislek do umetnosti posnemanja, zlasti pesništva. Meni, da slikar, čigar delo je samo posnetek narave, ne more izpovedati ničesar »bistvenega«, ničesar pravi biti ustreznega. Zato se vda čutni predstavi, če na primer naslika stol perspektivno. Po Platonu

enako velja za pesnika, če posnema ljudi v vsakdanjem življenju pri njihovih opravilih in kretnjah. Pesništvo, ki oblikuje bitja s pogledom na bistvo življenja, na ideje, torej bitja, ki iščejo iz vsakdanjosti pot v večno veljavni svet, je za Platona pravo pesništvo, seveda ob upoštevanju etične življenjske norme kot vodila (Platon 1995: 404, Košarjeva opomba).

V deseti knjigi (6. razdelek) Platon meni: »Kar pesnik prikazuje, so posnetki, zelo oddaljeni od resnice« (Platon 1995: 305). Vidike resničnosti v zgodovino-pisju in literaturi pa označi Aristotel na začetku devete knjige svoje *Poetike*:

¹ Izbor besede za glavni naslov je pomenljiv, saj je posnemanje (*mimesis*) resničnosti od grške antike naprej osrednja tema, ko gre za načine izražanja v umetnosti na splošno in posebej v literaturi.

Pesnikova naloga ni pripovedovati, kaj se je v resnici zgodilo, temveč kaj bi se bilo lahko zgodilo, se pravi, kaj bi se po zakonih verjetnosti in nujnosti utegnilo zgoditi. Zato tudi razlika med zgodovinarjem in pesnikom ni v tem, da eden piše v prozi, drugi v verzih (saj bi tudi Herodotovo zgodovino lahko kdo prelin v verze, pa bi ne bila nič manj zgodovina kot v prozi), razlika je marveč v tem, da eden opisuje, kar se je v resnici zgodilo, drugi pa, kar bi se bilo lahko zgodilo. Zato je poezija nekaj, kar je bliže filozofiji in pomembnejše kot zgodovinopisje: poezija govori bolj o splošnem, zgodovinopisje o posameznostih (Aristoteles 2005: 96).

Iz te izjemno vplivne opredelitve razlike med pesništvom in zgodovinopisjem ni razvidno, katere vidike resničnosti ima Aristotel v mislih, ko govori o pesnikovem prikazovanju resničnosti. O tem lahko domnevamo predvsem ob upoštevanju njegovega izhodišča v pojmu posnemanja (*mimesis*), ki ga uporablja in razlaga na več mestih svoje *Poetike*. Aristotel govori o posnemanju dejanj in značajev, torej o prikazu brez odpiranja moralnih dilem glede vesti in osebne nedolžnosti oziroma krivde junakov. Pesniku celo priporoča svobodo glede prirejanja značajev (15. poglavje, 1454 b 10).²

V 16. stoletju je bilo v presojanju umetnosti aktualno vprašanje definicije narave, razumevanja načina posnemanja v umetnosti, objekta in smotra poetične reprezentacije v odnosu do resničnosti. Na to se je odzval Sir Philip Sidney (1554–1586) z delom *The Defense of Poetry* (1580–1581), ki se opira na Aristotelovo *Poetiko* in Horacijevu delo *Ars Poetica*. Zavrnil je stališča, ki ne ustrezajo naravi poezije. Sidney poeziji prisoja večjo prepričevalno moč v sporočanju resnice kakor filozofiji in zgodovini. V svoji obravnavi številnih literarnih zvrsti, kot so pastoral, elegija, satira, komedija, tragedija in ep, zavrača tezo, da je pesnik »lažnivec«, in poudarja, da poezija moralno sporočilo posreduje s sredstvi umetnosti, ki posredujejo tudi občutek veselja. Kriterij resničnosti je v prvi vrsti sporočilo v razmerju do naravnih danosti in etične kakovosti oseb, ki jih literarna dela obravnavajo. Ta kriterij mu omogoča stopnjevanje skladnosti z resničnostjo in resnico v posnemanju in izražanju stvarnosti v razponu od najbolj vzvišenih namigov na Boga in njegovo pravičnost v Svetem pismu, prek bogov in polbogov v grško-rimski kulturi, do najbolj preprostih resnic v različnih vrstah mitov, ki opisujejo naravo in človeške značaje. Ker so miti literarne stvaritve in prikazujejo najrazličnejše vidike vrednot v zvezi z bogovi in ljudmi, brez dvoma s svojimi umetniškimi prezentacijami sporočajo resnico na privlačen način. S svojo celotno podobo resničnosti in s slikovitostjo resničnost in resnico posredujejo bistveno bolj razumljivo kakor filozofija, zgodovina in pravo, ki imajo vsaka svoj specifični namen udejstvovanja.³

² Sodobno zgodovinopisje postavlja pod vprašaj vprašanje resnice oz. trditev, da zgodovinar »opisuje, kar se je v resnici zgodilo«. Zdi se, da je vloga zgodovinarja blizu vlogi pesnika. Gl. Luthar 2008: 178–188.

³ Za predstavitev Philipa Sidneyja in celotno besedilo njegovega dela *The Defence of Poetry* gl. Vincent B. Leitch (ur.), *The Norton Anthology of Theory and Criticism*. New York / London: W. W. Norton & Company, 2010, 251–283.

Na začetku svojega dela *The Defence of Poetry* Sidney navaja prvotno latinsko oznako za pesniško vrsto literarnih del: pesnik je bil *vates* 'prerok, vedež', *vaticinium* 'prerokba'. Že izraz sam pove, da so pesniki veljali za posrednike božjih sporočil. Utemeljenost tega poimenovanja vidi predvsem v »božjih spevih« Davidovih Psalmov. Gre za nebeško poezijo, ki opeva »neizrekljivo in večno lepoto, ki jo vidijo oči razuma, razsvetljenega z vero« (Leitch 2010: 256). Grški pojem »poet« prihaja iz glagola *poieîn* 'narediti, ustvariti' v najodličnejšem pomenu besede. Tako kot vse znanosti ima tudi umetnost stvaritve narave za svoj poglavitni objekt, zato se v osnovi ne morejo motiti. Pesnik pa poustvarja naravo, pa tudi oblike bitij, ki jih v naravi nikoli ni bilo: »junake, polbogove, kiklope, privide, furije in podobno« (Leitch 2010: 257). Pesnik v prezentaciji primerov prave ljubezni, stanovitnega prijateljstva, junaških in odličnih mož ustvarja na temelju *ideje*, ki presega vidno naravo. Na temelju grško-rimske razlage, da je umetnost posnemanje (*mimesis*), Sidney poudari možnost metaforične izrabe narave z dvema ciljema: pouk in zadovoljstvo.

Vzvišen moralni cilj pesništva Sidneyju daje podlago za to, da vlogo pesnika povzdigne nad vlogo filozofa moralista, zgodovinarja in pravnika. Filozof abstraktno razglablja o kreposti, zgodovinar resnico išče v posameznih dejstvih, pravnik o dobrem in slabem sodi pod prisilo, pesnik pa vodi v uresničevanje vrline s tem, da zajame celoto živete resničnosti; »pesnik je dejansko pravi ljudski filozof« (Leitch 2010: 263). V drugi polovici prispevka Sidney zavrača kritiko pesnikov, češ da njihov način posnemanja resničnosti ne ustreza resnici. Temeljni argument je, da pesnik ničesar ne trdi, zato nikoli ne laže. Lagati pomeni trditi, da je resnično nekaj, kar je napačno. Drugi umetniki, posebno pa zgodovinarji, se s svojimi trditvami o številnih rečeh v meglenem znanju človeštva težko izognejo številnim lažem. Toda pesnik ne more lagati, ker nikoli ničesar ne trdi in bralca ne sili v to, da njegovo pisanje sprejme kot resnično. Zato ne laže, tudi ko pripoveduje stvari, ki niso resnične. Pesnikovi karakterji in dejanja so le slike tega, kar bi moralo biti, ne pa zgodbe o tem, kaj je bilo, zato lahko posredujejo resnico tudi v literarni fikciji.

Samuel Johnson (1709–1784) je Sidneyjeve poglede potrdil s svojo razlago bistva fikcije in umetniške odličnosti Shakespearovih zgodovinskih dram. Po njegovi razlagi dela fikcije prikazujejo življenje v njegovem »resničnem stanju« (*true state*), resnica pa se ne kaže samo v posnemanju narave po njenem videzu, temveč predvsem po ustreznem prikazu moralnega stanja glavnih osebnosti, ki nastopajo v literarnih delih. Ne strinja se z nevtralnimi stališčem glede vloge etike; po njegovem je treba nenehno zabičevati, »da je krepost najvišji dokaz razumevanja in edina trdna osnova veličine, in da je pokvarjenost naravna posledica ozkega mišljenja; da se začne v napaki in konča v sramoti« (Leitch 2010: 337–371). V svojem predgovoru k izdaji Shakespearovih del leta 1765 pa Johnson sporoča svoje ugotovitve, kako je Shakespearu uspelo v svojih delih, ki so v bistvu literarne fikcije, čeprav pogosto temeljijo na zgodovinskih dogodkih, prikazati resničnost oziroma resnico. Uspelo mu je ustvariti zvesto zrcalo vedenja in življenja, človeško naravo skladno z delovanjem v resnični nujnosti, svoja čustva je prilagodil resničnemu življenju, njegova opažanja vsebujejo »splošno

in prevladujočo resnico«, njegovi značaji so naravni in dosledni v ravnanju, v svojih delih je ohranil enotnost dejanja. Glede na te bistvene lastnosti kakovosti literarnega dela Johnson različnih Shakespearovih pomanjkljivosti, zlasti pogoste neuskklajenosti v prikazu zaporedja in izbora zgodovinskih dogodkov v njegovih delih, nima za usodne hibe (Leitch 2010: 373–386).

Pisateljica Judith Ortiz Cofer, profesorica angleščine in ustvarjalnega pisanja na Univerzi v Giorgi, je sprejela moto Philipa Sidneyja »Poglej v svoje srce in piši (Look into Thy Heart and Write)« in za knjigo *Truth in Nonfiction* pripravila prepričljiv prispevek o vidikih resnice v poeziji in avtobiografiji.⁴ Vloga pesnika je, da v jezik grobe človeške izkušnje postavi tisto, kar je Czeslaw Milosz imenoval »edina domovina«; v tem je resničnost poezije:

Pesmi so vedno resnične. Lahko čutite njihovo resničnost; v vas odmeva kot glas čistega kristala. In ko slišite dobre pesmi, vprašanje, *ali se je to v resnici zgodilo?*, ki ga pogosto slišimo od neizkušenih bralcev, nima odmeva, ker to ni pomembno. Resnica poezije je kakor kvantna fizika. Sprejeti jo moramo, tudi če je ne dojemamo prav dobro. *Es la pura verdad* (Lazar 2008: 27).

Avtorica poudarja, da si v pisanju o življenjskih zgodbah izrecno prizadeva za točnost v navajanju zgodovinskih dejstev, a se zaveda, da je »resnica umetnosti različna od zgodovinskega dejstva«. Ko je svoje sorodnike posamično spraševala o istih dogodkih, so se zgodbe »dramatično« razlikovale druga od druge. Narava spomina je takšna, da v življenjskem toku nastajajo različne verzije istih dogodkov. Tako nastane opredelitev resnice v pisanju iz spomina, ki jo sporoča Virginia Woolf: to so osebni vtisi, sledovi, ki te vodijo nazaj do tvojih trenutkov bivanja. Poskusi, da razišče resnico o svojem življenju in jo izrazi v umetniški obliki, jo silijo, da »najde univerzalno v posameznem« in pri tem ugotavlja, da smo v neki točki dejansko vsi tuji v svojem domačem okolju (Lazar 2008: 29–30).

Definicija o avtobiografski pripovedi ali pripovedi o življenju bolj, kot da bi določala pravila kot žanra ali oblike, razume to pripovedovanje kot zgodovinsko umeščeno prakso samopredstavljanja. V takšnih besedilih pripovedovalci selektivno predstavijo svojo življenjsko zgodbo skozi osebno pripovedovanje zgodbe. Umeščeni v specifične čase in prostore so hkrati v dialogu z osebnimi procesi in arhivi spomina. Smith in Watson zaradi bogate in raznolike zgodovine samoreferencialnih modelov razlikujeta med nizom terminov – pripoved o življenju (*life writing*), življenjska zgodba (*life narrative*) in avtobiografija. Pripoved o življenju je splošni izraz za raznovrstno pisanje, ki zajema življenje kot svoj subjekt.

Takšno pisanje je lahko biografsko, romanopisno, zgodovinsko ali eksplicitno samoreferencialno do pisca. Življenjsko zgodbo razumemo kot nekoliko ožji termin, ki vključuje več vrst samoreferencialnega pisanja, vključno z avtobiografijo (Smith and Watson 2001: 3).

⁴ Gl. La Verdad: Notes on the Writing of Silent Dancing, partial Remembrance of a Puerto Rican Childhood (a Memoir in Prose and Poetry). V. David Lazar, ur. *Truth in Nonfiction*, 26–30.

V človeški naravi vzporedno s težnjo po resnici deluje težnja po iskanju zgodovinskih »dejevstev«, zato ni samoumevno, da bralec avtobiografske pripovedi dovolj zavestno razlikuje med »estetsko« in »zgodovinsko« resnico. Pisci avtobiografij so morali vsak na svoj način najti način usklajevanja teh dveh postavk. Prej kot »dejevstvo« ponujajo subjektivno »resnico« (Smith in Watson 2001: 10). Več vprašanj se odpira, ko poskušamo ugotoviti, kaj je specifično v izražanju resnice v avtobiografskem pisanju v primerjavi z biografijo, romanom ali zgodovinskim pisanjem:

Kakšen je položaj resnice v avtobiografskem razkritju? Kako vemo, ali in kdaj pripovedovalec govori resnico ali laže? In kakšno razliko bi to razlikovanje povzročilo? /.../ Kaj je tisto, kar pričakujemo, da nam bo pripovedovalec o življenju povedal resničnega? Ali pričakujemo zvestobo do dejevstev, do pripovedovalčevega življenjepisa, do njegovih izkušenj, do samega sebe, do zgodovinskega trenutka, do družbene skupnosti, do prevladujočih prepričanj o različnih identitetah, do norm avtobiografije kot literarnega žanra samega na sebi? In resnica, za koga in zakaj? Za druge bralce, pripovedovalca o življenju ali za nas same? (Smith in Watson 2001: 12)

Neva Šlibar, ki se je v slovenski literarni vedi dolgoročno in ciljno posvečala značilnostim avtobiografskega pisanja, še posebej v zvezi z ženskimi avtoricami, vidi majhno razliko med funkcijo biografskega in avtobiografskega pisanja. Po njenih besedah

biografiki že zgodovinsko (z vzorčnim pripovedovanjem v življenjepisih in legendah) pripisujejo več etično-didaktičnega in faktografskega znanja, medtem ko je avtobiografika lahko močneje psihološko in socialno orientirana, nekako v obliki literature o življenjskih izkušnjah, ki jih je treba dojemati kot pomoč za življenje (Šlibar 1995: 392).

V zvezi s tradicionalnim pripisovanjem »objektivnega« biografiki in »subjektivnega« avtobiografiki Neva Šlibar utemeljeno opozarja, da se v obeh vrstah prepletata težnja po iskanju objektivnosti in subjektivne sodbe, in pravi:

Če posledično biografska besedila vsekakor kažejo 'avtobiografske' dele, velja enako obratno: Celó opisovanje samega sebe, ki je do skrajnosti osredotočeno na lastni jaz, kot na primer pet avtobiografskih knjig Thomasa Bernharda od *Vzroka* do *En otrok*, vsebuje predirljive portrete o sorodnikih, prijateljih in sovražnikih (Šlibar 1995: 393).

2 Eksperimenti z resnico v nekaterih avtobiografskih delih

Presoja vsake biografske oziroma avtobiografske literature se neizbežno povezuje z vprašanjem resnice oziroma razmerjem med dejevstvi in fikcijo, toliko bolj, če se pisec sam obveže, da bo v svojem delu oblikoval »izvorno biografijo« in se predstavil kot pričevalec o dogodkih.⁵ Bistvene lastnosti avtobiografije so: večinoma je to pripoved v prozi, prikaz individualne življenjske zgodbe, poi-

⁵ Podobno je pri zgodovinarju; zgodovinar ni »samo človek«, zgodovina pa ni samo preprosta »evolucija določenega procesa, temveč predvsem njegova epigeneza« (Luthar 2008: 179).

stovetenje avtorja in glavnega junaka, značilna je retrospektivnost pripovedne perspektive (Wagner-Egelhaaf 2005: 1–6). Za avtobiografijo je najpomembnejše načelo, da se pisec čuti zavezanega resnici in si po najboljših močeh prizadeva za verodostojen prikaz dogodkov.⁶ Takšno aktualizacijo resnice osebne zgodovine opisuje Avrelij Avguštin v svoji avtobiografiji *Izpovedi* (Confessiones) 9, 18, ko pravi:

Ko prihodnost in preteklost bivata, bi rad vedel, kje sta. A tudi če mi to še ni dano, to pa vem: kjer koli že sta, nikjer nista kot prihodnost in preteklost, ampak kot sedanjost. Kajti če bi bila prihodnost tudi tam prihodnost, bi še ne bila tam, in če bi bila preteklost tudi tam preteklost, bi ne bila več tam. Kjer koli torej sta in kar koli že sta, ne moreta biti drugo kot sedanjost. Kadar pripovedujemo preteklo zvestó po resnici, dvigamo iz spomina ne morda stvari same na dan, ki so prešle, temveč le v besedah izražene podobe, ki so jih stvari nekoč, ko so prehajale mimo čutov, vtisnile v dušo. Tako je moja otroška doba, ki je ni več, pretekla v času, ki ga ni več: toda kadar se je spominjam in o njej govorim, gledam njeno podobo v sedanjem času, ker še zmerom biva v mojem spominu (Avguštin 1984: 257).

Presojanje resnice oziroma verodostojnosti pa ni samo vprašanje znanstvenega uma, temveč tudi zadeva ustvarjalnega duha. Vsebinske podrobnosti v avtobiografskem pisanju niso objektivno preverljive, kot tudi ni jasen vzrok za drobne vsebinske razlike; med možnimi vzroki za razlike sta lahko večja časovna oddaljenost in vloga spomina, mogoči pa so tudi kakšni drugi razlogi. Neva Šlibar tudi glede vidikov resnice dobro opredeljuje razliko med biografskim in avtobiografskim pisanjem. Če je biografsko pisanje bolj »naravno« v literarni formi, pa je avtobiografsko pisanje tako med bralci kot tudi v znanstvenih krogih veliko bolj zapaženo. Za to dejstvo najde tudi utemeljen razlog:

Vzroki za to preferenco ležijo v tem, da avtobiografska besedila veliko bolj neposredno kakor biografska ustrezajo stremljenju po avtentičnosti in neponarejeni življenjski izkušnji. /.../ V estetskem pogledu so bolj stimulatívna, ker omogočajo veliko bolj ustvarjalno obravnavo gradiva (Šlibar 1995: 394).

Med najbolj znanimi avtorji avtobiografskega pisanja od antike do novejšee dobe so Avrelij Avguštin, Jean-Jacques Rousseau, Johann Wolfgang von Goethe, George Sand in Mohandas K. Gandhi. V zadnjih dveh stoletjih so avtobiografska dela ustvarili še številni drugi avtorji svetovne in slovenske književnosti.⁷ V Avguštinovih *Izpovedih* se prepletajo spomini in spoznanja

⁶ Oto Luthar obravnava vire, ki po njegovem mnenju obstajajo samo kot del historične rekonstrukcije oziroma »spregovorijo« samo, ko so pravilno nagovorjeni. Meni, da je »vsaka prava interpretacija preteklosti zgolj pristranska, saj dejstva nikoli ne govorijo sama zase« (Luthar 2008: 178).

⁷ Naj navedem nekaj avtorjev avtobiografij iz kroga literarnih ustvarjalcev. Veliko je nemških avtorjev: Gottfried Benn, Marcel Reich-Ranicki, Klaus Mann, Heinrich Böll, Theodor Fontane, Peter Härtling, Christa Wolf, Uwe idr. Med avstrijskimi pisatelji je npr. židovski pisatelj Elias Canetti. V angleščini je veliko avtobiografij iz Severne Amerike: politik in znanstvenik Benjamin Franklin, John Steinbeck, pisateljica Sylvia Plath, črnski pisatelj Booker T. Washington, Henry Miller; avtobiografije so pisali tudi ameriški

o Bogu. Posebnost teh izpovedi je, da so pisane v obliki pogovora z Bogom, ki mu Avguštin izpoveduje svoje zmote iz mladostne dobe in pred katerim povečuje novo življenje, ki se je začelo z obratom k njemu. Bog je zanj posebljena resnica in ob tej resnici presoja vse drugo, kar je doživljal v svojem razgibanem življenju.

Jean-Jacques Rousseau je prevzel Avguštinov naslov za svojo izvirno avtobiografijo *Izpovedi* (Confessions) v dveh delih, pri katerem vsako obsega po šest knjig. Delo je končal leta 1769, a objavljeno je bilo šele po njegovi smrti, leta 1782. Njegove *Izpovedi* vsebujejo izrazito antropološko smer razmišljanja. Njegova izpoved se začneja z napovedjo:

Snujem delo, ki mu do sedaj še ni para in ki ne bo imelo posnemovalcev, ko bo končano. Svojim bližnjim hočem prikazati človeka v vsej njegovi resničnosti; in ta človek bom jaz (Rousseau 1955, zvezek 1: 9).

Pisatelj se obrača na bralce ter od njih pričakuje sočutje in razumevanje za svojo nevrednost in stiske; vedeti in čutiti jim da, da posebnosti njegovega značaja ni mogoče opisati. Pri tem mu gre za verodostojnost, ki jo tudi izrecno utemeljuje. Na koncu četrte knjige navaja svoje pogoje za dosego verodostojnosti:

V ta namen pa ne zadostuje, da je moje pripovedovanje zvesto, ampak mora biti tudi natančno. /.../ Ene same stvari pa se moram bati pri tem pisanju: ne tega, da bi povedal preveč ali da bi se lagal, ampak da bi ne povedal vsega in da bi zamolčal resnico (Rousseau 1955, zvezek 1: 256).

Kljub temu je očitno marsikaj zamolčal, saj šesto knjigo sklene s komentarjem:

Takšne so bile zablode in pregrehe moje mladosti. Njih zgodbo sem povedal s takšno vernostjo, da je je moje srce veselo. Če bi v nadaljnjem izkazal nekoliko časti svoji zreli dobi s kakšno čednostjo, bi jo zabeležil z isto prostodušnostjo, in takšen je bil tudi moj namen. Toda tukaj se moram ustaviti. Čas utegne odstreti marsikatero zaveso. Če se me bo potomstvo spominjalo, bo morda nekega dne izvedelo, kaj sem imel še povedati. Tedaj bo tudi vedelo, zakaj sem obmolnil (Rousseau 1956, zvezek 2: 75).

George Sand je svojo avtobiografijo *Zgodba o mojem življenju* (1855) napisala z bistveno drugačnim odnosom do življenjskih zgodb svojih znancev. Njeno osnovno vodilo je bilo ohranjanje zasebnosti, zato Rousseaujeve *Izpovedi* takole ocenjuje: »Na smrt trpim, ko vidim vélikega Rousseauja, kako se takole

indijanski pisatelj Natachee Scott Momaday, iz Avstralije Geoffrey Piers Henry Dutton, iz Anglije George Gordon Byron in William Somerset Maugham, iz Irske William Butler Yeats idr. Med francoskimi pisci avtobiografij sta pisatelja Edmond in Jules de Goncourt, pisateljica Amantine Aurore Lucile Dupin (George Sand), Jean d'Ormesson, André Gide idr. Avtobiografijo je napisal tudi danski pisatelj Hans Christian Andersen, pa ruski pisatelji: Vjačeslav Šiškov, Fjodor Mihajlovič Dostojevski, Maksim Gorki. Znana je pred kratkim prevedena avtobiografija Gabriela Garcíe Márqueza (Kolumbija) idr. Avtobiografije so pisali tudi številni avtorji s področij politike, znanosti, likovne umetnosti in drugi.

ponižuje ... in se, vtem ko si morda celo izmišlja vse te grehe, razbremenjuje krivde za pregrehe srca, ki mu jih pripisujejo njegovi sovražniki» (Sand 2004: 297). Nancy K. Miller se navezuje na Sandovo v zvezi z njeno kritiko Rousseauja, ker ne upošteva zasebnosti oseb, ki jih vključuje v svojo avtobiografijo. Opozarja na etično odgovornost avtobiografov, ko poročajo o svojem življenju v intimnem odnosu z drugimi osebami, in priznava svojo stisko vesti v zvezi z njenim pisanjem, ko je z razkrivanjem resnice o odnosih do svojih staršev in drugih ljudi zagrešila »izdajstvo«. Izkušnja o prizadetosti oseb, ki so se znašle v avtobiografijah, ji narekuje spoznanje, kako zelo smo v življenjskih zgodbah pravzaprav vsi »ranljivi subjekti«. Sprašuje se, kako bi mogel avtobiograf pripovedovati zgodbo, ne da bi oskrnil osebne pravice drugih oseb:

Zvesto zapisano ali zlobno potvorjena, vaša zgodba kroži, popolnoma zunaj vašega nadzora. Je lahko takšna objava sploh kdaj poštena? Lahko etika sodeluje z močjo? Si lahko predstavljamo – si želimo – etiko izdajstva? Etično izdajstvo?⁸

Weimarski klasik Johann Wolfgang von Goethe je v letih od 1808 do 1831 napisal delo *Iz mojega življenja. Pesnitev in resnica* (Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit). V tej svoji življenjski in umetniški izpovedi, v kateri je prišel le do petindvajsetega leta svojega življenja, je pisatelj spomin na svoje življenje vključil v univerzalno idejo o zgodovini, ki se razvija k nekemu cilju. Njegov poglavitni namen ni bil raziskovanje razmer, dela in dejanj osebnosti iz njegovega časa; hotel je ustvariti umetnino o svoji lastni zgodbi o uspehu in jo predstaviti kot model, ki bo vzgojno deloval na bralce. V svojem delu sporoča, da resničnega dejstva našega življenja ni mogoče zaznati ob spomину na pretekle dogodke, temveč z refleksijo o njihovem pomenu za življenje. Njegovo pisanje je poskus, da se iz odbranega življenjskega gradiva oziroma iz odlomkov iz življenja »dvignemo« do tistega »višjega«, neizrekljivega, ki nas približuje »višji resničnosti«. Goethe je v svojem pisanju ne samo natančen v analizi vzgibov svoje duše, ne le izjemno živ v odslikavanju takratnega časa, temveč tudi samoironičen, prav to pa njegovemu delu daje poseben šarm. Cilj njegove avtobiografije, ki se opira na konkretne dogodke iz njegovega življenja, je tisto najbolj resnično, ki v literarnem Goethejevem geniju postane simbol poetične resnice, to pa ustvarja napetost med ugotovitvami o doseženem in idejo o dosegljivem (Trunz 1998: 625–634).

Goethe je o »pesniški« in »fikcijski« resnici najbolj jasno spregovoril v obliki maksim in sentenc, posebno nazorno pa v obliki pogovora med odvetnikom umetnika in gledalcem z naslovom *O resnici in verjetnosti umetniških del* (*Über Wahrheit und Wahrscheinlichkeit der Kunstwerke*). V tem pogovoru Goethe izpostavi »notranjo resnico«, ko odvetniku na usta polaga besede: »Prej smo operi odrekli neke vrste resnico; trdimo, da nikakor tega, kar posnema, ne predstavlja kot verjetno; a ji lahko zanikamo notranjo resnico, ki izvira iz doslednosti umetniškega dela?« Gledalec odgovarja: »Če je opera dobra, seveda

⁸ Gl. The Ethics of Betrayal: Diary of a Conundrum. V: David Lazar, ur. *Truth in Non-fiction*, 47.

zase naredi mali svet, v katerem se vse dogaja po določenih zakonih, ki presoja po svojih lastnih zakonih, hoče biti občuten po svojih lastnih lastnostih.«⁹

Mohandas K. Gandhi je leta 1925 končal svoje veliko avtobiografsko delo z naslovom *Zgodba o mojih eksperimentih z resnico*. V odgovor pomisleku svojemu prijatelju, da je pisanje avtobiografije posebnost Zahoda, na Vzhodu pa so pisali avtobiografska dela le tisti, ki so prišli pod zahodni vpliv, v uvodu daje razlago:

Vendar ni moj namen, da bi napisal pravo avtobiografijo; povedal bi rad samo zgodbo o svojih številnih eksperimentih z resnico, in ker moje življenje ni nič drugega kakor zbirka teh eksperimentov, bo res videti tako, kot da gre za pravo avtobiografijo (Gandhi 2010: 16).

Že v naslovu nakazuje, v uvodu pa izrecno poudarja, da je vse podrejeno iskanju resnice, tu pa daje tudi definicijo svojega razumevanja resnice:

Resnica je zame vrhovno načelo, ki vsebuje še mnoga druga. Ta resnica ni zgolj resnicoljubnost v besedi in misli in ne zgolj relativna resnica našega dojetanja, temveč absolutna resnica, večno načelo, se pravi Bog. /.../ Na tem popotovanju se mi je često odstiral bežen in medel vpogled v absolutno resnico, Boga, in vsak dan sem bil bolj prepričan, da je edinole on resničen, vse drugo pa neresnično (Gandhi 2010: 17).

V sklepnem zapisu *Zbogom* Gandhi znova izčrpnje razlaga svoje razumevanje resnice, in sicer v odnosu do samouresničevanja v življenju. Govori o potrebnosti samoočiščenja na vseh področjih življenja, zato se zaveda, da se mora osvoboditi strasti v mišljenju, govorjenju in dejanju. »Premagati pritajene strasti se zdi težje kakor z orožjem osvojiti snovni svet« (Gandhi 2010: 610).

3 Cankarjevo sporočanje resnice v avtobiografiji *Moje življenje*

Vprašanje avtentičnosti oziroma resničnosti v Cankarjevi avtobiografiji *Moje življenje* je bilo deležno pozornosti v članku Jožice Čeh »Med fikcijo in resničnostjo v avtobiografski prozi«. Avtorica obravnava razmerje med fikcijo in resničnostjo v literaturi na splošno in v odnosu do Cankarjevega dela. Skladno s tradicionalno literarno teorijo ugotavlja, da ločnico med literarnimi in neliterarnimi zvrstmi predstavlja prav meja med fikcijo in resničnostjo (Čeh 2008: 23). Glede vidikov resničnosti, ki so temeljni v številnih delih Ivana Cankarja, je zanimiva študija H. Porterja Abbotta; v navajanju mnenj o razliki med žanri, ki se opirajo na dejanske dogodke, in fikcijo, opozarja na dejstvo, da tudi pisatelji, ki se opirajo na zgodovinske dogodke, te navajajo selektivno glede na njihov pomen in si pri tem v navajanju dogodkov dovolijo različne vrzeli. Bralec v literarnih delih išče bolj resnico pomena kakor fakta po svoji lastni izkušnji realnosti. Delo ne bo prepričljivo, če je zgodba na primer »predobra,

⁹ Gl. *Goethes Werke*, Band XII. Uredila Erich Tunz in Joachim Schrimpf. München: C. H. Beck, 1998, 67–73, citat na str. 70.

da bi bila resnična«, še manj, če je zgodba napačna. Prav na pomen tovrstnega presojanja resnice opozarja Ivan Cankar na koncu svojega dela *Moje življenje*, ko po branju Rousseaujevih *Izpovedi* ugotavlja:

Naprtil je svoji ubogi mladosti toliko različnih grehov, kolikor si jih je le mogel izmisliti, nazadnje pa je vse te grehe z globoko učenostjo razložil in opravičil. Ob njegovih samoizpovedih obide človeka tisti občutek, ki je za pisatelja najstrašnejša obsodba: ne verjame mu (Cankar 1975: 50).

Cankarjev posluš za vprašanje resničnosti oziroma resnice se kaže tudi v njegovi oceni samoizpovedi Janeza Trdine. Njegove izpovedi v *Mojem življenju* pohvali: »Brezobzirno pravičen je bil do sebe, usmiljeno pravičen do drugih ljudi.« Kljub temu presodi, da podoba njegove mladosti ni čisto resnična, ker pisatelj »nikoli ne more zatajiti starokopitnega šolmaštra« (Cankar 1975: 50). Cankar poudari svoje razloge, zaradi katerih dvomi o verodostojnosti avtobiografskega pisanja: le-to se namreč v svojih poizkusih zmore le bolj ali manj približati »celotni«, »končni« resnici. Meni, da so nasprotja navzoča že v človekovi eksistenci, v nasprotju med njegovim iskanjem in begom; prav zaradi teh nasprotij bo človekova samopodoba po njegovem prepričanju »presvetla ali bo pretemna, resnična ne bo in nikoli ne more biti«.

Človekova intimna razklanost povzroči tudi neskladnost v njegovi samoizpovedi, kot pravi Cankar: »Umetnik je tisti otrok, ki poje v gozdu, da bi ne skoprnel od strahu. Ne išče se – ušel bi si rad.« In sklene:

Če hočeš biti tako odkritosrčen, da bi ne povesil oči pred samim Bogom, boš pisal do groba zgodovino tistega enega dne. In razodel boš tolike strahote, da bodo ljudje najprej tebe kamenjali, nato pa drug drugega. In če bo kateri ostal, bo od prevelike radosti skoprnel ob nezaslišanih lepotah, ki si mu jih bil razodel (Cankar 1975: 51–52).

Cankarjevo razglabljanje spominja na razlago odgovornosti do resnice, ki jo daje pisatelj in profesor Mark Doty z Univerze v Houstonu v svojem prispevku za knjigo *Truth in Nonfiction*. Verjame, da si pesniki in pisatelji življenjskih zgodb prizadevajo za resnico. Ne gre jim za to, kar se je zgodilo, temveč za izkušnjo o tem, kar se je zgodilo:

Povedati želim, da onkraj osebne etike spomina – kako poštene ali nepošteno smo do drugih ljudi v svojem življenju – in onkraj vprašanja točnosti obstaja višji etični standard, ki ima opraviti z etiko umetnosti: da je to, kar se ustvari, sorazmerno z resničnim (Lazar 2008: 14).

Cankar v resničnem življenju doživlja nespravljalnost nasprotij in se sprašuje: »Čemu še življenjepis?« (Cankar 1975: 51). Toda kljub sodbi nekaterih, da si umetnik piše »nekrolog«, in mnenjem drugih, da si poje »slavo še ob živem telesu«, meni, da je življenjepis smiselno pisati: »Nikakor ne zato, da bi se razkazoval po vlačugarsko, tudi zato ne, da bi pisal povesti ljudem v pouk in zabavo, temveč edinole, da se razgleda sam po prostranih poljanah svoje duše, da sega mukoma in trepetoma iz prepada v prepad svojega bitja, da išče dna« (Cankar 1975: 52). Cankar resnico presoja predvsem s kriteriji etike, kot med drugim zapiše v *Beli krizantemi* (1910):

Ponos je v mojem srcu; kljub vsem naukom, opominom, očitkom, kljub zasmehu, zmerjanju in natolcevanju je vse moje življenje in nehanje služilo najvišji ideji: resnici! Kar sem videl z očmi, s srcem in z razumom, nisem zatajil; in bi ne bil zatajil za same zlate nebeške zvezde. Resnica pa je posoda vsega drugega: lepote, svobode, večnega življenja (Cankar 1975: 267).

Ta Cankarjeva zavezanost resnici razloži lepoto in sugestivnost njegovega pisanja. David Shields v svojem prispevku »Reality, Persona« za knjigo *Truth in Nonfiction* (Lazar 2008: 77–88) zapiše nekaj izrekov, ki izražajo resničnost v tem univerzalnem smislu: »Vse najboljše zgodbe so resnične«; »Človekovo življenje, ki je kaj vredno, je neprekinjena alegorija«; »Kar je resnično zate v tvojem privatnem srcu, je resnično za vse ljudi«; »Vsak človek ima v sebi celotno stanje človeštva.«

Cankarjevo delo *Moje življenje* je dragocen zgled izvirne literarne stvaritve, ki vsebuje še posebej veliko avtobiografskih prvin glede na njegov celotni literarni opus.¹⁰ Pisatelj v štirinajstih črticah opisuje doživljanje in podobe iz svoje mladosti. V njegovih spominih, v katerih se vrača v obdobja od zgodnjih otroških let do dijaških let v Ljubljani in do prvih študentskih let na Dunaju, je še posebej izrazita podoba njegove matere. V Cankarjevih

prvoosebni črtici je ubeseden eden ali več drobnih dogodkov iz otroštva, tako da je v ospredju pripovedovalčevo etično vrednotenje teh dogodkov. Črtice so razvrščene tako, da si posamezni dogodki iz otroštva sledijo v časovnem zaporedju, obenem posamezno besedilo deluje kot samostojna enota, ki jo lahko beremo tudi ločeno od preostalih delov, zato je Cankarjevo *Moje življenje* smiselno pojmovati kot cikel avtobiografskih črtic (Čeh 2008: 29).

Jožica Čeh ugotavlja, da se v Cankarjevi avtobiografiji »kot pomembni besedilni fiksijski signali pokažejo avtocitatnost, avtotematskost, lirsko meditativni tip črtice, značilna simbolika, metaforika idr.« (Čeh 2008: 31).

Marko Juvan z naslovom svojega prispevka »Avtobiografija in kočljivost zvrstnih opredelitev: *Moje življenje med tekstom in žanrom*« jasno nakaže težišče svoje študije o Cankarjevi avtobiografiji. Primerjava Cankarjevega dela z Avguštinovimi in Rousseaujevimi *Izpovedmi*, delno pa tudi s Trdinovim *Mojim življenjem*, ga vodi do sklepa, da je Cankarjevo besedilo

eden od odličnih primerov, kako avtobiografija izpada iz žanrskih klasifikacij diskurzov (literarni – neliterarni, zasebni – javni itn.) in v njih nedoločljivo kroži kot zvrstna monada *sui generis* (Juvan 2009: 319).

V zadnji črtici *Mojega življenja* Cankar v zvezi s svojim pogledom na avtobiografsko pisanje izpostavi antitezo otrok // starec ter poudarja, da sta si njuni sodbi o modrosti v nasprotju (Cankar 1975: 49). S tem nasprotjem obenem razkrije merilo za presojo verodostojnosti avtobiografskega pisanja:

¹⁰ Črtice iz tega cikla je Cankar začel pisati poleti ali vsaj v začetku jeseni leta 1913, izhajale so v reviji *Slovenski narod* do srede leta 1914, v knjižni obliki pa so bile objavljene šele leta 1920. (Janko Kos v: Cankar 1975: 275).

to je etično merilo otroške čistosti in iskrenosti. O tem pravi: »Spoštovanje ne prenese nobene laži, ne zavijanja, še pretiravanja ne. Najhujše je, da tudi ne prenese prikrivanja« (Cankar 1975: 49). Po tem načelu Cankar presoja tudi verodostojnost Rousseaujevih *Izpovedi* (Cankar 1975: 50).

4 Sklep

Namen pisanja avtobiografije so nekateri pisatelji sami označili. Rousseau na začetku svojih avtobiografskih *Izpovedi* pravi, da hoče prikazati človeka v vsej njegovi resničnosti – »in ta človek bom jaz«. Goethe je svoje življenje predstavil kot največje umetniško delo, ki vsaj toliko kot »zunanjo« odraža »notranjo« resnico, Ivan Cankar v *Mojem življenju* resnico o svojem življenju v ožjem in širšem življenjskem kontekstu doživlja in opisuje kontrastno pod različnimi vidiki. Gandhi svojo avtobiografijo imenuje »eksperiment z resnico«. Pisci avtobiografije prikazujejo različne vidike vsebinske in estetske resničnosti. Ob poizkusih, da bi čim jasneje prikazali življenjsko resničnost in resnico, navadno bolj ali manj izrecno izrekajo tudi svoje poglede na resnico v življenju in v literarnem besedilu.

Pojma resničnosti in resnice se pojavljata pod različnimi vidiki dokaj nedoločeno, vendar vsakokratni kontekst nakazuje vidik, ki ga ima pisatelj v mislih. Pesniki in pisatelji pojme uporabljajo v celotnem razponu možnih pomenov, saj je ravno za literaturo značilno, da je ožji in širši kontekst osnovno merilo določitve pomenskih vidikov rabe besed. Zato je razumljivo, da osnovni namen posameznih literarnih vrst in zvrsti bistveno določa pomenski vidik v rabi besed resničnosti in resnice.

VIRI IN LITERATURA

H. Porter ABBOT, 2. izd. 2008, šesti natis 2010: *The Cambridge Introduction to Narrative*. Druga izdaja. Cambridge: Cambridge University Press. Zlasti poglavje 11: Narrative and Truth (145–159).

ARISTOTELES, 2005: *Poetika*. Prevedel, uvod in opombe napisal Kajetan Gantar. Ljubljana: Študentska založba. (Knjižna zbirka Claritas, 39).

Erich AUERBACH, 8. izdaja 1988: *Mimesis: Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*. Bern / Stuttgart: Francke V slovenščino prevedel in spremno besedo napisal Vid Snoj, 1998: *Mimesis: Prikazana resničnost v zahodni literaturi*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura. (Zbirka Labirinti).

Avrelij AVGUŠTIN, 1984: *Izpovedi*. Prevedel Anton Sovre, priredil Kajetan Gantar. Celje: Mohorjeva družba.

France BERNIK, 1988: Avtobiografsko v novejši slovenski vojni prozi. Tipologija pripovednih položajev. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura. Mednarodni*

simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1986. Ur. Boris Paternu in Franc Jakopin s sodelovanjem Petra Weissa. Ljubljana: Filozofska fakulteta. (Zbornik Obdobja, 8). 145–149.

Ivan CANKAR, 1975: *Zbrano delo*, zvezek 22. Gl. ur. Anton Ocvirk. Knjigo pripravil in opombe napisal Janko Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

—, 1975: *Zbrano delo*, zvezek 24: *Bela krizantema*. Opombe napisal Dušan Voglar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Jožica ČEH, 2008: Med fikcijo in resničnostjo v avtobiografski prozi. *Jezik in slovstvo* 53/3–4, 23–36.

Mohandas K. GANDHI, 2010: *Avtobiografija: Zgodba o moji eksperimentih z resnico*. Prev. Uroš Kalčič, spremno besedo napisal Andrej Ule. Ljubljana: Modrijan.

Johann Wolfgang von GOETHE, 1998: *Goethes Werke*, zvezki 9–11: Autobiographische Schriften. München: C. H. Beck.

—, 2007: *Poezija in resnično. Iz mojega življenja*. Izbral, prevedel in spremno besedo napisal Štefan Vevar. Ljubljana: Študentska založba. (Zbirka Claritas, 46).

Igor GRDINA, 2003: *Poti v zgodovino*. Ljubljana: Založba ZRC.

—, 1994: *Avtobiografska književnost pri Slovencih v dvajsetem stoletju: doktorska disertacija*. Ljubljana: [Igor Grdina].

Käte HAMBURGER, 2004: *Resnica in estetska resnica*. Prevedel Tomo Virk. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura. (Labirinti).

Walter HIRSCH, 1995: Platon in problem resnice. Prevedel Aleš Košar. *Phainomena* 4/13–14, 20–48.

Miran HLADNIK, 2009: *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Marko JUVAN, 2009: Avtobiografija in kočljivost zvrstnih opredelitev: Moje življenje med tekstom in žanrom. *Slavistična revija* 57/2, 311–320.

David LAZAR, ur., 2008: *Truth in Nonfiction: Essays*. Iowa City: University of Iowa Press.

Vincent B. LEITCH (ur.), 2010: *The Norton Anthology of Theory and Criticism*. New York / London: W. W. Norton & Company.

Philippe LEJEUNE, 2005: *Signes de vie. Le pacte autobiographique 2*. Paris: Éditions du Seuil.

Oto LUTHAR in Breda LUTHAR, 2007: Trio za orkester: Resničnost, pripoved in pomen. *Filozofski vestnik* 28/1, 103–119.

—, 2008: Zaprta budnica ali resnični začetek konca sanj o objektivni zgodovini? (Spremna beseda). *Kaj je zgodovina?* Avtor Edward Hallet Carr, prevod Tomaž Jurca. Ljubljana: Studia humanitatis. 169–189.

PLATON, 1995: *Država*. Prevedel Jože Košar, spremno besedo napisal Valentin Kalan. Ljubljana: Mihelač. (Zbirka Svetovni klasiki, 40). Opombe Jožeta Košarja (325–411).

Jean-Jacques, ROUSSEAU, 1955–1956: *Izpovedi*, zvezki 1–3. Prev. Silvester Škerl. Ljubljana: Slovenska matica.

George SAND, 2004: *Zgodovina mojega življenja*. Prevedla Radojka Vrančič. Ljubljana: Delta, društvo za kulturološke raziskave. (Delta: knjižna zbirka za ženske študije in feministično teorijo).

Philip SIDNEY, 2010: *The Defence of Poetry*. V: Vincent B. LEITCH (ur.), *The Norton Anthology of Theory and Criticism*. New York / London: W. W. Norton & Company. 251–283.

James SMALLWOOD, 1995: Truth. *International Encyclopedia of Ethics*. Ur. John K. Roth. London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers. 883–886.

Sidonie SMITH in Julia WATSON, 2001: *Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives*. Minneapolis / London: University of Minnesota Press.

Neva ŠLIBAR, 1995: Biographie Autobiographie. Annäherungen, Abgrenzungen. *Geschriebenes Leben. Autobiographik von Frauen*. Ur. Michaela Holdenried. Berlin: E. Schmidt. 390–401.

– –, 1996: Ženski (avto)biografski diskurz: O njegovi subverzivnosti in potrebi po uzaveščanju njegovih pravil. *Delta: Revija za ženske študije in feministično teorijo* 2/1–2, 65–77.

– –, 2009: Literarna dela in avtobiografski spisi Alme M. Karlin: Tematiziranje obdobja 1940–1945. *Almine meje in margine*. Ur. Marija Počivavšek. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje. 44–61.

Miran ŠTUHEC, 2008: Slovenska esejistika v presečišču biografskih in avtobiografskih vidikov. *Jezik in slovstvo* 53/3–4, 89–100.

Lev Nikolajevič TOLSTOJ, 1980: *O umetnosti in družbi*. Prevedla Janko Moder in Josip Vidmar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Janez TRDINA, 1998: Moje življenje. *Aron in Zman, Pripovedka od Glasan-Boga, Verske bajke (izbor), Bajke in povesti o Gorjancih (izbor), Moje življenje*. Besedila pripravil in spremno besedo napisal Iztok Ilich. Ljubljana: DZS. (Zbirka Slovenska klasika).

Martina WAGNER-EGELHAAF, 2. izdaja 2005: *Autobiographie*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.

TRUTH IN AUTOBIOGRAPHY

Representation of Reality in some Historic Autobiographies and in Ivan Cankar's *Moje življenje* ('My Life')

This article focuses on some of the inherent foundations of perceiving and expressing truth in autobiography, in comparison with the art of poetry and fiction, and compares relevant statements in classic autobiographies and Ivan Cankar's autobiography *Moje življenje / My Life* about his perception of truth. This work presents Cankar's originality in such a way that the generally important things and life's reality, with all its inherent

tensions, are revealed. Any attempt to assess the content, truth, originality, and style of an autobiography presupposes knowledge of the general characteristics of autobiographical writing, especially when compared to various forms of biography. The basic question when judging the quality and value of autobiographical works is the criterion of truth. The life circumstances and feelings of the author are hardly unique in a strict sense. Ivan Cankar asks in *Moje življene / My Life*, in connection with his own experience: "Who is this? Is it really me? Is it not my poor George ...?" The interaction between historical fact and inner life is beyond the reach of our perception and description. Autobiographies, however, appeal wholly to observation and the experience of the value of moral truth. Virtue is the highest proof of understanding, and sincerity the only solid basis of greatness. Autobiographies reflect the mind that can only repose on the stability of truth.

Trubarovi imaginarni čitatelji: problem autorske knjižne posvete u protestantskoj literaturi 16. stoljeća

ALEKSANDRA ĐURIĆ

*Eötvös Loránd Tudományegyetem, ELTE BTK Szláv Intézet, Múzeum krt. 4/D,
HU – 1088 Budapest, adjuric10@gmail.com*

SCN IV/1 [2011], 97–110

Članek prinaša rezultate interdisciplinarne raziskave, ki povezuje literarno zgodovino, jezik in zgodovino. Analizira zgodovinsko vrednost dveh posvetil Primoža Trubarja (1508–1586). Prvo posvetilo je del knjige *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta* iz leta 1557, drugo pa se nahaja v uvodu knjige *Glagolski prvi del novoga testamenta* iz leta 1562. Avtorica meni, da lahko posvetili uporabimo kot historiografski vir za raziskovanje odnosov in stališč, ki jih je imel Trubar o ljudeh v zgodnjem novem veku. Na podlagi Trubarjevih izjav želi rekonstruirati njegove bralce in prikazati duhovno ter kulturno raznolikost panonskega prostora v zgodnjem novem veku.

This article describes interdisciplinary research linking knowledge of literary history, language, and history. It analyzes the historical value of two inscriptions (posvete) by Primož Trubar (1508–1586) found in the book *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta* published in 1557 and the book *Glagolski prvi del novoga testamenta* published in 1562. The author believes that these “*posvetila*” are key to exploring the relationships and attitudes of people in the Early Modern Age. The task is to imaginatively envision Trubar’s readers and show the interplay of spiritual and cultural diversity in the Pannonian region in the Early Modern Age.

Ključne besede: zgodnji novi vek, multikonfesionalnost, multikulturalnost, panonski prostor, percepcija *drugih*, Primož Trubar

Key words: Early Modern Age, multiconfessionalism, multiculturalism, Pannonian region, perception of others, Primož Trubar

U šesnaestom stoljeću Hrvatsko kraljevstvo pretrpjelo je silne gubitke na istoku, a prema Vjekoslavu Klaiću, na kraju stoljeća jedva da je obuhvaćalo 12 500

kilometara (Klaić 1980: 593). Poraz na Mohačkom polju rezultirao je pogibijom kralja Ludovika II. Jagelovića, a potom i izborom Ferdinanda Habsburškog za hrvatsko-ugarskog kralja smatrajući kako će dalekosežnije biti bolji izbor od protukandidata i domaćeg plemića Ivana Zapolje. U tom razdoblju jaka su nastojanja sultana Sulejmana Veličanstvenog da kroz Ugarsku dopre do Beča, no u tome ga je spriječio Nikola Jurišić kod Kisega 1532. godine. U više je navrata Beč bio željena odrednica osmanskih pohoda, no nije bio zauzet zahvaljujući nastojanjima graničnih zemalja – hrvatskih, slovenskih i ugarskih. Pritom je prostor Hrvatske sredinom šesnaestog stoljeća izgubio Požegu i Klis (1537), a potom i cijelu južnu Hrvatsku osim primorskih gradova koji su bili pod mletačkom vlašću. Nadalje, sultan kasnije (1541) stiže u Budim te proglašava zemlju između Blatnog jezera i Tise pa od Budima do Save, odnosno današnju Slavoniju sa Srijemom pašalukom, da bi nakon toga uspješno osvojio Valpovo, Orahovicu, Pakrac, Pečuh, Ostrogon. Hrvatska će potom izgubiti Viroviticu, Čazmu (1552) i Kostajnicu (1556). Napadi postaju rjeđi u slovenskim zemljama, a Osmanlije posljednji put provaljuju u Kranjsku 1559. Dakle, panonski prostor¹ bio je često izložen neprijateljskim napadima, ali je isto tako bio izložen različitim kulturološkim, konfesionalnim i jezičnim utjecajima. Taj prostor je Habsburgovcima bio značajan u toj mjeri što predstavlja granicu koja ih dijeli od Osmanlija. On je predmet historijskog istraživanja zbog susreta triju različitih kulturalnih i konfesionalnih elemenata – kršćanskog, islamskog, pravoslavnog, te u manjoj mjeri i protestantskog.

S obzirom na ovakav prostor istraživanja te različitu konfesionalnu pripadnost, nužno je upotrijebiti metode primjerene interkulturalnim i transkulturalnim pristupima, kao i komparativnohistorijske pristupe i metode. U središtu istraživačkog interesa je percepcija *drugih*, marginaliziranih skupina iz habsburške vizure, no u interesnoj sferi slovenskog reformatora Primoža Trubarja/Trubera.² Pojam *drugi*³ ne označava samo konfesionalno ili socijalno

¹ Panonski prostor je višegranični prostor kojeg čini ona jezgra srednjovjekovne Slavonije koja je u ranom novom vijeku bitna za hrvatski povijesni kontinuitet u europskom smislu, ali uključuje i »Tursku Slavoniju« s istoka te Štajersku sa zapada, kao i sve ostale granične zemlje u različitim podaništvima.

² U knjizi Mirka Rupela *Primus Truber, leben und Werk des Slovenischen Reformator* izdanoj u Münchenu 1965. piše: »deutet darauf hin, dass ein Vorfare als Traupeter, velleicht auf iregedeinen Schlosse, diene Weshalb der Reformator seinem Zunamen anderte auch Trubar – schrieb, daruber lassen sich nur vermutungen aussern.« Rupel dvoumi o pravoj inačici Trubarova prezimena i kao objašnjenje zašto se danas upotrebljava Trubar, a ne Truber navodi kako su ga možda prilikom njegova boravka u Rijeci nazvali Trubar i kao dokaz tome navodi podatak da na ono što je slovenskom jeziku *truba* u hrvatskom je *truba*. Ovdje treba također napomenuti da nakon svih pregledanih posveta u izdanju Oskara Sakrauskog vidljivo je da se Trubar redovito potpisivao s Truber, izuzetak je propovijed u Katekizmu iz 1550. gdje se potpisuje kao Trubar.

³ Pojam *drugi* bio je središnji pojam konferencije *Tolerance and Intolerance on the Triplex Confinium – Religions, Cultures, Societies, Politica Structures of the Other in Eastern Adriatic (15th–19th Centuries)* održane u Padovi u razdoblju od 25. do 27. ožujka 2004.

različitog, već i kulturološko različitog. *Drugi* označava skupinu ljudi koja se međusobno razlikovala u poimanju vjere i kulture, ali koja se nalazila i dolazila u kontakte sa skupinama ljudi izvan svog područja, izvan granica koje nisu samo geografske već su podrazumijevale socijalne i kulturne barijere koje su bile više ili manje vidljive. Upotreba terminološkog pojma *drugi* ovdje je samo autoričina kako bi se naglasila polarizacija u radu na relaciji Trubar – *drugi*. Primož Trubar ne koristi taj pojam, ali ga razumije budući da u posvetama jasno dolazi do izražaja njegovo zapažanje o kulturološkim, konfesionalnim razlikama graničnih zemalja. Trubar uočava razlike između *drugih* i bilježi ih, no te razlike postaju irelevantne zbog sličnosti u konfesiji, jeziku i socijalnim, društvenim karakteristikama koje su Trubaru mnogo važnije zbog njegove želje za približavanjem tih društvenih skupina »pravog vjeri«, kako je sam naziva. Stoga će Trubar u *drugima* tražiti podudarnosti i svima pripisivati, kao što će biti vidljivo, iste ili slične karakterne osobine koje su uvijek pozitivne. Pretpostavlja se da će to činiti zbog nekoliko razloga. Prvo je ozračje doba u kojem je živio, a koje je naglašavalo vrijednosti čovjeka čime se Trubara može svrstati uz bok ranonovovjekovnim misliocima koji su imali opću potrebu za znanjem i njegovom klasifikacijom.⁴ Drugo, snažna prisutnost vjere u Trubara. Treće,

U objavljenom zborniku zapisano je: »In the mainstream post-colonial theory there is a distinction between 'other' and 'Other' based on Lacan's theory of subjectivity. The other usually refers to the colonized others who are marginalized by imperial discourse, identified by their difference from the centre and who become the focus of anticipated mastery by the imperial ego. On the other hand, Other – 'with the capital O' – is the great, symbolic Other in whose gaze the subject identity. This Other is mostly identified to the imperial centre, imperial discourse and it has twofold function: it provides the terms in which the colonized subject gains a sense of its identity and it becomes ideological framework in which the colonized subject may become to understand the world. Cfr. B. Ashcroft, G. Griffiths and H. Tiffin, *Key Concepts in Post-colonial Studies*, London-New York 1999, pp. 169–171« (Blažević 2007: 45).

⁴ U humanizmu su tek naznačene smjernice koje će svoj puni zamah dobiti u trenutku poklapanja povijesne situacije s obrazovanjem, *studia humanae litterae*, i formiranjem novovjekovnog individue. Konstatacija književne povjesničarke, Dunje Fališevac o humanizmu kao »kotaču zamašnjaku renesanse« (http://omega.ffzg.hr/file.php/534/Dunja-Falisevac_Renesansa.doc) i tvrdnja Paula Oscara Kristellera koji humanizam naziva »prožimajućom značajkom renesanse« (<http://omega.ffzg.hr/file.php/520/Kristeller.pdf>) su utemeljene. Utjecaj novog doba koji se osjeća na svim područjima umjetnosti, bolje je vidljiv u filozofiji. Metoda znanstvene spoznaje koja je počela prodirati u razdoblju renesanse, postaje temeljni problem novovjekovne filozofije, no valja napomenuti kako se filozofija ranog novog vijeka bavila i drugim idejama. Spoznaja se rane antike temeljila, upravo kao i humanistička, na promatranju čovjeka i prirode. Dok antički čovjek zastupa Aristotelovo mišljenje o promatranju kao idealnom znanju, dotle se čovjek renesanse ne zadovoljava pukim saznanjem o sebi kao promatraču već želi razumjeti svijet da bi ga mijenjao što je korak ka gospodarenju svijetom. Dakle, kada Francis Bacon (1561.–1626.) istupa s krilaticom *znanje je moć* dokazuje kako se u renesansnom čovjeku javila potreba da ovlada znanjem kako bi ovladao svijetom. Stoga se kao novo pitanje renesansnom čovjeku nameće pitanje načina znanstvenog istraživanja koje su u svoju sferu postavili spomenuti Bacon i Rene Decartes (1596–1650). Prvi je bio

ovakva naglašena pozitivnost jest stereotipiziranje, formiranje ljudskog stereotipa koje je u Trubarovom smislu bilo potrebno zbog njegove naglašene potrebe da formira čitatelja otvorenog za primanje njegovih naučavanja o protestantizmu. Naglašava se *njegovih*, jer je poznato kako je protestantizam u godinama formiranja podliječio različitim tumačenjima (Luther, Zwilingli, Kalvin) što je vjerojatno bio jedan od razloga njegove neodrživosti spram katoličkog učenja. Protestantizam koji je izravno vezan uz probleme indulgencije i nemoralnosti svećenstva u Crkvi, u 16. stoljeću, geografski gledajući, imao je jakih odjeka u njemačkim zemljama, te nešto slabijih u panonskom arealu i Istri gdje je ostao samo pokušaj, sveden samo na enklave u današnjoj Hrvatskoj, Sloveniji i Mađarskoj. Pokušaj prodora protestantizma na taj prostor bio je osobito jak u stoljeću Trubarova djelovanja. Hrvatska povijest književnosti iako ne zaobilazi protestantske pisce u pregledima povijesti književnosti, ne pokazuje u 21. stoljeću potrebu da se detaljnije njima bavi što se djelomice može pripisati nedovoljnom utjecaju i slabom učvršćivanju te uspješnoj Tridentskoj obnovi u 16. stoljeću. Trubar je dobar izvor za praćenje širenja protestantizma, ali i pokazatelj duhovne isprepletenosti, kulturološke i konfesionalne raznolikosti u panonskom arealu u ranom novom vijeku. Kako bi se elaborirale navedene tvrdnje, u središte historiografskog istraživanja postavljaju se dvije Trubarove posvete⁵ (posveta iz 1557. namijenjena je »Vsem pobožnim krstjanom, ki prebivajo v deželi Kranjski, Spodnještajerski, Koroški, na Krasu, v Istri in v Slovenski marki, naj bodo kateregakoli stanu« u knjizi *Ta prvi dejl tiga*

uvjeren da su temelji znanosti pogrešno postavljeni i da logika, na kojoj se od vremena Aristotela zasnivalo ljudsko zaključivanje, nije ispravna. Nadalje, držao je da ukoliko su pojmovi pobrkani, onda nema potvrde tvrdnje te je stoga jedini ispravni postupak u zaključivanju indukcija, od pojedinačnog prema općem. Dok se Bacon bavi indukcijom kao metodom, dotle Decartes iznosi četiri načela: *claro et distincte* (jasno i razgovjetno), analiza, sinteza, načelo potpunosti postupka, koja bi ispravnom primjenom trebala dovesti do spoznaje za koju njemački filozof Gottfried Wilhelm Leibniz (1646.–1716.) tvrdi da razlikuje ljude od životinja. Navedene metode, Baconove i Decartesove, bili su pokušaji filozofa da usustave, klasificiraju novu količinu znanja i spoznaja o svijetu.

⁵ Posvete se mogu okarakterizirati kao kulturno-književni oblici. Rafo Bogišić (Bogišić 1982: 119) ih drži značajnim fenomenom u narodnoj i kulturno-književnoj praksi i komunikaciji koje »poslije srednjovjekovnih bilježaka (glose, kolofoni, pa humanističkih i kasnijih, renesansnih, biografija i poslanica, te raznih usputnih zapisa u historijskim analizama, predstavljaju uvode i pionirske segmente književne historiografije« (Bogišić 1997: 235). Posvetama je moguće pristupiti kao historiografskom izvoru, kao vrelu za proučavanje svakodnevice u ranom novom vijeku. Na ovakav način se pristupa posvetama u ovom članku. Pritom se uzimaju u obzir neke od spoznaja koje historiografija ima o književnim izvorima – Hayden White, Dominic La Capra, Mirjana Gross, Marc Bloch. Za daljnje istraživanje vidi: Gross, 2001: *Suvremena historiografija : korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta; Hunt, 2001: *Nova kulturalna historija*. Zagreb: Naklada Ljevak; *Uvod u komparativnu historiju*: izbor; Marc Bloch ... [et al.]; Drago Roksandić. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2004; Bloch, 2008: *Apologija historije ili Zanat povjesničara*. Zagreb: Srednja Europa.

noviga testamenta,⁶ dok je druga »Posvetilo presvetlemu in premogočnemu knezu in gospodu, gospodu Maksimilijanu« u knjizi *Glagolski prvi del novoga testamenta* posvećena Maksimilijanu II. Habsburškom⁷ (car od 1564–1576) a datira iz 1562.) u kojima Trubar često iznosi svoje viđenje povijesne situacije, istovremeno su izvor za istraživanje odnosa i predodžaba koje je imao o Hrvatima, Srbima, Turcima.⁸

Taj puk predstavlja Trubar jedinstvenom sintagmom kao »ubogo kršćansko ljudstvo« (Rupel 1966: 119). Autor intencionalno koristi ovaj naziv iz dva razloga: potreba jedinstvenosti zbog čega se svojevremeno Trubara stavljalo u krug Mavra Orbinija i njegovog *Kraljevstva Slavena* te naglašavanje konfesionalnosti. Već u samom početku kreće od zajedničkih značajki višegraničja,⁹ prostornih poveznica te time naznačuje ideju o stvaranju imaginarnog *konstruiranog čitatelja*. Koristi se riječ *konstruirani* budući da će u svom opisivanju osobina graničnog puka, osoba koje žive pod naletima Osmanlija, Trubar redovno tražiti sličnosti zbog lakšeg prelaska na novu, njegovu vjeru što će rezultirati stereotipiziranjem, kao što je ranije naglašeno. Iz Trubarove logike proizlazi da je potrebno obaviti određene predradnje – upoznati *druge*, stvarne buduće čitatelje, njihove konfesionalne i kulturološke oznake. Iako su istraživački aspekti Trubarovih imenovanja susjednog ljudstva od strane Janka Lokara (Lokar 1908: 1–20, Rotar 1988: 173) 1908. godine preko Franca Kidriča koji je prikazao Trubarovo korištenje etnika Slovenci (Rotar 1988: 173) 1938. do Janeza Rotara koji je prateći razvoj slovenske protestantske književnosti istraživao Trubarovo imenovanje etnika (Rotar 1988: 174–186), nije obraćena pažnja na

⁶ Originali te knjige nalaze se, prema Mirku Rupelu u celjskoj knjižnici. Tome nedostaje *Ta slovenski kolendar*, a *Dolga predgovor* je samo djelomice sačuvana. Pored se nalazi *En regiŝter... ena kratka postila 1558.* za koju Rupel navodi da je vidio tri primjerka ove knjige. Prvi se nalazi u Neuchâtelu u *Bibliothèque des pasteurs*, dok je drugi u Mjesnoj knjižnici u Schaffhausenu. Ukorićena je 1562. kao sve knjige koje su izašle iz tiskare u Urachu u smeđu kožu s Trubarovim likom na prvoj te Konzulovim i Dalmatinovim na zadnjoj stranici. Posebna zanimljivost ovoga primjerka jest to da je sastavljen upravo onako kako je Trubar naložio Bullingeru u pismu 20. studenog 1557. Treći primjerak se nalazi u Öffentliche Bibliothek der Universität Basel. Korice su presvučene bijelom kožom, na naslovnici se nalazi Trubarov portret, a na zadnjoj strani Konzulov i Dalmatinov, ali ovaj put likovi na koricama nisu pozlaćeni što je bio slučaj s prethodnim.

⁷ Maksimilijan II. Habsburški jedan je od trojice sinova Ferdinanda Habsburškog koji je nakon podjele austrijskih nasljednih zemalja 1554. naslijedio austrijske podunavske pokrajine. Maksimilijanov brat Ferdinand naslijedio je Tirol i Donju Austriju, dok je trećem Karlu pripala Unutrašnja Austrija (vidi: Zöllner – Schussel 1999).

⁸ Koriste se nazivi Hrvati, Srbi i Turci budući da su to riječi kojima se koristi sam Trubar. U nastavku članka korist će se naziv *puk*, koji je općenitiji te je u skladu s historiografskom praksom o formiranju nacija. O tome vidi: Korunić, 2005: Nacija i nacionalni identiteta. *Revija za sociologiju*, 36, 1/2. 87–105. Ili Korunić, 2002: Nacija i nacionalni identitet : uz porijeklo i integraciju hrvatske nacije. *Historijski zbornik*, 55. 65–111.

⁹ Pojam *višegraničja* u skladu je s istraživačkim postavkama međunarodnog projekta *Triplex Confinium* Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Vidi: www.ffzg.hr/pov/zavod/triplex/dravalleyhrv.htm.

pridjeve kojima Trubar opisuje pojedine etničke skupine niti su traženi uzroci navođenja sličnih ili istih karakternih osobina puka graničnih područja o čemu će nadalje biti riječi. U svojoj posveti Makimilijanu Trubar piše:

najprej po kratko in po vrsti temeljito povem in opišem, kakšne posebnosti, navade in vero ima ubogo kršćansko slovensko in hrvatsko ljudstvo, ki prebiva ob turških mejah, pod Turki v Bosni, Srbiji, Bolgariji in v tamkajšnjih sosednjih deželah (Rupel 1966: 119).

Dakle, pridjevi koje Trubar koristi kako bi okarakterizirao svoje stvarne čitatelje su »ubogo, preprosto, dobrosrčno ljudstvo« (Rupel 1966: 71). Navedeni primjeri često se pojavljuju u dvjema posvetama s istom imenicom:

Ljubi kršćanski gospodje i bratje /.../ često sem vzdihnil in vzkliknil k Bogu, naj se zaradi posvećenja svojega imena in razširitve svojega kraljevstva milosno ozre tudi na naše ubogo, preprosto, dobrosrčno slovensko ljudstvo (Rupel 1966: 71);

poročam o ubogih krstjanih, ki morajo živeti pod turškim trinoštvom (Rupel 1966: 120).

Ove sintagme koristi u obraćanju široj konfesionalnoj zajednici te one naglašavaju njegovu empatiju prema skupinama koje žive u njegovoj neposrednoj blizini pod stalnim osmanskim naletima:

Oba naroda slovenskih in hrvatskih dežel se mi namreč srčno smilita in bi se po pravici zares morala smiliti vsakomur ne samo zaradi tega, ker morata prebivati in stanovati na turški meji /.../ ampak /.../ ker prav malo ali skoraj nič ne vesta o najpotrebnejših in najbolj tolažilnih naukih naše prave kršćanske vere (Rupel 1966: 72),

ali ukazuju i na pokušaj stvaranja jedinstvenosti u samih čitatelja kao i naglašeno žaljenje što *ubogo ljudstvo* ne zna ništa o pravoj vjeri te ih treba izvesti iz njihove zablude. Kako bi to učinio, treba upoznati taj puk. To je činio kroz vlastitu komunikaciju (pisma), tiskarsku djelatnost i kroz informacije koje su mu bile posredovane što govori o subjektivnosti koju posvete posjeduju. Iako je političku situaciju gradio na subjektivnosti, njegova konfesionalna spoznaja vidljivo je vjerodostojnija budući da je konzultirao izvore koji postoje na terenu, što navodi kada govori o liturgiji Srba gdje kao izvor navodi *Liturgiju Zlatoustega*:

Vsi ti krstjani v Srbiji in del krstjanov iz Bosne in okolice /.../ imajo posebno, dolgo mašo v svojem navadnem srbskem in hrvatskem jeziku, ki jo imenujejo liturgijo Zlatoustega /.../ od besede od besede primerjal in pregledal (Rupel 1966: 120–121).

Ovdje sam radi razliku između onoga što je čuo od drugih, što je sam posvjedočio te za što je našao potvrde u pisanim izvorima čime ga se može okarakterizirati kao osobu koja je promišljala o vjerodostojnosti i kritici izvora.¹⁰ Trubar će u posvetama spomenuti svoje izvore koji su mu služili kao posredova-

¹⁰ Kritika izvora koju Mirjana Gross (1996: 393) tumači kao »postupak dobivanja što pouzdanijih obavijesti iz ostataka prošlosti koje se mogu provjeriti« našla je na u Trubaru svog zagovornika. Pretpostavlja se kako mu je naobrazba koju je primio omogućila doticaj s humanističkim postavkama i njihovim preispitivanjima izvora.

telji informacija čime je, moguće, želio biti vjerodostojan: »O tem kršćanskom ljudstvu sem pred nekaj leti slišal često in od verodostojnih oseb« (Rupel 1966: 120). U dvjema posvetama spominju se svjedoci poput plemenitoga gospodina Žige Višnjegorskoga koji je kao pregovarač 1528/29. boravio u Carigradu, trgovaca i dva svećenika grčke vjere koje Franjo Fancev i Alojz Jembrih imenuju kao Matiju Popovića i Ivana Maleševca koji su ostali šest mjeseci u Urachskoj tiskari.¹¹ Među svjedocima spominje se i Ivan III. Ungnad (1493–1564) koji je kao nekadašnji zapovjednik snaga u boju protiv Turaka poznao situaciju na turskoj granici. Od izbjeglica i putnika doznao je o odnosima u Osmanskom carstvu, a od Petra Pavla Vergerija za stanje u Dalmaciji. Njegov interes za osmanske napade bio je vjerski orijentiran. Osim navedenoga, prihvatio se, na poticaj iz Tübingena koji je tražio nabavku *Kurana* od turskih zarobljenika u Kranjskoj, podrobnijeg prikupljanja informacija o islamu. Godinu dana ranije, točnije u kolovozu 1566., Usraim beg, vođa Osmanlija, bio je zarobljen od strane Herberta Turjaškog i bana Erdödyja¹² te je tom prilikom Trubar s njim razgovarao. Iako navodi dovoljno podataka o konfesiji pa i samim Osmanlijama i Srbima, podatci o izvorima informacija o Hrvatima su ograničeni, točnije ne navode se tako jasno i određeno kao kod ranije spomenutih grupa. Ovdje se može pretpostaviti, što proizlazi iz njegovog životopisa, kako je smatrao da je suradnja s Hrvatima u Urachskoj tiskari i raniji boravak u Rijeci dovoljan za poznavanje Hrvata. Istovremeno, kao izvor navodi »hrvatskega duhovnika iz Dalmacije, ki je znal tudi latinski in laški« (Rupel 1966: 75). Spomenuvši izvore koji su Trubaru posredovali informacije, potrebno je sagledati kako je Trubar oblikovao svoj diskurz, kako je zapisao posredovane informacije i najvažnije opisivao *druge*.

Ljudstvo Hrvatske Trubar opisuje kao:

Krstjane ki prebivajo najbliže turški meji in še pod kršćansko oblastjo so Hrvati, Dalmatinci in Slavonci. Hrvati, ki jih sicer imenujemo Huzare so na glasu da so vestni, močni in silni ljudje /.../ Dalmatinci so na pol Lahi, imajo skoraj laške navade in vero. Slavonci, ki jim sicer pravijo Bezjaki, imajo skoro ogrske in hrvatske navade in lastnosti.

Huzare opisuje kao jake, snažne, hrabre i dostojanstvene koji kad odrastu postaju vojnicima ili grofovima, a njihove žene su, prema pisanju Trubara, vjerne, odane, poslušne i uslužne koje se ne daju dirati ni grliti dok plešu. Iste pridjeve će koristiti i u ranijoj posveti iz 1557.: »dobri, pogumni Hrvati« (Rupel

¹¹ Prema podacima Raiča (1987: 95) i Jembriha (2007: 43) uskoci su došli 20. rujna 1561., a svoju posljednju plaću primili su 10. veljače 1562. Kao razlog odlaska se navode postupci koji se nisu sviđali samom Trubaru – »uskoki sta živela kar po svojem, jedla sta samo ribe, drugega mesa pa ne. Dolgi uskok (Matija Popović, op. a.) ga je kaj rad pil: pri večerji je spil 11 bokalov piva«.

¹² Čete pod vodstvom Herberta Turjaškog i bana Erdödyja napale su Kostajnicu na Uni. Sultan Sulejman Veličanstveni je tada opsjedao Siget, ali kada je saznao da kršćanska vojska napada tvrđave na Uni, poslao je Usraim bega koji je uskoro bio zarobljen, a kasnije otkupljen.

1966: 73). Kako su vjera i jezik primarni interes Trubara, on primjećuje da su oni pripadnici rimske vjere: »To ljudstvo je vse rimske vjere« (Rupel 1966: 124) koji u petak i subotu ne jedu meso, jaja, masti i sir dok svećenici, po njegovom mišljenju, ponekad pripovijedaju loše izmišljene bajke, a

hrvatski jezik se piše, kakor veste, z dvojnimi hrvatskimi črkami, a govori se ne samo po vsej Hrvatski in Dalmaciji, ampak govore ga tudi mnogi Turki. Sam sem slišal od mnogih da ga govore in pišejo v Carigradu na dvoru turškega cesarja (Rupel 1966: 72).

U otvaranju pitanja konfesionalne naravi spominje u posveti kako je čuo da »dobri, pogumni Hrvatje nimajo ne biblije ne vsega katekizma v svojem jeziku in pismu, kakor mi Slovenci ne« (Rupel 1966: 72–73). No, na sljedećoj stranici već dematira prethodnu tvrdnju: »Hrvatski duhovnik iz Dalmacije kmalu je prišiel k nam in prinesel s seboj celotno hrvatsko rokopisno biblijo« (Rupel 1966: 75). To je naime, rukopisna *Biblija* Bernardina Frankopana o kojoj sam Trubar govori četiri stranice kasnije:

Vendar pa bi utegnila biti last starega hrvatskega grofa Bernardina, ki je bival v Grobniku; o njej sem pred šestintridesetimi leti, ko sem hodil v šolo na Reki, večkrat slišal, češ da je dal omejeni grof na svoje stroške prevesti biblijo petim duhovnikom (Rupel 1966: 79).

Vidljivo je da su informacije posredovane ili u slučaju navedene Biblije privrivane vlastitim sjećanjem, ali ne i provjerene. Informacije koje dobivamo od Trubara redovito su subjektivne, a njegove rečenice iz posveta pokazuju kako niže pozitivne tvrdnje. Postoji jedna tvrdnja o hrvatskom svećenstvu: »včasih tudi pridigujejo, toda najhujše, izmišljene bajke« koja u sebi sadrži razumljiv negativan naboj, vjerojatno zbog njega kao reformatora koji je imao drugačiji pristup propovijedanju i zbog njegovog ranijeg obrazovanja; njegovo jednogodišnje naučavanje u Rijeci ili kasnije kod Petra Bomona. Dalje, informacije o Hrvatima su oskudnije nego o Srbima ili Turcima. Oskudijevanje detaljnijih informacija u posveti iz 1562. vjerojatno je povezano s osobom (Maksimilijan II. Habsburški) /osobama (Nijemci, »gorenjih Nemcev«) kojima je posveta prvenstveno upućena, a koji su bolje poznavali prostor Hrvatske budući da je dodir Nijemaca, točnije njemačkih vojnika i Hrvata bio svakodnevan, te je znanje o Hrvatima koje je Trubar namjeravao prenijeti bilo za njega dostatno.¹³

¹³ Granica Hrvatsko-slavonskog kraljevstva se, prema Jaroslavu Šidaku (1984) ustalila na liniji koju je prodor Turaka dosegao uglavnom još u sredini 16. stoljeća. Hrvatsko-slavonsko kraljevstvo bilo je nemoćno da tu granicu trajno i obrani. Pomoć /.../ su pružale unuutrašnjoaustrijske pokrajine, ma koliko to odgovaralo i njihovom vlastitom interesu. (Petrić 2005: 120) O međusobnom dodiru svjedoče i Fedor Moačanin (1984: 33): »U važnijim posadama bilo je uvijek nešto njemačkih vojnika (Deutsche Knechte). Ti su u početku bili pravi Nijemci, no teški uvjeti krajiškog života nisu privlačili nove, a stari su se ženili domaćim djevojkama.« i Hrvoje Petrić (2005: 130). On iznosi podatak za primjer Koprivnice koja je isto unutar panonskog prostora i jedno od centara, prema Petriću, protestantizma: »U Koprivnici su bili smješteni njemački vojnici, husari i haramije. Njemački vojnici su inače bili smješteni u kapetanijskim mjestima, a imali su plaće u

U opisivanju Srba slijedi istu formulu opisivanja i pripovijedanja – iznošenja prvo ljudskih osobina potom vjerskih određenja i konfesionalnih razlika. Pri-djevi koje upotrebljava u svom opisivanju osobina Srba gotovo da su identični s onima što je naveo o Hrvatima:

Ljudstvo je po veliki većini prijazno, gostoljubivo in pošteno, da sprejeme vsakega tujega kakor znanega krstjana, ki pride k njim, zvesto in prijateljsko zastoj, brez plačila in da rado in obilno daje siromakom, kar prosijo; celo za nesrečne se imajo, če jih reveži pogosto ne prosijo. Ne trpijo vlačuganja niti prešuštva, kar menijo, da ni mogoče žaliti rodu ali srodstva kakor s tako nečistostjo (Rupel 1966: 120).

Ponovno ne navodi izvor/izvore što čini u pogledu konfesije o čemu svjedoči njegova provjera vjerskih naučavanja. O tome govori njegov podatak iz posvete Maksimijanu u kojoj piše kako je usporedio njihove vjerske knjige s knjigama Erazma Roterdamskog:

To pa je prav ista maša, kakor sem z omejenima duhovnikoma po njunih mašnih knjigah sam od besede do besede primerjal in pregledal, ki jo je Erazem Roterdamski prevel pred leti iz grščine v latinščino in ki jo nahajamo na koncu petega zvezka spisov Ivana Krizostoma, knezoškofa carigrajskega (Rupel 1966: 121).

Ovdje je potrebno napomenuti, kako je Trubar proučivši liturgiju, smatrao da će više uspjeha u svom naumu imati kod pravoslavnog življa nego kod Hrvata katolika, zbog određenih sličnosti u poimanju vjere, kao što je primjerice ženidba svećenstva. Srpski puk bio mu je sljedeća etapa u širenju protestantizma do krajnjeg cilja, Carigrada. U opisivanju pojedinih osobina Trubar opet nudi samo pozitivne karakteristike. Mora se primjetiti kako je slika društava koju nam posređuje Trubar, slika savršeno oblikovanog svijeta, pomalo utopijska o čemu svjedoči odsustvo loših osobina, prisutnost kreposti koja je poželjna osobina, kao i dobrota i gostoprimitstvo; što podsjeća na učenja iz Biblije. Ovo je bio Trubarov pokušaj preobraćenja puka i vjerske poduke o moralu. Svjestan je sebe kao promatrača, ali se ne zadovoljava time, već želi razumijeti svijet kako bi ga mijenjao što je korak ka gospodarenju svijetom, tj. korak širenju protestantizma, *prave vjere*, do Osmanlijske prijestolnice. U tim nastojanjima, Trubar je osim pravoslavnog življa u protestantizam želio uključiti tursko stanovništvo koje bi tada, nakon prihvaćanja *prave vjere*, prestalo s ratovanjima. Trubarova zaokupljenost Turcima, kako ih naziva, došla je do izražaja u posveti iz 1562. godine. On simplificira tursko društvo do te mjere da ga dijeli na dvije skupine: nasilnike koji žele uključiti kršćansko stanovništvo u vojsku i koji uzimaju danak u krvi te na one koji su »dostojni, spodobni in skromni« (Rupel 1966: 123) te koji pomognu, napominje Trubar, svakom kršćaninu koji preuzme njihovu vjeru. Za skupinu nasilnih Osmanlija kao potvrdu njihove zloće navodi njihova postupanja prema kršćanima kao što su: bezrazložno smrtno premlaćivanje palicom, otimanje imovine, nevjesta i žena, sudjelova-

rasponu od 4 do 10 rajanskih forinti ovisno o dužnosti koju su obavljali. /.../ Izgleda da su njemački vojnici, vjerojatno novcem dobivenim iz plaće, kupovali zemljišta.«

nje u vojnim pohodima u kojima moraju voditi, o vlastitom trošku, topove i hranu a kao razlog navodi tursko krivovjerstvo. Smatrao je kako bi se širenjem protestantskih knjiga među Turcima prije sklopio mir negoli ratovanjem koje iscrpljuje stanovništvo na granici i vojsku na bojišnicama i dalje, kako će većina Turaka spremno prihvatiti evanđelje i poslušati propovijedi protestantskih svećenika te se preobratiti, odustati od islama kojeg je smatrao uzrokom svih zala i neprijateljstava. Ukoliko bi se preobraćenje pokazalo neuspješnim, uslijedio bi ratni sukob kojem bi se prišlo kao posljednjem rješenju. Ovakva ideja bila je plod proročanstva koje je zapisano u 92. psalmu Jakoba Pereza od Valencije (prije 1408–1490) o međusobnom boju Turaka prije početka sudnjega dana u kojem će se međusobno pobiti dvije trećine, dok će zadnja trećina spoznati da je Muhamed vražji prorok, Antikrist i primiti pravu vjeru. U skladu s tim, Trubar je pisao kako je čuo od nekih Turaka, vjerojatno onih u zarobljeništvu, da će islam uskoro propasti. No, takva su proročanstva bila posebice živa među pukom, posebno nakon bitke kod Lepanta 1571. djelomice zbog održavanja nade puka koji je dnevno trpio napade. Trubar Osmanlije postavlja i u relaciju s pravoslavnim svećenstvom i bilježi njihov odnos. Napominje kako svećenici ne gledaju blagonaklono na prisutnost turskog življa u svojoj zemlji, štoviše, zabranjuju svojim mještanima zajedničko nastupanje, odnosno Trubarovim riječima *lov* Turaka i kršćana na kršćane. Potvrđuje da ima i onih koji tu naredbu ne slušaju, mlado stanovništvo koje dobrovoljno ili silom polazi s njima:

Duhovnici in menihi jim tudi pri pogubi njihovih duš strogo prepovedujejo, da bi hodili s Turki krstjanov lovit, vendar pa jih mnogi v tem ne slušajo, zlasti mladi, predrzni in tisti, ki imajo posebno veselje za vojskovanje in pridobivanje; razen tega jih pa tudi Turki silijo, da morajo z njimi (Rupel 1966: 121).

Nakon podrobnog opisivanja loših Turaka, napominje kako nije sklon uopćavanju te da se:

Nasprotno pa se najdejo tudi dostojni, spodobni in skromni Turki in Turkinje, ki kažejo do ujetih krstjanov in krstjank pravo usmiljenje, jih prijazno nagovarajo, jim dajejo denar v božjem imenu, rekoč: Prosi svojega Boga zame. Turške žene pa pravijo ujetim krstjankam: O reva, zakaj nisi pobegnila, ko te je vrana s svojim neprestanim vpitjem svarila. Ne zasramujejo nikogar, ki bi bil bolehen ali pohabljen, ker – pravijo – Bog ga je pač tako ustvaril. /.../ In če krstjani kaj zinejo zoper turško vero jim ne zameri, jih tudi ne izda (če bi bil pa krstjan naznanjen, da je zasramoval turško vero, ga razsekajo na drobne kose ali pa se mora dati obrezati in sprejeti turško vero). Po dolgem raspravljanju pravi naposled: Bog nam daj vsem pravo vero. Mnogi odlični Turki, tudi iz najvišjih krogov, dajo svoje otroke skrivaj krstiti in, ko odrastejo, jih pošljejo v tujino h krstjanom, da bi se od njih naučili krščanske vere (Rupel 1966: 123).

Drugi za Trubara su konfesionalno različiti što je moguće iščitati iz posveta, ali socijalno potpuno isti, identična karakterizacija likova – oni su dobronamjerni podjarmljeni puk koji trpi napade jednog dijela nasrtljivih Osmanlija. Ukoliko se iz ranijih Trubarovih rečenica ekstrahiraju samo pridjevi, dobiva se sljedeće:

SRBI: »ljudstvo je prijazno, gostoljubno in pošteno; sprejeme vsakega tujega kakor znanega krstjan, ki pride, ki njim, zvesto in prijateljsko«,

TURCI (oni dobri): »dostojni, spodobni in skromni«,

HRVATI: »vestni, moćni in silni ljudje«; »žene so zveste, poslušne in uslužne«,

SLOVENCI: »dobro, pošteno, zvesto, rasnicoljubno, pokorno, gostoljubno ljudstvo«

Svi ovi pridjevi, vrline trebali su formirati jednog čitatelja.

Trubar je vidljivo stvorio jedan model čitatelja, poželjnog čitatelja koji kroz njegovo naučavanje, njegovu produkciju knjiga postaje moralan i svjestan moći vjerovanja. Konfesija i potreba za afirmacijom njemu su najvažniji. Kao što je rećeno na samom početku, važnost prenošenja i klasificiranja znanja u ranom novom vijeku bila je naglašena. No, znanje o pojedinim skupinama u posveti iz 1562. bilo je sakupljeno i namijenjeno prvotno Maksimilijanu II. Stereotipi koje Trubar postupno gradi u svojim posvetama jesu odraz njegovog jasnog konfesionalnog određenja i njegove odlučnosti i vjere u zajednički otpor protiv Osmanlija – duhovna i kulturna isprepletenost prostora daje mu mogućnost utemeljenja jedinstva i formiranja zajedničkog otpora. S Trubarova gledišta ne postoje razlićitosti jer je ostvarenje zajedničkog cilja, prihvaćanje protestantizma koje vodi tiskanju i širenju njegovih naučavanja i uklanjanje straha od osmanskih napada, važnije od kulturoloških razlićitosti. Trubar promatra sličnosti imenovanih skupina kako bi formirao svog jedinstvenog čitatelja. Njegov imaginarni, konstruirani čitatelj deriviran je iz stvarnih čitatelja. Oni posjeduju različite kulturološke, konfesionalne i političke odrednice koje nestaju u Trubarovom imaginarnom čitatelju. Taj čitatelj je renesansni ćovjek koji širi svoje horizonte unutar svoje konfesije, a ujedno je i Trubarov odgovor na zahtjev vremena. Toćnije, humanizam je trebao naznaćiti i biti početak poboljšanja ćovjeka, a renesansa vrhunac, završetak transformacije *homo novusa*. Transformacija, poručuje Trubar, moguća je samo unutar konfesije, prihvaćanjem razlićitosti. On je u tome vidio i vlastitu transformaciju, od anonimnog autora do prepoznatljivog autoriteta ne samo u panonskom arealu već i šire (ideja o širenju njegovih tiskanih knjiga do Carigrada). Ponudio je svoja razmišljanja, osjećanja i to prenio na ljudstvo o kojem je pisao u posveti Maksimilijanu. U toj posveti, ali i u onoj upućenoj kršćanima odvaja se od *drugih* na što ukazuje korištenje gramatićkog subjekta i objekta u rećenicama i zato je na početku ćlanka istaknuta polarizacija Trubar-*drugi*. Ćini se kao da je Trubarova želja bila da njegovi imaginarni čitatelji posjeduju dio njega samoga, a u većoj mjeri posjeduju one vrline koje Biblija naućava. Na kraju treba reći kako je Trubar primjer dobrog ranonovovjekovnog promotora samog sebe, kojem je vjera za koju je živio i na koju je ćvrsto bio oslonjen i predan, ipak omogućila zaslućeno mjesto u vjerskoj povijesti panonskog prostora.

LITERATURA

- Josip ADAMČEK, 1985: *Reformacija u hrvatskim zemljama*. Zbornik radova trinaestog znanstvenog skupa »Susreti na dragom kamenu«, Matija Vlačić Ilirik i njegovo doba, Labin i Istra danas. Pula.
- Ivan BELOSTENEC, 1998: *Gazophylacium*. Stari Grad, Zagreb.
- Vladimir BITI, 1997: *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb.
- Aleksander BJELČEVIĆ (ur.), 2010: *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. Obdobja 27. Ljubljana: Univerza u Ljubljani, Filozofska fakulteta, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.
- Zrinka BLAŽEVIĆ, 2007: Discourse of alterity- ottomanism in the works of Bartol Đurđević. *Tolerance and intolerance on the Triplex Confinium, Approaching the Other on the Borderlands Eastern Adriatic and beyond 1500–1800*. Ur. Egidio IVETIC, Drago Roksančić. Padova.
- Josip BRATULIĆ, 1992: *Glagoljaštvo i protestantizam*. Radovi zavoda za slavensku filologiju. Zagreb.
- Josip BRATULIĆ, 2000: *Hrvatski protestantski pisci*. Vinkovci.
- Franjo BUČAR, 1904: Prilozi protestantizmu u Hrvatskoj u nadbiskupskom arhivu u Zagrebu. *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonskog-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, sv. 6. Zagreb.
- Franjo BUČAR, 1910: *Povijest hrvatske protestantske književnosti*. Zagreb.
- Janez CVIRN i dr., 1999: *Kratka ilustrirana zgodovina Slovencev*. Ljubljana.
- Darko DOLINAR, 1986: Reformacija kot problem starejše slovenske literarne vede. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ur. Dolinar, Jakopin, Pokorn, Dolgan. Ljubljana.
- Igor GRDINA, 1999: *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor.
- Mirjana GROSS, 1996: *Suvremena historiografija, korijeni, postignuća, trajanja*. Zagreb.
- III. Trubarjev zbornik: prispevki z Mednarodnega znanstvenega simpozija Reformacija na Slovenskem*. Ljubljana, 9.–13. november 1987: ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja. Franc Jakopin; Marko Kerševan; Jože Pogačnik; Primus Truber. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Laszlo HADROVICS, 2000: *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*. Zagreb.
- Aleksandar IVIĆ, 1924: *Srpski doseljenici u Slavoniji oko sredine XVI veka*. Zbornik radova posvećen Jovanu Cvijiću. Beograd.
- Stanko JAMBREK, 1999: *Hrvatski protestantski pokret XVI. i XVII. stoljeća*. Zaporešić.
- Hubert JEDIN, 1993: *Velika povijest Crkve III / II*. Zagreb.
- Radoslav KATIČIĆ, 2007: *Zur Polemik von Primus Truber mit Paulus Skalich, Wiener Slawisches Jahrbuch* 53.

- France KIDRIČ, 1951: *Primož Trubar*. Ljubljana.
- Fedor MOAČANIN, 1984: Vojna krajina do 1787. *Vojna krajina* (zbornik). Zagreb.
- Hrvoje PETRIĆ, 2005: *Koprivnica u 17. stoljeću*. Samobor.
- Jože POGAČNIK, Franc ZADRAVEC, 1973: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Maribor.
- Vinko RAJŠP, 1986: Družbeni nazor slovenskih protestantov v luči Trubarjeve slovenske Cerkovne ordinge. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ur. Dolinar, Jakopin, Pokorn, Dolgan. Ljubljana.
- Jože RAJHMAN, 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana.
- Drago ROKSANDIĆ (ur.), 2004: *Uvod u komparativnu historiju*. Zagreb.
- Janez ROTAR, 1988: *Trubar in Južni Slovani*. Ljubljana.
- Mirko RUPEL, 1954: *Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Mirko RUPEL, 1965: *Primus Truber, leben und Werk des Slovenischen Reformator*. München.
- Mirko RUPEL (ur.), 1966: *Slovenski protestantski pisci*. Ljubljana.
- Oskar SAKRAUTSKY (ur.), 1989: *Primus Truber, Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk*. Institut für protestantische Kirchengeschichte Wien mit der Slovenska akademija znanosti i umetnosti Ljubljana. Beč.
- R. W. SCHRIENER, 1986: *The German Reformation*. Oxford press.
- Mirela SLUKAN-ALTIĆ, 2003: *Povijesna kartografija*. Kartografski izvori u povijesnim znanostima. Samobor.
- Majda STANOVNIK, 1986: Luthrov in Trubarjev pogled na prevod. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ur. Dolinar, Jakopin, Pokorn, Dolgan. Ljubljana.
- Jaroslav ŠIDAK, 1984: O značenju Vojne krajine u hrvatskoj povijesti. *Vojna krajina (povijesni pregled-historiografija-rasprave)*. Zagreb.
- Jure ŠONJE (ur.), 2000: *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga.
- Peter ŠTIH, Vasko SIMONITI, 2004: *Slovenska povijest do prosvjetiteljstva*. Zagreb.
- Janez ŠUMRADA, 1986: Gospodarske posledice turških vpadov na Kras do tridesetih let 16. stoletja. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ur. Dolinar, Jakopin, Pokorn, Dolgan. Ljubljana.
- Zgodovina Cerkve 3 (reformacija, protireformacija in katoliška prenova 1500–1715)*. Ljubljana, 1994.
- PRIMOŽ TRUBAR 1508–1586, *Razstava ob petstoti obletnici rojstva pisca prve slovenske knjige*. Narodni muzej Slovenije, 6. marec 2008–30. april 2009.
- Erich ZÖLLNER, Therese SCHÜSSEL, 1997: *Povijest Austrije*. Zagreb.
- <http://www.trubar2008.si/> (8. listopada 2010.)

<http://www.ffzg.hr/pov/zavod/triplex/dravavalleyhrv.htm> (25. veljače 2011.)

http://omega.ffzg.hr/file.php/534/Dunja-Falisevac_Renesansa.doc (25. veljače 2011.)

<http://omega.ffzg.hr/file.php/520/Kristeller.pdf> (25. veljače 2011.)

TRUBARJEVI IMAGINARNI BRALCI: PROBLEM AVTORSKIH POSVETIL V PROTESTANTSKI LITERARNI VEDI 16. STOLETJA

Reformacija, ki je zajela severozahodni del južnoslovenskega območja, je imela pomemben položaj v zahodnoevropskih reformacijskih tokovih. Na slovenskem področju je bil reformacijski vpliv močnejši kot na hrvaškem ozemlju, kjer je reformacija zajela le panonski del in del Istre. Reformacija je bila doslej predmet zgodovinskih in jezikoslovnih raziskav v knjigah Franja Bučarja, Mirka Rupla, Jožeta Rajhmana, Zvonimira Bartolića, Radoslava Katičića, Krešimira Georgijevića, Josipa Bratulića, Vinka Rajšpa, Vaska Simonitija in Petera Štiha. S člankom *Trubarjevi imaginarni bralci: problem avtorskih posvetil v protestantski literarni vedi 16. stoletja*, ki povezuje znanje literarne zgodovine, jezika in zgodovine, pa dobiva svojo interdisciplinarno raziskavo.

Primož Trubar (1508–1586), ki je osrednji predstavnik slovenske reformacije, je skušal na podlagi luteranskih in zwillingijanskih pobud ustvariti teologijo, ki bi presejala vse reformacijske ovire. Članek analizira zgodovinsko vrednost dveh posvetil. Prvo posvetilo je del knjige *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta* iz leta 1557, drugo pa najdemo v uvodu knjige *Glagolski prvi del novoga testamenta* iz leta 1562. Avtorica meni, da se posvetili, ki sta bili predmet raziskovanja in vir analize, lahko uporabljata pri raziskovanju odnosov in stališč, ki jih je imel Trubar o lastnem narodu in sosednjih narodih v zgodnjem novem veku. Članek je avtoričin poskus, v katerem želi na podlagi literarne teorije, literarne zgodovine in zgodovinopisja rekonstruirati Trubarjevega bralca ter razložiti problem stereotipov določenih narodnostnih skupin, ki ga obkrožajo – Hrvatov, Srbov in Turkov.

O tęsknotach poety

Myśli przez Ivana Hribovška podpowiedziane

JOANNA PSZCZOŁA

*Uniwersytet Śląski, Wydział Filologiczny, ul. Grota-Roweckiego 5,
PL – 41-205 Sosnowiec, joannapszczola@o2.pl*

SCN IV/1 [2011], 111–122

Prispevek se osredinja na poezijo slovenskega vojnega pesnika Ivana Hribovška in na njegovo življenjsko zgodbo. Avtor je bil v domovini (pod komunistično oblastjo) prepovedan in zamolčan. Tako on kot njegova poezija sta bila deležna ignoriranja, saj se je Hribovšek odločil pridružiti »belim partizanom«; zaradi tega je bil obsojen izdajalstva. Ob tem je presenetljivo dejstvo, da v njegovi poeziji ne zasledimo politične note, temveč zgolj lirske refleksije o večnih literarnih motivih – Bogu, ljubezni, smrti in zemlji.

In this article the author deals with the poetry of the Slovenian war poet, Ivan Hribovšek, and his story. In his homeland (under communist rule) he was rejected and condemned to oblivion. He and his poetry were ignored because he decided to join the guerrillas during the war and was later accused of treason. What is most interesting about his poetry is that it is not political at all; rather, this poetry is a lyrical reflection on God, love, death and the Earth, the eternal motifs of literature.

Ključne besede: zemlja, Bog, življenje, smrt, ljubezen, vojna, svoboda, nujnost, vrnitev iz tišine

Key words: the Earth, God, life, death, love, war, freedom, necessity, return from silence

„[...] ta część [poety], która zwycięży śmierć, to tekst.
Zmartwychwstać znaczy być czytany.”

R. Przybylski, *To jest klasycyzm*

Literatura słoweńska, jak pozostałe jugosłowiańskie i wiele innych, które w powojenne stadium swego rozwoju wkraczały w sytuacji dotkliwego ograniczenia twórczej swobody, dostarcza wielu przykładów konfliktu między doraźnie zwycięską ideologią polityczną a jej przeciwnikami, czy nawet nie dość gor-

liwymi, bezkrytycznymi wyznawcami – jak Edvard Kocbek, w latach wojny aktywista Frontu Wyzwolenia,¹ w okresie wczesnej młodości socjalistycznej republiki przedstawiciel jej społeczno-politycznych elit, a po opublikowaniu tomu wojennych, personalistycznie i egzystencjalistycznie motywowanych novel *Strah in pogum* (1951) ogłoszony jej wrogiem, który inteligenckie rozterki moralne przyplacił kilkunastoletnią banicją ze słoweńskiego życia publicznego, przede wszystkim artystycznego – co dla twórcy szczególnie uciążliwe. Na jeszcze dłuższą i bezwzględną banicję, będącą aktem politycznej zemsty za udział we wrogiej komunistycznej partyzantce formacji „obrońców domu”, został pośmiertnie skazany France Balantič. Najdrastyczniejsze skutki konfliktu między polityką a literaturą dotknęły jednak Ivana Hribovska, którego polityka – swoim zbrojnym ramieniem – najpierw fizycznie unicestwiła, a potem wrzuciła jego poezję do orwellowskiego „grobu niepamięci”.

Zanim jednak możliwa stała się publikacja twórczości poetyckiej Ivana Hribovska w ojczyźnie, za sprawą ówczesnego mentora słowiańskości na emigracji Tine Debeljaka, Słoweńska Akcja Kulturalna w dwudziestą rocznicę tragedii w lasach kočevskich,² decyduje się na przedstawienie szerszej publiczności zbioru, nieznanego dotąd słoweńskiego pisarza. W słowie wstępnym do publikacji *Pesem naj zapojem* autorstwa Tine Debeljaka czytamy: „Zbirka je zato v nekem smislu zavestno prigodna, toda še bolj zavestno pa hoče biti pionirsko dejanje: iz množičnega groba doslej neznanega vojaka naj dvigne po čudni usodi v slovensko književno zgodovino mladeniča, o katerem moramo reči danes, ko ga predstavljamo, to, kar je slovaški pesnik Dilong zavpil v svet ob našem Balantiču: zabili basnika – U b i l i s o p e s n i k a !” (podkr. moje J. P.) (Debeljak 1965: IX).

¹ Niniejszy artykuł, w nieco zmienionej formie jest częścią monografii wydanej w bieżącym roku pod tytułem *Tajemnica transcendencji. Duchowość poezji Ivana Hribovska* (Pszczola 2011: 7–23). Front Wyzwolenia – (słow.) „Osvobodilna Fronta – politična organizacija in množično gibanje Slovencev 1941–52. OF je že 1941 sestavila program; končno ga je izrazilo 9 točk. [...] Ki so med drugimi izražale demokratične težnje slovenskega naroda: neusmiljen oborožen boj proti okupatorjem in njihovim sodelavcem za osvoboditev Slovenije, združitev vseh Slovencev, itd. OF je bila posebnost v jsl. partizanskem gibanju in širše.” (*Enciklopedija Slovenije* 1994: 199–202). W *Poetyckiej kosmogonii Edvarda Kocbeka* Joanna Sławińska pisze: „Z perspektywy trzydziestu lat ocenia [...] Kocbek, pozycję ugrupowań chrześcijańskich w ramach Frontu Wyzwolenia, formułuje swój krytyczny stosunek do współczesnego społeczeństwa i zbiurokratyzowanej partii. Największe jednak wzburzenie wywołuje jego wypowiedź dotycząca nader bolesnego dla Słowenów problemu. Był nim los formacji tzw. „domobrancev”, zlikwidowanych przez partyzantów w 1945 roku w lasach Kočevskega Rogu. Słowa Kocbeka są po raz pierwszy głośno sformułowanym oskarżeniem o zbrodnię (które jest równocześnie samooskarżeniem) i żądaniem ekspiacji” (Sławińska 1993: 15).

² Hasło: Kočevski Rog: „[...] Po končani vojni so v nekaterih kraških jamah K. R. usmrtili nekaj tisoč slovenskih domobrancev in tudi pripadnikov drugih jsl. narodov. [...] Najbolj znani sta množični grobišči v jamah pod Macesnovo goro in pod Krenom” (*Enciklopedija Slovenije* 1991: 184).

Celem eseju jest krytyczna prezentacja twórczości poetyckiej Ivana Hribovška, oraz jej artystycznej wartości. W pierwszej kolejności jednak, praca ta, jest próbą dotarcia do autentycznych sensów jego poezji, nierozzerwalnie splecionej z biograficznym doświadczeniem kruchej, wrażliwej osobowości po Heideggerowsku „wrzuconej” w wir historii. Ponieważ w ostatnim czasie literatury na powyższy temat przybywa, prawdopodobnie nasz wkład w tę dziedzinę nauki w wielu, lub tylko, niektórych kwestiach nie będzie nowatorski, czy wręcz potrzebny. Żywimy jednakże nadzieję, że każda myśl i każda teza dopełnia, zawsze nie w pełni uchwyconą sylwetkę poety i jego czasu. Celowe zatem będzie przypomnienie kilku najistotniejszych faktów biografii poety, mających doniosły wkład w ewoluowanie i krystalizację jego artystycznego wizerunku.

Ivan Hribovšek urodził się w Radovljicy 19 czerwca 1923 roku w rodzinie Marii Erman i Janeza Hribovška. Był więc rok młodszy od innego wielkiej miary poety France Balantiča, obydwaj jednakże dożyli zaledwie dwudziestu dwóch lat. Cóż zatem możemy powiedzieć o krótkim życiu, interesującego nas, poety? Ojciec Ivana pracował jako urzędnik sądowy, matka zajmowała się wychowaniem czworga dzieci, dbając szczególnie o ich rozwój duchowy. Nie można mieć żadnych wątpliwości, że pierwsze lata życia poety i środowisko ludzi świadomie wierzących, w którym wyrastał miały na kształtowanie się jego duchowości przemożny wpływ.

Pierwsze brutalne wyrzucenie ze świata dzieciństwa w świat przedwczesnej dojrzałości i alienacji, nastąpiło po raz pierwszy wraz z rozpoczęciem nauki w szkole podstawowej, do której wstąpił jako społecznie napiętnowany, ze względu na złą kondycję finansową ubogiej rodziny. Jednakże od pierwszych klas wyrównywał, nierówności powstałe na materialnym poziomie, talentem i sumiennością, dzięki którym na cenzurkach błyszczały same najwyższe oceny, nie pozostawiając żadnych wątpliwości o konieczności dalszego kształcenia uzdolnionego młodzieńca. Pytanie dotyczyło raczej szkoły i miasta, do którego korzystniej byłoby chłopca posłać. „Osnovnošolsko spričevalo daje navedek, da je Hribovšek 26. junija 1934 uspešno opravil sprejemni izpit na realni gimnaziji v Kranju, zraven najdemo dokumentacijo, da je bil v šolskem letu 1934/35 vpisan v 1. b razred Škofijske klasične gimnazije v Šentvidu nad Ljubljano” (Hribovšek 1993: 78) – pisze France Pibernik wnikliwy badacz poezji „premilzanego” poety. Czyżby wybór szkoły stanowił dla rodziny aż tak istotny problem, że do ostatniej chwili trudno było podjąć decyzję? Ojciec, obawiając się wyzwolenia w chłopcu zbytnej niezależności, związanej z długotrwałymi dojazdami do krańskiego gimnazjum, zdecydował o kształceniu i (kształtowaniu światopoglądu) syna w szkole katolickiej. Matka prawdopodobnie nie poradziłaby sobie z gospodarstwem, opieką nad chorym mężem i wychowywaniem dorastających chłopców. Decyzja szybko przyniosła dobre rezultaty, zwłaszcza że, niedługo po jej podjęciu, Janez Hribovšek osierocił żonę i troje dzieci. Chłopcy zamieszkali wówczas w przyszłolnym internacie, pod dobrą opieką doświadczonych prefektów. Ivan Hribovšek przebywał tu jednak tylko do końca 1940 roku, był to bowiem rok „czystki” (określenie Tine Debeljaka) w

szkole. Kiedy to wielu uczniom poradzono, by poszukali sobie nowego zawodu. Obydwaj bracia, bo także i młodszy France opuścili szkołę. Ivan wpisał się do Gimnazjum Klasycznego w Ljubljanie, gdzie z powodu wybuchu wojny, w kwietniu 1941, kontynuował naukę jedynie przez rok. Gdy Słowenię przecięła linia demarkacyjna, dzieląc kraj na niemiecką oraz włoską strefę wpływów,³ Hribovšek pozostał po stronie niemieckiej. Maturę zdał w niemieckiej szkole w Beljaku, by następnie udać się na studia klasyczne na uniwersytet wiedeński.

Z powodu słabego zdrowia został tymczasowo zwolniony z obowiązku służby wojskowej w wojsku niemieckim. Nie mogąc przystąpić jawnie do *domobranów*,⁴ został przez nich rzekomo siłą zwerbowany. Jego dowódca mówi o nim: „Vojak ni bil, a bil je med najbolšimi domobranci tako glede discipline na postojanki kakor na varnostnih pohodih ali v boju” (Debeljak 1965: X). Wspomina on także jego wieszczą przepowiednię, którą wypowiedział uciekając do Karyntii: „Gremo k Angležem, toda oni nas boda vrnili partizanom” (Debeljak 1965: X). Niestety była to prawda. Wiemy, że potem był uwięziony w szentwidzkiej kaplicy, w której wielokrotnie przedtem bywał, by się modlić i rozmyślać. Co się wydarzyło później, to raczej hipotezy aniżeli fakty. Prawdopodobnie uciekł i pomagał innym *domobranom* uwolnić się z niewoli, wkrótce został ponownie złapany i rozstrzelany nie wiadomo gdzie i kiedy, pewne jest jedynie to, że strzelano w tył głowy i pochowano go wraz z towarzyszami niewoli w zbiorowej mogile. Temat, przystąpienia poety do politycznie zniechęconej organizacji, przedstawia w jego biografii, nierozdzielnie związanej z sylwetką twórczą, rys istotny – będąc nośnikiem treści doniosłych przy prezentacji sylwetki twórczej poety – żołnierza – wart, by zajął się nim jakiś historyk (Debeljak 1965: X), jak pisze Tine Debeljak we wstępie do zbiorku poety.

Nas interesować będzie natomiast los Hribovška poety. Lata szkoły średniej to okres, w którym dzięki katolickiemu wychowaniu kształtuje się fundament etyczno-religijny światopoglądu młodzieńca, lecz co równie istotne, odsłania się wówczas charakterystyczny rys rodzącej się literackiej osobowości Hribovška – potrzeba aktywności twórczej oraz „głód metafizyki”. Działa wówczas w rozmaitych organizacjach uczniowskich, pisze i publikuje w szkolnych piśmiokach. Juwenilia pisane pod pseudonimem Triglavski Feniks, datowane na

³ „Słowenię rozdzielono między Reszę i Włochy. Powołując się na sytuację z Austro – Węgier, włączono do rzeszy prowincje Krainy i Styrii. Teren ten podlegał bezpośredniemu zarządzaniu z Berlina. [...] We włoskiej strefie okupacyjnej powstała prowincja Lublany (Provincia di Lubiana) pod zarządem komisarza i współdziałającej z nim Konsulty, organem władzy cywilnej o bliżej nie sprecyzowanych uprawnieniach” (Madany 1988: 339).

⁴ „Domobranci” byli kolaborującą z hitlerowcami słoweńską formacją wojskową, utworzoną we wrześniu 1943 roku. Pod koniec wojny około 14 tysięcy domobranów oddało się w ręce aliantów, którzy odesłali ich z powrotem do Słowenii, gdzie w lasach Kočevskega Rogu zostali skrycie zamordowani przez partyzantów titowskiego Frontu Wyzwolenia (OF). Wydarzenie to stanowi jedno z najtrudniejszych i najbardziej kontrowersyjnych zagadnień w słoweńskiej historii współczesnej. Por. także hasła: domobranstvo (*Enciklopedija Slovenije* 1991: 308).

rok 1937 i opublikowane w piśmie „Jutranje zarje” mają klasyczny charakter. Poeta czerpie wzory z Prešerna, Župančiča, Kettego tworząc sonety, gazy, glosy. Rok kolejny przyniósł następne klasyczne publikacje z tą jednak różnicą, iż podpisane zostały one nazwiskiem twórcy. „Domače vaje” pismo starszych literatów szentwidzkiego gimnazjum redagowane przez Janeza Remica i Jožeta Brejca stało się kolejnym szczeblem w literackim dojrzewaniu młodego poety. Na październikowym spotkaniu pracowników i współpracowników pisma Remic, który oceniał opublikowany numer zauważył: „Pesem *Na oknih* je enotna v svojem osnovnem razpoloženju. Moti nedognana podoba: [...] gledajo v neskončno melodijo [...], ki kaže Hribovska kot izrazitega vizualista, ki priteguje pojave vsega čutnega sveta v svet vidnega [...]. S Hribovskevo pesmijo smo dobili v Domače vaje nov izraz, ki ima v sebi vrednote, ki jih večno ekspresionistične ‚Domače vaje’ skoraj ne pomnijo” (Pibernik 1993: 86).

Ten okres literackiego rozwoju słoweńskiego poety, charakteryzuje się intensywnym rozwojem warsztatu twórczego – jego poezja nabywa pierwszych rysów indywidualności, chociaż wciąż jeszcze spotkać można gdzieś wpływ poetów doby słoweńskiej moderny. Prawdziwie zachwyca się koncepcjami twórczymi dwóch czołowych poetów chrześcijańskich: Antona Vodnika i Edvarda Kocbeka. Zachwyt Vodnikowym eterycznie-religijnym światem, niebawem ustał gdy okazał się nie być prymarnym światem Hribovska, podobnie rzecz się miała z fascynacją ekspresjonizmem, która także okazała się być efemeryczna. Trwałą fascynacją i wiernością obdarzył poeta natomiast zjawisko historycznoliterackie, którego „ojcem chrzestnym” na gruncie słoweńskim został Edvard Kocbek, mowa o „nowej rzeczywistości”. Joanna Sławińska, autorka pracy poświęconej, największemu autorytetowi moralnemu powojennej Słowenii, zauważyła: „Wyjątkowość debiutu Kocbeka dostrzegła także współczesna poecie krytyka. [...] Tomik od razu wzbudził spore zainteresowanie, choć jak wynika z przekazów historycznoliterackich – częściej był argumentem w szerszej dyskusji na temat młodej literatury słoweńskiej niż obiektem krytycznych analiz czy interpretacji. [...] Najważniejszy krytyk i ideolog owej generacji literackiej, France Vodnik, określił tomik Kocbeka jako dowód na zauważalną zmianę orientacji literackiej ‚od skrajnego spirytualistycznego ekspresjonizmu’ w kierunku ‚uduchowionej rzeczywistości’, dzięki czemu, jak sądził, słoweńska liryka odnalazła znów kontakt z obiektywnym, realnym światem” (Sławińska 1993: 21). Nie cała ówczesna krytyka była jednomyślna, lecz ze względu na myśl przewodnią eseju nie będzie ona stanowić prymarnego problemu niniejszej rozprawy. Faktem jest natomiast, że nowy kierunek w literaturze znalazł od razu, spragnionych novum naśladowców, jednym z nich był Ivan Hribovsšek. W wystąpieniu na temat poezji Vodnika, ekspresjonizm określa on jako „zjawisko przemijające w [...] literaturze”, w którym znalazł wiele negatywnych stron jak: ucieczkę od życia, patetyczną leksykę, niezbyt zdyscyplinowaną formę. W innym miejscu zarzuca ekspresjonizmowi, iż „obrnil se je proti človeku, ker poudarja samo duha. Duh ga je zastrupil, zato je moral umreti” (Pibernik 1993: 92). Nowa rzeczywistość proponuje powrót do przedmiotów, nie do ich naturalistycznych wygładów, lecz do ich rzeczywistości metafizycznych.

Poeta mając przed sobą Kocbekową *Ziemię (Zemljo)* sam próbuje konstytuować indywidualne rysy swej poetyki, która jest bliższa rzeczywistości materialnej niż u Kocbeka, lecz tym samym „łączywiej” poszukuje wymiarów duchowych. Twórczość Ivana Hribovška dostarcza wielu przykładów; jak choćby *Prošnja pesem, Pastirji, Brzojavni drogovi v dolgi vrsti*, w których można wyśledzić tę nową właściwość poetyki słoweńskiego poety, wiersz *Jutro* stanowi doskonałą egzemplifikację przeplatania się pierwiastka materialnego z potrzebą duchowej konstatacji:

Drevesa so polna kadila,
veje mi prebadajo oči,
iz njih mi droben dež prhti,
še senca drevesa se bo zmočila.
tice letajo okrog,
od njive do drevesa se blesti
za njimi pot in stvari
gledajo, kako po njej gre Bog.
(Hribovšek 1965: 8)

Fundamentalne znaczenie dla ewolucji tak osobowości, jak i sylwetki twórczej poety miał pobyt w Jelowicy, domu letnim dobrze sytuowanej rodziny Resmanów, gdzie oprócz ciepła i sympatii domowników spotkał swoją pierwszą i jedyną przyjaciółkę, powiernicę swej twórczości oraz wielką niespełnioną miłość. Anica Resman, bo o niej tutaj mowa, stała się tyle mecenasem, co i muzą młodego poety: swój pierwszy tomik *Pesmice* zadedykował *Čudoviti prijateljici Anici Resman v spomin in zahvalo. V Radovljici, 20. avgusta 1939. Ivan Hribovšek*. Tomik obejmował dwadzieścia osiem wierszy rozdzielonych w cztery cykle: *Žarki me božajo, Tesnoba teče mi skoz grlo, V usta se mi vsipljejo cvetovi, Čez obraz polzi mi kri*. Cykl pierwszy jest jakby dokumentem fascynacji poety „nową rzeczywistością”, łączy realistyczne przeżycie świata z przeżyciem metafizycznym (duchowym). Według Franceta Pibernika: „Prvi cikel *Žarki me božajo* je vsekakor najbolj zanimiv. V njem nosijo težo pesmi, ki so izšle iz Kocbekove *Zemlje* in ki jih imenitno predstavljajo predstavljajo pesem *Jutro*. Iz nje izžareva poduhovljenost predmetov in uravnana, z ničimer obremenjena svetloba tega sveta” (Pibernik 1993: 99). Ważnym motywem tej twórczości – impresjonistycznym refleksem – jest przyroda, ze swoją wewnętrzną antynomią światła i cienia, na której tle rozgrywają się egzystencjalne problemy człowieka współczesnego.

Droga literackiego rozwoju Hribovška biegła identycznymi tropami jak droga wszystkich innych uczniów gimnazjum w Szentwidzie, mianowicie jako debiutanci współtworzyli oni pisemko młodych uczniów „Jutranje zarje”, jako uczniowie starszych roczników pisywali do pisma „Domače vaje”.

Szeregi szentwidzkiego gimnazjum obfitowały w zdolnych i obiecujących poetów jak: Jože Brejc, Janez Remic, Franc Peršin, wśród których piątoklasista Ivan Hribovšek był najmłodszy. Kolejnym zaś etapem jego literackiego rozwoju był „Dom in svet”, w którym to piśmie redagowanym przez Tine Debeljaka, Remic, najsilniejsza osobowość wśród młodych literatów i reszta publikowali

swą poezję. Faktem, o doniosłym znaczeniu dla kształtowania sylwetki twórczej młodego poety, urzeczonego personalizmem chrześcijańskim był kontakt i współpraca z Edwardem Kocbkiem i „Dejanjem”. Rok 1940 przynosi kolejne publikacje wierszy debiutanta *Ura* i *Rast*, tym razem w renomowanym piśmie założonym przez Kocbeka. „Razen teh dveh pesmi mi ni ničesar znanega iz njegovega nastopanja v javnosti pred drugo svetovno vojno. Verjetno bi natančni pregled ‚Mentorja‘, ‚Mladike‘ in drugih listov utegnil odkriti pod raznimi pseudonimi njegovo avtorstvo. [...] Vsekakor je bil tiskan vsaj eno leto prej kot eno leto starejši Balantič” – pisze Tine Debeljak w słowie wstępnym do *Pesem naj zapojem* (Debeljak 1965: XII). Zbiorek *Pesmice* przygotowany przez 16 letniego poetę w 1939 roku zachował się do dziś. Podobnie jak zbiorek kolejny zatytułowany *Pesmi Marjana Gostiše* (maj 1944). Są to wiersze powstałe w roku 1940, po rezygnacji z szentewidzkiej szkoły do wstąpienia w szeregi domobranów. Tine Debeljak tworząc *Pesem naj zapojem*, obydwia tomiki połączył: w miejsce tytułu *Pesmice*, złożone z czterech cykli: *Žarki me božajo*, *Tesnoba teče mi skozi grlo*, *V usta se mi vsipljejo cvetovi*, *Čez obraz mi polzi kri*, zaproponował *Slikarski osnutek rok*, podkreślając dominujący w juveniliach obrazowy, barwny ich charakter. Debeljak poczynił także parę zmian: do pierwszego cyklu dodając dwa wiersze: *Presnavljanje* oraz *Brzovjavni drogovi*. Wiersz *Kanal* opublikowany w „Dejanju” Kocbeka, w 1940, pod tytułem *Rast*, Debeljak przesunął na koniec, decyzję swoją motywując, jakby pozagrobową wymową wiersza. Nieco niewielkich zmian, dotyczyło także cyklu czwartego: przeniósł dedykację na początek zbiorku, oraz wiersz *Pismo*, wcześniej przez Hribovska usunięty powrócił na jego dawne miejsce w zbiorku pierwszym. Tomik drugi tworzący aktualnie całość z pierwszym, poeta rozdzielił w trzy niazatytuowane cykle, co Tine Debeljak uzupełnił, nadając im tytuły zaczerpnięte z wierszy słoweńskiego poety: *Razburkan veter mi po čelu orje* (wers pochodzący z wiersza *Na očetovem grobu*), *Prek mene je tvoja senca šla* (z wiersza *Psalm*), *V sebi sklenjen krog* (z wiersza *Paladi*). Klamrą końcową, nowy redaktor zbiorku, uczynił wiersze *Rast* oraz *Paladi*.

Fortunat Zorman wspomina: „Takrat nisem vedel, da pesni [...] vem pa, da je imel pri sebi vedno notes, do katerega ni imel nihče dostopa” (Debeljak 1965: XIII). Nie ma wierszy Hribovska – domobranca, jak również Balantiča – strażnika, aczkolwiek o tym ostatnim wiemy, że wówczas tworzył, jak też, że wiersze się zachowały. „Kako čudno je ‚prelom svetov‘ razmetal in razporedil to čudovito generacijo pesnikov, kakor so bili Balantič, Hribovšek, Remic, Brejc, Šmit, pesniki enega gnezda in istih šol? Balantiča je uvrstila med vaške stražarje, Hribovska med domobrance, Remica med četnike, Brejca med partizane in Šmita v nemško vojsko! Prijatelji, ljubljenci Muz, so si stopili v nasprotje z orožjem v rokah kot borci *revolucije in protirevolucije*” (Debeljak 1965: XIII).

Generacja, która tak bardzo tęskniła do zmysłowej eksplozji sił witalnych stała przed „otwartymi drzwiami grobu”, śmierci wszechobecnej w poetyce każdego z tych twórców. Antyteza życie – śmierć, wszystkie ich odcienie i refleksy od narodzin, miłości, dojrzewania przez chorobę, walkę, umieranie, stanowią dominantę znaczeniową, lecz nie jedyną oś poezji Ivana Hribovska.

Potrzeba tworzenia równowazy niejako śmiertelności czas i jego konsekwencje, podmiot liryczny, w wierszu *Paladi*, prosi boginię Atenę „niech wolno mu będzie zaśpiewać pieśń”, którą nosi w sobie „jak we śnie”, jeśli nie niech go przeklnie:

Ali eno, Palas mi izpolni:
 pesem naj zapojem, ki ko v snu
 mračno nosim jo v iskanem dnu –
 potlej mirno me za vek prekolni!
 (Hribovšek 1965: 105)

Niech zaśpiewam pieśń – taki tytuł nosi tomik poezji Ivana Hribovska wydany w 1965 roku przez Słoweńską Akcję Kulturalną w Buenos Aires. Pełni on jakby podwójną rolę; ukazuje – jak pisze Debeljak – Hribovska jako poetę, jak też wybawia od przekleństwa losu – „milczenia dwudziestu straconych lat” (T. Debeljak 1965: XIV). Stanowi on całość dorobku twórczego młodo zmarłego poety i jest jednocześnie kontaminacją dwóch przez niego samego ustanowionych całości rękopiśmiennych: *Pesmic* (1939) i *Pesmi Marjana Gostiše* (1944).

Kwestia zasadnicza dotyczyć będzie pytania: w jaki sposób, dzięki mowie związanej, poeta transponuje światopogląd na porządek metafizyczny. Poezja, jako metafora biografii duchowej (Sławińska 1993: 16), umożliwia agatologiczną penetrację horyzontu dobra i zła, a w nim: jednostki w relacji do Absolutu, przeżycia historycznego, miłosnego uniesienia, stworzenia (ziemi), do śmierci. Trzema pojęciami fenomenologii intersubiektywności: kategoriami spotkania, nadziei oraz wolności posłużymy się jako elementami translatorskimi eseju.

Człowiek jest istotą dramatyczną. Stajemy na scenie dramatu zadając pytanie, czy człowiek jest zdolny do wyboru między dobrem i złem? Za Tischnerem uznajemy, że „w filozofii dramatu wolność jest wolnością osoby⁵ postawionej pośrodku innych osób, w tym także wobec Boga” (Tishner 1991: 18). Zawsze więc istnieje w relacji Ja-Ty, w relacji do Innego, w spotkaniu z Innym. „W spotkaniu dzieje się coś ważnego, wykraczającego poza codzienność, powszedniość, normalność” (Bukowski 1987: 11) – pisze J. Bukowski. „Życie ludzkie płynie na ogół wśród zgłębienia wydarzeń, sytuacji, faktów, mniej lub więcej angażujących osobę. [...] Żyję w ogromnym pośpiechu i chaosie bieżącego dnia. Jego szarość staram się rozproszyć automatyzmem rozrywki, nieautentyczność egzystencji którą wyczuwam (Heideggerowskie ‚wrzucenie w świat’ i ‚man lebt’ – ‚żyje się’) zastępuję pozorami autentyczności mechanicznie spełnianych działań, brak siły woli tłumię marzeniami („co bym zdziałał, gdyby mi się tylko chciało”), zapomnienie o wartościach, sensie, celu życia, tłumacząc sobie brakiem czasu poświęconego na realizację bieżących potrzeb. Dostrzegają to

⁵ Osobę pojmujemy jako więcej niż podmiot, duszę, strumień czystej świadomości, ośrodek duchowego życia. Osoba stoi wobec innych osób, ale i wobec wartości. Dzięki podporządkowaniu wartościom człowiek może uzyskać wewnętrzną niezależność (wolność), w przeciwieństwie do innych form podporządkowania komuś lub czemuś niszczących jego osobowość (Bukowski 1987: 11).

na równi marksiści (alienacja), psychoanalitycy (kompleksy cywilizacyjne), fenomenologowie (odejście od źródłowych doświadczeń), egzystencjaliści (technokracja), filozofowie chrześcijańscy (zapomnienie o istocie i powołaniu człowieka)” (Bukowski 1987: 19).

Dla Bukowskiego spotkanie ma zawsze charakter pozytywny inaczej niż dla Tischnera czy Węgrzeckiego, dla których możliwe jest spotkanie w horyzoncie zła, gdy ludzie wchodzą w związki oparte na nienawiści, zazdrości, zawiści. To, co Tischner i Węgrzecki nazywają wówczas spotkaniem, u Bukowskiego przestaje nim być, a staje się nienaturalnym (jeśli uznamy prawdziwość tezy o pozytywności istnienia) „wypaczeniem sensu osobowego bytu” (Bukowski 1987: 23–24). Wojnę traktować będziemy jako scenę dramatu spotkania człowieka z innymi i Bogiem w horyzoncie dobra i zła, w obu przypadkach mówić będziemy o spotkaniu.

Wolność zakłada z jednej strony wolność osoby w stosunku Boga, do innych, jak też, wolność w stosunku do siebie. „Osoba – podmiot dramatu, pisze polski filozof – jest ‚rozpięta’ między przeciwieństwami. Dobro i zło pojawiają się na linii jej odniesień do innych osób: Boga, ludzi a także na poziomie odniesień do samej siebie. [...] Problemem podstawowym osoby jest problem usprawiedliwienia i potępienia. Zło zasługuje na potępienie. Dobro [...] na usprawiedliwienie. Człowiek ‚pragnie’ uniknąć potępienia i zasłużyć na ‚usprawiedliwienie’. Jednym z podstawowych pytań człowieka jest: czy jest wolny w wyborze dobra i zła?” (Tishner 1991: 99) „Być wolnym w stosunku do innych, znaczy: móc się wyzwolić spod ich przemocy” (Tishner 1991: 19). Co nabiera szczególnego znaczenia w „czasie kalekim”, gdy idea nadczłowieka z jednych czyni „panów”, zdecydowanych przemocą podporządkować sobie słabszych, wówczas wolność wydaje się być kategoryzowana inaczej, domagając się wyznaczenia jej granic.

Wolność natomiast możliwa jest dzięki bardzo starej sztuce, która „ma kolasalną przyszłość” – dzięki myśleniu, gdyż jak pisze Tischner w innym miejscu swej rozprawy: „kluczem do niewolnictwa nie jest pytanie kto stchórzył, a kto zdobył się na odwagę, lecz kto przestał a kto zaczął myśleć. [...] Być wolnym, to nie znaczy być panem lub niewolnikiem, odnajdywać siebie w takiej lub innej sytuacji, we wnętrzu strumienia życia, lecz zachowywać się jako byt myślący we wszystkich okolicznościach życia” (Tishner 1993: 53–54).

Wolność Tischner widzi tak w horyzoncie dobra, jak w horyzoncie zła. Za krakowskim filozofem uznajemy, iż: „egzystencja ludzka na tym polega, że w człowieku dobro i zło poprzedzają istnienie. Człowiek ‚bardziej jest’, gdy bardziej staje się dobrym, ‚jest mniej’ i zapada w nicłość [...], gdy staje się złym” (Tishner 1991: 121). W horyzoncie zła jawi się największy ból egzystencjalny, jest to ból wyrażający obecność zła. W horyzoncie dobra, jako „siła przyswajania” – jak ją nazywa – służy ona przyswajaniu dobra osobie i osobę dobru. Przykłady tych dóbr to prawdomówność, sprawiedliwość, wierność, poświęcenie. „Kirkeegord – jak pisze Tischner – mówi o ‚wartości absolutnej’, absolutny pochodzi zaś od *absolvere* – ‚rozwiązywać’. Wolność więc coś ‚rozwiązuje’ i do czegoś ‚przywiązuje’ – ‚odswaja’ i ‚przyswaja”” (Tishner 1998:

316). Ponieważ jest zawieszona pomiędzy konkretem i ideałem nie stanowi według krakowskiego filozofa wartości najwyższej.

„Przejście od uwięzienia do wolności pociąga za sobą swoistą przemianę przeżyć. Oto znikają doznania i przeżycia charakteryzujące stan uwięzienia – przeżycia lęku, melancholii, smutku, beznadziei i rozpaczy – a na ich miejsce pojawia się radość, pewność, nadzieja. Szczególne znaczenie ma tu nadzieja. Wolność jest mocą wyzwalającą nadzieję. Wyzwała ona także radość i poczucie godności” (Terlecki 1987: 317). Wolność i nadzieja pozostają w ścisłym, wprost proporcjonalnym związku. Skąd to szczególne waloryzowanie nadziei? Dla Kocbeka: „Wszystko, co jest naprawdę ważne w życiu na ziemi da się zamknąć w dwóch słowach: człowiek człowiekowi. Bliźni to najwyższe, najtrudniejsze i najbardziej tajemnicze zadanie” (Kocbek 1967: 424) (człowiek jest nam zadany), i dodaje „stosunek do bliźniego jest w życiu chrześcijanina równie ważny jak stosunek do samego Boga” (Kocbek 1967: 279). Postawa Kocbeka koresponduje z przekonaniem Mouniera, który twierdzi, iż: „Osoba istnieje tylko zwracając się ku drugiemu człowiekowi, tylko poprzez drugiego człowieka może siebie odnaleźć” (Mounier 1964: 37). Fascynację młodego poety budzili obydwaj poeta – myśliciel i filozof, z tego powodu pozostawał pod wpływem ich filozofii. Podzielając pogląd Tischnera, iż nasza (własna) nadzieja jest najważniejszą perspektywą odkrywania i oglądania prawdy: prawdy o chrześcijaństwie, o człowieku, o naszym świecie, a nawet o śmierci, poszukiwać będziemy realizacji powyższej tezy w poetyce Hribovska. To właśnie dzięki nadziei możliwe staje się w niej „przewyciężenie śmierci”:

umrl sem breznom, dolinam,
strasti so ostale na dnu,
večno bom živel širinam,
ki so preproga Bogu
(Hribovšek 1965: 27)

tęgo rodzaju „zwycięstwo” stało się udziałem także i słoweńskiego poety.

„Chyba każdy zgodzi się z tym, że żadnego z wybitniejszych poetów pokolenia okupacyjnego nie można dziś czytać, abstrahując od jego żołnierskiego i konspiracyjnego życiorysu. Nieusuwalną przyczyną tej szczególnej czytelniczej przypadłości jest ich tragiczna śmierć. Ale i życie napięte do ostatecznych granic w przeżywaniu świata, historii, ojczyzny, sztuki i wreszcie samych siebie stanowi dostateczną rację, aby naszą uwagę dzielić między ich poezję a biografię” (Świegocki 1985: 107). Z K. Świegockim dzielimy przekonanie, że los poety, poszczególne tropy biografii śledzić możemy w poetyce tak immanentnej jak i sformułowanej jego twórczości. „Twarz poety”⁶ rozpoznajemy

⁶ „Jedynym dzisiaj kryterium odróżnienia dobrego poety od setki miernych kopistów nie są bowiem, jak dawniej rygory rzemiosła, lecz twarz poety [...] osobowość poetycka i los – rzecz spoza samej poezji. Jedynym uchwytym gwarantem zaś – szczerłość, właściwość moralna. I cena, którą poeta zapłacił za wiersz, a więc, w ostateczności sprawa biografii” (Wat 1990: 249).

w dramacie jednostki po Heideggerowsku „wrzuconej” w wir historii, jak też jednostki – immanentnej części pokolenia, którego „swoiste przeżycie czasu” (Wyka 1976: 62) wyręło piętno w duszy artysty. Przeżycie doświadczenia pokoleniowego prześledzić należy w tematach – obrazach, jak: ziemia, Bóg, miłość, życie, śmierć., powracających w twórczości poetyckiej Ivana Hribovska.

Wydobycie z „grobu niepamięci” poezji i poetów przemilczanych i włączenie jej do kanonu poezji słoweńskiej, pozwoliło odzyskać słoweńskiej świadomości poetyckiej pełnię własnej tożsamości. Historykom pozostawiamy los Hribovska – żołnierza, oraz problematykę ideologicznej „zdrady”, los z pewnością wart, by zajął się nim kompetentny badacz. Nasz podziw budzi raczej „dojrzałość” tych dwudziestolatków,⁷ zadziwiają poziomem myśli, dojrzałością formy, dlatego podzielamy opinię K. Świegockiego, iż „nie jest [ich liryka] bynajmniej dziś jedynie czcigodnym zabytkiem, wzruszającą pamiątką tamtych ‚krwawych lat’, lecz żywym źródłem inspiracji. Elektryzuje [...] nie tylko niezwykłą spon-tanicznością i sugestywnością języka plastycznego, wyrazistego, a zarazem jasnego i logicznego (cnoty jakże dziś rzadkie!), ale problematyką i zarysowa-nymi – bo nie rozwiniętymi jeszcze – propozycjami rozstrzygnąć ideowych” (Świegocki 1985: 108). Wypowiedź uczonego komentująca twórczość dwóch wielkich polskich poetów tego okresu, Baczyńskiego i Gajcego w zadziwiająco trafny sposób koresponduje z zakresem problematyki dotyczącej tragicznych postaci słoweńskiego dramatu wojennego, w istocie dotyczy więc także Ivana Hribovska i jego „towarzyszy pióra i broni”.

LITERATURA

- Balantičev in Hribovskov zbornik.* Ur. Marjan Dolgan. Ljubljana, Celje, 1994.
- Biblia Tysiąclecia* Red. nauk. O. A. Jankowski. Poznań, 1979.
- Jacek BUKOWSKI, 1968: *Zarys filozofii spotkania.* Kraków.
- Tine DEBELJAK, 1965: *Pesmi Ivana Hribovska.* Glas SKA XII.
- Ivan HRIBOVŠEK, 1965: *Pesem naj zapojem.* Buenos Aires.
- –, 1990: *Pesmi.* Ljubljana.
- –, 1993: *Himna večeru.* Celje.
- Edvard KOCBEK, 1967: *Listina.* Ljubljana.
- Edward MADANY, 1982: *Jugosławiński Bóg Mars.* Łódź.
- Henryk MARKIEWICZ, 1976: O „Pokoleniach literackich” Kazimierza Wyki. *Twórczość* 7.

⁷ Oprócz I. Hribovska, mamy także na myśli Balantiča, Brejca, Remica i innych poległych w wielkiej wojnie młodych poetów słoweńskich.

- Emanuel MOUNIER, 1964: *Wprowadzenie do egzystencjalizmów*. Kraków.
- France PIBERNIK, 1993: *Vrnitev iz tišine*. I. Hribovšek: *Himna večeru*. Celje.
- , 2010: *Ivan Hribovšek. Monografija*. Ljubljana.
- Joanna PSZCZOŁA, 2011: *Tajemnica transcendencji. Duchowość poezji Ivana Hribovška*. Bielsko-Biała.
- Kazimierz ŚWIEGOCKI, 1985: *Poezja i czyn*. *Poezja* 5/6, 107–108.
- Joanna SŁAWIŃSKA, 1993: *Poetyckiej kosmogonii Edvarda Kocbeka*. Kraków.
- Tadeusz TERLECKI, 1987: *Egzystencjalizm chrześcijański. Krytyka personalistyczna. Egzystencjalizm chrześcijański*. Warszawa.
- Józef TISCHNER, 1998: *Spór o istnienie człowieka*. Kraków.
- , 1993: *Spowiedź rewolucjonisty*. Kraków.
- , 1991: *Zarys filozofii człowieka. Filozofia człowieka dla duszpasterzy i artystów*. Kraków.
- Aleksander WAT, 1990: *Dziennik bez samogłosek*. Warszawa.
- Kazimierz WYKA, 1976: *Problematyka pokoleń literackich*. *Twórczość* 7, 62.

O PESNIKOVEM HREPENENJU

Mišli, ki jih je zašepetal Ivan Hribovšek

Članek se osredinja na poezijo zamolčanega slovenskega vojnega pesnika, Ivana Hribovška. Njegova »poezija zorenja« (pesniti je namreč začel pri šestnajstih letih, že pri dvaindvajsetih letih pa je umrl nasilne smrti) je izredno dognana in močna, kar je opazil že Tine Debeljak, ki ima velike zasluge za prvo izdajo Hribovškovega opusa v zbirki *Pesem naj zapojem* (izšla je v Buenos Airesu leta 1965).

Pesnik je bil v domovini dolga leta nepreklicno obsojen na izgnanstvo iz domačega kulturnega prostora. Kot domobranski vojak je postal žrtev pozabe, hkrati pa je bilo pozabljeno tudi njegovo pesniško delo (sicer politično nezaznamovano). Šele leta 2010 dobimo Pibernikovo monografijo o pesniku in Hribovškovo *Zbrano delo*. Problematika domobranstva in pesnikove udeležbe v njem je zelo pomembna, a jo je bolje prepustiti zgodovinarjem. Obravnavana poezija, ki jo lahko označimo kot »čisto« (čeprav ne v bremondovskem smislu), vsebuje čisto ljubezen v weilovskem pomenu, hkrati pa je izraz navdihovanja z Absolutom, ki je Lepota sama. Čistost Hribovškove poezije pomeni čistost duhovne lirike, brez vsake ideologije. Izrecno jo zaznamuje spiritualizem lirske izpovedi. Njen subjekt presenetljivo iskreno in sugestivno izraža svoja globoka, tenkočutna in niansirana duhovna doživetja. Pojemovni svet Hribovškove lirike tako odpirajo naslednje kjučne besede: zemlja, Bog, življenje, smrt, ljubezen.

Podobe modernosti v prvencu Janka Silana *Čuki*¹

EDITA PRÍHODOVÁ

*Katolícka univerzita v Ružomberku, Hrabovská cesta 1,
SK – 034 01 Ružomberok, prihodova@ff.ku.sk*

SCN IV/1 [2011], 123–134

V zgodovini slovaške književnosti je Janko Silan zapisan kot najpomembnejši pesnik slovaške katoliške moderne in duhovni pesnik par excellence. Članek se osredotoča na interpretacijo njegove debitantske zbirke *Čuki* (Kuvici). Analiza figurativnosti in stilizacije lirskega subjekta odkriva inspiracijo s slovaškim, češkim in francoskim modernizmem. Ob tem je v okviru simbolistične poetike uporabil tudi folklorne teme. Poetiko Silanove debitantske zbirke bi lahko označili kot simbolistični, včasih celo dekadentni modernizem.

In the history of Slovak literature, Janko Silan is a well-known poet of Slovak Catholic modernism and spiritual poetry. This article outlines an interpretation of his debut collection, *Kuvici*. Silan's use of figurative language and the stylizations of his lyric subject reveal that he was inspired by the poetics of Slovak, Czech, and French modernism. We can categorize his style as a symbolic, sometimes decadent, modernism. Silan used motifs from folklore. He created a unique original poetic world in the centre of which is depicted the problematic nature of human life.

Ključne besede: slovaška književnost, katoliški modernizem, Janko Silan, simbolika, duhovna poezija

Key words: Slovak literature, Catholic modernism, Janko Silan, Symbolism, spiritual poetry

Uvod

V zgodovini slovaške književnosti je Janko Silan zapisan kot najpomembnejši slovaški spiritualni lirik 20. stoletja (Zambor 1998: 40). Hkrati se polarizira

¹ Članek je del izvedbe projekta VEGA 1/0600/10 Slovaška katoliška moderna v evropskem kontekstu.

razlika med Jankom Silanom kot pesnikom, čigar poezija izhaja iz notranje izkušnje (Hamada 1994: 163), ter med drugimi pesniki slovaške katoliške moderne, predvsem Pavlom Gašparovičem Hlbino in Rudolfom Dilongom, ki sta se v svoji poeziji približala senzualizmu in estetizmu (Hamada 1994: 143).

Osnovni cilj članka je predstaviti pesnika slovaške katoliške moderne Janka Silana na podlagi interpretacije njegove zbirke *Čuki* (Kuvici). Pri interpretaciji se bom osredotočila na kategoriji senzualnosti in modernosti, ki ju bom identificirala s pomočjo izraznih in semantičnih oblik figurativnosti in stilizacij lirskega subjekta. Prvenec *Čuki* je za bralca in za interpretacijo privlačna, ker prča o malo znani, temni strani Janka Silana. V primerjavi z duhovno poezijo zbirka *Čuki* Janka Silana predstavlja pesnika osebne, modernistično obarvane poezije. Literarna zgodovina je sicer mnogokrat našla povezavo *Čukov* s slovaško in tujo modernistično književnostjo, a do sedaj ta povezava ni bila potrjena z interpretacijo. Iskanje izvora metaforike in izrazov moderne v prvencu Janka Silana je zato odprto in za interpretacijo provokativno vprašanje.

Izhodišče sta pojma umetniške in literarne moderne, ki se je časovno pojavila na prelomu 19. in 20. stoletja; poetološko je bila navdih v času prve polovice 20. stoletja. Umetniška moderna je bila odraz filozofije življenja, filozofije iracionalizma in intuitivizma, nasproti racionalizmu in sistematični filozofiji sploh (na Slovaškem je literarna zgodovina opazila predvsem navdihe Arthura Schopenhauera, Friedricha Nietzscheho in Henria Bergsona). Za moderno je bila značilna želja po zapolnitvi sedanosti s svojo estetsko sliko in slikanjem sveta, razpad celotne podobe človeka in hkrati kruto, čeprav včasih odvečno, prizadevanje za to celoto. Umetnost moderne s svojo visoko cenitvijo originalnosti problematizira tradicijo, toda posamezni avtorji tradicijo sprejemajo različno (Cvrkal 1995: 3–5). Pojem modernosti pa razumem tudi kot estetsko kategorijo, v katero uvrščam tiste načine umetniškega ustvarjanja, ki se z moderno izrazito ujemajo, čeprav bi lahko obstajale tudi v drugih obdobjih: v zgodnejših, npr. v romantiki, in tudi pozneje, v sodobni književnosti, inspirirani z moderno (Nünning 2006: 522). Povezava poetike *Čuki* bo v tem smislu izraz moderne, ne moderne same, ker je slovaška književnost v 30. letih 20. stoletja že zaznala razvojni impulz avantgarde, predvsem poetizma in nadrealizma.

Slepi trubadur Janko Silan

Pesnik in duhovnik Ján Ďurka z umetniškim imenom Janko Silan (1914–1984) je svoje pesmi začel objavljati v 30. letih 20. stoletja v relativno širokem spektru slovaških verskih in literarnih revij. Leta 1936 je s pomočjo češke štipendije Knjižnice sklada Juliusa Zeyerja pri Češki akademiji znanosti in umetnosti v Pragi izdal svojo prvo zbirko *Čuki*. To je bil začetek osebnih in literarnih stikov Janka Silana s češkimi književniki (J. Demlom, J. Zahradníčkom, J. Čepom, M. Trávníčkom in drugimi).

Po vstopu v semenišče je Janko Silan izdal pesniško zbirko *Lestev v nebesa* (Rebrík do neba, 1939), v kateri se je za vedno obrnil k spiritualni tematiki.

V okolju semenišča v Spišski Kapituli je nastala tudi zbirka *Slavimo to skupaj* (Slávme to spoločne, 1941), za katero je bila navdih smrt pesnikove matere. S pesniškim ustvarjanjem Silan ni prenehal delovati niti kot duhovnik. Kot kaplan v tatrskih vasicah Javorina, Ždiar in Liptovský Hrádok je izdal pesniške zbirke, ki veljajo za vrhunske primere spiritualne lirike v slovaški književnosti. Gre za zbirke *Dokler ne bomo doma* (Kým nebudeme doma, 1943), *Pesmi iz Javorine* (Piesne z Javoriny, 1943) in *Pesmi iz Ždiara* (Piesne zo Ždiaru, 1947). V tem obdobju se je Janko Silan ob izvirnem pisanju posvečal tudi prevajanju iz nemščine (R. M. Rilke) in latinščine (verske himne). Leta 1948 mu je še uspelo izdati zbirko *Uboga duša na zemlji* (Úbohá duša na zemi). Takoj zatem je nova totalitarna politična oblast ukinila založbo in revijo *Verbum*, katerih soustanovitelj je bil Janko Silan, in mu preprečila pisati ter udeleževati se literarnega življenja. Od leta 1949 je Silan kot katoliški duhovnik živel v ozadju in v zelo revnih razmerah pod Tatrami v vasi Važec.

Politična in kulturna liberalizacija družbe v 60. letih je tudi Silanu za kratek čas odprla možnosti za objavljanje. V drugi polovici 60. let so izšli izbor njegovih del *Sam z vami* (Sám s vami), bibliofilski *Triptih 1–4* (Triptych 1–4) in pesniška zbirka *Obsijanje* (Oslnenie). Za tisk je imel pripravljena tudi druga besedila, a je politična oblast v obdobju normalizacije njihovo objavo preprečila. J. Silan je kot pesnik ponovno neprostovoljno umolknil vse do svoje smrti leta 1984. A že leta 1990 je izšla zbirka *Pesmi iz Važca* (Piesne z Važca), ki obsega njegovo poezijo med letoma 1950 in 1980. Leta 1991 je izšel njegov edini, več desetletij pisani roman *Hiša zapuščenosti* (Dom opustenosti), v katerem na sugestivni način predstavlja človeško, sanjsko in duhovno izkušnjo, zabeleženo v dnevniku glavnega junaka, mrtvega duhovnika. Med letoma 1995 in 1998 je založba Lúč izdala Silanova Zbrana dela v osmih knjigah in tako bralcem omogočila dostop do njegovega literarnega ustvarjanja. Od 90. let se je Silanovemu ustvarjalnemu delu znanstveno in uredniško posvečalo več slovaških literarnih znanstvenikov, ki Silana štejejo za značilnega pesnika slovaške katoliške moderne. Iz navedenih dejstev izhaja, da literarno delo Janka Silana predstavlja vrednote, ki tudi po več desetletjih pritegnejo pozornost.

Vtis, podoba, človek v zbirki Čuki

Oblike in pomenske premike med stilizacijami lirskega subjekta lahko podrobneje spremljamo na podlagi kompozicije zbirke. Pesnik je namreč v prvencu (kot tudi v kasnejših zbirkah) pesmi uvrščal v posamezne dele zbirke, pri čemer ga je vodilo načelo funkcionalnosti. Posamezne pesmi je na podlagi skupnih semantičnih in izraznih elementov združeval v večje kompozicijske celote, kar pri branju in interpretaciji razvija proces identifikacije, diferenciacije in sintetizacije pomenov. Hkrati je treba poudariti, da vključevanje pesmi v večje kompozicijske celote ni mehanično in med posameznimi deli ne ustvarja definitivnih meja. Nasprotno, skupni poetološki elementi konotirajo semantične pomene na kompozicijski ravni, višji od pesmi. Namige in preseganje meja

pesnik izrablja hkrati s semantičnim in kompozicijskim razmejevanjem. Interpretacija, ki metodološko izhaja iz členitve zbirke na kompozicijske celote, omogoča razkrivanje več polifonskih slojev figurativnosti in modernosti, ki se pred bralcem postopoma razkrivajo v zbirki kot celoti.

Prvi del zbirke ima naslov *Zoborske poti* (Zoborské cesty). Zobor je namreč kot geografski prostor na srednjem Slovaškem (hrib pri mestu Nitra) povezan s pesnikovim otroštvom in mladostjo. Nasprotje natančno lokaliziranih prostorov so simbolistični prostori, npr. pristava, dolinica – obe izražata semantiko, povezano s smrtjo (podzemlje, pokopališče). S smrtjo je povezan motiv bolečih oči kot vzrok osebne bolečine lirskega jaza. Lirski subjekt, ki je individualiziran kot tisti *s krvavimi očmi* (Metamorfoza/Metamorfóza), preživlja boleče videnje kot umiranje v lepoti in za lepoto: »*A potom nedbám, nech už vykrváca / zrenica oka v kráse labutej*« (Brez odgovora/Bez odpovedi). Pesnik oči povezuje s krvjo kot životvorno substanco, kar zveni izrazito ekspresivno. Poleg neposrednega motiva oči pesnik uporablja tudi motiv solz, ki priča o možnosti za neverbalno izražanje čustev. Vizualna podoba posreduje tudi sprostitvev napetosti, a ne gre za čutni dražljaj, ampak za sanje ali privid, torej za vizualizacije, povezane s podzavestjo, ki jih je odkrila moderna poezija.

Tavanje lirskega subjekta po ovinkastih zoborskih poteh z enim samim ciljem – smrtjo je povezano z naporim vzponom, s hojo navkreber. Zgovorna je končna rima *navzgor – Zobor* (Zobor), ki jo lahko imamo za vertikalno metaforo. Zobor ni le fizičen, ampak tudi metafizičen prostor. Premik semantike *Zoborskih poti* je povezan z drugimi čisto metafizičnimi prostori (nebesa), ki jih lirski subjekt išče in se jim približuje. »*Tak blízko nám je obloha, / ach božský oltár veleby, / len jedna noha, polnoha / – a už sme, už sme na nebi.*« (Zobor). Metafizičen oziroma natančneje eshatološki pomen je povezan z motivom mrtve in svete matere. Eshatološki pomeni v delu *Zoborske poti* za lirski subjekt predstavljajo sproščujoči moment, ker v prividih mrtve matere lirski subjekt najde tolažbo, vendar gre za subjektivno verovanje, za katero je značilna predvsem vera v posmrtno življenje in je osredotočeno na estetizirano ter sakralizirano podobo matere. V kombinaciji s stilizacijami lirskega subjekta kot potepuha in izobčenca, obsojenega na brezcilnost in smrt, zveni semantika eshatoloških motivov iz prvega dela zbirke bolj modernistično kot spiritualno.

Posebnost drugega dela zbirke v primerjavi z ostalimi kompozicijskimi celotami je, da ima enak naslov kot naslov zbirke – *Čuki*. Kot nočni ptiči, ki se oglašajo s predirljivim zvokom in ki letajo proti svetlobi (kjer se zbira nočni mrčes), so čuki v folklorni tradiciji postali sli smrti. Simbol čukov izmed vseh podob in simbolov, uporabljenih v zbirki, senzualno najizraziteje izraža fatalistično usojenost smrti. Konkretno v pesmi *Čuki* pesnik v pretirani meri apelira na čute, s čimer želi pozornost bralca usmeriti na prisotnost predsmrtnih in smrtnih znamenj: »*Okná sú pozastreté fialovou záclonou, / v svietniku čiernom plače bledá svieca, / zúfalé melódie pod vyschnutou jabloňou / nesú sa nocou a o čomsi strašnom svedčia.*« Izrazita vizualizacija pogrebnih rekvizitov je povezana s slušnim in čustvenim izražanjem antropomorfiziranih pojavov (sveča joče, melodija je obupana). Poleg čutne metaforike pesnik izrablja tudi

slutnjo, intuicijo bralca (zadnji, četrti verz odlomka) in ker gre za kulturno določene simbole (vijoličasta barva, posušena jablana), tudi njegov kulturni spomin. Naslednja kitica razvija motiv čukov in ga postavlja v odnos z neimеноvanim človekom, ki ga opredeljuje želja po smrti: »*Kuvici – spevci večernih a nočnih serenád / vábivo vábia do noci. A na okná / sadajúc vyčkávajú toho, čo chce umierat', / a nechcú preč, hoc zaháňa ich rúčka belostná.*« Obupana melodija iz prve kitice je hkrati serenada, nočna ljubezenska pesem, s katero čuki pri človeku vzbujajo hrepenenje in ga vabijo. Človek se obnaša paradokсно: vdaja se sugestiji čukovega glasu, hkrati pa čuke odganja in se smrti upira. Ta poteza, ki povzema ambivalentno obnašanje človeka do smrti, je tipična za celotno zbirko *Čuki*. Lirski subjekt se smrti vdaja kot nečemu omamnemu (napitek, zvok, lepota, ljubezen), usodno determiniranemu, a smrt dojema kot pogubo z občutkom žalosti in bolečine. V tretji kitici sledi podoba umiranja, srečanje življenja s smrtjo: »*A vzdychy izbou rozosejú ťažký tymian, / sviečka sa chveje, tuším hasne dusivo. A čiesi srdce roztvára si rany dokorán, / keď na perne mrie smrtný najsmutnejší tón.*« Pesnik tu niza tudi druge moreče in izrazito čutne izraze smrti, s katerimi aktivira voh in sluh. Med znamenji in dejstvu obstaja povezava: ugasnitev sveče in izzvenevanje glasu signalizirata smrt, ki jo zadnja kitica potrjuje: »*Zazneje na skle okien smutné cirkumdede-runt, / keď poradia sa kňazi noci – kuvici;/ dunivým krokom ľudia máre zoberú / a nesú... A zvon zvoní v starej zvonici.*« Zaključna kitica z uporabo slušnih vtisov vzbuja asociacijo na pogrebne obrede. Na semantično poudarjenem mestu na koncu verza pesnik z asonanco spaja besede *kuvici – zvonici* (čuki – zvonik) in *serenád – umierat'* (serenade – umirati), s čimer povezuje smrt z ljubeznijo, tartaros z erosom. *Čuki* se v metafori spiritualizirajo in dobijo status duhovnikov, s čimer se njihova vloga triadno zaključuje (tartaros – eros – sacros).

Simbol čukov in z njimi povezane semantične pomene, ki jih pesem *Čuki* zgoščeno izpoveduje, pesnik razvija v ostalih pesmih iz drugega dela zbirke. Silan poleg čukov uporablja tudi motiv lirskega jaza kot kukavičjega otroka (Fant/Chlapec). Semantične funkcije simbola čukov se torej dedno prenašajo tudi na človeka. Tanatološki motiv čukov Silan povezuje z motivi, ki izražajo smrt oči, npr. oči – slepi pavi, odrevenele oči, oči prizadetih po kapi (Poletni somrak/Letný súmrak). V paradigmo motivov smrti spadata tudi motiv neizpolnjene ljubezni do ženske in motiv ljubezni do mitoloških ženskih likov (rusalke, vile). Hrepenenje lirskega subjekta, da bi videl lepo žensko in potem oslepel, izkrvavel, umrl (Poletni somrak), je izraz modernega subjektivnega estetizma. Način sprostitev problemske napetosti iz prvega dela zbirke *Zoborske poti* (pogled v nebesa, sanje, privid matere) ni univerzalna rešitev. V drugem delu zbirke *Čuki* so se nebesa izgubila z obzorja, sanje pa so odpovedale kot simptomatična možnost za preseganje determiniranega sveta: »*sny svoje biele rozbil chlapec čudný / o polámaný rám skiel svojich povestných*« (Fant). V nasprotju z motivom matere iz prvega dela zbirke se tu – čeprav redkeje – pojavlja motiv očeta, od katerega lirski subjekt kot dediščino prejema eksistencialno usojenost smrti (Dediščina/Dedičstvo). Gre za mitološko in fatalistično rešitev: usodi ni mogoče pobegniti, mogoče jo je le spoznati, se ji podrediti, se z njo strinjati in

jo izpolniti. A semantika pesmi kot celote in njihova poetika se oddaljuje od subtilno subjektivnega pesniškega simbolizma in se bliža dekadenci. Predvsem odnos lirskega subjekta do realnosti smrti kot nečesa, kar nanj deluje omamno privlačno, pojmem kot mejo med subjektivno-simbolističnim in dekadentnim pristopom. Erotična in sakralna funkcija čukov je Silanov način erotizacije in sakralizacije smrti.

Tretja kompozicijska celota zbirke z naslovom *Pod okni* (Pod oknami) odkriva novo plast Silanove metaforike. Prostor *Pod okni* se ne nanaša več na čuke in smrt, ampak na lirski subjekt v novi, plahi ljubezenski stilizaciji. Pogost je motiv srca kot pesmi s pretežno erotično in subtilno osebno tenzijo (*serenada, iskrena pesem*), hkrati pa je poudarjena tudi njena dinamika (*maestoso, andante, najtišja pesem*). Iz istega semantičnega polja prihaja tudi motiv srca kot glasbila (srce – *flavta, mandolina*). Vsi ti sorodni motivi antropološki tenorski pomen izražajo z jezikom glasbe. Pesnik jih uporablja kot sinestezije, metaforične kratice, simbole in razširjene pesniške figure, ki jih na površini pesmi postopoma oblikuje.

Slušni motivi so semantično povezani z lirskim subjektom in z njegovim življenjskim občutjem. To se oddaljuje od žalosti in se čutno in čustveno odpira naravi, življenju, predvsem pa ljubezni do ženske. Uživanje življenja in senzualna odprtost ponovno širi obzorje lirskega subjekta vse do nebes, neba, raja. A gre za motiv erotične potešitve oziroma prostora, ki prikazuje želje lirskega jaza: »*Budem ta hojdat', ty si moja veleba, / spanilost' tvoja nech ma vedie do neba*« (Strastna pesem/Pieseň vrúcna). Specifično je romantično poimenovanje privlačne ženske kot sestre (celo v poudarjeni obliki pomanjševalnice) in podobe erotizma, ki so zdravilne, pomirjajoče, uspavajoče, celo omiljene: »*Načúvaj môjmu unylému mlčaniu / a srdce svoje, dušu, hlávku čačanú / pokojne zlož si do vankúšov mojich rúk, / sestrička moja sladká, ľaliový puk*« (Strastna pesem). Erotizem in senzualizem vstopata v celotno tkivo sveta besedila. Nista le izraz izkušnosti lirskega subjekta, ampak tudi del figurativne ravni pesmi: »*ratolest' zvukov nových v srdci vykvítá; / tak dlho pri rieke som hládel na nebesá, / až bozkala ma hviezda slasťou opitá*« (Iskrena pesem/Pieseň úprimná). A tretji del zbirke *Pod okni* je sestavljen tako, da se v zaključnih pesmih ponovno oglašča nemir čukov in modalnost žalosti, ki je ne more preprečiti niti erotična izkušnja (V oči/Do oči).

Četrtri, zadnji del zbirke z naslovom *Koraki slepcev* (Kročaje slepcov) se navezuje na prejšnje dele. Napetost je tu v primerjavi z drugimi deli še bolj izrazita: razpad ljubezni in popolna odsotnost vida, ne le bolečina oči. Emocionalni register lirskega jaza tvori žalost in predvsem razočaranje – uničenje sanj, privida, ljubezni. Človek lirski svet doživlja v čustvenih nasprotjih. Eksistencialno problematiko, ki je prikazana v senzualnih metaforah temè, mraza in trdote, pesnik sprošča z estetizacijo in poetizacijo resničnosti, ki je izražena s senzualnimi podobami beline, mehkode in sublimirane kozmične erotičnosti.

Pesnik poudarja belo barvo sveta, ki je znak čutnega zaznavanja (zima, sneg), ki je povezano s tipalnim zaznavanjem mehkode, ter panestetskega vtisa bele lepote. »*Biele je všetko, všetko je dnes biele / s'ľa mäkké husie perie ... // a preto*

inej krásy – okrem bielej krásy – / na svete dneska niet» (Zimska pesem/Pieseň zimná). Kasneje je belina način idealizacije, estetizacije in simbolizacije preteklosti in sedanjosti lirskega subjekta in njegovega sveta. V obsežni demonstrativni pesmi Zimska pesem pesnik estetizirani in simbolizirani sintetični pojem *vse* postopoma zamenja za posamezne podrobnosti in sekvence: »*Biele sú cesty, ktoré niekdy sivým prachom voňali .../ Biele sú výkriky a ťažšie od olova ...*« (Zimska pesem). Pesnik vizualno belo barvo s tipalnimi in slušnimi vtisi povezuje v sinestetične podobe in simbolizirano stvarnost monumentalizira (izrazito monumentalen je motiv petih krvavečih ran, ki se navezujejo na kristološki semantični kontekst). Za mnogimi podrobnostmi lahko odkrijemo več magnetnih polj, proti katerim se semantika »belih« podob zgošča: otroštvo lirskega subjekta, spomini na očeta, na mrtvo mater, misli o trpljenju in smrti. Konec pesmi, ki je sestavljen iz barvno kontrastnega motiva krvavih oči, ki so *kot posušeno grozdje* (»*stla usušené hrozná*«), in iz besed o sestri, ki *mi je oči prekrila z belo vato* (»*prikryla mi oči bielou vatou*«), konkretizira izkustveni impulz za poetizacijo belega sveta. To ni le barva zime, snega, estetiziranih spominov in sublimiranih strahov, ampak tudi barva bolnišnice, v kateri je lirski jaz na operaciji oči.² V njegovi zavesti se hkrati v lirskem toku podob in sinestezij medsebojno izmenjujejo spomini, sedanjost in strah pred smrtjo. Interpretacija, ki odkriva navdih pesmi, hkrati pojasnjuje pomenljivo množino v naslovu četrtega dela zbirke (Koraki slepcev) in množinsko – zborovsko obliko petja slepcev, ki se v drugih delih zbirke ni pojavila.

V zaključku četrtega dela se lirski subjekt kot slepec vrača in se spušča navzdol, v mesto, iz katerega je odšel (Nitra). S tem se pesnik navezuje na prvi del, v katerem je lirski subjekt *s krvavimi očmi* taval in se vzpenjal po zoborskih poteh. Kompozicija zbirke kot celote ima prosto epsko dikcijo, ki vzbuja občutek kroga in predstavo življenja kot blodenja v začaranem krogu. Podobno kot motivi gibanja, ki v kompoziciji zbirke tvorijo prosto epsko linijo, imajo tudi erotični motivi epsko in poetološko dinamiko v razponu erotično poželenje – decentni erotizem – erotična deziluzija – rast sublimiranega ete-

² Za sekundaren nebesedilni vir, ki potrjuje to interpretacijo, je lahko članek Jána Kováča *Spomínam se pogovorov z Jankom Silanom (Spomínam na rozhovory s Jankom Silanom)*, ki ga je napisal več desetletij pozneje (leta 1997) za uredništvo Lúč. Ján Kováč sprašuje o zbirki *Čuki* in parafrazira odgovor Janka Silana takole: »*To je bila moja prva zbirka kot odmev na operacijo mojich oči, moja bolečina, moja nesrečo. Pri nas so ľudje govorili, da ko čuk, nočni ptič, skovika, to napoveduje nesrečo. A ker sem imel tudi jaz nesrečo z očmi, sem dal zbirki naslov Čuki*« (Silan 1998: 46). Sam Silan v intervjuju z J. E. Borom leta 1994 osebni navdih za zbirko *Čuki* utemeljuje takole: »*Čuki – to so moja študijska leta ... To so moji najbolj žalostni trenutki, ko so me izločili iz semenišča, ko sem se preživil s prosjačenjem vseh vrst po ľudskih kuhinjah in vojaških kasarnah, z inštruiranjem in pesnikovanjem v čeških časopisih. Treba je poudariti, da je pravzaprav skrivnost, kako sem doštudiral, ker mi oče zaradi lastne revščine ni mogel nikakor pomagati*« (Silan 1998: 27). Čeprav med osebnimi razlogi Janka Silana za žalostni ton zbirke problema oči eksplisitno ni, ga je vseeno treba upoštevati kot razlog za izključitev iz semenišča.

ričnega erotizma in koncentracija ženskih antropomorfnih likov. Pesnik tako zaključuje pesniško izpoved o izkušnjah lirskega subjekta kot potepuha, kavičjega otroka in slepega trubadurja v zbirki *Čuki*.

Oblike modernosti in navdih zanje v zbirki *Čuki*

Pesniška besedila prvenca Janka Silana so prežeta z motivno subjektivnostjo in figurativno senzualnostjo. Najbolj stalno, v vseh kompozicijskih delih zbirke, se pojavlja vizualni motiv oči kot nosilec problemske napetosti. Vid je v zbirki *Čuki* najbolj metaforizirano, estetizirano in dramaturgizirano čutilo. Motiv krvavih oči in podoba lirskega jaza kot slepca sta tesno povezana z avtorskim kontekstom Janka Silana. Na splošno lahko o prvencu Janka Silana povzame mo, da je v njem v veliki meri uporabil motiv oči v paradigmi reflektivnega, problemskega modernistično-symbolističnega načina pisanja.

Silan svojo poezijo bogati tudi z drugimi čutnimi motivi – vohalnimi, tipalnimi in slušnimi. Pesniki moderne so glasbene motive pogosto uporabljali. To pomeni, da tudi tu lahko najdemo povezave med Silanovim prvencem in poetiko moderne. V slovaški poeziji so glasbeno metaforiko uporabljali Štefan Krčméry (*Herbarij/Herbarium*, 1929), Vladimír Roy (*Pesmi/Básne*, 1921), Ivan Krasko (*Nox et solitudo*, 1909) in drugi avtorji slovaške moderne. Hkrati več Silanovih zvočnih motivov zveni relativno eksotično ali vsaj tuje (serenada, arija, romanca, balalajka, mandolina, flavta – uporablja češko besedo *flétna*, op. prev.). Linija muzikalnih modernističnih motivov vodi od ustvarjalnosti avtorjev slovaške literarne moderne še dlje: do poezije čeških modernistov, predvsem Otokarja Březine, ki so jo slovaški avtorji katoliške moderne recipirali.³ Sled češkega vpliva niso le enaki poetični motivi (npr. motiv srca kot pesmi in flavte), ampak tudi enake leksikalne enote, ki so dokaz, da so bili modernistični poetični motivi v podzavesti bralcev povezani s češkim jezikom (besede *flétna*, *pohádka*, *stes*, *lkat'*, *unylý*, *pocel*, *skráne*).

Senzualni občutek je v poeziji Janka Silana pogosto pretvorjen v sinestetičen vtis. Sled navdih v zgradbi sinestezije vodi do francoskega pesnika Charlesa Baudelaira⁴ in do njegovega koncepta povezanosti vonjev, barv in tonov (Baudelaire 1964: 22). V zgradbi sinestezije Janko Silan ne povezuje le čutnih vtisov med seboj, ampak tudi čute s čustveno ravno. Sinestezijo pesnik

³ Iz članka *Kaj govori Janko Silan o poeziji* (Čo govori Janko Silan o poeziji, 1948) izhaja, da je bilo Březinovo dojemanje literarnega ustvarjanja in naloge človeka/avtorja v književnosti za Silana navdih (Silan 1998: 114).

V zapuščini Paľa Olive, Silanovega dobrega prijatelja in pesnika katoliške moderne, so lastnoročno prepisane Březinove pesmi (Gostiková: 2010). Slovenská národná knižnica, Martin, Archív literatúry a umenia, sign.: 210. Dostopno 14. 9. 2010 na: <http://www.snk.sk/?xxviii>.

⁴ Njihovo pesniško delo so slovaški avtorji recipirali preko prevodov Vítězslava Nezvala (Pašteka 1998: 5–22).

v zbirki *Čuki* produktivno uporablja pri razvijanju pesniških simbolov, ki na sinestetičen način izpovedujejo antropološke pomene, najpogosteje izkušnjo žalosti, razočaranja in smrti.

V skladu z življenjskim občutjem lirskega subjekta je tudi prostor, v katerem živi. Občutek tesnobe je povezan z ozkimi prostori (zadušljiva soba z zaprtimi okni v pesmi *Čuki*), jama in kamnita hiša vzbujata občutek mraza (*Baladna pesem/Pieseň baladická*), nebo in nebesa se pojavljajo le v pesmih, kjer se problemska napetost lirskega subjekta sprošča s subjektivno samotranscendenco s pomočjo sanj ali prividov. Dežela duše dobiva splošne in tipične znake, ki jih je ustalila literarna moderna (megla, noč), a je hkrati povezana s specifičnim značajem »tega« Silanovega lirskega subjekta. V prvencu Janka Silana se pojavljajo konkretna srednjeslovaška mesta in njihova imena (Nitra, Zobor), toda gre za prostor, podvržen pesniški domišljiji: namigu, simbolizaciji, eksotizaciji. Z estetizmom senzualistično razbremenjena stilizacija in občasno zračna kozmična motivika navdih povezujeta s poetizmom, konkretno v redakciji Rudolfa Dilonga (motiv fanta, sestre). A Janko Silan je eteričnost uporabil le za sprostitvev napetosti (v korist lepote kot vrednote) in tudi v takih pesmih ni razpustil problemske napetosti v poetističnem dojemanju življenja kot igre ali sveta kot kabareta.

Pri motivu čukov in njihovih semantičnih pomenov lahko od daleč slišimo resonanco krokerjev A. E. Poeja, I. Kraska ali V. Roya. Sami čuki v pesniški moderni niso bili priljubljeni. S tem ko je Janko Silan izbral ta simbol, za katerega je navdih očitno našel v obeh virih – v folklori in literarni moderni – je njegovo konotativno moč še okrepil. Hkrati je s tem razširil repertoar modernističnih izraznih sredstev oz. odkril njihovo semantično analogijo z jezikom domače ljudske kulture. Na kompozicijski ravni zbirke *Čuki* je postopoma opazno naraščanje števila ljudskih motivov, ki jih pesnik aktualizira in modificira tako, da sicer kažejo na svoj prvotni folklorni kontekst, a hkrati tolmačijo subjektivistične pomene, ki so v skladu z avtorskim ciljem. Del te prvotno ljudske motivike je J. Silan izrabil tako, da je poleg ljudskega konteksta povezana tudi s slovaško romantično poezijo. Konkretno povezava motivov vode, ptičev, polomljenih kril in sanj, preobrazbe ter zaklinjanja spominja na poezijo Janka Kráľa (*Zakleta devica v Váhu in čudni Janko/Zakliata panna vo Váhu a divný Janko, Povest/Povest*). Izrazito romantičen je tudi način spremembe ženske lirske junakinje v vilo, ki ga je uporabil Andrej Sládkovič v pesniškem delu *Marína*. Pozitivni odnos do obeh romantičnih avtorjev je Janko Silan ob več priložnostih pojasnil v svoji poeziji, pa tudi v pogovorih in člankih o svojem delu.⁵

Prvenec Janka Silana *Čuki* lirično izraža posebno avtorsko izkušnjo, kot je to razvidno iz izvora problemske situacije, v kateri se nahaja lirski subjekt (problem oči), pa tudi iz drugih elementov, npr. iz prostorske umestitve, iz

⁵ Revija *Slovenský rozhlas* je leta 1948 objavila intervju z Jankom Silanom, kjer pravi: »Občudujem Sládkoviča in Janka Kráľa. V njih sta več en nasmeh ter solze naše dobre slovaške zemlje« (Silan 1998: 36).

motiva mrtve matere in iz erotičnih motivov. Za motivom skupine trubadurjev, za katerega je značilen odklon od večinoma individualistično osredotočene problematike, lahko vidimo študente nitranske gimnazije, t. i. zoborske šturovce (med katere je Silan spadal), ki so hodili na sprehode na Zobor in tam recitirali pesmi.

Zaključek

Interpretacija debitantske zbirke Janka Silana *Čuki* je odkrila težišče antropološke tematske linije pesniške izpovedi. Poleg stilizacij lirskega subjekta tudi semantična razporeditev figurativnosti potrjuje povezavo med antropološkim pomenom ter senzualnim, sinestetičnim in simboličnim izrazom. Avtoreferenčna izpoved lirskega jaza se giblje med tematskimi poli tartaros – eros – sacros. V skladu s tem so tudi tipi sproščanja problema in vzpostavitve miru v pesmi. Lirski subjekt doživlja subjektivno-versko, eshatološko sprostitev napetosti (videnje in spomini na mrtvo mater); mitološko-fatalistično olajšanje (v korist dekadentnega pozitivnega odnosa do smrti); estetično-erotično reševanje problema (želja videti lepoto in umreti) z modifikacijo erotizma (obravnavanje razpada erotičnih sanj v ustvarjanju vesoljnih erotičnih podob in antropomorfiziranih ženskih bitij).

Na podlagi tega lahko pesniški slog Janka Silana tipološko označimo za subjektivno-simbolistični, občasno dekadentni modernizem. Janku Silanu je poetika simbolizma in modernizma ustrezala, ker je bila v skladu z njegovim avtorskim ciljem – problemsko upodobiti antropološke pomene. Ta odnos lahko ugotovimo kljub temu, da je začel Silan ustvarjati približno tri desetletja kasneje od avtorjev moderne. Čeprav ustvarjanje avtorjev slovaške literarne moderne ni bilo kvantitativno obsežno, so na kasnejšo slovaško poezijo ter na zgodnje ustvarjanje Silana delovali stimulatивно. Iz registra modernističnih izraznih sredstev je Janko Silan izbiral sredstva, ki so ustrezala njegovemu lastnemu poetičnemu cilju (drugih pa ni uporabil, npr. blasfemičnega diabolizma dekadentov ali občutka krivde, značilnega za doživljanje lirskega subjekta v slovaški literarni moderni). V primeru vseh ugotovljenih usmeritev je Janko Silan ohranil kriterij funkcionalnosti in ustvarjalnosti. Funkcionalnost v smislu, da je izrazna sredstva izbiral tako, da so bila v skladu z njegovo lastno vsebino in temo. O ustvarjalnosti in izvornosti govori dejstvo, da se v primeru vseh uporabljenih pesniških strategij kaže Silanov lastni način pesniškega izraza.

LITERATURA

Charles BAUDELAIRE, 1964: *Květy zla*. Praha: Mladá fronta.

Ján Elen BOR, 1944: Rozhovor s Jankom Silanom. *Rozvoj* 20/8, 189–191.

- Otokar BŘEZINA, 1984: *Poezie přelomu století*. Praha: Mladá fronta.
- Ivan CVRKAL, 1995: *Spektrum európskej moderny*. Ur. Ivan Cvrkal. Bratislava: ÚSL SAV. 3–7.
- Jana GOSTÍKOVÁ, 2010: *Bibliografia J. Silana a P. Olivu*. Martin: Slovenská národná knižnica, Archív literatúry a umenia, sign.: 210. Dostopno 14. 9. 2010 na: <http://www.snk.sk/?xxviii>.
- Milan HAMADA, 1994: *Sizyfovský údel*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Milan HAMADA, 2008: *Poézia katolíckej moderny*. Bratislava: Kalligram, Ústav SL SAV.
- Georg LANGENHORST, 2005: *Theologie & Literatur*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Ansgar NÜNNING, 2006: *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host.
- Július PAŠTEKA, 1995: *Poznámky editora. Súborné dielo Janka Silana 1*. Ur. Július Pašteka. Bratislava: Lúč. 229–237.
- Július PAŠTEKA, 1998: *Koniec a začiatok. Súborné dielo Janka Silana 8*. Ur. Július Pašteka. Bratislava: Lúč. 5–22.
- Július PAŠTEKA, 2002: *Tvár a tvorba slovenskej katolíckej moderny*. Bratislava: Lúč.
- Rainer MARIA RILKE, 1971: *Píseň o lásce a smrti korneta Kryštofa Rilka*. Praha: Vyšehrad.
- Janko SILAN, 1936: *Kuvici*. Praha: Knihotiskárna Vladislava Burdy.
- Janko SILAN, 1998: *Súborné dielo Janka Silana 8*. Ur. Július Pašteka. Bratislava: Lúč.
- Jozef VOJVODÍK, 2004: *Od estetismu k eschatonu*. Praha: Academia.
- Ján ZAMBOR, 1998: *Janko Silan. Portréty slovenských spisovateľov 1*. Ur. J. Zambor. Bratislava: UK Bratislava. 40–52.

THE IMAGE OF MODERNITY IN JANKO SILAN'S ČUKI

This interpretation of Silan's debut poetry collection, *Kuvici* (*The Screech Owls*), respects its division into four parts. The outlines of the interpretation are determined by the categories of lyrical subject, figurativity and sensuality. Thus we can discover various typological levels of modernist expression inspired by both domestic and foreign literary models, including folklore, Slovak and Czech Modernism, French Decadence, and Catholic Modernism.

The book expresses the problem of several anthropological themes as a result of the author's modernist inspirations and his own life experience. Imagination in the book is based on sensual impressions. Silan used certain visual impulses productively yet originally, which work as a source of semantic tension (i.e. blind eyes). Particular sen-

sual metaphors are frequently interconnected with synesthetic expressions. The auto-referential utterance of the lyrical subject moves between the figurative axes “tartaros” – “eros” – “sacros”, corresponding to the decadent, erotic, and spiritual.

On this basis it is possible to characterize the literary style of Silan as subjective and symbolist, decadent and modernist. Silan used only some of the means of expression typical of modernism, according to his poetic intention. Some typical modernist features remained unused, such as the blasphemous decadence and the sense of guilt of the lyrical subject typical of Slovak Literary Modernism. Despite all these tendencies, however, Silan kept the criteria of both functional order and creativity. Although in the context of Slovak literary history Janko Silan is regarded as a spiritual poet par excellence, many of the poetic features of his debut poetry collection stand in opposition to this main characteristic. Silan can be considered a representative of the modernist school without any negative reference to the literary and folkloric tradition.

**SAŠA JAZBEC: MAN TAUCHT
IN EINE ANDERE WELT EIN ...
Lesestrategien beim Lesen fremd-
sprachiger Literatur: eine empirische
Studie am Beispiel slowenischer Ger-
manistikstudentinnen und -studenten**
(Siegener Schriften zur Kanonfor-
schung, Bd. 9). Frankfurt am Main
[etc.]: P. Lang, 2009. 258 str.

V devetem zvezku zbirke *Razprave o kanonu*, ki izhaja na univerzi v Siegnu (*Siegener Schriften zur Kanonforschung*), obravnava Saša Jazbec izhodišča, potenciale in perspektive aktualnega, vendar še dokaj neraziskanega področja – literarne socializacije in literarne komunikacije v tujem jeziku. Razprava povezuje tri tematske sklope: mehanizme literarnega sporazumevanja, problematiko medjezikovnega oz. medkulturnega posredovanja in literarno didaktiko. Zaznamujeta jo tehtna teoretična refleksija in diferencirana obravnava obsežnega empiričnega materiala. Obe sta trdna podlaga za potrditev osnovne hipoteze, ki pravi, da so bralne strategije v primeru tujejezičnih literarnih besedil – vsaj tistih, ki jih predpisuje visokošolski učni načrt – specifične, saj se le deloma dotikajo (privatnih) recepcijskih strategij v maternem jeziku.

Tehtnost teoretičnega premisleka postane razvidna šele, ko ga umestimo v širši okvir aktualnih razprav o položaju literarne vede na začetku 21. stoletja. Znano je, da se disciplina že več desetletij nahaja v fazi nenehnega preizpraševanja lastnih izhodišč. Najpomembnejši vzrok krize identitete gre iskati zlasti v vzponu naravoslovnih in družboslovnih raziskav, ki razvijajo nove kriterije znanstvenega delovanja (npr. intersubjektivna preverljivost rezultatov, ponovljivost eksperimen-

mentov, norme empiričnosti, teoretičnosti in uporabnosti). Literarna veda, utemeljena pretežno na tradicionalnih pozitivističnih, duhovnozgodovinskih in hermenevtičnih izhodiščih, teh kriterijev bodisi ne dosega bodisi se jim poskuša približati (npr. z empiričnimi obravnavami literarnih kontekstov). V prvem primeru tvega marginalizacijo, v drugem pa se odmakne od ožjega literarnovednega področja in s tem ogrozi svojo avtonomijo. Saša Jazbec v tej situaciji pretehta temeljna metodološka izhodišča, pri tem pa poveže nekatere empirične koncepte s hermenevtično-kvalitativnimi. Po tej poti izdelata repertoar teoretičnih pojmov (branje, bralne strategije, bralna kompetenca, literarna kompetenca, literarna socializacija), pri čemer aktualne razprave nadgrajuje s teoretično domišljenimi metodološkimi rešitvami. Predvsem pa se ji uspe izogniti enostranskosti, ki je pogosta v vsaki od obeh povezanih paradigem: ob upoštevanju empiričnih izhodišč ne zanemari hermenevtičnih strategij in obratno – interpretacijske postopke umešča v kontekst konkretne bralske izkušnje.

Pojem branja avtorica povezuje z recepcijo pisnih besedil. Razlikuje med literarnim in pragmatičnim branjem, pri tem pa se sklicuje na raznovrstne literarnovedne tradicije, v katerih odkriva komplementarnost: hermenevtiko, recepcijsko estetiko, kognitivno znanost, literarno sociologijo, empirično literarno vedo in kulturološke študije. Razliko med literarnim in pragmatičnim branjem določi predvsem s pomočjo S. J. Schmidtovih definicij komunikacijskih konvencij: pragmatično branje je zaznamovano s konvencijama monovalentnosti in faktičnosti, literarno pa z razširitvijo komunikacijskih možnosti v okviru polivalenčne in estetske

konvencije. Ker gre v vseh primerih za oblike kolektivnega védenja, brez težav preide na raven konceptualizacije jezikovnega in kulturnega koda in s tem vzpostavi celovit okvir, v katerem dobi proučevanje literarnih strategij svojo funkcionalno utemeljitev.

Podobno razčlenjena je tudi obravnavna pojmov bralne in literarne kompetence, ki ju avtorica v navezavi na B. Hurrelmann in C. Pette razume kot čustveno, kognitivno in motivacijsko pogojeno aktivnost v kontekstu specifičnega (med)kulturnega védenja. V ospredju so torej kognitivni oz. psihološki dejavniki, ki spodbujajo, vodijo ali pa zavirajo bralna in z njimi povezana komunikacijska dejanja. Za študijo je zlasti pomembna opredelitev pojma bralnih strategij. V skladu z J. Donnerstagovim modelom bralnega procesa je v ospredju razlikovanje med besedno, stavčno in besedilno ravno na eni strani ter med retoričnimi, vsebinsko-shematskimi in globalnimi pomenskimi strukturami na drugi. Ta pojmovni instrumentarij omogoča med drugim tudi diferenciacijo med bralnimi procesi v maternem in tistimi v tujem jeziku – slednji so zaznamovani predvsem z oslABLjenim aktiviranjem semantičnih makrostruktur.

V poglavju o literarni socializaciji so nekatera psihološka dognanja v zvezi z značilnostmi posameznih razvojnih obdobij nadgrajena s sociološko obravnavo institucionalnih okvirov literarne komunikacije. V zgodnjem otroštvu je seveda ključna socializacijska instanca družinsko okolje, pri čemer odigra odločilno vlogo kvaliteta komunikacijskih praks. Od nje je namreč odvisno, v kolikšni meri bodo zgodnje izkušnje z literarnimi besedili v kontekstu najrazličnejših dejavnikov (družbeni položaj, materialno stanje, bralno vzdušje,

uporaba medijev) tvorile podlago trajne bralne kariere. Naslednje, mladostniško obdobje, je zaznamovano s prehodom posameznika od družinskega okolja k družbenemu. V proces literarne socializacije se vključi izobraževalni sistem, vendar žal praviloma na omejujoč način. Razlogi za to so predvsem v diskrepanci med normami literarnega sistema, teorijami literarne didaktike in predpisanim kanonom na eni strani ter potrebami in pričakovanji bralcev na drugi. V odrasli dobi se na podlagi zgodnejših izkušenj in v odvisnosti od specifične življenjske situacije (družbeno okolje, poklic, motivacijski dejavniki) izoblikujejo bolj ali manj stabilne in ritualizirane bralne prakse. Pri tem se literarna socializacija v tujem jeziku od siceršnje razlikuje po tem, da jo privatno okolje zaznamuje le izjemoma.

Teoretični del razprave zaključuje sistematičen pregled relevantnih študij s področja branja literarnih besedil v tujem jeziku. Z ozirom na cilje raziskav in na značilnosti empiričnih pristopov je obravnavanih osemnajst publikacij.

Na ta način Saša Jazbec izoblikuje primerno podlago za empirični del svoje raziskave. Teoretične pojme dosledno uporabi pri opisu recepcijskih strategij študentov/študentk germanistike na Filozofskih fakultetah v Mariboru in v Ljubljani. Daljnosežna je zlasti odločitev za kvalitativno metodo pridobivanja in vrednotenja empiričnih podatkov. V nasprotju s kvantitativnimi metodami, ki temeljijo na statističnih analizah reprezentativnih vzorcev, so podatki tukaj pridobljeni s pomočjo vodenih anket in skupinskih diskusij, kjer posameznik ali manjše število udeležencev pod vodstvom moderatorice razpravlja o izbranih temah. Cilj je pridobivanje izjav, relevantnih z vidika obravnave izhodiščnega problema, pri čemer se

dinamika pogovora prilagaja tudi zornemu kotu in interesom sodelujočih. Postopek poteka na treh ravneh:

Prva raven obsega vodene ankete v zvezi z literarno socializacijo v maternem in v tujem jeziku, transkripcijo, analizo posameznih primerov in sistematizacijo bralnih strategij. Obravnavane so med drugim naslednje teme: branje v otroštvu in v mladosti, domača knjižnica, prevodi in izvorniki, akt branja, osnovnošolsko obdobje (branje in šport), nemška besedila v osnovni šoli, literarna besedila pri pouku slovenščine, branje in pisanje danes, branje v gimnazijskem času, nemška besedila v gimnaziji, pomen branja danes, branje revij in časopisov, kraj branja, prekinitve branja, branje in mediji, z branjem povezana komunikacijska dejanja, kriteriji bralčeve izbire, lastna literarna dejavnost, intenzivnost pisemske korespondence, pouk književnosti v srednji šoli in na univerzi, branje in pomanjkanje časa, refleksija o pomenu branja.

Na drugi ravni je v skupinskem pogovoru obravnavan odnos študentov do študijske literature. V ospredju so trije tematski sklopi: izkušnje bralcev z izbranimi besediloma v tujem jeziku, refleksija bralnega procesa in tematizacija branja ob hkratnem poskusu približevanja pomenskim razsežnostim izbranih besedil.

Tretja raven obsega celovito interpretacijo materiala, pridobljenega s pomočjo zgoraj omenjenih metod. Ta proces vključuje ob transkripciji in analizi skupinskih pogovorov zlasti še izdelavo obsežnega kataloga bralnih strategij. Kriteriji njihovega razlikovanja v posameznih fazah bralnega procesa so povezani z naslednjimi ključnimi vprašanji: način izbire besedila, kraj in čas branja, branje v maternem in v tujem jeziku, tehnike branja, reševanje morebitnih

jezikovnih težav in branje v šoli. Katalog bralnih strategij združuje uvid v individualno raznovrstnost literarne komunikacije in splošnejša, formalizirana spoznanja o mehanizmih recepcijskih procesov. Ob tem je kvalitativna metoda platforma, ki sledi zahtevnim kriterijem empirične znanstvene paradigme, ne da bi izgubila stik s hermenevtičnimi razsežnostmi bralnih izkušenj.

Zadnje poglavje je namenjeno uporabnim vidikom na področju literarne didaktike. Gre za temo, ki je rdeča nit celotne študije. Z njo so med drugim povezani kognitivni recepcijski dejavniki, institucionalni okvir literarne komunikacije, izbor anketirancev in anketna vprašanja. V sklepnih odstavkih se posamezne ugotovitve zaostrijo v spoznanje o nujnosti temeljitega preoblikovanja discipline. Splošno razširjeni koncepti pouka književnosti namreč niso le neučinkoviti, temveč večinoma celo kontraproduktivni. Zlasti je potrebno osredotočenost na literarno branje dopolniti z refleksijo teh procesov na metaravni, z empiričnim pristopom k problemu literarne socializacije posameznih bralcev, z ozaveščanjem pogosto nejasnih razlik med literarnimi in neliterarnimi besedili in z okrepitevijo čustvenih gratifikacij v bralnem procesu. Šele na ta način je pouk književnosti mogoče prilagoditi diferenciranemu horizontu učencev, dijakov in študentov ter ga produktivno vpeti v kontekst recepcije tiskanih in drugih medijev.

Relevantnost teh ugotovitev okrepi vtis, da je monografija *Man taucht in eine andere Welt ein ... Lesestrategien beim Lesen fremdsprachiger Literatur: eine empirische Studie am Beispiel slowenischer Germanistikstudentinnen und -studenten* viden prispevek na literarnovednem in na literarnodidaktičnem področju, ne le v domačem,

temveč tudi v mednarodnem merilu. Njen pomen izhaja iz prispevka k metodologiji literarne vede, eksemplarične interpretacije z empiričnimi metodami pridobljenega materiala in uporabne razsežnosti.

Dejan Kos

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
dejan.kos@uni-mb.si

PRZEKŁADY LITERATUR SŁOWIAŃSKICH. Tom 1, część 1, Wybory translatorskie 1990–2006. Pod redakcją: Bożeny Tokarz. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009. 336 s.

Wydana w ubiegłym roku nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego pierwsza część pierwszego tomu *Przekładów Literatur Słowiańskich* liczy 312 stron. To 21 prac naukowych dotyczących zagadnień związanych przede wszystkim z literackim przekładem artystycznym, nie tylko badanych z punktu widzenia teorii translacji, ale również z perspektywy historii literatury z oczywistym uwzględnieniem słowiańskiej przestrzeni historyczno-kulturowej.

Rok 1990, poprzedzony cezurą 1989 roku, który w Europie Środkowo-Wschodniej rozpoczął szereg zmian na arenie politycznej i społecznej, przynosząc upadek komunizmu był bezpośrednią przyczyną powstania szeregu nowych organizmów państwowych, wyłonionych w procesie zjednoczenia Niemiec, rozpadu Czechosłowacji, Jugosławii i Związku Radzieckiego. Na-

stał koniec hegemonii tego ostatniego w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, likwidacja cenzury przynosząca powrót swobód politycznych, społecznych, a przede wszystkim twórczych, sprzyjających wymianie kulturowej. *Wybory translatorskie 1990–2006* dotyczą właśnie pierwszych szesnastu lat przeżywanej tam swobodzie myśli, wolności słowa pisanego i tłumaczonego na inne języki słowiańskie, swoistego wyrażania wielogłosowości artystycznej, z jednej strony twórców – nadawców prymarnych, z drugiej zaś tłumaczy, będących medium przekazującym odbiorcy sekundarnemu treść komunikatu literackiego.

Niezwykle ważne są dla współczesnego przekładoznawstwa inicjatywy tego rodzaju, bowiem „całościową refleksją badawczą nie zostały dotąd objęte przekłady między poszczególnymi literaturami słowiańskimi, poza literaturą rosyjską i polską” (s.9). Stąd główną przyczyną „stworzenia niniejszej serii jest chęć uzupełnienia polskich badań nad przekładem o brakujące literatury słowiańskie” (s.9). Precyzja w doborze tematyki prezentowanych w tomie artykułach, a zarazem jej różnorodność po raz kolejny dowodzą wirtuozerii warsztatu naukowego redaktor tomu, wybitnej sławistki, przekładoznawczyni i komparatystki prof. dr hab. Bożeny Tokarz, jej podopiecznych oraz współpracowników. „Projekt obejmuje zarówno rejestrację wydań i recepcji przekładów, jak również problematykę szczegółową, dotyczącą: 1) specyfiki przekładu w granicach języków blisko spokrewnionych, 2) przekładu jednej kultury na drugą oraz 3) roli przekładu w badaniach komparatystycznych.” (s.7) – czytamy we wstępie książki. Z pierwszej części opublikowanego tomu wynika, iż *Wybory translatorskie 1990–2006*

dotyczą wybranych zagadnień translologicznych, druga natomiast zawierać będzie bibliografię przekładów. „Tom adresowany jest do literaturoznawców i przekładoznawców (naukowców, krytyków i studentów) oraz do slawistów komparatystów” (s.7) – pisze we wstępie redaktorka publikacji.

Książka dzieli się na siedem rozdziałów: *Przekłady bułgarsko-polskie i polsko-bułgarskie*, *Przekłady chorwacko-polskie i polsko-chorwackie*, *Przekłady czesko-polskie*, *Przekłady macedońsko-polskie*, *Przekłady serbsko-polskie i polsko-serbskie*, *Przekłady słowacko-polskie*, *Przekłady słoweńsko-polskie i polsko-słoweńskie* oraz *Przekłady słoweńsko-czesko-polskie*.

Autorki artykułów dotyczących przekładów bułgarsko-polskich i polsko-bułgarskich zwracają uwagę na zasadnicze zmiany w polityce wydawniczej i strategiach popularyzatorskich (koncentrowanie się przede wszystkim na walorach artystycznych zarówno oryginału jak i tłumaczenia, a nie na ilości przekładanych tekstów). Podkreślają także wagę trudności, z jakimi stykają się tłumacze literatur słowiańskich, należących do kultur mało znanych i niezbyt cieszących się szczególną popularnością. W obliczu takiej sytuacji tłumacz „deklaruje rolę odgrywania roli kuratora i animatora dialogu interkulturowego” (s.17) – czytamy w artykule Celiny Judy p.t. *Rozrachunki po przelomie. Polskie przekłady z literatury bułgarskiej po 1989 r. Diagnozy i prognozy. Współczesność i tradycja*. Słusznie autorki trzech pierwszych tekstów (oprócz artykułu C. Judy, mam na myśli następujące publikacje: K. Bahneva: *Literatura polska w przekładach na język bułgarski. Czasopisma literackie w latach 1990–2007*, I. Likomanova: *Bułgarskie wybory z literatury polskiej*

(*na materiale z prasy literackiej*)) podkreślają, że właściwy wybór tłumacza, poczynawszy od podjęcia decyzji, który utwór przetłumaczyć, na strategiach *stricte* translatorskich skończywszy, gwarantuje sukces wydawniczo – czytelniczy. Niemniej, w Bułgarii poza kilkoma antologiami poezji (te tytuły na początku swojego artykułu przywołuje K. Bahneva: przygotowana przez B. Penewa antologię z 1921r. – *Poeci polscy*, wybór z 1996 P. Karagyozowa – *Polska poezja międzywojenna* i *Antologię nowej poezji polskiej*, w tłumaczeniu i wyborze B. Dankowa), publikowanie polskich utworów literackich w głównej mierze odbywa się na stronach czasopism literackich. Kalina Bahneva i Iskra Likomanowa w pierwszym rzędzie wymieniają „Literaturen vestnik”, po nim wspomniane zostają „Teatyr”, „Panorama” oraz „Kultura”, gdzie czytelnik nie tylko ma okazję zetknąć się przekładami ze współczesnej literatury polskiej, ale również może dowiedzieć się o bieżących wydarzeniach kulturalnych. Autorki podkreślają znaczenie wysiłków bułgarskich polonistów – nauczycieli i studentów. Ich docieklivość i zaangażowanie w badaniu polskiej literatury zaowocowały na przykład szeregiem przekładów i naukowych tekstów filologicznych opublikowanych w 8 numerze „Słowiańskich diałozach” – periodyku Uniwersytetu w Płowdiwie.

Natomiast przekładowi bułgarsko-polskiemu poświęcony jest artykuł Joanny Mleczko: *Transformacje translatorskie w przekładzie bułgarskiej bajki magicznej Trzej bracia i złote jabłko (kod estetyczny)*. Zawarta w tytule bajka została opublikowana w zbiorze: *Złota moneta za słowo. Bułgarskie bajki i legendy ludowe* w 2006 nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego. Autorka docenia wartość

przedsięwzięcia. Po pierwsze większość zawartych w antologii tekstów wcześniej nie była publikowana, po drugie są to utwory o różnym profilu gatunkowym (bajka, legenda, podanie), po trzecie zaś wszystkie stanowią bardzo bogate źródło informacji o folklorze bułgarskim. Jednak, jak twierdzi Joanna Mleczko, tłumaczka poczyniła daleko idące transformacje translatorskie, które prymarnie ustny przekaz ludowy, z typowymi dlań cechami językowo-stylistycznymi, przekształciły w tekst pisany, pozbawiony „właściwości wynikających z charakteru twórczości oralnej” (s.67).

Kroatyści koncentrują się na stosunkowo różnorodnych zagadnieniach. Leszek Małczak pisze *O polskich przekładach chorwackiej literatury wojennej...* na przykładzie wiersza Dragutina Tudijanovicia *Molba munji nebeskoj*. Tłumaczenia dokonała Muriel Kordowicz, wcześniej Julian Kornhauser. Autor publikacji stworzył bardzo dokładną analizę porównawczą obydwu powyższych tłumaczeń, podając przykłady różnorodnych rozwiązań translatorskich, podyktowanych odmiennymi strategiami translatorskimi, w konsekwencji doprowadzających do modyfikacji tekstu oryginału.

Ponadto Leszek Małczak zwrócił uwagę na poziom chorwackiej poezji wojennej, która może i nie posiada szczególnej wartości artystycznej, jednakowoż jest formą ekspresji, co zatem dowodzi wielowymiarowości poezji postmodernistycznej, będącej czasami przede wszystkim komentarzem historycznym.

Również strategii translatorskich dotyczy kolejny artykuł poświęcony literaturze chorwackiej. Anita Gostomska pisze *O strategii tłumaczenia na przykładzie Ministerstwo bólu Dubravki*

Ugrešić – jednej z najbardziej rozpoznawalnych w Polsce pisarek południowo-słowiańskich. Autorka zwraca uwagę na trudności, z jakimi zetknęła się Dorota Jovanka Ćirlić. „Całość buduje zróżnicowana w zależności od tematyki danego fragmentu pierwszoosobowa narracja; dominujący jest ton eseistyczny, autobiograficznie nacechowany” (s.85). Ponadto, „innych trudności nastęrcza interekstualna polifoniczność tekstu, w którym aż roi się od jawnych i ukrytych dialogów z autorami i utworami niekoniecznie znanymi przeciętnemu czytelnikowi” (s.86), język bohaterów, który niejednokrotnie obfituje we wtrącenia angielskie lub holenderskie, tworząc jedyny w swoim rodzaju styl. Autorka usprawiedliwia niejako tłumaczkę, która zmuszona była dokonać niezbędnych modyfikacji tekstowych; bowiem ich celem było „odtworzenie autentycznego kontekstu kulturowego, bezcennego z punktu widzenia odbiorcy komunikatu” (s.90).

Zagadnieniu muzyczności w procesie tłumaczenia poświęcony jest artykuł Anny Ruttar (*Tłumaczenie wiersza kłiszej kiše Josipa Severa a zagadnienie muzyczności*), według którego pewne niedostateczne skoncentrowanie się na wszystkich przejawach muzyczności poezji Josipa Severa nie tylko pozbawia odbiorcę przekładu sporych możliwości interpretacyjnych, zresztą sam poeta zaznacza, iż to „dźwięk dyktuje sens” (s.100). Podając szereg argumentów, autorka artykułu dowodzi, iż Anna Szymańska – tłumaczka utworu, temu zadaniu nie podołała.

Ostatnia publikacja tej części przekracza o rok ramy czasowe *Wyborów translatorskich 1990–2006*. Tym razem mamy do czynienia z relacją chorwackich wyborów z literatury polskiej, jej recepcją oraz miejscem w chorwackiej

przeźreni kulturowej. Đurđica Čilić Škeljo i Ivana Vidović Bolt w swoim artykule *Literatura polska w chorwackich przekładach od 1990 r. do 2007* analizują wydania książkowe i publikacje w czasopiśmie częściowo bądź całościowo poświęcone polskiej twórczości (np. „Književna revija”). Na półkach księgarskich dominuje klasika literatury polskiej (Czesław Miłosz, Wisława Szymborska; ze współczesnych autorów najczęściej tłumaczona jest proza Olgi Tokarczuk, potem Andrzeja Stasiuka). Zdarzają się także publikacje naukowe i popularnonaukowe (autorstwa m.in.: Jan Kotta, Marii Janion, Jerzego Łojka). Nie można jednoznacznie stwierdzić, iż literatura polska cieszy się jakimś szczególnym zainteresowaniem, niemniej dzięki odpowiedniej promocji, jak choćby coroczny od 2002 r. Międzynarodowy Festiwal Europejskiego Krótkiego Opowiadania, większość tytułów polskich autorów cieszy się dobrym przyjęciem chorwackich czytelników.

Rozdział *Przekłady czesko-polskie* dotyczy oceny i recepcji prozy czeskiej w Polsce. Józef Zarek bada przekłady nowej czeskiej „powieści praskiej” (s.113), autorstwa Michala Ajvaza, Danieli Hodrovej i Jachyma Topola, w tłumaczeniu Leszka Engelkinga, który „przyjął postawę pragmatyczną” (s.129), co oznacza, że z jednej strony wzbogaca literaturę polską, z drugiej zaś ta właśnie literatura rodzima stanowi dlań główne źródło oparcia.

Izabela Mroczek natomiast pisze *O recepcji tłumaczeń czeskiej literatury bestesellerowej w Polsce (na przykładach tłumaczeń książek Michala Vievęgha, Ireny Obermanovej i Haliny Pawłowskiej)* – powieści cieszących się wśród polskich kręgów czytelniczo-wydawniczych umiarkowaną popularno-

ścią, a wymienieni w tytule artykułu pisarze zdołali wypracować sobie odpowiednią pozycję.

W rozdziale o przekładach macedońsko-polskich znajduje się tylko jeden tekst autorstwa Magdaleny Błaszak dotyczący ciekawego zjawiska konceptualno-translatorycznego, a mianowicie „kategorii świadka” w prozie macedońskiej. Autorka zauważyła ciekawe sposoby rozwiązań tego problemu w procesie tłumaczenia, wśród których dominuje „typ tłumaczenia ukrytego” (s.150).

Z artykułów Jadwigi Sobczak (*Polski dramat w Serbii w latach 1990–2006*) i Małgorzaty Filipek (*Miloš Crnjanski w kręgu polskich odbiorców literatury. Powieść o Londynie, czyli obcość oryginału a obcość przekładu*) wynika, iż wymiana kulturowa pomiędzy Polską a Serbią na poziomie literatury nie należy do zbyt intensywnych. Można by stwierdzić, że specyfika polskich dzieł tłumaczonych w Serbii i odwrotnie, w zasadzie zależy od sytuacji socjalno-politycznej obydwu krajów. Napisana ponad trzydzieści lat temu przez Miloša Crnjanskiego *Powieść o Londynie*, mimo, że dość nieudolnie przetłumaczona na język polski, dzięki poruszanej problematyce w czasach nam współczesnych staje się jak najbardziej aktualna; tak jak polskie dramaty autorstwa Tadeusza Różewicza i Sławomira Mrożka dotyczące tych samych problemów, równoległe nękających społeczeństwo polskie i serbskie.

Trudności gospodarcze, emigracja polityczna i ekonomiczna, kryzys zaufania publicznego relacjonowany w sztukach wyżej wymienionych autorów zdawały się stanowić wspólny mianownik problemowy. Tłumaczenia Biserki Rajčič dramatów Janusza Głowackiego, Krzysztofa Zanussiego czy

Edwarda Żebrowskiego, wystawianych na deskach teatrów w Nowym Sadzie i Belgradzie doczekały się wznowień i ciepłego przyjęcia serbskiej publiczności. Natomiast polska dramaturgia współczesna promowana jest dzięki tłumaczeniom Zorana Djericia publikowanym na łamach elitarnego czasopisma nowosadzkiego „Polja” (s.162). Jadwiga Sobczak podkreśla znaczenie przedsięwzięć tego rodzaju, motywowanych subiektywnymi preferencjami serbskich reżyserów, często po prostu wynikających z osobistych kontaktów z polskimi artystami.

Przekłady słowacko-polskie również dotyczą tłumaczeń twórczości dramatopisarskiej. Tym razem Lucyna Spyrka pisze o polskich przekładach dramatu słowackiego w latach 1990–2005, w przestrzeni scenicznej oraz literackiej. Twórczość przekładowa tego rodzaju nie jest w Polsce zbyt często spotykana; nawet, jeżeli ktokolwiek podjął się tego zadania, to jego dokonania nie zostały opublikowane, gdyż prawdopodobnie zarówno brakuje zainteresowanych czytelników, jak i twórców teatralnych. Co więcej, polski odbiorca ulega często swoistemu „nawykowemu utożsamianiu [dramatu] słowackiego z czeskim” (s.194), co po pierwsze pozbawia ten pierwszy samodzielności, a „tym samym może negatywnie wpływać na wartościowanie słowackiego teatru i dramatu” (s.194).

Artykuł Marty Buczek *Słowacki realizm magiczny w polskim przekładzie* dotyka niezmiernie ciekawego zagadnienia w prozie postmodernistycznej. Niestety, wedle autorki tłumacz powieści Václava Pankovčína p.t. *Marakesz* Jacek Bukowski poniekąd zignorował „wielopłaszczyznowość realizmu magicznego” (s.207) i zastosował zbyt dosłowne ekwiwalenty, doprowadzając

tym samym do „znieszczenia makrostruktury” (s.207).

Przedostatni rozdział tomu, zamykający w pewnym sensie problematykę dwujęzycznych tłumaczeń to *Przekłady słoweńsko-polskie i polsko-słoweńskie*. Otwiera go artykuł autorstwa redaktorki tomu mówiący o słoweńskich wyborach z literatury polskiej w latach 1990–2006, nawiązujący do historii przekładów tego rodzaju sięgającej jeszcze połowy XIX w. Oczywiście, wybory translatorskie, jakich dokonują współcześni kontynuatorzy tejże tradycji, motywowane są szeregiem czynników, niemniej ogromną rolę odgrywa, jak podkreśla Bożena Tokarz, stworzony przez Rozkę Štefan lektorat języka polskiego – swoistej kuźni tłumaczy i tłumaczeń literatury polskiej. W wymienionym w tytule przedziale czasowym przetłumaczono w Słowenii ok. 50 książek, o zróżnicowanym profilu gatunkowym, wydawanych przez bardziej lub mniej znane wydawnictwa. Autorka słusznie podkreśla, iż „wpływ tłumacza na miejsce publikacji i jej postać bywa raczej znikomy. Sposób zaistnienia przekładu wyznacza kontekst i prawa rynku” (s.212) i to, należałoby dodać, obecnie dotyczy sytuacji niemalże każdego tłumaczonego i publikowanego utworu, chociaż z drugiej strony to właśnie tłumacz rozpoznaje preferencje panujące w środowiskach czytelnicy kultury przyjmującej, a „granice jego swobody są uzależnione [tylko albo aż] między innymi od profilu czasopisma lub wydawnictwa” (s.212). Autorka przywołuje przykład słoweńskich czasopism literackich, które chętniej publikują przekłady najnowszej literatury polskiej („Literatura”, „Dialogi”, „Mladina”, „Apokalipsa”) i tych, które preferują starsze utwory („Nova revija” i „Sodobnost”). Publikowanie tłuma-

czeń w drukach nieciągłych ma charakter promocji – zapowiedzi przyszłego wydania książkowego. W ten sposób do Słowenii trafiła proza Olgi Tokarczuk, poezja Zbigniewa Herberta czy Adama Zagajewskiego (spodziewane jest zwiększone zainteresowanie twórczością Krzysztofa Vargi, Wojciecha Kuczoka i Pawła Hueelego), aczkolwiek większe wydawnictwa, zważywszy na ustalony status dzieł, nadal chętniej publikują klasykę literatury polskiej (poezja Adama Mickiewicza, Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, Leopolda Staffa, Juliana Tuwima, Tadeusza Konwickiego, Brunona Schultza, Stanisława Witkiewicza, Witolda Gombrowicza). Bożena Tokarz słusznie podkreśla, że przekłady literatury polskiej (jakkolwiek bardziej skierowanej do koneserów niż do odbiorców masowych), z jednej strony wzbogacają istniejące w tej dziedzinie *status quo*, z drugiej „służą również budowaniu [współczesnej i dawnej] polskości” (s.220) w oczach Słoweńców, „przedstawieniu polskiego procesu historycznoliterackiego przez przybliżenie czytelnikowi słoweńskiemu kanonu [czyniąc przez to] polską mentalność mu bliższą” (s.224).

Monika Gawlak w artykule *Poezja Gregora Strnišy w przekładzie Katariny Šalamun Biedrzyckiej* pisze o recepcji twórczości w Polsce jednego z najpopularniejszych twórców słoweńskich XX w., która dzięki przekładom wymienionej w tytule tłumaczki miała szansę zaistnieć w kulturze polskiej. Autorka pisze o wyborach translatorskich, które niejako ignorują trzy ostatnie tomiki Strnišy, gromadzące bodaj najbardziej wyrazistą i charakterystyczną twórczość tego poety, co jednocześnie pozbawia polskiego czytelnika możliwości selektywnego jej poznania, a zwłaszcza swoistej Strnišowskiej koncepcji świa-

ta i radości. Tym samym twórczość tę polski odbiorca może dołączyć do nurtu poezji egzystencjalnej, która zważywszy na specyfikę dobranych przez Šalamun-Biedrzycką ekwiwalentów, jawi się jako poezja mroczna, pokazująca „pełen absurdu obraz świata” (s.238).

Zagadnienie popularyzacji języka i kultury polskiej między innymi poprzez działalność przekładową kontuuje artykuł Anny Muszyńskiej: *Polskość w słoweńskich przekładach Rozki Štefan*. Ogromne zasługi, jakie położyła dla rozwoju lektoratu języka polskiego w Lublanie, którego adepci tak jak ich mentorka, są najlepszym przykładem fascynacji polsnością. Rozka Štefan przetłumaczyła większość polskich dzieł literackich epoki romantyzmu i klasyków współczesnej poezji polskiej. Wszystko to po to, aby przybliżyć Słoweńcom „kraj nad Wisłą”. Artykuł Anny Muszyńskiej na wybranych przykładach dokładnie analizuje strategie translatorskie słoweńskiej tłumaczki, począwszy od kryteriów wyboru poszczególnych tekstów i autorów, najczęściej bardzo mocno zakorzenionych w polskiej tradycji, a zatem silnie eksponujących polskie motywy literackie i kulturowe (s.259), ewoluujące na przestrzeni dziejów.

O twórczości Witolda Gombrowicza tłumaczonej na język słoweński mówi artykuł Michała Kopczyka: *Przyczynek do tematu: przekład w systemie literatury. Przy okazji słoweńskiej wersji Dziennika Witolda Gombrowicza*. Specyfika oryginału, jak twierdzi autor artykułu, dla tłumacza nie tylko stanowi nie lada wyzwanie, ale i nastęcza mu wielu trudności warsztatowych (s.275). Przypuszczalnie dlatego tłumacz dokonał swoistej selekcji materiału, w wyniku której przekład stał się wyborem z oryginału, niewątpliwie kierowanym

hipotetycznym zainteresowaniem odbiorcy sekundarnego, niemniej w efekcie będącym naruszeniem „reguł komunikacji literackiej” (s.276).

Ostatni z serii artykułów poświęconych przekładom słoweńsko-polskim i polsko-słoweńskim autorstwa Andreja Šurli *Cicha rozmowa ostatnich przekładów Tonego Pretnara*, mówi o twórczości wymienionego w tytule wybitnego tłumacza polskiej poezji. Czterdzieści dwa wiersze zawarte w tomie *Tiho ti govorim* (1992) pochodzą z różnych epok i nurtów literackich. Jak słusznie zauważa autor publikacji, wybory translatorskie Pretnara były poddyktowane niewątpliwie jego osobistą kondycją egzystencjalną, w rezultacie składającego się w swoisty „dziennik schyłku życia” (s.291), wyrażający wyobcowanie, osamotnienie, świadomość nadchodzącego kresu z jednej strony, z drugiej poszukiwanie „potwierdzenia sensu istnienia” (s.291), choćby w postaci wyrażającej go poezji.

O przekładach słoweńskich, czeskich i polskich pisze Tatiana Jamnik w finalnej części tomu (*Przekłady literatury słoweńskiej w Czechach i w Polsce w latach 1990–2006*). Autorka swoje rozważania rozpoczyna słusznym pytaniem o wspólny mianownik kulturowy tych trzech narodów, po czym dokonuje porównania ich dziejów historycznych (s.295–298). Wszystko to bowiem miało niebagatelny wpływ na sytuację przekładów słoweńskich w Czechach i w Polsce. Dane dotyczące dokonań translatorskich z lat 1990 – 2006, które zaowocowały wydaniem książkowymi, Tatiana Jamnik zestawiała w formie tabeli, co bardzo dobrze obrazuje kondycję literatury słoweńskiej w wymienionych w tytule państwach. Jak słusznie zauważa, bardziej znana jest ona w Czechach niż w Polsce, co wy-

ka bardziej ze stopnia otwartości tychże kultur przyjmujących, niż z czynników ekonomicznych (s.311).

Część pierwsza tomu *Przekładów Literatur Słowińskich* opatrzona znamienym podtytułem: *Wybory translatorskie 1990–2006* dogłębnie przedstawia bardzo szerokie spektrum badawcze. Autorzy publikacji zwracają uwagę na rodzaj wybieranej literatury oraz na recepcję przetłumaczonej już twórczości w poszczególnych krajach, tzw. „życie przekładów w obcej kulturze z perspektywy aktualnych zagadnień współczesnej humanistyki” (s.11). Warto zauważyć, że zarówno z literatury polskiej jak i z poszczególnych literatur słowińskich najchętniej wybiera się utwory kanoniczne oraz poezję i prozę współczesną. Niemniej, to literatura polska cieszy się większą popularnością zwłaszcza w takich krajach jak Chorwacja, Słowenia czy Bułgaria, niż literatury tych krajów w Polsce. Pomimo tego, że „małe literatury” (określenie Dubravki Ugrešić) nadal u nas zauważane są w głównej mierze przez koneserów oraz osoby studiujące filologię słowińską, to właśnie dzięki nim mają szansę zaistnieć w świadomości mentalnej Polaków.

Regina Wojtoń

Akademia Techniczno-Humanistyczna
w Bielsku-Białej
rwojton@ath.bielsko.pl

**КАТАЛИН КРОО: ИНТЕРТЕК-
СТУАЛЬНАЯ ПОЭТИКА РОМАНА
И. С. ТУРГЕНЕВА «РУДИН».**
*Чтения по русской и европейской
литературе.* Санкт-Петербург,
2008. 247 с.

В монографии Каталин Кроо представлено значительное и глубокое исследование интертекстуального поля романа И. С. Тургенева «Рудин». Предпринятое исследование плодотворно как в области теории, так и для истории литературы. В теоретическом плане К. Кроо разрабатывает ценный методологический подход к изучению интертекстуальной поэтики романа; этот подход очевидным образом открывает новые возможности для решения проблем интерпретации произведения в контексте истории литературы. Именно такая постановка проблемы интертекстуального взаимодействия делает монографию К. Кроо ценной как в области теории, так и в области собственно истории литературы. К. Кроо по-новому ставит и рассматривает традиционные для тургеневедения связи и взаимодействия таких произведений, как комедия «Горе от ума» Грибоедова, роман в стихах «Евгений Онегин» Пушкина и роман Тургенева «Рудин». По-новому ставится вопрос о значении «Метаморфоз» Овидия для романного дискурса Тургенева. Именно постановка проблемы соотношения «Орфея» и «Рудина» (глава 8), «Метаморфоз» в целом и повести Тургенева «Вешние воды» (глава 9) позволяет исследовательнице разработать ценный подход к изучению лирической составляющей эпической по существу формы произведений Тургенева. Кроме того, в

монографии с новых позиций рассматриваются тоже традиционные сопоставления «Рудина» «Дон Кихота» и «Гамлета» (главы 10–11). Для К. Кроо основанием сопоставительного анализа этих текстов произведений становится уровень нарративной текстопорождающей структуры. Это позволяет подобрать ключ к решению проблемы сопоставления текстов разных жанровых форм, разных исторических эпох и стилей, описать феномен литературного влияния в его текстовой конкретике. Прделанный исследовательницей путь дает возможность на современном этапе по-новому прочитать роман Тургенева «Рудин» в контексте истории развития литературных форм и идей.

В рамках данной рецензии я укажу на основные, с моей точки зрения, моменты в исследовании темы. Главным ходом в аналитическом описании интертекстуальной поэтики «Рудина» в монографии К. Кроо становится рассмотрения мотивных комплексов *слова и дела, странствования / путешествия, свободы, творчества*. Метод рассмотрения мотивных комплексов – морфемный анализ. Так, в главе 1 («Развертывание смысловой связи мотивов *слова и дела* в романе И. С. Тургенева “Рудин”») на основе тщательного анализа семантического поля морфем в тексте произведения предлагается интерпретационное решение главного противоречия образа Рудина, противоречия между словом и делом. В финале главы К. Кроо, подводя итоги, резюмирует: «/.../ противоречивость образа воспринимается как высокого уровня семантическое осуществление поэтического определения именно *дела*. /.../ Следовательно, противоречивость Рудина

заклучена не в конфликте *слова* и *дела*, а вытекает из метода семантического определения самого *дела*. Оно строится на внутренних смысловых столкновениях, которые в то же время разрешаются в идее *динамического продвижения вперед*. [...] Таким образом, [...] *рудинское слово* являет собой *странствие*, с которым связана модель *творения*» (с.20).

Главы 2–5 посвящены интертекстуальным связям «Рудина» и «Евгения Онегина» Пушкина, «Рудина» и «Горя от ума» Грибоедова. Глава 4 посвящена рассмотрению мотива *творческого путешествия/странствования* в «Евгении Онегине». В этих главах К. Кроо последовательно разворачивает и углубляет анализ значимого для романа Тургенева мотивного комплекса. Так, тщательное исследование мотива путешествия в «Евгении Онегине» и «Горе от ума» (особенно хочется отметить тонкий анализ значения этого мотива для образа Софьи) позволяет рассмотреть роман «Рудин» как тургеневское прочтение кардинально важных для истории русской литературы произведений Пушкина и Грибоедова. В главе 4 («Творческое путешествие / странствование персонажей в романе в стихах А. С. Пушкина “Евгений Онегин”») К. Кроо рассматривает мотив путешествия в динамике взаимодействия внешней сюжетной коллизии путешествия героя (особое место занимает анализ незавершенной и в окончательном варианте выпавшей из романа главы «Путешествие Онегина») и внутренней эволюции его

личности. Развитие этого динамического взаимодействия и становится одной из существенных структурообразующих текстовых стратегий художественного образа героя. Его путь «от Татьяны к Татьяне» – путь духовного, творческого становления – подробно рассматривается в тонком анализе текста романа в указанной главе монографии.

И далее, в главе 5 («О новых аспектах межтекстового толкования образов Рудина и Натальи в романе Тургенева на фоне “Евгения Онегина” Пушкина»), К. Кроо переходит к анализу образов Рудина и Натальи в контексте соотношения произведений Пушкина и Тургенева. Она анализирует известные отсылки к тексту романа Пушкина в письме Рудина и в эпизоде получения этого письма Натальей. Разворачивая анализ сопоставления текстов, К. Кроо дает метатекстовое прочтение образа Рудина и Натальи. В главе 6 («Свидание у Авдюхина пруда – мотивировочное предвещание прощального письма Рудина») она переходит к рассмотрению уже собственно тургеневского решения любовной коллизии главных героев романа «Рудин». Глубокий и тонкий анализ семантического поля морфем *путешествие – любовь – огонь, плод – время – слово* позволяет исследовательнице раскрыть духовный внутренний смысл любовной коллизии в романе. Путешествие Рудина прочитывается как *путь в новую жизнь*, как обретение бессмертия ценой оставленного в мире *следа*, брошенного в мир *семени слова*¹.

¹ Вместе с тем, в связи с исследованием семантического поля данных морфем хотелось бы указать на важность для романного дискурса Тургенева такого претекста, как Евангелие. Евангельский контекст позволяет на другом уровне прочитать собственно религиозный смысл проблемного соотношения *слова* и *дела* в романе и увидеть в Рудине своего рода «пародия» (в тыняновском смысле этого термина) на Христа.

Именно таким прочтением смысла путешествия Рудина предопределено толкование коллизии несчастливой любви и несостоявшегося его брака с Натальей Ласунской. Само место свидания – Авдюхин пруд – художественно воплощает в себе идею бесплодности любви Натальи и Рудина, исчерпанности *жизненной воды* их чувств, что и показывает К. Кроо в чрезвычайно удачном анализе данного эпизода романа.²

В главе 7 («Образ Рудина в свете куртуазно-рыцарской проблематики романов Пушкина и Тургенева. Смысл *покорения судьбе* у Онегина и Рудина») и далее в главе 8 («Античный интертекст в «Рудине» – «Орфей» Овидия») К. Кроо расширяет поле интертекстуального анализа и рассматривает образ Рудина в обширном контексте куртуазной рыцарской литературы и культуры, а также в соотношении с художественным миром такого важного античного произведения, как «Метаморфозы» Овидия. Расширение круга претекстов позволяет исследовательнице более полно и емко осветить сложность и многоуровневость созданного Тургеневым образа героя. Особенно хочется отметить анализ поэтической и музыкальной природы рудинского красноречия –

главного его дара, дара слова; мотива *покорности* в романе. Интересен и плодотворен подход к интерпретации темы взаимопонимания героя и героини в романе Тургенева в соотношении с историей «Нарцисса-Эхо» по «Метаморфозам» Овидия. И уже на новом уровне прочтения, рассматривая образ Рудина в контексте темы Орфея, К. Кроо так характеризует *слово* Рудина: «Смысл *рудинского слова* определяется в свете двойной характеристики: это слово во внутритекстовом метафорическом прочтении оказывается *родником, орудием великого, живой водой, семенем добрых начал*, воплощением *огня, путешествия, любовного чувства души* и т.д.; в то же время, слово Рудина в интертекстуальном метафорическом прочтении оказывается *песней поэта*, а сама *рудинская песня* предстает перед нами в отвлеченном значении» (с.165). А сам образ Рудина в контексте темы Орфея прочитывается как новое воплощение вечного и неизменного в истории литературы образа лирического поэта.

В главах 10 («Гамлет» и «Дон Кихот» в русле интертекстуальной поэтики романа И. С. Тургенева «Рудин») и 11 («Итоговые размышления») К. Кроо рассматривает «Рудина» и центральную проблематику

² Вместе с тем, трудно согласиться с интерпретатором в том, что вина за несозревшую и несостоявшуюся любовь лежит на героине. Ведущим в развитии любовной коллизии в романе является Рудин. Именно он назначает свидание в беседке (VIII глава романа) и признается Наталье в любви, что и влечет за собой ускоренное развитие драматических событий. Свидание у Авдюхина пруда – последняя попытка Натальи спасти любовь, и попытка эта приводит к окончательному и неизбежному крушению ее надежд. По Тургеневу художественный смысл этой драматической любовной коллизии состоит не в возможности ее счастливого разрешения. Ситуация несчастливой любви позволяет писателю в полноте раскрыть характеры героев и показать их романное становление на жизненном пути. Ни герой ни героиня «не виноваты» по большому счету в несостоявшейся любви (иной быть в данном случае просто не могло).

слова Рудина в контексте непосредственного соотношения с романом Сервантеса «Дон Кихот» и трагедией Шекспира «Гамлет». Подход этот оказывается продуктивным и дает новые смысловые обретения на пути исследования интертекстуальной природы образа героя романа Тургенева.

Хотелось бы в завершение еще раз обозначить важность прочтения К. Кроо романа Тургенева «Рудин» как метатекста истории литературы. Интертекстуальный анализ позволяет исследовать глубинный смысл произведения и в возможной полноте раскрыть его художественные интенции.

Александра Тоичкина

Санкт-Петербургский
Государственный Университет,
tikhomirov@md.spb.ru

VIG ISTVÁN: HORVÁT NYELVTAN. Budapest: ELTE, BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2008. (Opera Slavica Budapestinensia, Linguae Slavicae). 356 o.

A szerző a főcímben egyszerűen „Horvát nyelvtannak” nevezi művét, az előszóából azonban megtudjuk, hogy tulajdonképpen függőségi grammatikát tartunk a kezünkben, ráadásul olyat, amely nyelvi ismereteken túl alapvető nyelvészeti ismereteket is bőven nyújt az olvasónak.

Megtudunk azonban az előszóból még mást is. Azt például, hogy az itt tárgyalt nyelvtan alapjául szolgáló el-

méletet a szerbhorvát (tulajdonképpen a szerb) nyelv leírására már sikerrel alkalmazták, ami természetesen nagy segítséget jelentett a szerzőnek. Ettől függetlenül azonban a munka számos egyéni vonása okán teljes joggal jelenthető ki, hogy a Vig István tollából önálló mű született. Mindehhez tegyük még hozzá, hogy igen-igen hosszú idő óta ez az első, magyaroknak szóló és magyar nyelven íródott horvát (tehát nem szerbhorvát!) nyelvtan, amely még tovább emeli az értékét. E könyv elődje tudomásom szerint a „*Horvát nyelvtan, teljes tanfolyam kezdők és haladók részére*” címet viselte, magántanulóknak szült és az „*Uránia nyelvtanai*” sorozatban jelent meg Munkácsy Mihály tollából, még 1931-ben. Azóta a világ is, a nyelv is sokat változott...

A függőségi grammatika előnyeiről maga a szerző is szól, már könyve elején (10.o.), mindez azonban kiegészíthető még azzal, hogy a nyelvi jelenségeknek e keretben történő tárgyalása és bemutatása megkönnyíti a nyelvet elsajátítani vágyók számára a horvát ige mondat-szervező lehetőségeinek megismerését, a horvát mondatalkotás szabályainak elsajátítását. Aki ugyanis ezeket nem tudja alkalmazni és automatikusan átviszi a horvát igékre a magyar igék vonzatát és kapcsolódásait, nem tehet szert igazán professzionális szintű horvát nyelvtudásra.

A szóban forgó nyelvtan – amint az egy függőségi grammatikától elvárható – néhány alapvető nyelvi, nyelvészeti fogalom (pl. szó, szófaj, mondatrész, vonzat, bővítmény, jelző) tömör tisztázása után az igével indít (20.o.), ami logikus is, hiszen köréje szerveződik a mondat, mondhatjuk akár így is: az ige képezi a mondat gerincét. Az igék szemantikai osztályaiival és szófaji kategoriális jelentésével foglalkozó résznél

(31.o.) a szerző helyesen állapítja meg, hogy „akcióminőség alatt az ige által jelölt esemény lefolyásának módját és fokozatosságát értjük”, nincs azonban expliciten kimondva az a fontos tétel, hogy az akcióminőségek kifejezése morfológiai eszközökkel (lexikai jelentést hordozó affixumokkal) történhet, mivel az akcióminőségek az igék *morfologailag kifejezett* módosulásai, bár ez azért kiderül az egyes akcióminőségek részletesebb leírásánál. Itt Vig István számba veszi az adott akcióminőségre jellemző képzőket, utal ezek igeaspektussal való kapcsolatára, s mindezt szemléletes példákkal is alátámasztja. Az egyes cselekvésmódok felsorolása mellett a szerző utal arra, hogy ezek bizonyos szempontok alapján csoportosíthatók, ezek közül kettőt (időbeli, tartalmi) meg is említ (31.o.). Mindez egybevág a Krékits József által megalkotott ún. tematikus (időbeli, mennyiségi és minőségi cselekvésmódok) csoportosításával, amelyet a magyar szlavisták közül sokan a magyarországi szlavisztika egyik maradandó eredményeként tartanak számon. Itt jegyezzük meg, hogy a cselekvésmódok tematikus csoportosítása rendkívül hasznos, azon túl ugyanis, hogy megkönnyíti az egyes csoportokon belüli alcsoportok elkülönítését, egészében véve segít az adott nyelv igeállományában szemantikai szempontok szerint eligazodni. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy a cselekvésmódok típusainak megállapításánál a lexikai affixumokkal képzett csoportokat vesszük ugyan figyelembe, de bizonyos csoportoknál párhuzamos analitikus kifejezésmódok is lehetségesek: *zaplakati (se) – udariti/udarati u plač, stati plakati, elsírja magát – elkezd sírni, sírni kezd, weinen – zu weinen anfangen*. Egyes igék pl. horvát ‘*voljeti – zavoleti*’ vö. magyar: ‘*szeret*

– *megszeret*’ egy adott elmélettől függetlenül felfoghatók két cselekvésmód: egy duratív és egy ingresszív ellentétének, de tekinthetők akár úgy is, mint egy alapige és ennek egy kezdő jelentésű cselekvésmódja, vagy egy nem határpontos és egy határpontos ige pár. A szerző a horvát nyelvvel kapcsolatban összesen 11 akcióminőséget említ. Annak részletes elemzése, hogy ezek közül melyek tekinthetők valóban akcióminőségeknek és melyeknek van inkább az aspektushoz köze, meghaladná a jelen ismertetés kereteit, ezért ettől eltekintünk, mindössze annyit jegyzünk meg, hogy az igék szemantikai osztályainak száma elméletileg végtelen lehet: mindig alkotható egy, az előbbinél még részletesebb, vagy más szempontokat is figyelembe vevő felosztás.

A határozott igealakok alcím alatt következik az egyes igeragozási típusok és igeidők bemutatása (33–54.o.). okosan szűkre szabott keretek között. A szerző az egyes horvát igeidőket, azok képzését, jelentését és használatát (beleértve a mai irodalmi nyelvben betöltött szerepüket és előfordulásuk gyakoriságát is!) pontosan és részletesen írja le. Ez utóbbit már csak azért is fontos kiemelni, mert egyes horvát nyelvtanokban csupán az adott igeidők képzésére és általános jelentésére vonatkozó adatokat találunk, de előfordulásuk/használatuk gyakoriságáról nem, vagy csak alig esik szó (l. pl. Vinko Grubišić 1995-ben Zágrábban kiadott, *Croatian Grammar* című angol nyelven írt horvát nyelvtanát). Az igeidők után következik az igenemek: cselekvő – szenvedő, majd a különféle igemódok: felszólító mód, feltételes mód rövid, lényegretörő bemutatása. A nyelvhasználat kérdéseire a szerző mindenütt kitér.

A horvát igeaspektus kérdésével a szerző mintegy 3 és fél oldal terjedelem-

ben foglalkozik. Tömören jellemzi a kategória általános jelentését, majd a két-aspektusú igéket és az aspektuspárok mutatja be. Beszél a prefixumokban, illetve szuffixumokban különböző igealakokról, valamint a szuppletív párokról is, majd a 67. oldalon „változtatható igealakok” alcím alatt bőszéggel hoz példákat a horvát reimperfektivációra. Az aspektus kérdésének meglehetősen rövid, ámde a lényeges jelenségeket maradéktalanul számbavevő bemutatása a hangsúlyukban eltérő igealakok bemutatásával zárul. A szerző ezután tér rá a határozatlan igealakok (pl. főnévi igenév, melléknévi és határozói igenevek) és a velük alkotott szerkezetek tárgyalására, amely után az egyes igecsoportok, úgy mint: modális igék, fázisigék, funkcióigék bemutatása következik. Az igékről szóló fejezetet egy a funkcióigéket és leggyakoribb bővítményeiket felsoroló rész zárja le (89–96.o.).

A főnévről szóló rész (97–160.o.) a főnévnek mint szófajnak rövid, mondatnyi szempontú meghatározásával kezdődik, amit a főnevek osztályozása követ. Ezután esik szó a főnév grammatikai kategóriáiról (pl. szám, grammatikai nem, eset). A szerző részletesen ír az eset mondatnyi szerepéről, magyar fordításukkal együtt szereplő horvát nyelvű példák sokaságával illusztrálva azt. A főnévragozási csoportok bemutatása (111–142.o.) jól tagolt és könnyen áttekinthető. Erre a részre is jellemző a példák nagy száma, a rendhagyóságok gondos számbavevétele. A szerző által mondatnyi szempontból tkp. mennyiségjelölő főneveknek, más felfogásban főnévi számneveknek tekintett számnevek ragozásának a bemutatásánál utalásokat találunk a beszélt nyelvi tendenciákra vonatkozóan is. Megtudjuk, hogy egyes számnevek (*dva, tri, četiri*) ragozott alakjainak a használata csupán

az írott nyelvre jellemző, a beszélt nyelv nem használja őket (143.o.), ami voltaképp a határozóvá válás irányába mutat.

A 165. oldaltól a 178 oldalig a szerző az ún. determinánsokkal foglalkozik, majd a 179. oldalon tér rá a melléknevekre, amelyekről először – a már megszokott módon – rövid mondatnyi jellemzést ad, majd jelentéstani szempontból vonja vizsgálat alá őket. A horvát nyelv egyik fontos sajátága, hogy a mellékneveknek határozatlan és határozott alakjaik is vannak, amelyek az egyes esetek végződéseiben, valamint a végzések magánhangzóinak hosszúságában, illetve rövidségében különböznek egymástól. A 181. oldalon és az ezt követő oldalakon részletes, mondhatni kimerítő leírást találunk a melléknevek kérdésköréről.

A névmásokkal kapcsolatos tudnivalók ismertetése a 196. oldalon kezdődik. Ezzel kapcsolatban külön figyelmet érdemel az a tény, hogy a szerző szakít azzal a már megszokott és a leíró nyelvtanokban igen régóta ismétlődő tétellel, mely szerint a névmások más szót helyettesítenek. Véleményét meggyőzően látszik igazolni több más horvát mondat között a *Mnogi su bili zakasnili, ali mi smo bili točni*. ‘Sok vendég elkésett, de mi pontosak voltunk.’ mondat is, amelyben a *mi* személyes névmás, semmilyen főnevet nem „helyettesít”, hanem ugyanolyan mondatnyi környezetben fordul elő, mint a *mnogi gosti* ‘sok vendég’ főnévi frázis. Mindez arra ösztönzi a szerzőt, hogy újrafogalmazza a névmás meghatározását oly módon, hogy „a névmások olyan szavak, amelyek a mondatban a főnévi frázisok helyén állnak” (196.o.). Néhány mondattal később azt is kifejti, hogy a fentiek fényében a „névmás” kifejezés helyett is új elnevezés bevezetése volna szükséges, neologizmus alkotására azonban nem vállalkozik.

A névmások utáni részben a szerző a tőle megszokott rendszerességgel számba veszi még a határozószókat (219–225.o.), az előljárószókat (226–234.o.), a kötőszókat (235–237.o.), a módosítószókat (238–240.o.), az egyes partikulákat (241–243.o.), valamint a mondatszókat (244–245.o.), majd a mondattani rész (246–332.o.) következik.

A mondat meghatározásával kapcsolatban a szerző elmondja, hogy annak a szó meghatározásához hasonlóan szintén sokféle definíciója lehetséges. Ez valóban így van, hiszen a nyelvészeti szakirodalomban a mondatnak több mint kétszáz definíciója létezik, amelyek között vannak a) tisztán strukturális, b) strukturális-szemantikai, c) tisztán szemantikai meghatározások. Ezek közül a szerző álláspontja leginkább az elsőhöz, azaz a tisztán strukturális szempontú definíciókhoz sorolható. Ezek azt hangsúlyozzák, hogy a mondat dichotomikusan (alanyból és állítmányból) felépülő szintaktikai egység, és ragozott igealakot (verbum finitum) tartalmaz, valamint hozzáteszik azt is, hogy szerkezetileg autonóm, tehát önálló megnyilatkozás. Ebben és az ezt követő részben, – amely az előző fejezetekhez hasonlóan szintén számos példával, sőt egyes esetekben szemléletes ábrákkal is illusztrált – hangsúlyosan megmutatkoznak a szerző által választott nyelvléírási stratégia, a függőségi grammatika előnyei. Könyvének utolsó fejezetében a szerző az egyeztetés eseteivel és a tagadással foglalkozik (333–352.o.). A kötetet a rövidítések jegyzéke (353–354.o.) és a felhasznált szakirodalom (355–356.o.) teszi teljessé.

Összegzésképpen elmondható, hogy a szerző az egyetemi szintű igényeknek is megfelelő horvát nyelvtan elkészítésével nagy feladatra vállalkozott, melyet azonban úgy sikerült megoldania, hogy –

pl. a számnevekről vagy a névmásokról szóló részben – új szempontokra is felhívta a figyelmet. Ezen felül a szerző a függőségi grammatika magyar nyelvű terminológiájának megalkotására is kísérletet tett, amely nyelvtanát a magyar nyelvésztársadalom számára is érdekessé teszi. A „Horvát nyelvtan” tehát magyarországi viszonylatban hiánypótló munka, amely bizvást ajánlható mind a függőségi grammatikával foglalkozó magyar nyelvészek, mind pedig a horvát nyelv iránt érdeklődők szíves figyelmébe.

Pátrovics Péter

*Eötvös Loránd Tudományegyetem,
eva.egri@uniqa.hu*

VIDOBRAŽENJA ISTORIJE TA KULTURI NARODU V SLOVOTVORENI: dopovidni XII Mižnarodnoi naukovoi konferencii Komisiji slovjans'kogo slovotvorenja pri Mižnarodnomu komiteti slavistiv (25–28 travnja 2010 p., Kiiv, Ukraïna) – Zbornik dvanajste konference Komisije za slovansko besedotvorje pri Mednarodnem slavističnem komiteju. Ur. N. F. Klimentenko, E. A. Karpilovs'ka. Naukove izd. Kiiv: Vidavnicij Dmitra Burago, 2010. 471 str.

Tradicionalno vsakoletno znanstveno srečanje Komisije za slovansko besedotvorje se je v letu 2010 odvijalo v Kijevu, v prostorih nacionalne knjižnice, od 25. do 28. maja. Simpozij je potekal pod skupnim naslovom *Odrzi nacionalne zgodovine in kulture v besedotvorju*

v organizaciji Ukrajinske nacionalne akademije znanosti, Nacionalne biblioteke V. I. Vernadskega, Ukrajinskega komiteja slavistov, Inštituta za ukrajinski jezik, Filološkega inštituta kijevske nacionalne Univerze Tarasa Ševčenka in Komisije za slovansko besedotvorje pri MSK.

Posebnost in dobrodošla novost lanske konference je bil predhodno pripravljen in izdan obsežen istoimenski zbornik prispevkov, ki je bil predstavljen in udeležencem na voljo že v času konferenčnega druženja. Zbornik vključuje 31 prispevkov članov Komisije iz 12 držav (Avstrija, Belorusija, Bolgarija, Češka, Hrvaška, Makedonija, Nemčija, Poljska, Rusija, Srbija, Slovenija in Ukrajina) in 9 ukrajinskih vabljenih raziskovalcev, ki se s področjem derivacije ukvarjajo teoretično ali praktično. Dodatna novost je tudi kratka predstavitev članov Komisije z najpomembnejšimi bibliografskimi enotami (str. 443–471). Nedvomne zasluge za to pa imata urednici in programski vodji dr. Klimentko in dr. Karpilovska z Inštituta za jezikoslovje. Posebej pa velja izpostaviti gostoljubje dr. Gricenka, direktorja Inštituta za ukrajinski jezik Ukrajinske akademije znanosti in umetnosti, ki ni bil samo imeniten gostitelj družabnega večera, ampak je poskrbel za bogate knjižne darove s področja ukrajinstike, za katere se mu v svojem imenu in imenu članov Komisije iskreno zahvaljujem.

Glede na dejstvo, da je bil vidik sprememb v slovanskih jezikih pod vplivom globalizacije in internacionalizacije že večkrat izpostavljen, je tokratna konferenca tematsko ubrala drugo perspektivo, saj je za izhodišče razmišljanja postavila nacionalno samobitnost v besedotvorju in sposobnost regeneriranja leksikona iz lastnih jezikovnih

prvin. S tem so bile odprte možnosti za predstavitev konkretnih teoretičnih in praktičnih raziskav sodobne slovanske derivatologije na pisnem gradivu slovanskih jezikov v kontekstu različnih metodoloških pristopov. V središču je bila problematika nacionalne konceptualizacije sveta in odrazi v tvorbi besed, ki so se je avtorji lotevali s tipoloških, kontrastivnih ali primerjalnozgodovinskih vidikov.

Prispevki v zborniku so razvrščeni po abecedi avtorjev. Zato je za vsebinsko orientacijo primernejša njihova predstavitev znotraj dveh prepoznavnih tematskih sklopov, in sicer: (a) tipologizacija besedotvornih pojavov v nacionalnem jeziku in (b) kontrastivni pogled na sorodne pojave v slovanskih jezikih.

Sklop, ki govori o *tipologizaciji besedotvornih pojavov v nacionalnem jeziku*, vključuje več ožjih vsebinskih področij, med katerimi so opazne naslednje.

Konceptualizacija in slika sveta z besedotvorne perspektive družijo prispevke, med katerimi je I. Uluhanov (Rusija) pomenljivo opisal nekaj pasti in pomanjkljivosti metod, ki v jeziku iščejo odraze narodne kulture in zgodovine, še zlasti, ker jezik ni glavni izvor teh zunajjezikovnih informacij, saj imajo mnoge jezikovne enote zgolj znotrajjezikovno vlogo. O konceptualnih izhodiščih za semantiko tvorjenk, o izomorfah med semantično derivacijo in besedotvorjem ter izboru semantičnih oznak, ki delajo tvorjenke systemske oz. zgolj individualne, je spregovorila Z. Haritončik (Belorusija). A. Lukašanec (Belorusija) je z analizo leksikalnih, semantičnih in onomazioloških kategorij tvorjenk ugotavljal, da se skozi njih vendarle kaže specifika nacionalne jezikovne slike sveta. E. Karpilovska (Ukrajina) se posveča novi ukrajinski

leksiki po letu 1991 in ugotavlja težnjo novih konceptualizacij v jezikovni kategorizaciji novih pojavov, povezanih s spremembo ukrajinske družbe. R. Dragičević (Srbija) navaja pogled na svet, družbeno klimo in kulturo kot dejavnike, ki vplivajo na dejstvo, da so v srbsščini kot tudi drugih jezikih pri paradigmatsko povezanih leksikalnih parih tvorbeno produktivnejše tiste korenske besede, ki kažejo na negativne lastnosti človeka. S primerjalno obravnavo tvorjenk s pomenom nomina agentis v slovenščini 19. in 20. stoletja je podobno značilnost za glagole govorjenja, ki so negativno zaznamovani in zato produktivni za številne in obrazilno raznolike tvorjenke, ugotavljala I. Stramljič Breznik (Slovenija). C. Mengelev (Nemčija) je na osi koncept – mentalnost – jezik prikazala koncept poimenovanja etnika Nemeč in čas. Besedotvorne načine in sredstva v bolgarskem jeziku 19. stoletja je predstavila J. Baltova (Bolgarija).

Drugo tematsko skupino družijo opazovanja tvorjenk v zvrstno različnih besedilih. C. Avramova (Bolgarija) je opozorila na besedne družine nekaterih ključnih besed iz politične sfere na prelomu stoletja, pri tem je upoštevala tako neologizme kot okazionalizme. Obrazilne težnje samostalniških izpeljank v sodobnem makedonskem jeziku v različnih funkcijskih zvrsteh so zanimala L. Arizankovsko (Makedonija), I. Bozdechova (Češka) je predstavila zloženke kot pomembno besedotvorno vrsto, katere vloga narašča predvsem v čeških publicističnih besedilih. Širi se tvorbeno kombinatorika domačih podstav. Sobivanje kolokacij k nekaterim zloženkam pa odpira vprašanja eno- oz. večbesednosti enot in pojav novih afiksoidov. G. Nikolajev (Rusija) je razmišljal o vlogi besedotvorja v poetičnem jeziku, razmerje med be-

sedotvorjem in aksiologijo na primeru jezika posameznih socialnih skupin je zanimalo V. Vinogradovo (Rusija). S podobnim vprašanjem o besedotvornih značilnosti kriminalnega argoja se je ukvarjala E. Lukašanec (Belorusija) in J. Raeckeja (Nemčija) je s tega vidika zanimal žargon.

Interferenčne vplive in njihov odraz v nacionalnem sistemu tvorjenk je raziskovalo več avtorjev. N. Klimenko (Ukrajina) je primerjala morfološke in sintaktične dejavnike pri glagolski tvorbi v sodobni ukrajinsščini in novogrščini. K. Waszakowa (Poljska) je na besedotvorni in semantični ravni obravnavala različne procese sposojanja v sodobnem poljskem jeziku, vlogo besedotvorja v sprejemanju in stabilizaciji ukrainizmov, sprejetih v poljščino 16. in 17. stoletja, je predstavila K. Kleyszczowa (Poljska). Turški sufiksi, ki se postopno spajajo tudi s podstavami neturškega izvora in prinašajo stilno zaznamovanost takih tvorjenk, so bili osrednja točka prispevka B. Čorića (Srbija) in B. Štebih Golub (Hrvaška) je obravnavala zloženke v kajkavskem knjižnem jeziku, ki so številsko zelo pogoste, in dokazala, da gre v večini za kalke iz nemščine.

Drugi sklop združuje *kontrastivni pogled na sorodne besedotvorne pojave v slovanskih jezikih*. E. Koriakowcewa (Poljska) je protistavno predstavila slovarsko še neregistrirane tvorjenke s pomenom nomina actionis in z obrazilom *-izacija* v ruskih, čeških in poljskih spletnih besedilih. Ugotavljala je njihovo pomensko vrednost, posebno pa tudi njihovo pejorativnost in retorično funkcijo v ruskih množičnih medijih. A. Nagorko (Nemčija) je razpravljala o besedotvornih procesih, ki prispevajo k sekularizaciji religiozne leksike primerjalno med nemščino in

zahodnoslovanskimi jeziki. Z gradivom dokazuje, da so jezikovni procesi profanizacije pogosto rezultat metaforičnih in metonimičnih prenosov. I. Ohnheiser (Avstrija) je besedotvorno analizirala prevode t. i. angleškega novojezika iz Orwellovega romana 1984 v ruščini, ukrajinsščini, poljščini in češčini. Problem ženskospolskih obrazil pri poimenovanju žensk, ki so nosilke določene poklicne dejavnosti, na materialu ruščine, češčine in poljščine je zanimal G. Neščimenko (Rusija). V Radeva (Bolgarija) je tvorbeno analizirala družinsko rodovno leksiko v slovanskih jezikih in prikazala nekatere nacionalne specifičnosti. B. Tošović (Avstrija) je primerjalno opazoval nizanje predponskih obrazil v srbskem, hrvaškem in bosanskem jeziku. Najproduktivnejši pri tem so glagoli, tipični so pojavi reduplikacije ali triplikacije, redki pa primeri s štirimi prefiksi. A. Nikitevič (Belorusija) in J. Sierociuk (Poljska) pa sta obravnavala rusko-beloruske tvorbeno vzporednice s kulturno-zgodovinskega vidika na materialu narečne leksike oz. medjezikovne (poljsko-ukrajinske) vplive in njihov odraz v poljskih narečjih.

Trinajsta konferenca bo potekala od 16. do 20. maja 2011 v poljskem Poznaju pod skupno temo Slovansko besedotvorje: sistem in tekst.

Irena Stramljič Breznik

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
irena.stramljic@uni-mb.si

BERNARD RAJH: GÚČATI PO ANTŪJOŠKO. Gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora 73), 2010. 293 str.

V začetku tega leta smo Slovenci na področju slovenskega narečnega slovaropisja postali bogatejši za narečni slovar z naslovom *Gúčati po antŭjoško* oziroma za *Gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora*, kakor v podnaslovu svoje delo poimenuje Bernard Rajh, izredni profesor slovenskega jezika na Pedagoški fakulteti v Mariboru. Avtor je že leta 2001 opozoril na to, da v slovenskem prostoru primanjkuje slovarjev, ki bi služili natančnejšim jezikovnim opisom posameznih slovenskih narečij oziroma govorov, in da se slovenska narečja iz najrazličnejših razlogov vztrajno spreminjajo, še neregistrirano besedje pa za vedno izginja (Rajh 2001: 257), zato ga moramo kakovostno popisati.

Dialektologa Karmen Kenda-Jež in Peter Weiss (2009) ugotavljata, da v zadnjih šestdesetih letih število slovenskih narečnih slovarjev sicer narašča, a kljub temu zaradi močne narečne razčlenjenosti te zbirke besedja še vedno zgolj točkovno pokrivajo slovensko jezikovno ozemlje, prav tako se slovarji med seboj močno razlikujejo. Bernard Rajh je pri svojem dolgoletnem raziskovalnem delu¹ na območju današnje

¹ Bernard Rajh je leta 2002 izdal monografijo *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika* (Maribor, Zora 19). Njegove razprave, ki se navezujejo na njegovo domače narečje, so: (1) *Besedno prevzemanje iz nemščine v severozahodnoprleški govor* (2004, *Annales*, 1, 195–202), (2) *Severozahodnoprleška osebna imena* (2005, *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*, Maribor: Slavistično društvo, 98–105), (3) *Glagoli v severozahodnoprleškem govoru* (2006, *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, Maribor: Slavistično društvo, 399–406) in (4) *Tipologija in razvrstitev naglašanih samoglasnikov v severozahodnoprleškem govoru* (2008, *Škrabčeva misel VI*, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 81–99).

cerkvenjaške občine, to je v osredju Slovenskih goric in v bližnji okolici, naletel na zanimivo narečno besedje severozahodnoprleškega govora, ki ga je dolgo časa skrbno urejal in ga nam, bralcem in bralkam, sedaj predstavlja kot gradivo, ki bi naj, kot meni sam, v prihodnje lahko komu pomagalo sestaviti narečni slovar omenjenega govora. Pri tem gre poudariti, da je narečna leksika v tej knjigi že slovaropisno urejena in da je vsak narečni slovar gradivo za splošni narečni slovar, ta pa bo, če in ko ga bomo dobili, pomagalo pri jezikoslovnih, zgodovinskih, literarnozgodovinskih, kulturnih in drugih raziskavah.

Herbert Ernst Weigand² (2000: 850) zatrjuje, da je pri priročnikih³ potrebno upoštevati namen, s katerim jih sestavljamo, in da če želimo preveriti njihove prvotne cilje, moramo preveriti cilje leksikografa samega. To lahko po njegovem storimo z množico navodil. Najprej, trdi Wiegand, moramo preveriti naslovno stran slovarja, posebej naslov in podnaslov. Iz naslova (*Gúčati po antùjoško*) uporabnik ne more takoj razbrati cilja oziroma vsebine dela, pač pa to lahko razbere iz podnaslova. Leksikografske cilje v Rajhovi knjigi razpoznamo iz dveh strani dolgega predgovora, v katerem je avtor opredelil in predstavil zgradbo slovarja, napisal zahvalo ter na koncu podal šest enot uporabljene literature. Kaj naslov *Gúčati po antùjoško* pomeni, uporabnik izve iz naslednjih slovarskih sestavkov:

Antùj m [an'tuǐ -ǰa] *Sv. Anton/Cerkvenjak*; pr ~i *pri Antonu/v Cerkvenjaku*;

antùjoški -a -o [an'tuǰoški] *antonovski/cerkvenjaški*: ~a *cerkev cerkvenjaška cerkev sv. Antona*; po ~o *gúčati govoriti v cerkvenjaškem govoru*;

Antùjovčar m [an'tuǰofčar -a] *Antonovčan/Cerkvenjačan*; **Antùjovčarka** z *Antonovčanka/Cerkvenjačanka*.

Zbrano besedje v gradivu za slovar obsega splošno besedje in najpogostejša lastna ter osebna imena (npr. *Fěfa, Fěfika, Fělc, Fělček, Hàložan, Haloženka, Hànzek, Jánž, Kàtica, Kàtika, Kùndrat, Lòtmerk, Lùnka, Málčika* itd.). Vse to je še danes živo pri jezikovnem sporazumevanju narečnih govorcev v tem delu Slovenije, določen del besedja, kakor je za narečno leksiko značilno, pa poznajo ali uporabljajo le še starejši ljudje. Avtorjev namen je bil evidentirati čim več narečnega besedja, zapisati njegove bistvene prvine, glasoslovno oziroma slovnično podobo, določiti pomene posameznih besednih enot in tako ohraniti bogato kulturno ter jezikovno dediščino našega naroda, predvsem dragocenost slovenskih narečij. Preteklega stanja namreč ne moremo vrniti in posledično ne popisati, zato je to treba storiti zdaj, ko nam je to še omogočeno.

Gradivo je Bernard Rajh na terenu pri svojih informatorjih zbiral sam, in sicer v domačih krajih, zlasti v Brengovi in Cenkovi pri Cerkvenjaku. Prav tako je sam naravni govorec tega narečja. Temeljni viri za inventarizacijo narečnega gradiva so mu bili predvsem njegovi že obstoječi zapisi, gradivo z narečnim besedjem drugih avtorjev, kartoteke Inšti-

² H. E. Wiegand je nemški leksikograf, profesor na Univerzi v Heidelbergu, nosilec treh doktorskih naslovov, raziskovalec nemških študij, lingvistike in teoretične leksikografije. Je vodilni raziskovalec leksikografije kot znanosti, predvsem, ko govorimo o osnovanju večplastne, izčrpne in celostne teorije, ki leksikografom vseh jezikovnih skupin ponuja model za tvorbo slovarjev (Welker 2009: 3).

³ Sem spadajo tudi slovarji.

tuta za slovenski jezik Frana Ramovša, razna besedila in slovarsko gradivo, ki vsebuje obravnavano narečno besedje (povzeto po Rajh 2001: 257). Leksiko je avtor zbiral s splošnim pogovorom, s tematskimi vprašanji oziroma s sistematičnimi opisi posameznih tematskih sklopov – predmetov, naprav, dela, običajev ipd. (npr. »*Kateri so bili deli voza? – Sora, oje, verige za pripenjanje, opel, pesto, platišče, šija, os, klin pri osi – lünek, trabi, ročice, poden ...*«; »*Katere voze ste poznali? – Lojtrnik.*«). Tako se je količina gesel hitro širila. Temu je ponekod dodal še tvorjenje besednih družin oziroma načrtno dopolnjevanje posameznih družin (npr. *grūška, grūškovje, grūškov, grūškovca in grūškovnca*). V pomoč pri zbiranju in preverjanju gradiva je bil avtorju tudi *Cerkvenjaški besednjak* Cirila Paluca (Maribor 2010), katerega lektor je bil.

Slovenski narečni slovarji so v povprečju še vedno razlikovalni enonarečni ljubiteljski slovarji s preprosto geselsko strukturo, ki sledi načelu ena narečna beseda – ena pomenska razlaga – en ponazarjalni zgled (Kenda-Jež in Weiss 2009). Bernard Rajh v slovenski prostor vnaša drugačno slovaropisno obliko, kakršne do sedaj nismo bili vajeni. Smiselno se mu je zdelo narečno gradivo zapisati na poenostavljen način (z označevanjem narave naglašanih samoglasnikov), npr.

lādł m ['la:dł -la] *predal*;

klójčov -a -o [k'ło:ičof -va] *tak v zvezi s krlji*;

mitłstěna ž ['mitłs'tě:na -e] *predelna stena*.

V oglatih oklepajih je dodan dialektološki fonetični zapis posameznih besed in njihovih slovničnih oblik (npr. ['la:dł -la], [k'ło:ičof -va], ['mitłs'tě:na -e]). Iz slednjega so razvidne pomembnejše narečne oblikotvorne oziroma oblikospreminjevalne naglasne preme. Po njegovem mnenju bo tako urejeno gradivo dober pripomoček za splošne uporabnike in jezikoslovce.

Slovarski sestavki (okoli 15.000), ki obravnavajo vse besedne vrste, so abecedno urejeni. Pohvalno je, da je v knjigi obravnavana celotna abeceda (od *a* do *ž*), saj imamo Slovenci kar nekaj narečnih slovarjev, ki so pri obravnavi besedja prišli le do polovice.⁴ Pri abecedni postavitvi slovarskih sestavkov se je avtorju zaradi različnih znamenj, ki se pojavljajo, zastavljala dilema, kakšna je abeceda in kako slovarske sestavke pravilno razvrstiti. Narečni *ü* je Rajh jemal kot samostojno črko, umeščeno za *u*-jem. Podobno je storil tudi Vilko Novak v *Slovarju beltinskega govora*, čeprav *Slovenski pravopis* (2001) narekuje, da črke z ločevalnimi znamenji (tudi *ü*) po abecedi uvrščamo tako, kot da ne bi imele teh znamenj.

Kot samostojna gesla v knjigi niso navedene inačenjske tvorjenke pri samostalnikih, izpridevniški prislovi, glagolske oblike (deležniki, deležja, glagolniki), so pa v ustrezni geselski enoti obravnavane kot podgesla. Kjer se je dalo, je avtor poizkušal zaradi enostavnosti iskanja stvari združiti. Temu je sistematično sledil in s tem uporabniku olajšal iskanje po celotnem gradivu.

Samostojne geselske enote so oblikovane tako, da je za krepkim tiskom

⁴ Npr. *Slovar govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: Poskusni zvezek (A–H)* Petra Weissa (Ljubljana, 1998), *Slovar Gornjega Senika A–L* Marije Bajzek Lukač (Maribor, 2009), *Slovar zatolmnskega govora A–O* Helene Čujec Stres (Zatolmin, 2010).

izpostavljeno besedno geslo, podobno tudi podgesla (tiskana sicer ležeče), vso ponazarjalno gradivo je predstavljeno v navadnem tisku, v ležečem pa ustrezni slovarski prevodi v knjižni jezik. Avtor je dodal kazalke, ki z usmerjevalno puščico nakazujejo, pod katerim geslom najdemo njeno natančnejšo obravnavo (npr. v obliki dvojnic ali podgesel), npr.

cedejé ↓

kún ↑

zazínti ⇒ zínti;

zazoriti se ⇒ zoriti se ...

Dodani so tudi bistveni slovnčni podatki za posamezne besede, npr.:

– spolska določenost:

ājdišca ž [ˈaǐdišca -a] *ajdova slama*;

– samomnožinskost samostalnikov:

dvéra s mn. in **dvêri** ž mn. [d'vɛ:ra/d'veri d'vɛ:ri d'vɛ:ran/d'veran **M** d'vɛ:ra/d'vera **O** d'vɛ:rmi] 1. *vrata* 2. *stiskalni pokrov pri preši*; **dvérca** s mn. [d'vɛ:rca -ø d'vɛ:rcan] *vratca*;

– nesklonjivost posamezne besede:

àa [ˈaa] *medmet zanikanja/nestrinjanja*: ~, *nêde ga ne, ne bo ga*, **ànštèndik** neskl. [ˈanʃtèndik] *pošten*;

– glagolski vid:

ājnrùkati nedov. [ˈajn'rùkati -an itd.] *iti k vojakom/v vojno*: jùtri ~mo).

Dialektološkemu zapisu v oglatih oklepajih so dodane sklonske oblike samostalniških in pridevniških besed, primerniki pridevnikov in prislovov, oblikoglasna podoba glagolskih oblik. Primer:

gúčati nedov. [ˈgu:čati; gu'či:n; 'gu:či -čte; 'gu:ča -la] *govoriti*; còj ~ (kùmi) *prigovarjati*; *navduševati za kaj*; dòj ~ (kùmi) *odsvetovati*; nazáj ~ (*nevljudno*) *ugovarjati*: *nêboš mi nazáj ~a!* nór ~ *prišepeta-*

vati; vùn se ~ (na kòga) *izgovarjati se (na koga)*; **gúčaje** s [-je] *govorjenje*; **nagúčati** *nagovoriti*: kòga còj ~ *koga prepričati za dejanje*; **pregúčati** *pregovoriti*; **zagúčati se** *zagovoriti se*; *izdati skrivnost*; **zgúčati**: dòj ~ *odsvetovati*; ~ **se** *izgovoriti se*: vùn se ~; ~ **si a)** *blekniti*: ~ *si káko norijo blekniti neumnost b) dogovoriti se*: tò sta si vlja ~ala ⇒ *zmènti se (mènti)*; **zgúčani** -a -o *dogovorjen, sklenjen*.

Označena je večpomenskost besed, npr.:

mastják m [mast'ja:k -a] 1. *izdelovalec (jedilnega) olja* 2. *pustna šema, ki pobira materialne/mesne darove*.

Ta je pri samostojnih geslih označena z vrstilnim števnikom, pri podgeslih in ponazarjalnem gradivu pa z zaporednimi črkami. Rajh je z zbiranjem narečne leksike ugotovil, da je v narečju veliko stilno zaznamovanih besed, zato je pomene opremil s posebnimi kvalifikatorji. Zanimivi so naslednji primeri:⁵

cúkec – ekspr. *urin*;

đim – za pičkin ~ se krégati ekspr. *prepirati se za prazen nič*;

fúk – tò pa jê ~ ekspr. *to pa je težek problem/brezizhoden položaj*;

gùndrjùla – ekspr. *godrnjav človek*;

kúrvica – ž ekspr. *lahka ženska*;

kúzla – ekspr. *psica*;

kùrečji – ~ brútif ekspr. (*človeški*) *trebuh/vamp*;

küsa – ekspr. *ničvredna ženska (psovka)*: prekléta ~!;

lòlek – ekspr. *mevža, neodločnež*;

žlàbravec – ekspr. *klepetav človek, čenča*.

Stilno zaznamovane besede ali pomeni so označeni s kvalifikatorjem ekspr. (Rajh 2011: 8). Avtor ob/pri besedah ni uporabil oziroma navedel vseh označevalnikov (krajevnege, lastno-

⁵ Pri tem niso izpisani celotni slovarski sestavki.

imenskega, citatnostnega, izrazijskega/terminološkega/funkcijskozvrstnega, formalnega, socialnozvrstnega, čustvenostnega, časovnega, pogostnostnega, posebnega), ki naj bi bili po Weissu (2003: 33) vključeni v narečni slovar.

Recenzentki dela, red. prof. dr. Mihaela Koletnik in red. prof. dr. Irena Stramljič Breznik, izpostavljata bogastvo dialektoloških podatkov, ki ga ponujajo posamezna besedna gesla, besedotvorno podobo upoštevanega narečnega gradiva, količino zapisanega narečnega besedja, doslednost pri njegovem predstavljanju, bogate podatke o besedotvorni podobi narečnega sestava, razlagalno natančnost pri pomenskih ustreznikih, večpomenskost besed in besednih zvez idr. Poudarjata, da zbrano gradivo ponuja možnosti za nadaljnja narečjeslovna raziskovanja.

Vsako delo, sploh slovaropisno, ni nikoli končano. Kdor se še ni spoprijel s tako obsežnim narečnim gradivom, prvotno urejenim v listkovni kartoteki, ki ga je bilo potrebno urediti v slovarsko obliko in ga v branje oziroma v uporabo dati bralcem in bralkam, ne ve, koliko časa, dela, truda, odrekanja, napora je potrebnega, da imamo pred sabo gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora. Slovenci imamo le okoli 20 narečnih slovarjev, ki zgolj točkovno pokrivajo naš narečni prostor, zato so knjige, kakšna je ta, za nas še kako dragocene. Za dialektologe je dobrodošlo, da je zbrano narečno besedje podano tudi v sobesedilu, v vseh besednih vrstah in zapisano z natančno dialektološko transkripcijo. Vse to avtorju in ostalim raziskovalcem omogoča nadaljnje poglobljene analize.

V knjižnem delu pogrešamo (1) kazalo (vsebino) slovarja, (2) navodila za branje in uporabo, (3) seznam označevalnikov z razlago in s primeri, (4)

slovarsko slovnico (glasoslovje, oblikoslovje, morda besedotvorje in skladnjo), (5) seznam informatorjev in sodelavcev, (6) preglednico neprvih oblik v oblikoslovnih preglednicah in (7) stvarno kazalo.

Bernardu Rajhu se v imenu dialektologov in ljubiteljev narečij zahvaljujem za zbrani besedni biser, ki nam ga je položil v roke, in mu želim, da bi še naprej z elanom zbiral domačo narečno leksiko.

LITERATURA

- Karmen KENDA-JEŽ, Peter WEISS, 1999: Posebnosti (slovenskega) narečnega slovaropisja. *35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 28. 6.–17. 7. 1999. Ur. Erika Kržišnik. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovsanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 27–46.
- –, 2010: Slovenski narečni slovarji: kako je. *Dnevi Maksa Pleteršnika. Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja. Zbornik povzetkov*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta; Pišecce: Strokovni odbor Maksa Pleteršnika.
- France NOVAK, 1994: Zapisovanje besednega zaklada govorjenega jezika v posameznih krajih. *Traditiones* 23. Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje. 69–77.
- Bernard RAJH, 2001: Načrt za zahodnoprleški narečni slovar. *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 12. Slovenski slavistični kongres, Nova Gorica in Gorica, 5.–7. oktober 2001*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 257.
- –, 2010: *Gúčati po antújoško: gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 73).
- Jože TOPORIŠIČ (ur.), 2001: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Peter WEISS, 2003: Uvod v (slovenski) narečni slovar. *Jezikoslovní zapiski* 9/1, 49–61.

WELKER, Herbert Andreas, 2009: *An overview of Wiegand's metalexigraphic works*. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.let.unb.br/hawelker/Wiegand.pdf>.

Herbert Ernst WIEGAND, 2000: Was eigentlich ist Fachlexikographie? Mit Hinweisen zum Verhältnis von sprachlichem und enzyklopädischem Wissen [1988]. *Kleine Schriften. Eine Auswahl aus den Jahren 1970 bis 1999 in zwei Bänden*. Band I: 1970–1988. Ur. Matthias Kammerer in Werner Wolski. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 830–876.

Anja Benko

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
 anja.benko@gmail.com

LUKÁCS ISTVÁN: A PASSIÓHA-GYOMÁNY A HORVÁT IRODALOMBAN. Budapest: ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék, 2008. (Opera Slavica Budapestinensia. Litterae Slavicae).

Zadnjih se godina znatno povećavao broj knjiga na mađarskom jeziku koje obrađuju raznovrsne teme hrvatske književnosti. I nova knjiga Istvána Lukácsa pripada ovom toku. Ona se sastoji od osam poglavlja koja slijede tablica s najvažnijim podacima o tekstovima o mucu Gospodinovoj, objavljivanje četiri teksta, kazalo imena i literatura.

Prvo poglavlje obavještava o tome (5–6) da se muka Gospodinova obradila u svim književnim žanrovima i u svim razdobljima. U skladu s dominirajućim filozofskim dogmama istaknuli su se ili kanonizirani događaji ili Marijina bol. Obradivanje je muke Gospodinove

prisutno od početka u povijesti hrvatske književnosti. Među tekstovima koji pripadaju različitim žanrovima postoji formalna i tematska veza. Tema koju su obradili nepoznati autori kroz nekoliko stoljeća dobila je na kraju svoje mjesto i u umjetničkom pjesništvu. Iz te panorame izlazi autorova želja da nacрта razvoj hrvatskih djela o mucu Gospodinovoj i veze između tekstova.

U početku drugog poglavlja (18–27) pojašnjavaju se osnovni pojmovi. Autor ističe pripadnost prvih djela o mucu Gospodinovoj samostalnom i jedinstvenom književnom razdoblju. Kratak sažetak stručne literature obavještava o temama kojima su se bavila dosadašnja istraživanja i spominje aspekte kojima nije posvećena pažnja. U istraživanju te tematike igrali su važnu ulogu i inozemni istraživači. Jedinu dosada objavljenu monografiju o crkvenim prikazanjima napisao je Talijan Francesco Saverio Perillo. Osim njega istaknuli su se i znanstvenici iz Mađarske kao László Hadrovics, András Vizkelety, István Lukács koji su objavili i analizirali nepoznate tekstove.

Prvi je zadatak proučavanja teksto-va o mucu Gospodinovoj odrediti žanr tekstova, uvjete njihova nastajanja i karakteristike njihova stihorstva. Te činjenice su, naime, podloga daljnjih istraživanja.

Lukács je svjestan poteškoće uvršćavanja srednjovjekovnih djela u književne žanrove, jer klasifikacija se osniva na analizi klasičnih književnih razdoblja. Ali uspostavljanjem kronoloških veza između tekstova omogućava se određivanje žanrovskih obilježja djela. To je moguće unatoč tome da su žanrovi srednjovjekovnog podrijetla obilježeni promjenljivošću. Budući da ne postoji opće prihvaćena žanrovska i tematska norma pri analizi važno je koncentrirati

se na pojedine tekstove i uzeti u obzir ne samo Novi zavjet, nego i Stari zavjet koji sadržava tekstove mnogobrojnih književnih žanrova (19). Stalna obilježja žanra čine stroga ritmička struktura, istovjetnost tema i motiva, pomanjkanje dramske napetosti, stalni karakter lica, strukturalna obilježja koja su tipična u epskim djelima (22–27).

Dugo je vrijeme bilo opće mišljenje da su hrvatski tekstovi o mucu Gospodinovoj prevođenja ili kompilacije prevedenih radova. Recentna su istraživanja otkrila jaku povezanost tih djela. Lukács ističe da tuđi modeli i poticaji mogli su djelovati na dovoljno pripremljeno područje. To znači da su već postojali duhovni okviri u Hrvata koji su bili povoljni za razvoj žanra (29). Osim toga autor upozorava i na to da ne smije zanemariti eventualne bizantske duhovno-kulturne utjecaje do 1054. g. (29–30) Što se tiče mogućih izvora tekstova o mucu Gospodinovoj moraju se uzimati u obzir radovi sv. Anzelma (*Dialogus beatae Mariae et Anselmi de passione Domini*), sv. Bernarda (*Liber de passione...*), djela Mátyása Nyékia Vörösa i Pála Eszerházya i još drugih autora (28–35).

Većina je tekstova o mucu Gospodinovoj napisana u obliku dvostrukorimovanog osmerca. Prema Lukácsu dvanaesterac je zamijenio osmerac u fazi u kojoj je crkveno prikazanje izgubilo veze s pobožnim masama i postalo temom umjetničkog pjesništva. To je značilo i preokret jer autori umjetničkog pjesništva su htjeli pružati književne doživljaje (37). Što se tiče podrijetla osmerca on potječe iz pohvalnih pjesama na latinskome (38). Autor monografije spominje da samo dvostrukorimovani osmerac je dobio svoj konačni oblik do kraja srednjeg vijeka (43).

Drugi dio knjige raspravlja o razvoju i proširenju tekstova o mucu Gospodinovoj. U šestom poglavlju pod naslovom »Evolutivna transformacija tekstova o mucu Gospodinovoj« Lukács dolazi do slijedećih zaključaka: nedostaje još slojevitost tekstova o mucu Gospodinovoj; mogu se još pojaviti nepoznati tekstovi; razlike su između tekstova nepoznatih autora minimalne (46). Lukács je pomalo skeptičan prema stavovima Nikice Kolumbića koji kaže da svi dosada poznati tekstovi potječu od savršnijeg prateksta. Lukács se pristup drugačiji: pretpostavlja da neki prijepisi su bolji od originala (48). Kolumbić razlikuje četiri faze u razvoju tekstova o mucu Gospodinovoj: jednostavna lirsko-narativna pjesma, dijalogiziran plač, dramatiziran plač, razvijeno crkveno prikazanje. Lukács predlaže da se i liturgijska drama uvrštava kao prvi stupanj u ovaj razvojni proces – argumentira s time da liturgijska drama na latinskom jeziku nastavlja se na hrvatskom jeziku. Ali dalja istraživanja moraju otkriti veze između liturgijske drame i hrvatskih tekstova o mucu Gospodinovoj (48).

U poglavlju nacrtava se razvoj tekstova o mucu Gospodinovoj, opisuju se liturgijska drama, jednostavne lirsko-narativne pjesme, dijalogizirani plačevi, dramatizirani plačevi i razvijena crkvena prikazanja. Lukács ističe da liturgijske drame na hrvatskom jeziku nisu se pretvorile u kompleksnije tekstove, nego su ostale u početnoj evolutivnoj fazi žanra (52).

Lirsko-narativni plačevi obrađuju dvije teme, Isusovo raspeće i Marijinu tugu, odnosno Isusovo skidanje s križa i njegov pogreb. Ocjena jednog djela pod naslovom »*Cantilena pro sabbatho*« (kojim su se bavili László Hadrovics i András Vizkelety) u hrvatskoj stručnoj literaturi s pravom izaziva Lukácsovo

iznenađenje. Dunja Fališevac koja se pozitivno izrazila o djelu, ipak smanjuje vrijednost teksta u svojim zaključcima. Rauzmljiva je Lukácsseva reakcija koju valja doslovno citirati. »Poznato je da su većinu tekstova stare hrvatske književnosti našli hrvatski istraživači. Sve činjenice dokazuju da tekstove koje su otkrili inozemni znanstvenici prati neobično, umjereno ‘oduševljenje’. Marijin plač na kajkavskome koji sam predstavio i koji je prvi duži tekst u stihovima kajkavske regionalne književnosti i zbog toga ima iznimno veliku vrijednost još nije dobio svoje zasluženno mjesto u povijesti kajkavske književnosti« (55). U ovom poglavlju autor pokušava dokazati poredbom različitih odlomaka tekstova genetsku vezu između pjesme »Pěsan ot muki Hristovi« i Picićeva plača (56–57). Teško je sve navedene dokaze prihvatiti u cjelini. Dok izrazi o trudnoći od devet mjeseci nedvojbeno dokazuju vezu između tekstova, navještenje je poznato iz Biblije (Lk 1, 26–33). Zbog toga ovaj motiv prema mom mišljenju ne dokazuje vezu između tekstova.

Na ostalim stranicama šestog poglavlja nacrtava se razvoj vrsta djela o mucu Gospodinovoj.

Sljedeće (7.) poglavlje prati proširenje tekstova na hrvatskom prostoru. Kratak povijesni i kulturno-povijesni uvod bogat podacima služi kao osnova za bolje razumijevanje sadržaja poglavlja. Autorov je postupak isti pri predstavljanju tekstova: opisuju se radnja, lica, jezično-stilistička obilježja djela, karakteristike stihova i veze između tekstova. Devet je djela detaljno analizirano, četiri teksta su objavljena u cjelini. Pri analizama tekstova Lukács izražava mnogobrojne važne napomene. Rekonstruira npr. pomoću kajkavskog teksta radnju nekih nedostajućih

stihova u Plaču Marijinu tvrdeći da je Marija dovedena pred Kaifu i ne pred Pilata. Utvrđuje da je broj nedostajućih stihova na jednom mjestu teksta veći nego se to prije mislilo (100). Filološkim bravurom uspije protumačiti jedan teško razumljiv stih (br. 426: palicamju Jesse biti) u plaču Knezajića. Knezajić je zamijenio glagol *jaše* ‘počaše’ s vlastitom imenicom *Jesse* u mađarskom izrazu *Jesse vesszeje* ‘Jeseva palica’. Knezajić je bio podložen mađarskom utjecaju za vrijeme njegovog boravka u gradu Gyöngyösu (119–126). U zadnjem dijelu poglavlja opisuju se djela četiriju slavonskih pjesnika. Ovaj dio povezuje se tematski sa slijedećim (8.) poglavljem u kojem se analizira pet tekstova umjetničkog pjesništva. Autori tih djela su Marko Marulić, Šimun Greblo, Mavro Vetranović, Matija Divković, Petar Knežević.

Već je spomenuto da se u dodatku objavljeni slijedeći tekstovi: Šimun Klimantović: »Počenjet plač Bl[a]ž[e]ne D[i]ve M[a]rije po Ivani van’j[e]listi«; »Muka Spasitelja našega«; Andreas Knezaich: »Planctus Beatae Virgini Mariae de Passione Dni Nostrici«; Petar Knežević: »Muka Gospodina našega Isukrsta i Plač Matere njegove«.

Monografija Istvána Lukácsa izvorno je znanstveno djelo koje detaljno prikazuje povijest i razvoj žanrova o mucu Gospodinovoj, njihove veze i sadržava mnogobrojne samostalne važne tvrdnje koje mogu biti poticajne za daljnja istraživanja ove doista kapitalne teme hrvatske književnosti.

István Vig

Eötvös Loránd Tudományegyetem
vigistvan@yahoo.com

**MLADEN PAVIČIĆ (SZERK.):
SZLOVÉN IRODALMI ANTOLÓ-
GIA III.** Budapest: Balassi Kiadó.
2009. 232 pp.

A szlovén irodalmi antológia újabb kötete az előző, a közelmúltban megjelent két könyv folytatása. Az első kötet, amelyet Bajzek Mária, Lukács István és Mladen Pavičić szerkesztett, a szlovén irodalmat a kezdetektől a XIX. század végéig mutatja be. A második kötet Lukács István és Mladen Pavičić szerkesztésében a XX. század első felének irodalmát tárja elénk. A XX. század második felét kétkötetnyi szemelvény fogja képviselni. E soros kiadvány első kötete látott most napvilágot. A két kötet közötti határt a hatvanas évekbeli úgynevezett „neoavantgárd” vagy „hipermodernizmus” mentén vonták meg. Az első rész tizennégy olyan szerzőt tartalmaz, akik e jelenség előtt léptek a szlovén irodalom színpadára, a második kötet elején a három, kanonikusan legfontosabb „neoavantgardista” (vagy „hipermodernista”) szerző művei állnak – Rudi Šeligo prózája, Dušan Jovanović drámája és Tomaž Šalamun lírája. A művek sorrendjét – hasonlóan az előző két kötethez – itt is a szerzők születési dátuma határozza meg.

A harmadik könyv első kötetének legrégebbi szövege valószínűleg Lojze Krakar *Iffjúság útja* című verse, amely egyetlenként a második világháború utáni szocialista realista esztétikát képviseli. Jó ötletnek tartom ezt az irodalmi jelenséget is bemutatni a diákoknak, hiszen egyetemistáknak szánt antológiáról van szó, s ez a vers erre kiválóan alkalmas. Az úgynevezett szociális vagy társadalmi realizmust, amely a harmincas évek elején uralkodó irányzat volt a szlovén irodalomban, majd az ötvenes években lassanként adta át

vezető helyét az újabb törekvéseknek, ebben a kötetben Ivan Potrč *Parasztok között* című regényrészlete mutatja be. Ez a regény az említett irányzat utolsó fontosabb darabja, ugyanakkor az első szlovén erotikus regény.

A társadalmilag elkötelezett irodalmat az ötvenes években intimebb hangú írásmód váltotta fel. Ezt a irodalmi irányt az antológiában elsősorban Ivan Minatti legismertebb versei képviselik. Az ötvenes évek második felében a kortárs európai modernizmusnak egyre erősebb hatása volt a szlovén irodalomra. A modernista regény jellegzetes vonásai jelen vannak a Dominik Smole *Fekete napok és fehér nap* című regényéből vett szemelvényben, és a kilencvenes évek elejéig Szlovéniában a szélesebb olvasóközönség számára ismeretlen emigráns író, Zorko Simčič 1957-ben Buenos Airesben kiadott *Ember a fal két oldalán* című regényében, amelynek egy részletét szintén olvashatjuk az antológiában. A kötetben szereplő első szerző, Jože Udovič is kevéssé ismert a szlovén olvasóközönség számára. Az antológiában nem szereplő két másik szerzővel, Ada Škerl-lel és Cene Vipotnikkal együtt Udovič azok közé a szerzők közé tartozik, akik írásművészetükkel nem követtek egyetlen, sem elődeik által kitaposott, sem meghökentően újszerű irodalmi utat sem. Janez Menart költészete egy másik pólust képvisel: realista hangvétellű, olykor ironikus verseivel maradandó nyomot hagyott a háború utáni szlovén költészetben. Az ötvenes évek vége felé az újabb nemzedék képviselői nemegyszer abszurdnak láttatták az ábrázolt világot. Ez a vízió nemcsak az akkor aktuális nyugati irodalmi irányzatok, hanem saját háborús és háború utáni élményeik kifejeződése, Dane Zajc antológiánkban szereplő versei pedig e

világézés legreprezentatívabb példái. Gregor Strniša költészete az emberi lét kérdéseit egyrészt kozmikus, másrészt mitológiai dimenzióba emeli, és az általa használt versforma (négy soros versszakok, asszonáns verssorok) is a huszadik század második felének egyik legeredetibb szlovén költőjévé avatja.

Mivel a válogatás a huszadik század tízes, húszas és harmincas éveiben született szerzők életművét öleli fel, a könyvben publikált művek a huszadik század második felének csaknem teljes egészét reprezentálják. Ennek legjobb példája Kajetan Kovič versei, amelyek poétikájában az erőteljes személyesség mellett tükröződik a korszak szlovén lírájának fejlődése is, hiszen egy fél évszázad alatt születtek. Ugyanígy említhetnénk Venó Taufert itt szereplő két versét is, amelyeket ebben az időszakban a közép-európai térség két legszörnyűbb tragédiája, az ötvenhatos magyar felkelés és a kilencvenes évek eleji vukovári tragédia emlékének ajánlott a szerző.

Végül említsük meg a huszadik század drámai pillanatainak három hiteles tanúját, Boris Pahort, Vitomil Zupant és Lojze Kovačičot. A háború kataklizmáját és az azt követő szocializmus korszakát, amely korántsem volt olyan idilli, mint amilyennek saját magát hirdette, mindhárman személyes tapasztalatként élték meg. Az autentikus élettapasztalattal hitelesített általános emberi problematika e szerzők (különösen Kovačič és Pahor) prózájában Európa-szerte jelentős visszhangra talált.

Az antológia az egyetemistáknak jóval több mint ajánlott olvasmány, ám kétségtelenül érdekes lehet azoknak az olvasóknak is, akiknek az irodalom csupán kellemes időtöltést jelent, hiszen olyan műveket tartalmaz, amelyek témája, üzenete és nem utolsósorban

esztétikai minősége mindenki számára vonzó lehet.

Peter Svetina

*Alpen-Adria-Universität Klagenfurt
Peter.Svetina@uni-klu.ac.at*

POROČILO Z DNEVOV MAKSA PLETERŠNIKA: IZZIVI SODOBNEGA SLOVENSKEGA SLOVAROPISJA. Pišce, 13. in 14. 9. 2010

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Društvo za varovanje maternega jezika in kulturne dediščine Maksa Pleteršnika ter Strokovni odbor Maksa Pleteršnika so 13. in 14. 9. 2010 pripravili tradicionalni septembrski znanstveni sestanek *Dnevi Maksa Pleteršnika*. Po šestih strokovnih srečanjih (prvo je bilo leta 1994) je bilo letošnje posvečeno aktualnim vprašanjem slovenskega slovaropisja – *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*.

V Pišecah, rojstnem kraju Maksa Pleteršnika (3. 12. 1840–13. 9. 1923), se je dvodnevna sestanka udeležilo 38 slovenskih in uglednih tujih strokovnjakov jezikoslovcev (12 iz tujine – Poljske, Nemčije, Danske, Madžarske, Makedonije, Južnoafriške republike).

Kot cilje znanstvenega simpozija je Marko Jesenšek, vodja simpozija, navedel razmišljanje o semantični klasifikaciji in leksikografiji, strokovnem izrazju in obvestilnosti sodobnega pravopisnega slovarja, slovaropisni problematiki etimoloških slovarjev, slovenskih narečnih slovarjih, zgodovinskih slovarjih. Pri tem gre za (1) vprašanja, ki so povezana s posodobitvijo že obstoječih

slovarskih del, in (2) raziskovalne izzive, ki jih predstavljajo novosti na področju historične leksikografije, vključujoč narečno in etimološko področje.

Simpozij je s prispevkom *Škrabec o zaznamovanju naglasov v Pleteršnikovem slovarju* odprl Jože Toporišič, prvi predsednik leta 1992 ustanovljenega *Organizacijskega in operativnega odbora Maksa Pleteršnika*. O vprašanih poznavanja jezikovnega sestava, jezikovnega razvoja in besedil za primerno slovarsko delo je razpravljal France Novak. Opozoril je na dejstvi, da se s slovaropisjem ukvarja vse več ljudi in da bi bilo potrebno v specialno izobraževanje v večjem obsegu vključiti dejanske potrebe slovarskega dela, ki so različne za posamezna področja in posamezniku vidne šele, ko se začne s tem ukvarjati. Slovarji po njegovem odgovarjajo na potrebe, ki so v njihovem času nastajanja aktualne. S temo sodobnega slovaropisja v povezavi s spletom se je ukvarjala Mija Michelizza. Ugotovila je, da so besedilni korpusi temeljna podlaga za nastanek sodobnega slovarja in da vedno več korpusov v svojo sestavo vključuje določen del spletnih besedil. Ker je danes zbiranje gradiva na spletu precej olajšano, se je dotaknila novosti in možnosti, ki jih takšna oblika prinaša, ter vloge uporabnikov pri nastajanju slovarjev. Iztok Kosem je spregovoril o prihodnosti leksikografije – o dinamičnem slovarju, katerega vsebina se prilagaja vsakemu uporabniku posebej. Izpostavil je dejstvo, da so slovarji, kljub temu da so pri njihovi izdelavi izkoristili tehnološki napredek in ponudili uporabnikom elektronske slovarje (načelo: en slovar za več uporabnikov), le-ti pogosto zgolj papirnati slovarji, ki so preneseni v elektronsko obliko, s tem pa velik del potenciala elektronskih medijev ostaja neizkoriščen. To ostaja še

vedno izziv za leksikografe današnjega časa. Povezavo slovarjev, učiteljev in šolarjev sta na osnovi projekta *Evalvacija vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji*, ki je potekal leta 2008, predstavila Marko Stabej in Tadeja Rozman. S sociolingvističnega vidika sta podala najpomembnejše rezultate in podatke o tem, kako in katere slovarske priročnike uporabljajo udeleženci šolskega procesa (učitelji najpogosteje SSKJ in SPS, pri učencih pa prevladuje e-oblika), kako dojemajo slovarje in kakšno vlogo jim pripisujejo. Tadeja Rozman je v prispevku z naslovom *Razumi, kdor more (razumljivost slovarskih definicij v šolski praksi)* prikazala empirične rezultate svoje doktorske raziskave in pokazala pomanjkljivosti, ki so v veliki meri povezane s tem, da je SSKJ (predvsem zaradi slabe razumljivosti slovarskih podatkov) neprimeren za šolarje. Zagovarjala je misel o potrebnosti oblikovanja posebnih slovarjev, ki bi bili namenjeni šolarjem in bi služili kot pomoč pri razumevanju in rabi besed. O problemu obvestilnosti sodobnega pravopisnega slovarja je spregovorila Helena Dobrovoljc. Predstavila je pojem *slovarska obvestilnost* in ponazorila razliko med pomenskorazlagalnimi enojezičnimi slovarji (npr. SSKJ) ter specializiranimi slovarski deli (npr. pravopisni slovar). Aleksandra Bizjak Končar se je dotaknila problema razporeditve ilustrativnega gradiva v splošnem razlagalnem slovarju slovarskega jezika. Takšno gradivo namreč postaja vse pomembnejši del slovarskega sestavka, saj jezik ni le sistem abstraktnih pravil, ampak družbeni pojav, ki se uresničuje v besedilih – rabi. Ilustrativno gradivo je podrejeno strogim načelom izbora, zato prispevek proučuje spremenljivke, ki odločilno vplivajo na razporeditev takšnega gradiva pri različnih besedah v

splošnem razlagalnem slovarju slovenskega jezika (SSKJ). Tema Mojce Žagar Karer so bile *Definicije v slovenskih terminoloških slovarjih*. Ena najpomembnejših in najtežjih nalog terminologov in terminografov je definiranje pojma. Slednje temelji na analizi pojmov, te pa je potrebno uvrstiti v pojmovni sistem stroke in jasno nakazati razmerja med posameznimi pojmi. Opisala je tri glavne tipe definicij, ki se uporabljajo v terminologiji: intenzijsko, ekstenzijsko in intenzijsko-ekstenzijsko. Marjeta Humar je analizirala poimenovanja za moške in ženske v novejših slovarskih terminoloških slovarjih. Ugotovila je, da je v javni rabi jezika močno poudarjena enakopravna uporaba poimenovanj za ženske in moške (npr. *zdravnik – zdravnica*). Pri analizi slovarjev je prišla do zaključka, da se število poimenovanj za ženske osebe v novejših slovarjih povečuje, da so prikazi v slovarjih različni (glede na način in od tega, kdo je v skupini sestavljalcev) in da sodobni slovenski terminološki slovarji razmeroma pogosto izkazujejo obe obliki. Mojca Tomišić je v prispevku z naslovom *Tipologija prikaza glagolov s se v novem slovarju slovenskega jezika* pod drobnogled vzela Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar*, SSKJ in *Slovenski pravopis*. Na temelju teoretičnih predpostavk in izdelane kategorizacije glagolov s se (oblikoslovno-skladenjski in pomenski kriterij) je utemeljila štiri tipe slovarskega prikaza glagolov s se. Edina slovarja za makedonščino in slovenščino je predstavil Gjoko Nikolovski. Zanimiva se mu zdi ugotovitev, da se od prvega makedonskega slovarja (1982) do danes v kontekstu makedonsko-slovenske leksikografije ni nič spremenilo, poudarja, da bi bilo potrebno izdati dva nova slovarja: makedonsko-slovenskega in obratno, ta pa

bi se morala opirati na zadnjo izdajo pravopisov obeh jezikov in na njune sodobne slovarje. Dorota Chłopek in Emil Tokarz sta predstavila učenje angleščine kot tujega jezika. S primeri sta ponazorila, kako lahko angleški internetni enojezični slovarji sprožijo gradnjo pomena besed. Osredotočila sta se na kategorizacijo in ne na analizo strukture internetnih slovarjev, pri tem pa sta prikazala posamezne interne slovarje in jih komentirala. Mateusz Warchał se je ukvarjal s problematiko pedagoškega diskurza. Razprave Poljakov Krzysztofa Feruge (*Molizańska leksykografia*), Liborja Pavera (*K terminologii neologizmu v poetice a stylistice*) in Przemyslaw Broma (*Czarnagórska leksykografia – wybrane zagadnienia*) bomo lahko prebrali v simpozijem zborniku.

Drugi dan simpozija sta s prispevkoma (*Slovenski narečni slovarji: kako je in Slovenski narečni slovarji: kako naj bi bilo*) v soavtorstvu nastopila Karmen Kenda-Jež in Peter Weiss. Sistematično in natančno sta pokazala, kaj Slovenci na področju narečnega slovaropisja imamo in kaj nam manjka. Izpostavila sta dejstvo, da število narečnih slovarjev vedno bolj narašča. Opozorila sta na zgolj točkovno pokrivnost slovenskega jezikovnega ozemlja, v povprečju na še vedno nastajajoče razlikovalne enonarečne ljubiteljske slovarje s preprosto geselsko strukturo, na premalo elektronskih in spletnih narečnih slovarjev, na pomanjkanje posnetkov v digitalni obliki, na to, da nimamo prosto dostopnih programov za sestavo narečnih slovarjev ipd. Vse to po njenem mnenju predstavlja izzive za narečno leksikografijo v prihodnosti. Na področju narečnega slovaropisja smo Slovenci v letu 2009 dobili *Slovar Gornjega Senika*, ki ga je predstavila avtorica Marija Bajzek Lukač. Povedala je, da število govornikov

cev tega slovenskega govora na ozemlju Madžarske vidno upada, zato je projekt zbiranja besed in zapis zbranega gradiva v obliki narečnega slovarja še kako pomemben. Prispevek Anje Benko in Zinke Zorko se je navezoval na porabščino. Analizirani so bili madžarizmi v prvem porabskem romanu *Garabonci-jaš* (2005). Ugotovili sta, da prevladuje splošno slovensko besedje s številnimi panonizmi, med prevzetimi besedami so številni germanizmi, manj je madžarizmov. Slednji so bili preverjeni še v Pleteršnikovem slovarju. Anja Benko in Mihaela Koletnik sta poskušali podati teoretična izhodišča za izdelavo primerjalnega terminološkega narečnega slikovnega slovarja in to ponazoriti na vzorcu besedja s področja poljedelstva v izbranih govorih panonske in koroške narečne skupine. Takšne primerjave besedja v slovenskem narečnem prostoru bi lahko v prihodnosti omogočale določitev arealov posameznih leksemov in njihovega pomenskega obsega, s tem pa pripomogle k zamisli o slovenskih narečnih izrazijskih slovarjih. *Osnutek terminološkega narečnega ribiškega slovarja govorov Tržaškega zaliva* je predstavila Rada Cossutta. Opredelila je postopek nastajanja tega slovarja, ki je še v pripravljalni fazi. V strokovnem ribiškem izrazju se na pristnem slovanskem jezikovnem fondu prepletajo romanske in germanske prvine, to pa priča o dolgoletnih stikih naših ribičev s tujimi in predstavlja bogato kulturno dediščino. Danila Zuljan Kumar se je osredotočila na besedje s tematiko sadovnjak, vrt, polje in živali v govoru Medane (briško narečje). Analizirala je transkripcijo govorenega besedila, v obliki geselskih člankov prikazala besedje za izbrano tematiko, v zadnjem delu pa zbrano besedje analizirala na besednovrstni in besedotvorni ravnini.

Projekt *Kako se pri vas reče?*, ki ga je v 34 vaseh petih gorenjskih občin leta 2009 izvedla *Razvojna agencija Zgornje Gorenjske* in v katerem je bilo zbranih 994 hišnih imen, je predstavila Jožica Škofic. Pogled na slovensko zgodovinsko slovaropisje – stanje in perspektive je bila tema Irene Orel. Prikazala je sedanji razpoložljivi in predvideni obseg slovenskega zgodovinskega slovaropisja. Opozorila je, da bi slovenski zgodovinski slovar moral biti zasnovan kronološko in da se je število slovenskih zgodovinskih slovarskih zbirk v zadnjem desetletju močno povečalo, predvsem z digitalizacijo starejših slovarjev ter besedil. *Vlogi kazalk v slovenskem (zgodovinskem) slovaropisju* se je posvetila Majda Merše. Kazalke, ki so običajna sestavina slovaropisne metodologije in eden od nosilcev slovarske obvestilnosti, imajo v slovarju namen, ki je odvisen od zasnove in tipa slovarja. Povedala je, da pripravljajo popis besedja, ki je uporabljeno v tiskih s slovenskim besedilom iz druge polovice 16. stoletja, in prikazala, kako bo zajeto besedje opremljeno z besednovrstnimi in drugimi slovničnimi oznakami ter s podatki o virih, vse to pa terja rabo kazalčnih gesel. S prispevkom *Časopisje kot slovarski vir Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja* je nastopila Natalija Ulčnik. Sodobni eno- in večjezični slovarji večinoma že temeljijo na elektronskih zbirkah besedil – korpusih, ti pa v slovenskem prostoru v veliki meri zajemajo publicistične, zlasti časopisne vire (okoli 80 %). Pregledala je, v kakšnem obsegu in kako je zastopano časopisno gradivo v Pleteršnikovem slovarju, in ugotovila, da so zajeti vsi pomembnejši časopisi druge polovice 19. stoletja. Kristina Šter se je posvetila živalski frazeologiji (frazemi s sestavino domače živali) v Glonarjevem

slovarju in primerjavi te s Pleteršnikom, z Murkovim in Gutsmanovim slovarjem ter z Metelkovo slovnico. Ugotoviti je želela, na koga se Glonar navezuje in kako, prav tako jo je zanimalo stanje v sodobnem slovenskem jeziku. *Zgodovinsko slovaropisje – med narečjem in knjižnim jezikom* je bila tema Marka Jesenška. Poudaril je, da je potrebno izdelati enotni vzorec pisanja zgodovinskih slovarjev (s tem bi imeli kasneje več možnosti združevanja). Prav tako bi morali izdelati natančno teoretično osnovo za slovar in hkrati z njegovo tiskano različico pripravljati tudi elektronsko. Pri tem se moramo po njegovem mnenju Slovenci bolj nasloniti na teorijo slovarske oblike (npr. Weigand) in funkcijsko teorijo slovarja (npr. Bergenholtz, Tarp).

Na znanstveni sestanek so se s prispevki prijavi tudi naslednji avtorji: Irena Stramljič Breznik (*Besedotvorni procesi slovenskega jezika na prelomu stoletja z vidika Pleteršnikove slovarje oznake novoknjižno*), Alenka Šivic Dular (*K razvoju psl. glagolov na -noti v slovenščini*), Donald F. Reindl (*Mycological Terminology in Maks Pleteršnik's Slovenian-german Dictionary*), Kathrin Steyer (*Korpusbasierte Erhebung lexicographisch relevanter Sprachdaten*), Erla Hallsteinsdóttir (*Deutsch-isländische Lexikographie/Nemško-islandsko*

slovaropisje), Rufus H. Gouws (*Expanding the scope of the application of enrichment in dictionary articles*) in Lidija Arizankovska (*Makedonsko in slovensko slovaropisje*), a se srečanja niso udeležili. Morda bomo lahko njihove prispevke prebrali v simpozijemskem zborniku.

V Pišecah, ki so se v čast Maksa Pleteršnika za dva dni ponovno spremenile v slovaropisno vas, so bili prikazani in predstavljeni problemi, projekti, raziskave ..., ki se dotikajo leksikografije in z njo povezanih jezikoslovnih panog. Na znanstvenem sestanku so se udeležencem porajala številna vprašanja, določene dileme so še vedno ostale odprte, nekatera slovaropisna področja pri nas še kažejo primanjkljaj. Sama sem pogrešala več metodoloških napotkov za izdelavo (narečnih) slovarjev in raziskave, ki bi se opirale na dobra teoretična izhodišča, temelječa na sodobni in aktualni slovaropisni teoriji. Ciljev, ki si jih je zadal vodja sestanka, Marko Jesenšek, smo se dotaknili, nismo pa jih v celoti dosegli ali celo presegli. Tematika ostaja še naprej odprta in kliče po novih srečanjih.

Anja Benko

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta,
anja.benko@gmail.com

Navodila avtorjem

Slavia Centralis (SCN) je revija, ki objavlja jezikoslovne, literarnoteoretične in literarno-zgodovinske izvirne znanstvene prispevke s področja slavistike, odprta pa je tudi za take primerjalne interdisciplinarne raziskave. Revija objavlja prispevke v slovenščini, lahko tudi v drugih slovanskih jezikih, madžarščini, nemščini ali angleščini.

Recenzijski postopek

Vsak prispevek za SCN pregledata in ocenita dva neodvisna recenzenta ter ga predlagata za objavo.

Glavni urednik o tem pisno obvesti avtorja in mu posreduje morebitne pripombe, ki jih je potrebno upoštevati, da bo članek objavljen; končno uredniško besedo ima glavni urednik. Zavrženih rokopisov ne vračamo – glavni urednik o tem pisno obvesti avtorja.

Uredniki lahko prispevke lektorirajo in jih (nevsebinsko) popravijo brez soglasja avtorjev.

Članki morajo vsebinsko in po tehnični pripravi besedila ustrezati naslednjim standardom:

- gre za še neobjavljene prispevke;
- oddati jih je potrebno v (1) elektronski obliki, združljivi z urejevalniki za okensko okolje, tehnični urednici na naslov: natalija.ulcnik@uni-mb.si in (2) rokopisu v dveh natisnjenih izvodih na naslov: Oddelek za slovanske jezike in književnosti – Slavia Centralis, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor ali (3) po e-pošti v obliki pdf na naslov tehnične urednice.
- razprave naj obsegajo 25.000 do 35.000 znakov, ocene 14.000 do 18.000 znakov, poročila 6.000 do 8.000 znakov;
- sinopsis v slovenskem in angleškem jeziku naj obsega 5 do 8 vrstic; dodanih naj ima 4 do 6 ključnih besed;
- povzetek naj obsega 20 do 30 vrstic – razprave, ki so napisane v slovenščini, imajo povzetek v angleščini, neslovensko napisane razprave pa v slovenščini;
- pisava je Times New Roman, velikost črk 12 pik (izvleček in povzetek 10 pik), razmik med vrsticami naj bo 1,5;
- format papirja naj bo A4, robovi naj bodo 25 mm zgoraj, spodaj, levo in desno (severnoameriški format papirja z robovi širine enega inča);
- opombe naj bodo sprotne, vezaji, pomišljaji in narekovaji naj bodo v skladu s slovenskim pravopisom (oz. pravopisnimi normami jezikov, v katerih so razprave napisane);
- literatura naj bo navedena v besedilu in opombah v krajši obliki v oklepaju (Jesenšek 2005: 279), v daljši obliki pa na koncu razprave v seznamu literature in navedenk;
- če je v seznamu literature več del enega avtorja, naj pri vseh neprvih navedbah ime in priimek avtorja nadomeščata dva pomišljaja;
- če je v seznamu literature pri enem avtorju več navedenk istega leta, jih ločimo z malimi tiskanimi črkami stično ob letnici (2007, 2007a, 2007b);
- v seznamu literature navajamo:
 - monografija:

Marko JESENŠEK, 2005: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).

- članek v reviji:

Martina OROŽEN, 1993: Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 41/1, 143–160.

- članek v monografiji ali zborniku:

Zinka ZORKO, 2004: Izbrano besedje v narečjih severovzhodne Slovenije. *Besedovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 28). 170–228.

Miran ŠTUHEC, 2003: Esejstika narodnih tem in njen pomen danes. *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 14). 63–80.

- slikovno gradivo, razpredelnice ipd. (izdelano v MS Excel) naj bo priloženo na posebnih listih, v tekočem besedilu pa naj bo označeno, kam sodi (podnapisi slik naj bodo v tipkopisu); za oštevilčenje se uporabljajo samo arabske številke;
- mednaslovi so v polkrepkem tisku;
- ponazarjalni zgledi in daljši navedki (brez narekovajev, stopnja 10 pik, odstavčno ločeni) so v ležečem tisku;
- natančne informacije glede označevanja nestandardnih znamenj (označeni naj bodo z rdečo barvo in dodatno izrisani na robu besedila), ležečega in polkrepkega tiska dobi avtor pri tehnični urednici;
- naslovna stran tipkopisa naj vsebuje: naslov članka, ime in priimek avtorja, naslov ustanove, na kateri dela, njegov elektronski naslov in naslov, na katerega bodo poslane korekture;
- korekture je potrebno opraviti v desetih dneh.

Guidelines for contributors

The journal *Slavia Centralis* (SCN) publishes articles presenting original research in Slavic linguistics and literary scholarship; it is also open to interdisciplinary approaches. Papers may be published in Slovene and other Slavic languages, as well as Hungarian, German, and English.

Refereeing process

SCN is a double-blind refereed journal. Two independent reviewers referee each paper. If an article is accepted, the editor-in-chief informs the author in writing and conveys the requested emendations, if any, that must be made before the article is accepted for publication. Rejected manuscripts are not returned; however, the editor-in-chief informs the author in writing. Final editorial authority rests with the editor-in-chief. The editors reserve the right to make formal (non-substantive) changes to the paper without consulting the author.

The content and format of the articles must conform to the following criteria:

- The work must not have been published previously.
- Each article must be submitted in (1) electronic Windows-compatible format to the technical editor natalija.ulcnik@uni-mb.si and either (2) two printed copies on paper to Oddelek za slovanske jezike in književnosti – Slavia Centralis / Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160 / SI – 2000 Maribor or (3) by e-mail in PDF format to the technical editor.
- Articles should contain between 25,000 and 35,000 characters; reviews 14,000 to 18,000 characters, and reports from 6,000 to 8,000 characters.
- The English abstract should be 5 to 8 lines; it should include 4 to 6 keywords.
- The summary should contain 20 to 30 lines; articles written in Slovene will have an English summary; articles not in Slovene will have Slovene summaries.
- Articles should be written in 12-point Times New Roman font; the abstract should be in 10-point, line spacing should be 1.5.
- Paper format is A4, margins should be 25 mm on all sides or on North America letter-size paper with one-inch margins on all sides.
- Footnotes should be at the bottom of the page. Hyphens, n-dashes and m-dashes should be used as appropriate, according to the norms in the language in which the article is written.
- Bibliographical citations should be noted in the literature using in-text citations in parentheses, e.g., (Jesenšek 2005: 279), followed by full citations in a listing of references at the end of the article.
- If the bibliographical item has multiple works by the same author, subsequent citations of the author must replace the author's name with two m-dashes.
- If several items by the same author have the same year, subsequent articles should have a lower-case letter after the year, e.g., (2007, 2007a, 2007b).
- Citation format:
 - Monograph:

Marko JESENŠEK, 2005: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).

- Journal article:

Martina OROŽEN, 1993: *Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku*. Slavistična revija 41/1, 143–160.

- Article in a book or anthology:

Zinka ZORKO, 2004: Izbrano besedje v narečjih severovzhodne Slovenije. *Besedovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. Ed. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 28). 170–228.

Miran ŠTUHEC, 2003: Esejstika narodnih tem in njen pomen danes. *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Ed. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 14). 63–80.

- Graphics, tables, etc. (produced in MS Excel) should be given on separate sheets and their placement should be indicated in the text (captions of pictures should be in the manuscript); use only Arabic numerals for numbering.
- Subtitles should be in boldface.
- Examples and longer quotations (without quotations, 10 point, with paragraph breaks) should be in italics.
- Precise descriptions of non-standard signs (marked in red and noted in the margin), italics, and boldface, will be given to the author by the technical editor.
- The title page should contain: the title of the article, the name and surname of the author, the title of his or her place of employment, the author's e-mail (for the receipt of proofs).
- Proofs must be corrected and returned in ten days.

